

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

RİVÂYETİ GECİKTİRİLEN HADİSLER
ve
NEDENLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ERHAN TURAN

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

RİVÂYETİ GECİKTİRİLEN HADİSLER
ve
NEDENLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Erhan TURAN

Danışman: PROF.DR. NEBİ BOZKURT

İstanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

Kisaltmalar.....	III
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
RİVÂYETLER, TAHRİC ve TAHKİKLERİ	
A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ	6
1- Ebû'd-Derdâ Hadisi.....	6
2- Ubâde b. Sâmit Hadisi	8
3 – Ebû Hureyre Hadisi.....	10
4- Muaz b. Cebel Hadisi	13
5- Muaz b. Cebel Hadisinin Diğer Rivâyet Şekli.....	18
6-Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi	28
B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ	31
Ebû Eyyûb el-Ensârî Hadisi.....	31
C- FİTNE DEN UZAK DURMAK.....	34
Ebû Musa el Eş'arî Hadisi	34
D- KADİR GECE Sİ.....	37
Ka'b b. Mâlik Hadisi	37
E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK	43
Saîd b. Ğazvân Hadisi	43
F- KİYÂMET ALÂMETLERİ.....	47
Abdullah b. Amr Hadisi	47
G- İDARİ VELÂYET	53
Ma'kûl b. Yesâr Hadisi.....	53
H- TEMETTÛ' HACCI ve MELEKLERİN SELÂMI	57
İmrân b. Husayn Hadisi	57
I- ABDESTİN TAM ALINMASI ve AKABİNDE KILINAN NAMAZ.....	66
Osman b. Affân Hadisi	66
İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET	71
Osman b. Affân Hadisi	71
J- HZ. ALİ SEVGİSİ	77
Züheyr b. el-Akmar Hadisi:.....	77

II. BÖLÜM

RİVAYETLER İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ	80
B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ	83
C- FİTNE DEN UZAK DURMAK İLE İLGİLİ HADİS	84
D- KADİR GECESİ İLE İLGİLİ HADİS.....	86
E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK İLE İLGİLİ HADİS	88
F- KİYÂMET ALÂMETLERİ İLE İLGİLİ HADİS	89
G- İDARİ VELÂYET İLE İLGİLİ HADİS	90
H- TEMETTÛ' HACCI VE MELEKLERİN SELÂMI İLE İLGİLİ HADİS	92
I- ABDESTİN TAM ALINMASI VE AKABİNDE KILINAN NAMAZ İLE İLGİLİ HADİS.....	93
İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET İLE İLGİLİ HADİS	94
J- HZ. ALİ SEVGİSİ İLE İLGİLİ HADİS.....	95
SONUÇ.....	97

EKLER I

ARAŞTIRMADA KULLANILAN CERH ve TA'DİL LAFIZLARI.....	100
--	-----

EKLER II

TÜM HADİSLER İLE İLGİLİ METİNLER

1. من قال لا إله إلا الله دخل الجنة	107
2. لولا إنكم تذبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم	120
3. ما من مسلمين التقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار	121
4. أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر	122
5. قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا	125
6. تحدث به تقول إن الساعة	126
7. ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت	128
8. سلم علي و جمع بين حج وعمرة	131
9. لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة	135
10. رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل	138
11. من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب	141
BİBLİYOGRAFYA.....	142

Kısaltmalar:

a.n. : Araştırıcının notu

a.s. : Aleyhi's-selâtü ve's-selâm

b. : Bin (ibn)

bkz : Bakınız

c : Cilt

c.c. : Celle celâlühû

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

r.a. : Radiyallâhu anh

s : Sayfa

s.a. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

sy : Sayı

v : Vefat

v.? : Vefatı hakkında bilgi bulunamamıştır

* : Rivâyet sîgası

GİRİŞ

İslam Dini'nin Kur'an-ı Kerim'den sonra asıl kaynağı ve Kur'an'ın da hayattaki tefsiri mahiyetinde olan *Sünnet*'in önemi ve yeri Müslümanlar tarafından bilinmektedir.

Bir rehber olarak bizlere ışık tutan Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisleri, İslâmî ilimlerin hemen her alanında mesned olarak kabul edilmiş ve değerlendirilmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler yapılmadan evvel ilgili hadisin mutlaka sahih olup olmadığı araştırılmış, eğer varsa değişik rivâyetleri bir araya getirilmiş ve hadisin râvîleri çok ince bir tetkikten geçirilmiştir. Sonuç itibarı ile ortaya çıkan sıhhat sorunu giderilmeye ve rivâyetler içerisinde en sahih olan tespit edilmeye çalışılmıştır. İşte bu noktada da râvî biyografilerinin önemi ortaya çıkmış ve tespit edilen bu bilgiler bir araya getirilerek, râvîlerin hallerini inceleyen birçok eser kaleme alınmıştır. İlk asırlarda Sahâbeden başlayarak hadis rivâyeti önem kazanmış ve sonraki asırlarda da bu incelik devam etmiştir. Sadece İslam âlimleri tarafından kullanılan rivâyette isnad arama geleneği hemen hemen h.3. asrın sonlarına kadar devam etmiş ve sahih hadislerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan Buhâri, Müslim ve Ebû Dâvud gibi muhaddisler tarafından hazırlanan eserler meydana getirilmiştir. Bu eserler de İslam âlimleri tarafından günümüze kadar vaz geçilmez kaynak olma özelliğini korumuşlardır. Yine isimlerini zikrettiğimiz veya zikretmediğimiz eser sahipleri kitaplarını oluştururken ricâl ve metin üzerinde ehemmiyetle durmuş ve bir takım rivâyeti kabul şartları belirlemişlerdir. Bu alanda ilk olmalarından dolayı da ricâl üzerine çalışma yapan müellifler onların ilimlerinden istifade etmişlerdir.

Biz de araştırmamızda, ilgili hadisleri tespit ederken bu kaynak eserlerden istifade etmeye çalıştık. Konumuz itibarı ile Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilen hadisler içerisinde özellikle ashâbın rivâyetini bir takım sebeplerden dolayı hemen Resûlullah (s.a.) buyurduktan sonra rivâyet etmeyip, ancak ilmin gizlenmesinin âyet ve hadislerde kerih görülmesinden ve bu ilâhi tehtidin sonuçlarından korktukları için son zamanlarında veya artık ortamın müsait hale gelmesi sonucu rivâyet etikleri hadisleri incelemeye çalışacağız. Bu sebeple konumuzu '*Rivâyeti Geciktirilmiş Hadisler ve Nedenleri*' olarak isimlendirmeyi uygun gördük. Her ne kadar tespit ettiğimiz hadis sayısı az gibi görünse de bir sebep belirtilmeden veya sebebi olsa da aslında ashâb tarafından rivâyet edilmeyen ve sadece Efendimiz (s.a.) ile sahâbi arasında sır olarak kalan rivâyetler de mevcuttur. Ancak biz bu tarz rivâyetleri değerlendirmeye almadık.

Bu hadisler örnek olarak; Hz. Ebû Hureyre'den rivâyetle "*Resûlullah'dan (s.a.) iki kap dolusu ilim ezberledim (öğrendim), birini sizlerin arasında yaydım. Diğerine gelince şayet onu da yayacak olsaydım şu boynum vurulurdu*"¹ hadisi verilebilir. Tabî ki Ebû Hureyre'nin ketmettiği ilimin hangisi olduğu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bazı âlimler bu konuları ifade ederken; ileride vukû bulacak fitne veya kıyametten önce ümmetin içerisine düşeceği duruma ait bilgilerdir, diyerek rivâyeti izah etmeye çalışmışlardır².

Gizlenen; bazen Ebû Hureyre rivâyetinde olduğu gibi ilmi bir konu iken, bazen de verilen bir görevin açıklanmaması şeklinde olmakta idi. İkinci misal olarak da, bu konu ile ilgili olarak Enes b. Mâlik'in (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisine sır olarak bir şey söylediğini ve bu sözü kimseye anlatmadığı verilebilir. O şöyle demiştir: "*Resûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde altı yaşımdaydım. Ümmü Süleym beni Hz. Peygamber'e getirdi ve O'na: 'Yâ Resûlullah! Bu benim oğlum ve sen onu al hizmetinde kullan!' Nebî (s.a.) beni hizmetine altı yaşımdayken aldı. O (s.a.) bana yaptığım hiçbir işte 'şunu niye böyle yaptın' veya 'şunu niye böyle yapmadın' demedi. Bir gün ben, çocuklar ile beraber oynarken bize selam verdi ve beni çağırıp bir yere gönderdi. Döndüğümde bu şeyi kimseye anlatmamamı söyledi. Annemin yanına geldiğimde ondan bunu gizledim. Annem bana ne gizlediğimi sorduğunda ona 'Resûlullah (s.a.) beni bir işi için görevlendirdi' dedim. O, işin ne olduğunu sorduğu zaman Resûlullah (s.a.)'in 'kimseye haber verme' dediğini söyledim. İşte o zaman annem bana 'bunu kimseye söyleme ve Resûlullah (s.a.)'in sırrını tut' dedi."*³ Örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Yaptığımız incelemeler sonucu bu tarz rivâyetlerin sayısının on üç-on dört kadar olduğunu tespit ettik. Ancak biz bu tür rivâyetlerin içerisinde gecikme nedeninin olamaması ve saklanan şeyin aslında ne olduğunu bilmememiz nedeni ile o konu hakkında bilgiye sahip olamadığımızdan araştırma konumuz ile ilgili rivâyetler içerisinde zikretmedik.

Çalışmamız iki ana bölüm ve iki ek bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde tahric, tahkik ve rivâyetin sıhhati hakkında, ikinci bölümünde de hadisin metninden anlaşılanlar ve rivâyetler hakkında değerlendirmeleri ele aldık. Ekler bölümünün ilkinde araştırmada kullanılan cerh ve ta'dil lafızlarının anlamlarını,

¹ *Buhârî*, İlim 42.

² Ahmed NAİM, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, c 1, s 117, Ankara 1970.

³ *Ahmed b. Hanbel*, III, 75.

ikincisinde ise araştırmamızda kullanılan tüm rivâyetlerin arapça metinlerini verdik. Birinci bölümde rivâyetleri daha rahat anlaşılması için konulara göre taksim ettik. Ancak kelime-i şahâdet ile ilgili rivâyette aynı hadisin birden fazla tarîkinin olduğunu gördük ve bir başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Rivâyetleri, Kütüb-ü Tis'a'yı bizâtihi inceleyerek ve tarayarak tespit etmeye çalıştık. Bu kaynaklar dışında araştırdığımız eserlerde mevcut rivâyetlerin Kütüb-ü Tis'a rivâyetleri ile sened ve konu olarak aynı olması ve eğer değerlendirmeye alacak olduğumuzda da ancak araştırmanın hacmini genişleteceğimizi düşündüğümüz için ve daha önemlisi zamanımızın yetersiz oluşundan bu rivâyetleri değerlendirmeyi uygun görmedik. Rivâyetleri değerlendirirken, tahric ve tahkikini yaparken, kaynak olarak şu sıralamayı takib ederek incelemeye çalıştık; "*Sahîh-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebû Dâvud, Câmi-ü't-Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Dârimî, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve Muvatta-ı İmam Malik*". Temel metin olarak en kapsamlı ve özellikle içerisinde gecikme sebebinin olduğu rivâyeti kabul ettik ve o rivâyetin ricâli hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Ricâl ile ilgili bilgileri de verirken eğer, irsal veya inkita varsa hemen o rivâyet altında verdik. Aynı eserden gelen rivâyetler de numara sırasına dikkat edilerek değerlendirilmiş ve alfabetik olarak (a, b, c, d,... sırası ile) verilmiştir. Ancak bir başka kaynakta aynı sened ve lafız ile mevcut ise sadece tahric kısmında zikretmekle yetindik.

Sened ve metin içerisindeki rivâyet farklılıklarını hemen rivâyetin altında Tahkik başlığı altında numaralandırarak verdik ve farkın hadisin neresinde ve ne şekilde olduğunu metin içerisinde aynı numara ile işaret ettik. Rivâyetlerde çok sık kullanılan lafızlardan " قال " ve " ثم " gibi lafızları da eğer manayı bozmuyor ise hazfettik. Eğer *Müsned*den bir rivâyet varsa " عبد الله " ve " أبي " gibi ifadeler rivâyetlerde değerlendirilirken ele alınmamıştır. Bunun sebebi de tekrarlardan olduğunca kaçınmaya çalışmamızdır. Eğer bir yerde tekrar var gibi görünüyorsa ya o rivâyette lafız tekrar edilmiştir veya asıl metinden farklı yerlerde gelmiştir. Senedi oluşturan râvîler hakkında cerh-ta'dil âlimlerinin verdiği bilgiler ile yetindik ve sadece onların söylediklerini zikrederek râvî değerlendirmelerinde bulunduk ve rivâyetin sahih olup olmadığını hakkında tespitlerde bulunmaya çalıştık. Zikredilen cerh-ta'dil lafızlarının anlamlarını her bölümde tekrar yapmamak için ek bölümünde bir arada vermeyi uygun gördük. Rivâyetlerin metinleri ile ilgili bilgileri de muhtelif şerhlerden mana itibari ile

çıkardıklarımız doğrultusunda vermeyi uygun gördük ve yine konu üzerinde değil de gecikme sebebini değerlendirmeye çalıştık.

Bir hadisten hüküm çıkarırken veya o hadisten bir başka konuda istifade etmek istediğimizde sadece elimizde var olan bir rivâyeti ile yetinmek doğru değildir. Eğer o hadisten sağlıklı bir sonuç almak istiyorsak yapmamız gereken öncelikle o hadisin başka hangi kaynaklarda ne şekilde gelmiş olduğunun tespitidir. Biz de bu önemli noktaya faydası olması hasebiyle hazırlamaya çalıştığımız bu araştırmanın hadis tahric ve tahkikinde hazırlık yapacak olanlara faydalı olmasını diliyoruz.

I. BÖLÜM

RİVÂYETLER, TAHRİC ve TAHKİKLERİ

Araştırmamızın ilk bölümünde konularına göre ayırmış olduğumuz rivâyetlerin içerisinde gecikme nedeni olan temel hadisi zikredecek ve daha sonra *tahrir* başlığı altında diğer kaynaklardaki yerlerine işaret edeceğiz. *Tahkik* başlığı altında önce ricâl ile ilgili bilgiler verilecek ve eğer diğer kaynaklarda da mevcut ise rivâyet farklılıkları zikredilecektir. Son olarak da hadisin sıhhati hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ

Bu başlık altında kelime-i tevhidi söyleyenin cennetle müjdenmesi ile ilgili rivâyetler bir arada zikredilecektir. Konu içerisinde gecikme nedeni olup sonradan rivâyet edilen altı hadis bulunmaktadır. Bu hadisler, konu itibarı ile birbirine benzemektedirler. Konu benzerliğinin sebebini ise aslında tespit edemedik ancak, Resûlullah'ın (s.a.) bu şahıslara bir grup içerisinde bu müjdeyi verdiği ihtimali söz konusudur, diyebiliriz.

1- Ebû'd-Derdâ Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسن قال ثنا ابن لهيعة عن واهب بن عبد الله ان أبا الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قال لا إله إلا الله وحده لا شريك له دخل الجنة قال قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال فخرجت لأنادي بها في الناس قال فلقيني عمر فقال ارجع فان الناس ان علموا بهذه اتكلوا عليها فرجعت فأخبرته صلى الله عليه وسلم فقال صلى الله عليه وسلم صدق عمر.

Abdullah * Bâbam (A. b. Hanbel) * Hasan * İbn-i Lehî'a * Vâhib b. Abdullah * Ebû'd-Derdâ: Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "*Kim Allah'tan başka İlah olmadığına şahadet eder ve O'na şirk koşmazsa cennete girecektir.*" Dedim ki; "*Hırsızlık yapsa, zina etsede mi!?*" O da, "*Hırsızlık yapsa ve zina etsede* " diye buyurdu. Ben yine; "*hırsızlık yapsa, zina etsede mi!?*" diye sorduğumda; "*hırsızlık yapsa, zina etsede*" diyerek yineledi. (Üçüncü defa) sorumu "*hırsızlık yapsa da, zina etsede mi*" diye tekrar edince; "*Ebû'd-Derdâ'nın inadına rağmen öyledir.*" dedi. Bu müjdeyi insanlara vermek için çıktığımda Ömer ile karşılaştım. Bana; "*Hemen geri dön, eğer*

insanlar bu haberi duyarlarsa (bu müjdeye) güvene (rek ameli terk ede) bilirler. Hemen Resûlullah'in (s.a.) yanına dönüp durumu arz ettiğimde Hz. Peygamber, "Ömer haklı" dedi.¹

İsnâd:

Abdullah: Elimizdeki *Müsned*'i Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'dan, Ahmed b. Cafer el-Katîî (368 / 978) rivâyet etmiştir. Katîî, Abdullah'dan naklettiği hadisler için; "قرأت", "حدثني أبي من كتابه", "حدثني أبي", "حدثنا عبد الله" terimini kullanır. Abdullah ise; "حدثني أبي", "حدثنا عبد الله" gibi ifadeler kullanır.²

Hasan b. Mûsa (v.209) : Künyesi, Ebû Ali; lakabı, el-Eşyeb'dir. Ahmed b. Hanbel'e göre 'sebt' olan bu râvî hakkında; Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medîni ve İbn Hibban, 'sika'; Muhammed b. Sa'd ve Ebû Hâtim er-Râzî, 'sadûk' demişlerdir.³

İbn Lehî'a (v.174) : Abdullah b. Lehî'a b. Ukbe Ebû Abdurrahman el-Hadramî. Ahmed b. Hanbel'in ondan ilk zamanlarda dinlediklerim 'sahih'tir dediği râvî, Yahya b. Maîn'e göre kitaplarından rivâyet ettikleri 'sahih', dışındakiler ise yani kitapları yandıktan sonraki rivâyetleri 'zayıf'tır. İbnü'l-Mübârek de Yahya b. Maîn ile aynı görüştedir. İbn Vehb onun hakkında 'sadûk' lafzını kullanmıştır.⁴

Vahib b. Abdullah (v.139) : eş-Şeyh Ebû Abdullah el-Ka'bi el-Meğâfirî el-Mısrî. İbn Hibban ve İcli onun 'sika' bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁵

Ebû'd-Derdâ (v.32) : Sahâbî râvî⁶.

¹ *Müsned*, VI, 441. Aynı şekilde bu rivâyet; *Buhârî*, Libas 24'de Ebû Zerr el-Ğifârî tarafından da rivâyet edilmiştir. Ancak rivâyet içerisinde rivâyet edimeme veya gecikme alâmet olmadığı için değerlendirmeler içerisine alınmamıştır. Hadis şöylece gelmektedir; " Nebî (s.a.)'in yanına geldim. Uyuyordu ve üzerinde beyaz bir elbise vardı. Sonra tekrar geldiğimde uyandı ve şöyle buyurdu: ' Bir kimse, lâ ilâhe illallâh der ve bu hal üzere ölürse cennete girer.' Dedim ki; 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?', ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da,' buyurdu. Tekrar (O (s.a.)'e) dedim ki 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?', ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da,' diye buyurdu. (Son olarak) 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?' diye sorunca; ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da, Ebû Zerr'in inadına rağmen öyle' buyurdu.

² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s,62. Araştırmamızın geri kalan kısmında "Abdullah" ve "Ebî " ifadeleri zikredilmeyecektir. a.n.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 37; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 514; Zehebî, *Mîzân*, I, 524.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VIII, 20-21; X, 405; XI, 19; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, II, 136; Zehebî, *Mîzân*, IV, 475.

⁵ Zehebî, *Siyer*, VI, 147; Mizzî, *el-Kemâl*, XXX, 418; İbn Hacer, *Takrîb*, s,510.

⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 335. "Ehl-i Sünnet Âlimlerince sahâbenin adil olduğu muhakkaktır. Bizde aynı görüşü paylaşıyoruz. Tez içerisinde de sadece vefatlarını vermekle yetineceğiz." a.n.

Hadis-i şerif, Ahmed b. Hanbell'in infirâd ettiği rivâyetlerdendir. Hadis-i şerif diğer kaynaklarda yer almamakta ve sadece *Müsned*'de yer almış olmasından dolayı metin tahkiki yapılamamıştır. Ancak sahâbî râvî ile rivâyeti kendisinden alan râvî arasındaki vefat farkına bakacak olursak, hadisin mürsel bir rivâyet olduğunu söyleyebiliriz.

Aynı şekilde râvîlerin de hallerinden anlaşıldığı üzere İbn Lehî'a dışındaki râvîler cer ta'dil imamları tarafından cerh edilmemiş ve rivâyetlerinde sakınca görülmemiştir. İbn Lehî'a ise sadece kitaplarından vermiş olduğu rivâyetleri ile kabul edilmiştir. Yani onu da açık bir şekilde cerh yoktur. Tabîî anlaşılan şudur ki bu râvînin sadece zabt problemi vardır. Rivâyetin metnine baktığımızda da uydurma olmasını gerektiren Kur'an ve Hadise aykırı bir ifade yer almamaktadır. Yukarıda verilen bilgiler neticesinde hadis-i şerif hakkında 'hasen' bir rivâyettir diyebiliriz.

2- Ubâde b. Sâmit Hadisi

حدثنا قتيبة بن سعيد ¹ حدثنا ليث عن بن عجلان عن محمد بن يحيى بن حبان عن بن محيريز عن الصنابحي عن عبادة بن الصامت أنه قال دخلت عليه ² وهو في الموت فبكيت فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولئن شفعت لأشفعن لك ولئن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما من حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثتكموه إلا حديثا واحدا وسوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم الله عليه النار.

Kuteybe b. Saîd * Leys * İbn Aclân * Muhammed b. Yahya b. Hibban * İbn Muhayriz * es-Sunâbîhî * Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) vefatına sebebiyet veren hastalığı esnasında yanına girdim ve ağlamaya başladım; bana, "yavaş niçin ağlıyorsun" dedi. "Şayet, bir şeye şahit olmuşsam onu sana anlatırım, şefaathakkım olsaydı sana şefaathakerdim, gücüm yetse sana yardımcı olurdu." Sonra "Vallahi Nebî'den (s.a.) bir hadis duydum ki onda sizin için hayır vardır. Ancak bir hadis var ki sana onu bana ölümün yaklaştığı bu gün söyleyeceğim; Nebî (s.a.) şöyle buyurdu: '*Kim Allah'dan başka ilah*

olmadığına şahadet eder ve Muhammed'in (s.a.) elçisi olduğunu kabul ederse Allah o kulunu Cehennem ateşinden korur.'"¹

TAHRİC:

Tirmizî, İman 17.

Müsned, Ubâde b. Sâmit Hadisi, V, 319.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Rivâyette yer alan " بن سعيد " nisbesi, *Tirmizî*, İman 17'de yer almamaktadır. Ayrıca rivâyette yer alan " قتيبة بن سعيد " ismi *Müsned*, v/319'da bulunmamaktadır ve hadis " يونس بن محمد " den rivâyet edilmiştir.

2- Rivâyette yer alan " عن عبادة بن الصامت أنه قال دخلت عليه " ibaresi; *Müsned*, v/319'da " أنه قال ثم دخلت على عبادة بن الصامت " şeklinde gelmektedir.

İsnâd:

Kuteybe b. Saîd (v.240) : İbn Cemil b. Tarîf b. Abdullah es-Sakafî. Künyesi Ebû Racâ'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî bu râvî hakkında 'sika'dır demişler ve Nesâî'de değerlendirmesine 'sadûk' tabirini ilave etmiştir.²

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v.175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, Nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd 'sika'dır demişlerdir.³

İbn Aclân (v.148) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a er-Râzî onun için 'sika' ifadesini kullanmışlardır.⁴

¹ *Müslim*, İman 47.

² Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, VII, 85; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 140; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s,198; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 544.

³ es-Suyûtî, *Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VI, 317; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 49; Zehebî, *Mizân*, III, 644; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVI, 101.

Muhammed b. Yahya b. Hibban (v.121): Künyesi Ebû Abdullah'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî ve İbn Hibban onu 'sika' addetmişlerdir.¹

Abdullah b. Muhayriz (v.99) : Yahya b. Maîn, İclî ve İbn Hirâş 'sika' olarak vasıflandırılırlar.²

Es-Sunâbîhî (v.?) : Abdurrahman b. Useyle. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Muhammed b. Sa'd ve İbn Hibban 'sika' olarak ifade ederler.³

Ubâde b. Sâmit b. Kays (v.34) : Sahâbî râvî.⁴

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Rivâyetin metnine baktığımızda, diğer rivâyetlerde hadisi tenkide uğratacak bir ifadenin olmadığını ve hadisin râvîlerine baktığımızda da tamamının sika olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar es-Sunâbîhî'nin vefat tarihi bilinmese de onu cerh lafızları ile niteleyen bir âlim olmamış ve onun hakkında 'sika' ifadesi kullanılmıştır. Ancak, etbâu't-tâbiîn tabakasında yer alan İbn Aclân ve Muhammed b. Yahya, hadisi rivâyet ederken her ne kadar " عن " sigası kullanmışlarsa da biz her ikisinin de 'sika' râvîler olduklarını görmekteyiz. Bu sebeple de hadise 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

3 – Ebû Hureyre Hadisi

حدثني زهير بن حرب حدثنا عمر بن يونس الحنفي حدثنا عكرمة بن عمار قال حدثني أبو كثير قال حدثني أبو هريرة قال ثم كنا قعودا حول رسول الله أبو بكر وعمر في نفر فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم من بين أظهرنا فأبطأ علينا وخشينا أن يقطع دوننا وفزعنا فقمنا فكنت أول من فزع فخرجت أبتغي رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أتيت حائطاً للأنصار لبني النجار فدرت به هل أجد له باباً فلم أجد فإذا ربيع يدخل في من بئر خارجة والربيع الجدول حائطاً للأنصار فاحتفزت كما يحتفز الثعلب فدخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أبو هريرة فقلت نعم يا رسول الله قال ما شأنك قلت كنت بين أظهرنا فقمنا فأبطأت علينا فخشينا أن تقطع دوننا ففزعنا فكنت أول من فزع فأتيت هذا الحائط فاحتفزت كما يحتفز الثعلب وهؤلاء الناس ورائي فقال يا أبا هريرة وأعطاني نعليه قال اذهب بنعلي هاتين فمن لقيت من وراء هذا الحائط

¹ Zehebî, *Siyer*, V, 186; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 122; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 324.

² Zehebî, *Siyer*, VI, 494; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 31.

³ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 561.

⁴ Zehebî, *Siyer*, II, V.

يشهد أن لا إله إلا الله مستقينا بها قلبه فبشره بالجنة فكان أول من لقيت عمر فقال ما هاتان النعلان يا أبا هريرة فقلت هاتان نعلا رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثني بهما من لقيت يشهد أن لا إله إلا الله مستقينا بها قلبه بشرته بالجنة فضرب عمر بيده بين ثديي فخررت لاستي فقال ارجع يا أبا هريرة فرجعت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجهشت بكاء وركبني عمر فإذا هو على أثري فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لك يا أبا هريرة قلت لقيت عمر فأخبرته بالذي بعثني به فضرب بين ثديي ضربه خررت لاستي قال ارجع فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عمر ما حملك على ما فعلت قال يا رسول الله بأبي أنت وأمي أبعثت أبا هريرة بنعليك من لقي يشهد أن لا إله إلا الله مستقينا بها قلبه بشره بالجنة قال نعم قال فلا تفعل فإني أخشى أن يتكل الناس عليها فخلهم يعملون قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فخلهم.

Züheyr İbn-ü Harb * Ömer b. Yunus el-Hanefî * İkrime b. Ammar * Ebû Kesîr

* Ebû Hureyre; Beraberimizde Ebû Bekr ve Ömer'in de bulunduğu, bir grup halinde Resûlullah (s.a.) ile oturuyorduk. Resûlullah (s.a.) kalktı ve aramızdan ayrıldı. Geri dönmekte gecikti. Aramıza bir daha dönmeyeceğinden korktuk ve ayağa kalktık. İlk korkup telaşa kapılan ben oldum. Hemen O'nu aramaya koyuldum. Ensâr'dan Neccâr oğullarına ait bir bostana vardım. Kapısını bulabilirmiyim diye etrafını dolaştım ancak bulamadım. Baktım ki akar bir kuyudan meydana gelen bir kanal bahçenin içine doğru gidiyordu. Ben de tilki gibi süzülerek içeri girdim ve yanına vardım. "Ebû Hureyre!" diye seslendi. "Evet Yâ Resûlullah" deyince, bana: "Burada ne işin var?" diye sordu. Ben de O'na "Aramızda idin, kalkıp gittin. Biraz gecikince sana kötülük yapılmasından korktuk. Telaşlandık ve ilk telaşa kapılan ben oldum. Bu bostana gelip tilki gibi süzülüp içeri girdim. Diğerleri de arkamdadırlar." diye cevap verdim. Bana ayakkabılarını verip şöyle buyurdu: " Bu iki ayakkabımla git, bu duvarın arkasında kimi görürsen ona 'Kim Allah'tan başka ilah olmadığına şahâdet ederse cennete girecektir, diye müjdele!" dedi. İlk karşılaştığım kişi Ömer oldu ve bana sordu; "O iki ayakkabı neyin nesi? Ey! Ebû Hureyre!" Cevaben ona: "Bu iki ayakkabı, Peygamber'e (s.a.) ait. Beni bunlarla gönderip; Kimi cân-ü gönülden inanarak Allah'tan başka ilahın olmadığına şahâdet ederken bulursan, ona cenneti müjdele!" buyurdu, dedim. Bunun üzerine Ömer iki göğsümün arasına öyle vurdu ki arkam üzere düştüm. Ve bana 'geri dön' dedi. Hemen Resûlullah'in (s.a.) yanına ağlayarak geri döndüm. Ardımdan Ömer de geldi. Resûlullah (s.a.) bana: 'Neyin var? Ey Ebû Hureyre!' diye sordu. 'Ömer ile karşılaştım, benimle gönderdiğini (mesajı) ona ilettilim. Göğsüme öyle vurdu ki arkam üzere

düştüm.' Deyince bana *'haydi geri dön'* diye emretti. Sonara Ömer'e *'Ey Ömer niçin böyle yaptın?'* dedi. Ömer de cevap olarak: *'Yâ Resûlallah anam Bâbam sana feda olsun! Gerçekten Ebû Hureyre'yi ayakkabılarıyla birlikte cân-ü gönülden Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden ile karşılaştığında onu cennetle müjdelenmesi için Sen mi gönderdin?'* ;'Evet' buyurdu. O zaman Ömer : *'Yapma, korkarım ki insanlar, sadece buna güvenip ameli bırakırlar, bırak onlar, gayret etsinler'* dedi. Resûlullah da (s.a.) *'İnsanları kendi haline bırak'* buyurdu."¹

İsnâd:

Züheyr b. Harb (v.234) : Künyesi Ebû Hayseme'dir. Yakub b. Şeybe, 'esbetü'n-nâs'; Yahya b. Maîn, 'sika'; Hatîb, 'sika', 'sebt', 'hâfız', 'mutkîn'; Ebû Hâtim, 'sadûk'; Nesâî, 'sika' ve 'me'mûn' lafızları ile onu vasıflandırmışlardır.²

Ömer b. Yunus el-Hanefî (v.206): Künyesi Ebû Hafs'dır. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, İbn Hibban ve Ali b. el-Medîni, 'sika'dır demişlerdir.³

İkrime b. Ammar (v.159) : Künyesi Ebû Ammâr'dır. Yahya b. Maîn, 'sadûk', 'leyse bihi be's'; Yahya b. Saîd, 'zayıf' olduğunu belirtmek için 'leyse bi-sahîh'; Ahmed b. Hanbel 'muzdaribü'l-hadis'; Ebû Hâtim, 'sadûk' ifadelerini kullanmışlardır.⁴

Yezid b. Abdurrahman (v.?) : Künyesi Ebû Kesîr'dir. Hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız râvî; *Ma'rifetü's-Sikât* ve *el-Kâşif* adlı eserlerde 'sika' olarak yer almaktadır.⁵

Ebû Hureyre (v.58) : Sahâbî râvî.⁶

Hadis-i şerif; Müslim'in infirâd ettiği, ancak merfû' muttasıl bir rivâyettir. Bu rivâyet diğer hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Hadis-i şerif sadece Müslim'de yer almış olduğundan metin tahkiki yapılamamıştır.

Ayrıca hadisin râvîlerine baktığımızda râvîlerin sika olduğunu cerh ve ta'dil imamları ifade etmişler ve sadece İkrime b. Ammâr hakkında cerh lafzı kullanılarak ifade edilmiştir. Onun hakkında kullanılan cerh lafızları da rivâyetinin tamamen terk

¹ Müslim, İman 52.

² Zehebî, *Siyer*, XI, 489.

³ Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 232; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 142.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 134; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 10; Mizzî, *el-Kemâl*, XX, 256; Zehebî, *Mizân*, III, 90.

⁵ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 365; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 365.

⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 578.

edilmesini gerektiren ifadelerden dedğildir. Bu yüzden rivâyet hakkınsa biz 'hasen'dir diyebiliriz.

4- Muaz b. Cebel Hadisi

حدثنا إسحاق بن إبراهيم 1 حدثنا 2 معاذ بن هشام 3 حدثني 4 أبي 5 عن 6 قتادة 7 حدثنا 8 أنس بن مالك 9 أن النبي 10 صلى الله عليه وسلم 11 و معاذ 12 رديفه على الرجل قال يا معاذ 13 قال لبيك يا 14 رسول الله وسعديك قال 15 يا معاذ قال لبيك يا 16 رسول الله وسعديك 17 ثلاثا 18 قال ما من أحد 19 يشهد أن لا إله إلا الله 20 وأن محمدا 21 رسول الله صدقا 22 من قلبه 23 إلا حرمه الله على 24 النار 25 قال يا رسول 26 الله أفلا أخبر به 27 الناس 28 فيستبشروا قال إذا يتكلموا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما 29.

İshak b. İbrahim * Muâz b. Hişam * Bâbam * Katâde * Enes b. Mâlik'den Nebî (s.a.) ve Muaz b. Cebel binit üzerinde oturuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) O'na: "Ya Muâz!" dedi. Muaz da cevaben; 'buyur ya Resûlüllah!' dedi. Resûlüllah (s.a.); "Ey Muaz!" diye sorusunu yineledi. Muaz da 'buyur ey Allah'ın Rasûlü' diye cevap verdi. Durum tekrar edince; Nebî (s.a.), "Şehâdet ederim ki Allah'dan başka ilah yoktur ve Muhammed onun kulu ve elçisidir, diyen kimseye Allah cehennem ateşini haram kılar." Muaz dedi ki, 'Ya Resûlüllah bunu insanlara müjdeleyeyim mi?' Nebî (s.a.) de " O zaman insanlar güvene kapılıp atalete düşebilirler." dedi. Muaz da bu hadisi günaha girmemek için -ilmi gizlemek endişesi ile rivâyet etmedi ve hadisi- vefatına yakın rivâyet etti.¹

TAHRİC:

Buhârî, Kitâbü'l-İlim 49.

Müslim, İman 53.

Müsned, Hadis-ü Enes b. Mâlik, III, 158.

Müsned, Hadis-ü Muaz b. Cebel; V, 230 a; V, 230 b; V, 233 a; V, 233 b; V, 241; V, 242.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

¹ *Buhârî*, İlim 49'da iki rivâyet mevcuttur. Hadislerden biri temel rivâyetimiz olduğu için değerlendirmede kullanılan rivâyeti alfabetik olarak sıralamadık. a.n.

1- Hadisin râvîsi; Buhârî, İlim 49'da "مسدد" ; Müslim, İman 53'de "إسحاق" ; "بن منصور" ; *Müsned*, iii/158'de " عارم " , v/230 a'da " محمد بن جعفر " , v/230 b'de " محمد بن بكر " , v/233 b'de "روح" ; v/233 a'da " حسن بن موسى " , v/241'de " بهز " , v/242'de " عفان " dir.

2- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, İman 53'de " أخبرنا " ; *Müsned*, v/233 b'de " أنبأنا " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi: Buhârî, İlim 49'da " معتمر بن سليمان " ; *Müsned*, iii/158'de " الفاء بن سليمان " ; v/233 a'da " زهير بن محمد " ; v/230 b'de " شعبة " ve v/233 b'de " حماد بن سلمة " dir. v/241'de ve v/242'de " عبد الحميد يعني ابن جعفر " ,

4- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İlim 49 ve *Müsned*, iii/158'de " سمعت " ; *Müsned*, v/241'de " عن " ; v/233 a'da ve v/242'de " حدثنا " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi: *Müsned* ; v/233 a'da " زيد بن أسلم " ; v/233 b'de " صالح " dir. " عبدالعزيز بن صهيب " , v/241'de ve v/242'de " يعني ابن أبي عريب " ,

6- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İlim 49'da " سمعت " ; *Müsned*, iii/158'de " يقول حدثنا " kullanılmıştır. *Müsned*, v/230 a'da " أبي عن " ifadesi bulunmamaktadır.

7- Hadisin râvîsi: Buhârî, İlim 49'da " أنس " ; *Müsned*, v/233 a'da " عطاء بن " dir. Rivâyette; *Müsned*, iii/158 ve v/241'de " قتادة " bulunmamaktadır.

8- *Müsned* ; iii/158, v/233 a, v/233 b ve v/241 rivâyetlerinde rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.

9- Hadisin râvîsi: *Müsned*, iii/158'de " أنه ذكر له " ; *Müsned*, v/230 a, v/233 a, v/233 b, v/242'de " معاذ " dir. Ancak v/233 a ve v/233 b'de " بن جبل " ilave edilmiştir ; Buhârî, İlim 49'da " أنس بن مالك " ; *Müsned* ; v/230 a ve 230 b'de " بن مالك " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyete v/230 b'de " أن معاذ بن جبل حدثه " ilave edilmiştir.

10- Rivâyet; " أن النبي " ifadesi yerinde; *Müsned*, v/230 a'da " قال رسول الله " قال سمعت " v/233 a'da " , " عن معاذ بن جبل قال كنت رديف " v/230 b'de " , " من مات وهو أن " ve v/241'de " قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله " v/233 b'de " , " رسول الله و معاذ رديفه على الرحل قال يا " *Müsned*, v/230 a'da " yer almaktadır. Ayrıca *Müsned*, v/230 a'da " رسول الله معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعدك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعدك ثلاثا قال ما من أحد " ifadesi yer almamaktadır.

11- Rivâyet; Buhârî, İlim 49'da hadis " قال لمعاذ من لقي الله لا يشرك به شيئا " ; *Müsned*, iii/158'de rivâyet " قال لمعاذ من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة قال ألا أبشر الناس قال لا إني أخاف أن يتكلوا " شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم " ; *Müsned*, v/233 b'de " عليها من مات لا يشرك " *Müsned*, v/241 " يقول من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال " ; *Müsned*, v/242'de " بالله شيئا دخل الجنة " şeklinde sona ermektedir. *Müsned*, v/230 b'de rivâyete ek olarak " قال له " bulunmaktadır.

12- Müslim, İman 53'de " بن جبل " ilave edilmiştir.

13- *Müsned*, v/230 b'de " بن جبل " ilave edilmiş ve rivâyette " و معاذ رديفه " ifadesi yer almamaktadır.

14- Müslim, İman 53'de " يا " lafzı bulunmamaktadır.

15- *Müsned*, v/230 b'de " يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعدك ثلاثا قال ما من أحد لا يشهد عبد أن لا إله إلا الله ثم يموت على ذلك " rivâyet " ifadesi yer almamaktadır ve " لا يشهد عبد أن لا إله إلا الله ثم يموت على ذلك " şeklinde sona ermektedir.

16- Müslim, İman 53'de " يا " lafzı bulunmamaktadır.

17- Müslim, İman 53'de, Buhârî rivâyetine ilave olarak " يا معاذ قال لبيك " yer almaktadır.

- 18-** Müslim, İman 53'de rivâyette yer alan " ثلاثا " lafzı bulunmamaktadır.
- 19-** Müslim, İman 53'de " أحد " ifadesi yerine " عبد " getirilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/230 a'da " أن النبي صلى الله عليه وسلم و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال " لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد " ifadesi yer almamaktadır.
- 20-** *Müsned*, v/230 a'da rivâyete " يموت علي ذلك الا دخل الجنة قال قلت " ilave edilmiştir.
- 21-** Müslim, İman 53'e " عبده و رسوله " ilave edilmiştir.
- 22-** Rivâyette; " صدقا " ifadesi yerine *Müsned*, v/230 a'da " صادقا " lafzı kullanılmıştır.
- 23-** Müslim, İman 53'de " صدقا من قلبه " lafzı bulunmamaktadır.
- 24-** Rivâyette; *Müsned*, v/230 a'da " إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا " دخل " ifadesi yerine " أخبر به الناس فيستبشروا قال إذا يتكلموا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما الجنة قال شعبة لم أسأل قتادة انه سمعه من أنس " getirilmiş ve rivâyet sona ermiştir.
- 25-** *Müsned*, iii/158'de " و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار " lafzı bulunmamaktadır.
- 26-** *Müsned*, v/233 a'da " قلت " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/233 a'da " و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله " ibaresi bulunmamaktadır. *Müsned*, iii/158'de rivâyette " رسول " ifadesi yerine " نبي " getirilmiştir.
- 27-** Rivâyette " أخبر بها " lafzı yerine: Müslim, İman 53'de " أبشروهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا " ; *Müsned*, iii/158'de " أبشر " ; v/233 a'da " " ilave edilmiştir.

28- *Müsned*, iii/158'de rivâyete " ان يتكلوا عليه قال لا اني عليها او كما قال " فيستبشروا قال إذا يتكلوا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما " أخاف " ilave edilmiş ve rivâyette " ifadesi yer almamaktadır.

29- *Müsned*; v/233 a'da " الناس " lafzı yer almamaktadır.

İsnâd:

İshak b. İbrahim b. Mahled (v.238) : Künyesi Ebû Ya'kub, lakabı İbn Râhûye'dir. Ahmed b. Hanbel, 'eimmetü'l-müslimîn': Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud 'imâm', 'sika', 'hüccet'; Nesâî, 'sika', 'me'mun'; Ebû Zür'a, 'insanlar ondan daha hâfızını görmedi' şeklinde onu tasvir etmişlerdir.¹

Muaz b. Hişam b. Abdullah (v.200) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn Maîn, 'leyse bi hüccet', 'sadûk', 'esbetü'n-nâs'; İbn Adiy, 'sadûk'; Şu'be, 'sika' der ve İbn Hibban *es-Sikât*'ında zikreder.²

Hişam b. Abdullah (v.154) : Künyesi Ebû Bekr'dir. İbnu'l-Medîni, 'sebt'; İclî, 'sika', 'sebt'; Ebû Dâvud, 'emîru'l-mü'min fi'l-hadis' demiş ve İbn Hibban da onu sikâtı arasında zikretmiştir.³

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd, 'sika'dır demişler ve İbn Hibban da *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁴

Enes b. Mâlik (v.91) : Sahâbî râvî.⁵

Hadis-i şerif, merfû' muttasıl bir rivâyettir. Metnin diğer rivâyetlerine baktığımızda rivâyetin tenkid edilecek bir ifade içermediğini ve hadisin râvîlerine baktığımızda da hiçbirinin cerh edilmediğini ve tamamının güvenilir olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple hadis 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

¹ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 209; Zehebî, *Mizân*, I, 182.

² Zehebî, *Siyer*, IX, 372; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 713; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVIII,139; Zehebî, *Mizân*, IV, 133.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 149; Zehebî, *Mizân*, IV, 300; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 60; İbn Hacer, *Tezhib*, VI, 31.

⁴ Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tezhib*, IV, 540.

⁵ Zehebî, *Siyer*, III, 395.

5- Muaz b. Cebel Hadisinin Diğer Rivâyet Şekli

حدثني 1 إسحاق بن إبراهيم 2 سمع 3 يحيى بن آدم 4 حدثنا 5 أبو الأحوص 6 عن 7 أبي إسحاق 8 عن 9 عمرو بن ميمون 10 عن 11 معاذ 12 رضي الله عنه 13 قال كنت ردف 14 النبي 15 صلى الله عليه وسلم 16 على حمار 17 يقال له عفير 18 فقال 19 يا معاذ 20 هل 21 تدري 22 حق الله 23 على عباده 24 وما حق العباد على الله 25 قلت 26 الله ورسوله أعلم 27 قال فإن 28 حق الله 29 على العباد 30 أن يعبدوه ولا يشركوا 31 به شيئاً 32 وحق العباد 33 على الله 34 أن لا يعذب 35 من لا يشرك به شيئاً فقلت 36 يا رسول الله أفلا أبشر به 37 الناس قال لا تبشروهم فيتكلوا 38.

İshak b. İbrahim * Yahya b. Adem * Ebû'l-Ahvas * Ebû İshak * Amr b. Meymun * Muâz (r.a.) şöyle buyurmuştur: Nebî (s.a.)'in ufeyr denilen binitinde arkasında oturuyordum, şöyle buyurdu: " *Ey Muâz! Allah'ın kulu ve kulun Allah üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun?* ". 'Allah ve Resûlü bilir' diye cevap verdim. Şöyle mukabele etti: " *Muhakkak Allah'ın kulu üzerindeki hakkı, Kendisine ibadet etmesi ve Ona hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. Kulun Allah üzerindeki hakkı da, Kendisine ortak koşmayan bu kuluna azab etmemesidir.* " 'Ya Resûlullah! bunu insanlar müjdeleyeyim mi?' dedim. O da bana; " *Hayır onlara müjdeleme, onlar buna güvenirlere.* " diye cevap verdi.¹

TAHRİC:

Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1.

Müslim; İman 48, 49, 50, 51.

Tirmîzî, İman 18.

İbn Mâce, Zühd 35.

Müsned, Hadis-ü Enes b. Mâlik, III, 261 ; Hadis-ü Muaz b. Cebel ; V, 227 a; V, 227 b; V, 230 a; V, 230 b; V, 234 a; V, 234 b; V, 234 c; V, 234 d; V, 236; V, 239; V, 242 a; V, 242 b; V, 242 d.

TAHKİK:

¹ *Buhârî*, Cihâd 46.

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Buhârî ; Libas 101, İsti'zan 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim, İman 48, 49, 50, 51 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; iii/261, v/234 b, v/236, v/239, v/242 b'de " حدثني " rivâyet lafzı yerine " حدثنا " kullanılmıştır.

2- Hadisin râvîsi: Buhârî ; Libas 101, Rikak 37 ; *Müsned*, v/242 c'de " هدبة " ; " محمد بن بشار " ; Buhârî; İsti'zan 30'da " موسي بن إسماعيل " , Tevhid 1'de " محمد بن بشار " ; Müslim; İman 48'de " هدا بن خالد بن الأزدي " , İman 50'de " محمد بن المثنى و ابن " ; " محمد بن " ; Tirmizî, İman 18'de " محمد بن " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " محمد بن عبد الملك بن أبي الشوارب " ; *Müsned*; iii/261'de " عبد الله " , v/234 a'da " علي بن عاصم " , v/234 b'de " عفان و حسن بن " dir. " عفان " , v/242 d'de " بهز " dir. Müslim, İman 49'da " حدثني إسحاق بن إبراهيم " ifadesi yer almamaktadır.

3- Rivâyet lafzı olarak " سمع " yerine: Buhârî ; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50, 51 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/242 a, v/242 b, v/242 c, v/242 d'de " حدثنا " ; *Müsned*, v/234 b'de " قال حدثنا " ; *Müsned*, iii/261'de " حدثني " ; *Müsned*; v/234 a'da " عن " ; *Müsned*, v/239'da " أخبرنا " ; şeklinde kullanılmıştır.

4- Hadisin râvîsi: Buhârî ; Libas 101, İsti'zan 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*; v/242 b, v/242 c, v/242 d'de " همام " ; Buhârî, Tevhid 1'de " غندر " ; Müslim, İman 49'da " أبو بكر بن أبي شيبه " ; Müslim, İman 50'de ; *Müsned*, v/230 a, v/230 b'de " محمد بن جعفر " ; Müslim, İman 51'de " حسين " ; Tirmizî, İman 18'de " أبو داود " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " أبو عوانة " ; *Müsned*; iii/261'de " أبي " ; v/227 a, v/227 b'de " وكيع " ; v/234 a'da " خالد الخزاء " ; v/234 b, v/242 a'da " حماد بن سلمة " ; v/236'da " شعيب " dir. " أبو معاوية وهو الضرير " ; v/239'da " شعيب " dir.

5- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İsti'zân 30 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; v/227 a ve b, v/234 a, v/234 b, v/236 ve v/242 d'de " عن " ; v/239'da " حدثني " kullanılmıştır.

يا رسول الله فقال اركب فردفته فصرع الحمار بنا فقام النبي صلى الله عليه وسلم يضحك وقمت أذكر من نفسي أسفا ثم فعل ذلك الثانية ثم الثالثة فركب وسار بنا الحمار فاخلف يده فضرب "ظهري بسوط معه أو عصا قال

11- Müslim, İman 50 ; *Müsned*, v/230 a'da rivâyet lafzı " عن " den önce " قال " lafzı yer almaktadır. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, v/227 b, v/236'da " أتينا " yer almaktadır. Ayrıca rivâyette; *Müsned*, v/242 b'de " عن " lafzı yerine " أن " lafzı kullanılmıştır.

12- Rivâyette " معاذ " ifadesi yerine; Müslim, İman 51'de " سمعت معاذ يقول " yer almaktadır. Rivâyetin kalan kısmı " ثم دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجبتة " şeklindedir ve rivâyet böylece sona ermektedir. Aynı zamanda: Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*, v/230 b, v/230 c, v/234 a, v/234 b ve v/242 a'da " عن " ; Buhârî; Libas 101, Rikak 37, Tevhid 1'de ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İlim 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*, v/227 b, v/230 a, v/230 b, v/234 a ve v/234 b'de " بن جبل " ; *Müsned*, v/236'da " أتينا معاذ " " بن جبل حدثه " ; v/242 b'de " فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم " ilave edilmiştir. Rivâyette; *Müsned*, iii/261'de " عن معاذ " yer almamaktadır. Hadis-i şerif *Müsned*, v/242 c'de " عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه أو مثله " ; v/242 d'de " كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فذكر نحوه " şeklinde bitmektedir.

13- Buhârî; İsti'zân 30, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*, v/227 a, v/227 b, v/230 a, v/230 b, v/234 a, v/234 b, v/236 ve v/242 a'da " رضي الله عنه " ifadesi yer almamaktadır.

14- Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; Tirmizî, İman 18 ; *Müsned*, v/242 b'de " كنت ردف " yer almamaktadır. Rivâyette " كنت ردف " ifadesi yerine; Buhârî; İsti'zân 30'da " أنا رديف " ; Rikak 37'de " بينا أنا رديف " ; *Müsned*, v/242 b'de " قال كنت " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete; Buhârî, Libas 101'de " بينا أنا رديف " ilave edilmiştir. Buhârî;

Libas 101, Rikak 37 ; *Müsned*, v/230 b, v/234 a, v/234'de " ردف " ifadesi yerine " رديف " ifadesi yer almaktadır.

15- Rivâyette " النبي " ifadesi Müslim, İman 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/242 b'de " رسول الله " şeklinde gelmiştir. Rivâyete: Müslim, İman 51'de " دعائي رسول الله " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " مر بي رسول الله " ifadesi ilave edilmiştir. *Müsned*, v/230 a'da " كنت ردف النبي " ifadesi yer almamaktadır.

16- Hadis şerifte; *Müsned*, v/242 c'de " صلى الله عليه وسلم " ifadesi bulunmaktadır. *Müsned*, v/242 a'da rivâyet " من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال " şeklinde sona şeklinde ermekte ve asıl rivâyetin kalan kısmı bu rivâyette bulunmamaktadır.

17- Rivâyette: *Müsned*, v/234 b'de " حمار " ifadesi yerine " جمل أحمر " yer almaktadır. *Müsned*, v/239'da " على حمار " ifadesi yer almamaktadır.

18- Rivâyette: Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*, v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/234 a, v/242 a'da " على حمار يقال له عفير " ; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; v/227 b'de " رضي الله عنه كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير " ; *Müsned*, v/234 b, v/239, v/236'da " يقال له عفير " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak: Buhârî; Libas 101, Rikak 37'de " ليس بيني وبينه إلا آخرة الرحل " ; Müslim İman 48'de " ليس بيني وبينه إلا مؤخرة الرحل " bulunmaktadır.

19- Rivâyette: Buhârî, Tevhid 1 ; *Müsned*, iii/261'de " قال صلى الله عليه وسلم " ; Müslim, İman 50'de " رسول الله صلى الله عليه وسلم " ; Tirmizî, İman 18'de " فقال لي " ilave edilmiştir. Rivâyette " معاذ رضي الله عنه قال كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له " أن النبي صلى الله عليه وسلم كان في بعض " ifadesi yerine; *Müsned*, iii/261'de " أسفاره ورفيفه معاذ بن جبل ليس بينهما غير آخرة الرحل إذ النبي صلى الله عليه وسلم " yer almaktadır.

20- Rivâyetle: Buhârî, Libas 101'de " قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة " ; İsti'zan, 30'da " قلت لبيك رسول الله وسعديك " ; " ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال قلت لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ; Rikak 37'de " قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ; Müslim, İman 48'de " بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل " ; " قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قال قلت لبيك رسول الله بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك سار ساعة ثم قال يا " ; Müsned, iii/261'de " ; " قلت لبيك رسول الله وسعديك " ; " قلت لبيك يا رسول الله " ; v/227 b'de " ; " معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال قلت لبيك يا رسول الله قال " ; Müsned, v/234 b'de " ; " قلت لبيك قال " ; Müsned, v/236'da " ; " قلت لبيك رسول الله قال " ; Müsned, v/242 b'de " ليس بيني و بينه إلا آخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك رسول الله " ; Müsned, v/242 b'de " وسعديك ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ifadesi ilave edilmiştir. Ayrıca hadis-i şerifte; Tirmizî, İlim 18 ; Müsned, v/230 a ve v/230 b ; v/242 b'de " يا معاذ " nidası bulunmamaktadır.

21- Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, v/227 a, v/230 a, v/234 a, v/236'da " هل " soru edatı yerine " أ " getirilmiştir. Rivâyetle; Müslim, İman 49'da " هل " soru edatı yer almamaktadır.

22- Rivâyetle ifadeye; Buhârî ; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239, v/242 b'de " ما " ilave edilmiştir.

23- Rivâyetle: Müsned, iii/261'de " عز وجل " ifadesi yer almaktadır.

24- Rivâyetle " عباده " ifadesi yerine: Buhârî; İsti'zân 30, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239'da " العباد " ifadesi yer almaktadır.

25- Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30 ; Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; *Müsned*, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239, v/242 b'de " وما حق العباد على الله " ifadesi bulunmamaktadır.

26- Rivâyette " قلت " ifadesi yerine; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; iii/261, v/230 a'da ifade " قال " şeklinde rivâyet edilmiştir.

27- Buhârî, İsti'zân 30'da " وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم " ifadesi yer almamaktadır. Bu ifade yerine Buhârî, İsti'zân 30'da " قلت لا " bulunmamaktadır.

28- Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*, v/234 b'de " فإن " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca *Müsned*, v/234 b'de rivâyette ilave olarak " قالها ثلاثا فقلت ذلك ثلاثا ثم قال حقه عز وجل " yer almaktadır.

29- Tirmizî, İman 18'de " الله " lafzı yerine " ه " zamiri bulunmamaktadır.

30- Rivâyette ifade; Buhârî; Libas 101, Rikak 37'de ifade " عباده " şeklinde yer almaktadır. Rivâyete; Tirmizî, İman 18'de " عليهم " ; *Müsned*, v/227 a'da " فقلت " ilave olunmuştur. Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; v/227 a, v/230 a ve b, v/234 a'da " فإن حق الله " ifadesi yer almamaktadır.

Rivâyette " أن يعبد الله " ifadesi; Müslim, İman 50'de ifade " أن يعبد الله " ; *Müsned*, v/227 a'da " تعبدوه " ; *Müsned*, v/230 a'da " يعبدونه " ; şeklinde gelmektedir. Rivâyete: Müslim, İman 49'da " ه " zamiri ; *Müsned*; v/230 b, v/234'de " أن " masdarıyeti bulunmamaktadır.

31- Rivâyette yer alan " يشركوا " ifadesi; Müslim, İman 50'de " يشرك " ; *Müsned*, v/227 a'da " تشركوا " ; *Müsned*, v/230 a'da " يشركون " şeklinde gelmektedir.

32- Rivâyette " شيئا " ifadesi; Müslim, İman 50'de " شيء " şeklinde gelmektedir. Rivâyete ilave olarak: Buhârî, Libas 101'de " ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا؟ قلت الله ورسوله " ifadesi yer almamaktadır.

; " ثم سار ساعة قال يا معاذ قلت لبيك و سعديك هل تدري ما " İsti'zân 30'da ; " أعلم قال
; " ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما " Rikak 37'de
; " أ تدري ما حقهم عليه؟ قال الله ورسوله أعلم قال " Buhârî, Tevhid 1'de ; Müslim, İman
ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما حق العباد " 48'de
; " علي الله إذا فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال " Müslim, İman 50 ve Mûsned; v/230
; " فتدري ما حقهم علي الله إذا فعلوا ذلك؟ قلت الله ورسوله أعلم قال " Tirmizî, İman
; " أ تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك؟ فقال الله ورسوله أعلم قال " Mûsned; iii/261'de
" فهل تدري " v/227 a ; "هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم"
قال يا معاذ " v/227 b'de ; "ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال
قلت لبيك يا رسول الله قال هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك؟ قال قلت الله
أ تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم " v/230 a'da ; " ورسوله أعلم قال
; " هل تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال " v/230 b'de ; " قال
; " أ تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال " v/234 b'de
هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قالها ثلاثا رجاء ذلك "
هل تدري ما " v/236'da ; " ثلاثا فقال حقهم عليه إذا هم فعلوا ذلك ان يغفر لهم و يدخلهم الجنة
ثم سار ما شاء " v/239'da ; " حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال فإن
الله ثم أخلف يده فضرب ظهري فقال يا معاذ يا بن أم معاذ هل تدري ما حق العباد علي الله إذا
ثم سار ساعة قال يا " Mûsned, v/242 b'de ; " فعلوا ذلك؟ قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق
معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك قال فهل تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك؟
" قلت الله ورسوله أعلم قال فإن ilave edilmiştir.

33- Mûsned; iii/261, v/234 b'da ifade " فإن حقهم " şeklinde gelmektedir.

34- Rivâyete ek olarak; Buhârî, İsti'zân 30 ; İbn Mâce ; Zühd 35 ; Mûsned,
v/236'da " إذا فعلوا ذلك أن يدخلهم الجنة " ; Mûsned, v/239'da " إذا فعلوا ذلك " ; Buhârî,
Rikak 37'de " إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال حق العباد علي الله " ; Müslim, İman 49;
" أ تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك " Müslim, İman 50'da " عز و جل " ; Mûsned, iii/261'de
" إذا هم فعلوا ذلك " Mûsned; v/234 b " فقال الله ورسوله أعلم قال العباد علي الله
getirilmiştir. Buhârî; Tevhid 1 ; Müslim, İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; Mûsned;

v/227 a ve b, v/230 b ve c'de " وحق العباد على الله " ifadesi bulunmamaktadır. Rivâyette "على الله" ifadesinin yerine; *Müsned*, v/234 b'de "عليه" getirilmiş ve v/236'da bu ifade yer almaktadır.

35- Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1, Müslim, İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; iii/261, v/227 a ve b, v/230 b ve c, v/236, v/242 b'de ifade " لا يعذب هم " şeklinde gelmektedir. Ayrıca Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1, Müslim, İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; iii/261, v/227 a, v/230 b ve c, v/236, v/242 b'de " من لا يشرك به " ifadesi yer almamaktadır. "شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم فيتكلوا" ifadesi yer almamaktadır. Ayrıca, *Müsned*, v/234 b'de " أن يغفر لهم و أن يدخلهم الجنة " ifadesi ilave edilmiştir.

36- Müslim, İman 49'de rivâyete " قال " ifadesi ilave olunmuştur. Ve aynı rivâyette " به " ifadesi yer almamaktadır.

37- Müslim, İman 49'da " به " ifadesi yer almamaktadır.

38- *Müsned*; v/234 a'da " يدخلهم الجنة " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/239'da " أن لا يعذب من لا يشرك به شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم " ; Ayrıca *Müsned*, v/234 a ve b'de " وحق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به " ; " فيتكلوا " ifadesi yer almamaktadır.

Aynı şekilde Muaz b. Cebel'den (r.a.) *Müsned*, v/234'de şu üç rivâyet mevcuttur:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا يصل الخمس ويصوم رمضان غفر له قلت أفلا أبشرهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعني بن جعفر ثنا صالح يعني بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان بن عيينة عن عمرو يعنى بن دينار قال سمعت جابر بن عبد الله يقول أنا من شهد معاذًا حين حضرته الوفاة يقول اكشفوا عنى سجف القبة أحدثكم حديثًا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال مرة أخبركم بشيء سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكموه إلا أن تتكلموا سمعته يقول ثم من شهد أن لا إله إلا الله مخلصًا من قلبه أو يقينا من قلبه لم يدخل النار أو دخل الجنة وقال مرة دخل الجنة ولم تمسه النار¹

İsnâd:

İshak b. İbrahim b. Mahled (v.238) : Nesâî, 'Müslümanların imamlarından' ve 'sika'; Ahmed b. Hanbel, 'Müslümanların imamlarından'; Dârimî, 'sadûk' olarak ifade etmişler ve İbn Huzeyme; 'hıfz', 'ilim' ve 'fıkhî' ile medhetmiş; Ebû Zür'a, 'ondan daha hafızının olmadığını'; Ebû Hâtim de 'itkânî ile hayret veren biri' olduğunu söylemiştir.²

Yahya b. Âdem b. Süleyman (v.203) : Künyesi Ebû Yakub'dur. Yahya b. Maîn, Süfyan ve Ebû Hâtim, 'sika'dır demişlerdir.³

Ebû'l-Ahvas (v.179) : Künyesi Ebû Zekerıyya'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a, İclî, Nesâî, 'sika'; İbn Mehdî, 'sebt'; Yahya b. Maîn, 'mutkin'; Ebû Hâtim, 'sadûk' demiş ve İbn Hibban, *es-Sikât*'ında zikretmiştir.⁴

Ebû İshak (v.128) : Amr b. Abdullah b. Ali el-Hemedânî. Künyesi Ebû İshak'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ve İclî, 'sika' demişlerdir.⁵

Amr b. Meymûn (v.74) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Yahya b. Maîn, İclî ve Nesâî, 'sika'dır der ve İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ında zikreder.⁶

Muaz b. Cebel (v.18) : Sahâbî râvî.⁷

Hadis-i şerif, merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin diğer versiyonlarına baktığımızda da metni tenkide uğratacak bir ifade yer almamaktadır. Hadisin râvîlerine bakacak olursak İbrahim'in rivâyet sîgası olarak " سمع " ve Ebû'l-Ahvas'ın " عن "

¹ Bu rivâyetler lafız itibarı ile farklı ancak mana itibarı ile ilk iki hadis ile aynı olmasından dolayı araştırmanın hacmini genişletmemek için değerlendirmeye alınmayacak ve sadece rivâyetleri vermekle yetineceğiz. a.n.

² es-Suyûtî, *Tabakât*, s.191; Mizzî, *el-Kemâl*, II, 388.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 128; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 1203.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 260; Zehebî, *Mizân*, IV, 487.

⁵ Zehebî, *Siyer*, V, 392; Zehebî, *Mizân*, III, 270.

⁶ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 258; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 290; Mizzî, *el-Kemâl*, XXII, 263.

⁷ Zehebî, *Siyer*, I, 443.

lafızlarını kullandıklarını görmekteyiz. Ancak cerh ve ta'dil imamlarının da râvîlerinin tümü hakkında ta'dil lafızlarını kullanmaları hadisin 'sahih' olduğunun bir göstergesidir.

6-Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل بن إسماعيل 1 ثنا حماد 2 بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه قال أتيت 3 النبي 4 صلى الله عليه وسلم ومعني نفر من قومي 5 فقال أبشروا وبشروا من ورائكم انه من شهد ان 6 لا إله الا الله صادقا بها دخل الجنة فخرجنا 7 من ثم النبي صلى الله عليه وسلم 8 نبشر 9 الناس فاستقبلنا 10 عمر بن الخطاب 11 فرجع بنا إلى 12 رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال 13 عمر 14 يا رسول الله 15 إذا يتكل الناس قال فسكت 16 رسول الله صلى الله عليه وسلم 17.

Müemmel b. İsmail * Hammad b. Seleme * Ebû İmrân el-Cevnî * Ebû Bekr b. Ebû Musa * Bâbası (Abdullah b. Kays b. Süleym b. Hudâr)'ndan şöyle rivâyet etmiştir: Nebî'ye (s.a.) kavmimden bir grup ile birlikte geldik ve bize şöyle buyurdu: " *Sevinin ve diğer insanlara da müjdeleyin! Kim Allah'dan başka ilah olmadığına doğruluğuna inanarak şahadet ederse cennete girer.* " Allah Resûlü'nün yanından çıktık ve insanlara müjdelemeye başladık. (Tâki) Ömer (r.a.) ile karşılaştık, bizi Resûlullah'a (s.a.) geri döndürdü ve kedisi de bizimle beraber geldi. Dedi ki; "Yâ Resûlellah! İnsanlar buna güvenmezler mi?" o zaman Resûlullah (s.a.) sustu, bir şey söylemedi.¹

TAHRİC:

Müsned, Ebû Musa el-Eş'arî hadisi, IV, 412.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1-** Rivâyet; *Müsned*, IV/412'de rivâyet " بهز " den nakledilmiştir.
- 2-** Rivâyete; *Müsned*, IV/412'de " يعني " lafzı ilave edilmiştir.
- 3-** Rivâyette " أتيت " ifadesi yerine; *Müsned*, IV/412'de rivâyete " أن " lafzı ilave edilmiştir.

¹ *Müsned*, IV, 402.

- 4- Rivâyette " النبي " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " رسول الله " yer almaktadır.
- 5- Rivâyette; *Müsned*, iv/412'de " ومعني نفر من قومي " ifadesi yer almamaktadır.
- 6- *Müsned*, iv/412'de rivâyete " من قال " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " من ورائكم انه من شهد أن " ifadesi yerine " الناس " ifadesi getirilmiştir.
- 7- Rivâyette " فخرجنا " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " فخرجوا " yer almaktadır.
- 8- *Müsned*, iv/412'de " من ثم النبي صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.
- 9- Rivâyette " نبشرون " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " يبشرون " yer almaktadır.
- 10- Rivâyette " فاستقبلنا " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " فلقبهم " yer almaktadır.
- 11- *Müsned*, iv/412'de " بن الخطاب " ifadesi yer almamakta ve ilave olarak rivâyette " رضي الله عنه " getirilmiştir.
- 12- Rivâyette bulunan " فرجع بنا إلي " ifadesi yerinde *Müsned*, iv/412'de " فبشروه فردهم فقال " bulunmaktadır.
- 13- *Müsned*, iv/412'de rivâyete ilave olarak " من ردكم قالوا " bulunmaktadır.
- 14- Rivâyete ilave olarak *Müsned*, iv/412'de " قال لم رددتهم يا عمر " yer almaktadır.
- 15- *Müsned*, iv/412'de ilave olarak " قال " yer almaktadır. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " يا رسول الله " ifadesi yer almamaktadır.
- 16- *Müsned*, iv/412'de ilave olarak " يا " nidası bulunmaktadır. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " قال فسكت " ifadesi yer almamaktadır.

17- *Müsned*, ıv/412'de " رسول الله صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.

İsnâd:

Müemmel b. İsmail (v.206) : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Tirmîzi, Ebû Hâtim ve Nesâî, 'sadûk' ifadesi ile vasıflandırmışlardır. İbn Hibban onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir.¹

Hammad b. Seleme b. Dînâr (v.167) : Künyesi Ebû Seleme, lakabı el-Hazzâz'dır. Yahya b. Maîn ve Nesâî'ye göre 'sika'; daha sonra Nesâî, onun hakkında 'lâ be'se bih' ifadesini kullanmıştır. İbn Hibban da onu 'sika' olarak zikreder.²

Ebû İmrân el-Cevnî (v.128) : Yahya b. Maîn, 'sika', Ebû Hâtim er-Râzî 'sâlihu'l-hadîs' olarak nitelemişlerdir.³

Ebû Bekr b. Ebû Musa (v.106) : İcli'nin 'sika' demiş olduğu râvîyi İbn Hibban *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁴

Ebû Musa (v.50) : Sahâbi râvî.⁵

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Râvîlerin durumlarına baktığımızda da tamamının cer ve ta'dil imamı tarafından ta'dil lafızları ile nitelendirildiklerini görmekteyiz. Rivâyetin diğer versiyonunda da hadisin sıhhatini bozacak metinde Kur'an ve Sünnet'e aykırı bir durumun yer almadığı açıkça ortadadır. Yukarıda zikretmiş olduğumuz bilgilere baktığımız zaman, hadise 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ

Ebû Eyyûb el-Ensârî Hadisi

حدثنا عبد الله 1 حدثني 2 أبي 3 ثنا 4 إسحاق بن عيسى 5 حدثني 6 ليث 7 حدثني 8 محمد بن قيس 9
قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري 9 أنه قال حين حضرته الوفاة

¹ Zehebî, *Siyer*, X, 110; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 374; Mizzî, *el-Kemâl*, XXIX, 176.

² Zehebî, *Siyer*, VII, 444; Zehebî, *Mizân*, I, 590; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 523.

³ Zehebî, *Siyer*, V, 255; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 902; el-Alâi, *Câmiü't-Tahsil*, I, 229.

⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 312.

⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 380.

قد كنت كتمت عنكم شيئاً سمعته 10 من 11 رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول 12 لولا إنكم 13
تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما 14 يذنبون فيغفر لهم 15

Abdullah * Bâbam * İshak b. İsa * Leys * Muhammed b. Kays (Ömer b. Abdülaziz'in valilerinden -Medine- biri) * Ebû Sırma * Ebû Eyyûb el-Ensâri; Vefatı esnasında şöyle rivâyet etmiştir: *"Sizden Resûlullah'ın (s.a.) şu sözünü gizlemiştim 'Şayet siz hiç günah işlemeyen bir kavim olsaydınız, Allah Teâlâ günah işleyen bir kavim yaratır ve onlara mağfiret ederdi'"*¹

TAHRÎC:

Müslim; Tevbe 9, 10.

Tirmizî, Daâvat 106.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Hadis-i şerif; Müslim, Tevbe 10'da " هارون بن سعيد الأيلي " den rivâyet edilmiştir.
- 2- Müslim, Tevbe 10'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " kullanılmıştır.
- 3- Hadis: Müslim, Tevbe 10'da hadis " ابن وهب " den rivâyet edilmiştir.
- 4- Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " ; Müslim, Tevbe 10'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 5- Hadisin râvisi; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da " قتيبة بن سعيد ; Müslim 10'da " عياض بن عبد الله الفهري " den rivâyet edilmiştir.
- 6- Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " ; Müslim 10'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 7- Hadis: Müslim, Tevbe 10'da hadis " إبراهيم بن عبيد بن رفاعة " den rivâyet edilmiştir.

¹ Müsned, V, 414.

8- Müslim, Tevbe 9 ve 10 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.

9- Rivâyette; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da " الأنصاري " nisbesi bulunmamaktadır. Müslim 10'da hadisin râvîsi " محمد بن كعب القرظي " dir.

10- Rivâyette " سمعته من " Tirmizî, Daâvat 106'da lafız " سمعت " ; Müslim, Tevbe 10'da " عن " şeklinde gelmektedir. Ayrıca Müslim, Tevbe 9'da " سمعت رسول الله " حين حضرته " ilave olunmuştur. Rivâyette; Müslim, Tevbe 10'da " الوفاة قد كتبت عنكم شيئا سمعته " ifadesi yer almamaktadır.

11- Müslim, Tevbe 10'da " من " lafzı yerine " عن " kullanılmıştır.

12- Müslim, Tevbe 10'da " يقول " lafzı yerine " أنه قال " ifadesi kullanılmıştır.

13- Rivâyete ifadesi " إنكم " yerine; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da ifade " أنكم " şeklinde gelmektedir. Müslim 10'da " لولا إنكم " ifadesi " لو أنكم " şeklinde gelmiştir.

14- Rivâyette; " تبارك وتعالى قوما " ifadesi yerine; Müslim, Tevbe 9'da " خلقا " ; Tirmizî, Daâvat 106'da " خلقا " getirilmiştir.

15- Müslim 10'da " تذنّبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم " ifadesi yerinde " لم تكن لكم ذنوب يغفرها الله لكم لجااء الله بقوم لهم ذنوب يغفرها لهم " ifadesi yer almaktadır.

İsnâd:

Kuteybe b. Saîd b. Cemil b. Tarîf b. Abdullah es-Sakafî (v.240) : Künyesi Ebû Racâ'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, bu râvî hakkında 'sika' demişler, Nesâî'de ek olarak 'sadûk' tabirini eklemiştir.¹

¹ Buhârî, *Târîh*, VII, 86; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 140; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 544.

İshak b. İsa b. Nüceyh (v.215) : Künyesi Ebû Yakub, lakabı et-Tabbâ'dır. Buhârî'ye göre 'meşhûru'l-hadîs' olan râvî hakkında, Ebû Hâtim er-Râzi, 'sadûk', İbn Hibban ve el-Hallâl, 'sika'dır demişlerdir.¹

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v.175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd 'sika'dır demişlerdir.²

Muhammed b. Kays (v.?) : Künyesi Ebû İbrahim'dir. İbn Hibban ve Zehebi, 'sika'dır demişlerdir.³

Ebî Sırma Malik b. Kays (v.?) : Sahâbi râvî⁴.

Ebû Eyyûb el-Ensâri (v.50) : Sahâbi râvî.⁵

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin metnin sıhhatini bozacak bir ifade diğer versiyonlarında da yer almamaktadır. Rivâyetin râvîlerine baktığımızda da cerh ve ta'dil imamlarının, râvîlerin tümünü ta'dil lafızları ile nitelemiş olduklarını görmekteyiz. Bu sebepler doğrultusunda hadis 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

C- FİTNE DEN UZAK DURMAK

Ebû Musa el Eş'arî Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا 1 عفان 2 ثنا 3 همام 4 عن قتادة 5 ثنا 6 الحسن أن أبا 7 موسى 8 الأشعري 9 كان له أخ 10 يقال 11 له أبو رهم 12 وكان يتسرع في الفتنة 13 وكان الأشعري يكره الفتنة فقال له لولا ما أبلغت إلى ما حدثتك اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من مسلمين التقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار.

Abdullah * Bâbam * Affan * Hemmâm * Katade * Ha(s.a.)n * Ebû Musa el-Eş'ârî'nin Fitneden kaçan, Ebû Ruhm adında bir kardeşi vardı. Eş'ârî fitneyi kerih görüyor ve ona şöyle diyordu: *"Eğer sen bana bu halden bahsetmeseydin sana Resûlullah'dan (s.a.) duyduğum şu sözü bildirmezdim. 'Eğer Müslümanlardan bir grup*

¹ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 230; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 115.

² Suyûtî, *Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

³ İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,438.

⁴ El-İsbahânî, *Ricâl-i Müslim*, II, 219.

⁵ Zehebî *Siyer*, II, 402.

savaşmak ve birbirlerini öldürmek için karşılaşır, biri diğerini öldürürse her iki grup da cehennemdedir." ¹

TAHRÎC:

Müsned, Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi, IV, 401; IV, 410; IV, 419.

Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Nesâî, Muhârebe 29 a ve 29 b'de rivâyet lafzı olarak " أخبرني " ; *Müsned*, iv/419'da " حدثنا " kullanılmıştır.
- 2- Hadisin râvîsi: Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b'de " محمد بن إسماعيل بن " ; *Müsned*, iv/419'da " يزيد " dir.
- 3- Nesâî, Muhârebe 29 a'da rivâyet lafzı olarak " عن " ; Nesâî, Muhârebe 29 b ; *Müsned*, iv/401, iv/410'da " حدثنا " ; *Müsned*, iv/419'da " أخبرنا " kullanılmıştır.
- 4- Hadisin râvîsi: Nesâî Muhârebe 29 a'da " يزيد " ; Nesâî, Muhârebe 29 b, *Müsned*, iv/410'da " يزيد وهو ابن هارون " ; *Müsned*, iv/401'de " إسماعيل " ; *Müsned*, iv/419'da " سعيد " dir.
- 5- Hadisin râvîsi: Nesâî, Muhârebe 29 a ; *Müsned*, iv/410'da " سليمان " ; *Müsned*, iv/401'de " يونس " dir.
- 6- Rivâyette; Nesâî, Muhârebe 29 a ve Muharebe 29 b'de rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.
- 7- Rivâyette " أن أبا " ifadesi yerine; Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b ve *Müsned*; iv/410 ve iv/419'da " عن أبي " ; *Müsned*, iv/401'de " أن أبا لأبي " getirilmiştir.
- 8- Nesâî, Muhârebe 29 a'da hadis; " عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا " تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال

¹ *Müsned*, IV, 403.

"المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه" şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. *Müsned*, iv/401 ve iv/410'da " الأشعري " nisbesi yer almamaktadır.

9- Nesâî, Muhârebe 29 b'de " عن النبي صلى الله عليه وسلم " ilave edilmiştir. Daha sonra hadis " قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار مثله " şeklinde devam etmekte ve rivâyet sona ermektedir.

10- *Müsned*, iv/401'de " كان له أخ " ifadesi yerine " أن أبا موسى " ifadesi getirilmiştir.

11- *Müsned*; iv/410, iv/419'da bu ifade " قال إذا المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذاالقاتل فما بال المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه " şeklinde yer almakta ve rivâyetler sona ermektedir. Ancak, " إذا تواجه المسلمان " kısmı " إذا المسلمان تواجه " şeklinde rivâyet edilmiştir.

12- *Müsned*, iv/401'de " أبو رهم " bu ifade yer almamaktadır.

13- *Müsned*, iv/401'de rivâyet buradan itibaren " ما حدثتك " kısmına kadar " فجعل ينهاه و لا ينتهي فقال إن كنت أري أنه سيكفيك مني اليسير أو قال من الموعدة دون ما " و إن رسول الله صلى الله عليه وسلم " şeklinde ifade edilmektedir. Daha sonra hadis " قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر فالقاتل والمقتول في النار قالوا يا رسول الله هذاالقاتل فما بال المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه " devam etmekte ve sona ermektedir.

İsnâd:

Affan b. Müslim b. Abdullah (v.219) : Künyesi Ebû Osman, lakabı es-Saffâr'dır. Ahmed b. Hanbel'in 'sebt' dediği bu râvî için, Yahya b. Maîn, 'sika – sebt', Ebû Hâtim er-Râzî; 'sika', 'mutkîn' ; İclî; 'sika', 'sebt' ve Ebû Nuaym, 'sebt' ifadeleri ile onu vasıflandırmışlardır.¹

¹ Zehebî, *Siyer*, I, 242; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 30; Zehebî, *Mizân*, III, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 147.

Hemmam b. Yahya b. Dînâr (v.165) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Ahmed b. Hanbel'in 'hocalarından verdiği rivâyetlerinde sebt' dediği râvî hakkında, Yahya b. Maîn, 'sika', 'salih'; Ebû Hâtim er-Râzî; 'sika', 'sadûk' ifadelerini kullanmıştır.¹

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd 'sika'dır, demişler ve İbn Hibban da *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.²

Hasan b. Ebû'l-Hasan Yesâr (v.110): Künyesi Ebû Said'dir. İclî'nin 'sika' olarak ifade ettiği râvîyi; Muhammed b. Sa'd; 'sika', 'me'mun', 'hüccet'; İbnü'l-Medîni, 'sika' addetmişlerdir. Yahya b. Maîn, 'mürsil' ve İbn Hibban da onun 'sika' ancak 'müdehş' olduğunu ifade etmişlerdir.³

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (v.50) : Sahâbi râvî.⁴

Hadis, merfû munkatı'dır. hadîşin metnine baktığımızda diğer rivâyetler ile birlikte sıhhatına engel olabilecek bir ifadenin mevcut olmadığını görmekteyiz. Ancak râvîlere bakacak olursak; Ebû Mûsâ'dan (r.a.) hadisi rivâyet eden râvî hakkında bilgi mevcut değildir ve Hasan ile arasında 60 yıllık bir ömür vardır ki bu da karşılaşma ihtimalini zora sokmaktadır. Ayrıca Hasan'ın hadis aldığı kişiler arasında Ebû Mûsâ bulunmamaktadır.

Aynı şekilde Ebû Mûsâ'dan hadis alanlar arasında da adı geçmemektedir. Hadisin 'mürsel' olduğu muhakkaktır. Ancak hadisin uydurma olduğunu göstermemektedir. Bu sebeplerden dolayı rivâyet hakkında 'zayıf' diyebiliriz.

D- KADİR GECESİ

Ka'b b. Mâlik Hadisi

حدثنا سليمان بن حرب ومسدد المعني 1 قال ثنا 2 حماد بن زيد 3 عن 4 عاصم 5 عن 6 زرر 7 قال 8 قلت 9 لأبي بن كعب 10 أخبرني عن 11 ليلة القدر 12 يا أبا المنذر 13 فإن 14 صاحبنا 15 سئل عنها 16 فقال 18 من يقيم الحول يصبها فقال رحم 19 الله أبا عبد الرحمن 20 والله 21 لقد علم 22 أنها في رمضان 23 زاد مسدد ولكن كره أن 24 يتكلوا أو أحب أن لا يتكلوا ثم اتفقا والله إنها لفي

¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 296; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 107; Zehebî, *Mizan*, IV, 309; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 46.

² Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *Târih*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 540.

³ Zehebî, *Siyer*, IV, 564; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 40; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 84.

⁴ Zehebî, *Siyer*, II, 380.

رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى 25 قلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا 26 رسول الله 27 صلى الله عليه وسلم 28 قلت لزر ما الآية قال تصبح الشمس صبيحة 29 تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع.

Süleyman İbn-ü Harb ve Müsedded * Hammad b. Zeyd * Asım * Zirr * Übeyy İbn Ka'b'a dedim ki: "*Ey Ebû'l-Münzir! Bana kadir gecesi hakkında bilgi ver. Arkadaşımız sorulan bu soruya; 'Kim bütün seneyi ihya ederse kadir gecesine rastlar'* diye cevap verdi, dedim. Übey' de bana; Allah Abdurrahman'ı bağışlasın! Kadir gecesinin Ramazanda ve (hatta) yirmi yedinci gecesinde olduğunu bilir. Fakat O, insanların bu duruma güvenmelerini istememişti. Sonra Übeyy, kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğuna yemin etti. Bunun üzerine kendisine; "*Ey Ebû Münzir! Bunu neye istinaden söylüyorsun'*" dedim. Dedi ki; 'Peygamber'in (s.a.) bize bildirdiği ayet ile (söylüyorum). Zirr'e 'bu ayet hangisidir?' diye sordum. O da bu gecenin sabahı ki güneşin o gün bir tepsi gibi şuasız olarak doğacağını ifade etti."¹

TAHRİC:

Müslim, Kitâbü's-Sıyam 220.

Tirmizî, Savm 72; Tefsîru'l-Kur'an 97.

Müsned, Hadîs-ü Ebû'l-Münzir Übeyy İbn Ka'b, V, 130 a; V, 130 b; V, 130 c.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Hadisin râvîsi: Müslim, Sıyam 220'de " محمد بن حاتم و ابن أبي عمر " ;
Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " ابن أبي عمر " ; Tirmizî, Savm 72'de " اصل بن عبدالأعلي " ;
محمد بن أبي بكر " ; *Müsned*, v/130 a'da " يحيى بن سعيد " ; *Müsned*, v/130 b'de " الكوفي العباس بن " ; v/130 c'de " المقدمي و خلف بن هشام البزار و عبيد الله بن عمر القواريري " dir.

¹ *Ebû Dâvud*, Kitâb-ü Şehri Ramazan 2.

2- Rivâyet lafzı olarak; Müslim, Sıyam 220'de " كلاهما عن " ; Müsned, v/130 b'de " قالوا حدثنا " ; Müsned, v/130 c'de " قال حدثنا " ; Müsned, v/130 a'da " عن " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi; Müslim, Sıyam 220'de " ابن عيينة قال ابن حاتم حدثنا سفيان " ; " سفيان " ; Tirmizî, Savm 72'de " أبو بكر " ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " سفيان " ; Müsned, v/130 b'de " ابن حاتم " ; Müsned, v/130 a'da " سفيان بن عيينة " ; Müsned, v/130 b'de " حماد بن زيد " ; Müsned, v/130 c'de " حماد بن شعيب " şeklinde gelmektedir.

4- Rivâyet lafzı olarak; Müsned, v/130 a'da " حدثني " ; Müsned, v/130 b'de " حدثنا " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Müslim, Sıyam 220'de " عبدة و عاصم بن أبي النجود " ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " عبدة بن أبي لبابة و عاصم هو بن بهدلة " şeklinde gelmektedir.

6- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " سمعا " kullanılmıştır.

7- Rivâyette hadisin râvîsine; Müslim, Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97 ; Müsned, v/130 c'de " بن حبيش " ilave edilmiştir. Ayrıca Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de bu râvînin künyesinin " الغرماء أبا مريم " olduğu ifade edilmiştir.

8- Rivâyette " قال " lafzı yerine ; Müslim, Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " يقول " getirilmiştir. Müsned, v/130 c'de ilave olarak " عن عبدالله أنه " bulunmaktadır.

9- Müslim, Sıyam 220'de " قلت لأبي " lafzı yerine " سألت أبي " kullanılmıştır. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de hadis " إن أخاك عبد الله بن مسعود يقول ثم من يقيم الحول " يصب ليلة القدر فقال يغفر الله لأبي عبد الرحمن لقد علم أنها في العشرة الأواخر من رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين ولكنه أراد أن لا يتكل الناس ثم حلف لا يستثنى أنها ليلة سبع وعشرين قلت له بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

أو بالعلامة أن الشمس تطلع يومئذ لا شعاع لها
ermektedir.

10- Rivâyette; *Müsned*, v/130 a'da " بن كعب " yer almamaktadır. *Müsned*, v/130 b'de rivâyete " أبا المنذر " ; Müslim, Sıyam 220'de " رضي الله عنه " ilave edilmiştir. Tirmizî, Savm 72'de hadis " اني علمت أبا المنذر انها ليلة سبع وعشرين قال بلى " أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم إنها ليلة صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاع فعددنا لقد علم بن مسعود إنها في رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين ولكن كره أن يخبركم "وحفظنا والله فتتكلوا " şeklinde rivâyet edilmekte ve hadis sona ermektedir.

11- Hadis-i şerifte; *Müsned*, v/130 c'de " أخبرني عن " ifadesi yerine " قال في " kullanılmıştır.

12- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " من يقيم الحول يصبها فانطلقت حتى قدمت " عثمان بن عفان و اردت لقي اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من المهاجرين ولأنصار قال عاصم فحدثني أنه لزم أبي بن كعب وعبدالرحمن بن عوف فزرع أنهما كانا يقومان حتى تغرب الشمس فيركعان ركعتين قبل المغرب فقلت لأبي وكانت فيه شراسة اخفض لنا جناحك رحمك الله فإني إنما أتمتع منك تمتعا فقال تريد أن لا تدع آية في القرآن إلا سألتني عنها قال وكان لصاحب صدق فقلت " ilave edilmiştir.

13- Rivâyette bulunan " أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر " ifadesi; *Müsned*, v/130 b'de "أبا المنذر أخبرني عن ليلة القدر" şeklinde yer almaktadır. *Müsned*, v/130 c'de rivâyette ilave olarak " أخبرني عن ليلة القدر " bulunmaktadır.

14- Rivâyete; *Müsned*, v/130 a'da " ابن أم عبد " ilave edilmiştir.

15- *Müsned*, v/130 a'da " كان يقول " ; v/130 b'de rivâyete " يعني ابن مسعود " ; *Müsned*, v/130 c'de " ابن مسعود " ilave edilmiştir.

16- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " يقول " ilave edilmiştir.

17- Rivâyette; Müslim, Sıyam 220'de " فقلت إن أحاك ابن مسعود يقول " ; *Müsned*, v/130 a'da " فإن بن أم عم كان يقول " ilave edilmiştir. Müslim, Sıyam 220'de

" أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل عنها فقال " Hadis-i şerifte bulunan " يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل " ifadesi yer almamaktadır. Aynı şekilde *Müsned*, v/130 a'da " عنها فقال " yer almamaktadır.

18- İfade: Müslim, Sıyam 220'de " يصب ليلة القدر " şeklinde gelmektedir.

19- Rivâyette bulunan " رحم الله " ifadesi; Müslim, Sıyam 220'de ifade " رحمه الله " ; *Müsned*, v/130 a , v/130 b'de " يرحم " şeklinde gelmektedir. Hadis bu ifadeden itibaren Müslim, Sıyam 220'de " أراد أن لا يتكل الناس أما إنه قد علم أنها في رمضان وأنها " في العشر الأواخر وأنها ليلة سبع وعشرين ثم حلف لا يستثنى أنها ليلة سبع وعشرين فقلت بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالعلامة أو بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم " أنها تطلع يومئذ لا شعاع لها " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

20- *Müsned*, v/130 b'de rivâyete " أما " ilave edilmiştir. Rivâyette yer alan " فقال رحم الله أبا عبد الرحمن " ifade, *Müsned*, v/130 c'de yer almamaktadır.

21- Rivâyette; *Müsned*, v/130 a'da " لقد " lafzı " قد " şeklinde gelmiş ve " الله " lafzı yer almamaktadır.

22- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " عبدالله إنها في رمضان و لكنه عمي علي " ilave edilmiştir. " الناس لكيلا يتكلموا و الله الذي أنزل الكتاب علي محمد إنها لفي رمضان

23- Rivâyete; *Müsned*, v/130 a'da " فإنها لسبع و عشرين ولكنه عمي علي الناس " ilave edilmiştir. " لكيلا

24- Rivâyette yer alan " زاد مسدد ولكن كره أن يتكلموا " ifadesi; *Müsned*, v/130 b'de " ولكن أحب أن يتكلموا " şeklinde yer almaktadır. Rivâyete: *Müsned*, v/130 c'de " فوالله الذي " ilave edilmiştir. Hadis *Müsned*, v/130 a'da " أنزل الكتاب علي محمد أنها في رمضان ليلة سبع وعشرين قال قلت يا أبا المنذر وإني علمتها قال بالآية التي أنبأنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فعددنا وحفظنا فوالله إنها لفي ما يستثنى "قلت لزر ما الآية قال ان الشمس تطلع غداة إذ كأنها طست ليس لها شعاع " şeklinde devam etmekte ve hadis sona ermektedir.

25- Rivâyette; *Müsned*, v/130 b'de " أو أحب أن لا يتكلموا ثم اتفقا والله إنها لفي " و إنها ليلة سبع وعشرين لم " ifadesi " رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى قلت يا أبا المنذر " لا يستثنى " şeklinde gelmiştir. Rivâyette *Müsned*, v/130 c'de " يستثنى قلت يا أبا المنذر ifadesi yer almamaktadır.

26- Rivâyetteki " أخبرنا " lafzı yerine; *Müsned*, v/130 b'de " قال لنا " ; *Müsned*, v/130 c'de " أنبأنا بها " şeklinde gelmektedir.

27- *Müsned*, v/130 c'de " رسول الله " yerine " محمد " getirilmiştir.

28- Rivâyette yer alan " أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت لزر ما الآية " ifade; *Müsned*, v/130 b'de " قال تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع صبحه ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست حتى ترتفع وهذا لفظ حديث " المقدمي...حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال فعددنا وحفظنا فوالله انها لهى ما يستثنى قال فقلت " بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وما الآية فقال انها تطلع حين تطلع ليس لها شعاع حتى ترتفع وكان عاصم ليلتند من السحر لا يطعم طعاما حتى إذا صلى الفجر صعد على الصومعة فنظر إلى الشمس حين تطلع لا شعاع لها " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

29- *Müsned*, v/130 b'de rivâyet " ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست " حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا حتى ترتفع وهذا لفظ حديث المقدمي عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا "أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم " şeklinde devam etmektedir.

İsnâd:

Süleyman İbn-ü Harb (v.224) : Künyesi Ebû Eyyûb'dur. İbn Kâni', 'sika'; Nesâî, 'sika me'mun'; İbn Hirâş, Muhammed b. Sa'd ve Süleyman b. Harb, 'sika'dır demişler, İbn Hibban da sikattan saymıştır.¹

Müseddet b. Müserhed (v.228) : Yahya b. Maîn, Yahya b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, 'sadûk'; Ebû Zür'a er-Râzî, Nesâî ve Ebû Hâtim, 'sika'dır demişlerdir.²

Hammad b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî (v.179) : Künyesi Ebû İsmail'dir. Yahya b. Yahya, 'ondan daha hafızını görmedim'; Yezîd b. Zürey' ve İbn Maîn, 'ondan daha sebt yoktur'; İbn Mehdî ve Ahmed b. Hanbel, 'imâm'; Ebû Hâtim, 'daha fakihini görmedim'; Ebû Zür'â, 'esbetü'n-nâs' ve Nesâî de onun için 'sika'dır demiştir.³

Âsım b. Behdele (v.128) : Künyesi Ebû Bekr'dir. Ahmed b. Hanbel, İclî, Yakub b. Süfyân, Muhammed b. Sa'd ve Ebû Zür'â, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sika' ve Ebû Hâtim, 'sâlih' ifadelerini kullanmışlardır.⁴

Zirr b. Hubeş (v.81) : Künyesi Ebû Meryem'dir. Yahya b. Maîn, İclî ve Muhammed b. Sa'd, onu 'sika' râvîlerden saymışlardır.⁵

Übeyy İbn Ka'b b. Kays (v.32) : Sahâbî râvî.⁶

Abdullah İbn Mes'ud (v.32) : Sahâbî.⁷

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin metnine baktığımızda ve tahricinde vermiş olduğumuz diğer rivâyetler ile karşılaştığımızda metin yönü ile tenkit edilecek bir durum karşımıza çıkmamaktadır. Râvîlerin durumlarının da cerh ta'dil imamlarının da onlar hakkında cerh lafızları kullanmadıklarını ve 'sika' kabul ettiklerini görmekteyiz. Bu değerlendirmeler doğrultusunda hadis-i şerif için 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz. Tirmizî de bu rivâyet hakkında 'hasen sahih' diye değerlendirmede bulunmuştur⁸.

¹ Zehebî, *Siyer*, X, 330; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 395; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,190.

² Zehebî, *Siyer*, X, 591; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 438; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVII, 443.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 456; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 9 ; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 522.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 340; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 29.

⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 166; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 622; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 190.

⁶ Zehebî, *Siyer*, I, 389.

⁷ Zehebî, *Siyer*, I, 461.

⁸ *Tirmizî*, Savm 72.

E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK

Saîd b. Ğazvân Hadisi

حدثنا أحمد بن سعيد الهمداني ح ثنا سليمان بن داود **1** قال ثنا **2** بن وهب **3** أخبرني **4** معاوية **5** عن **6** سعيد بن غزوان **7** عن أبيه **8** أنه نزل **9** بتبوك **10** وهو حاج فإذا رجل مقعد فسأله عن أمره فقال له سأحدثك حديثاً فلا تحدث به ما سمعت أني حي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل بتبوك إلى نخلة فقال هذه قبلتنا ثم صلى إليها فأقبلت وأنا غلام أسعى حتى مررت بينه وبينها فقال قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا.

Ahmed b. Saîd el-Hemedânî ve Süleyman b. Dâvud * İbn-ü Vehb * Muaviye * Saîd b. Ğazvân * Bâbam hac için gittiğinde Tebük'e uğradı. Orada yatalak bir adama içerisinde bulunduğu halden sordu. O da dedi ki "Sana bir şey anlatacağım ki ben ölmeden bu olayı kimseye anlatmayacaksın, Resûlullah (s.a.) Tebük'e geldiğinde bir hurmalıkta namaza durdu. Ve dedi ki kiblemiz şurasıdır. Namaza durdu ve biz de O'na uyduk. Çocuktum koşmaya başladım, ta ki onların aralarından geçtim. Nebî (s.a.) dedi ki; 'Namazımızı kesti. Allah da onun ayaklarını kessin.' O günden bu güne ayağa kalkamıyorum."¹

TAHRİC :

Müsned, Kötürüm Olan Kişi Hadisi, IV, 65 ; V, 377.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1-** Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât, 109 a ve 109 b'de " محمد بن سليمان " الأنبري " dir.
- 2-** Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*; iv/65 , v/377'de " عن " kullanılmıştır.
- 3-** Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de " وكيع " ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " أبو عاصم " dir.

¹ Ebû Dâvud, Salât 109.

4- Rivâyet lafzı olarak: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " عن " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de " سعيد بن عبد العزيز " ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " سعيد بن عبد العزيز التنوخي " dir.

6- Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*; iv/65'de " حدثني " ; *Müsned*; iv/65 ; v/377'de " حدثنا " kullanılmıştır.

7- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de ; *Müsned*; iv/65, v/377'de " مولي ليزيد بن نمران " dir.

8- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud; Salât 109 a , 109 b ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " يزيد بن نمران " dir.

9- Rivâyete: Ebû Dâvud; Salât, 109 a , 109 b'de " رأيت رجلا " ilave edilmiştir. *Müsned*, iv/65'de rivâyet " لقيت مقعدا بتبوك فسألته فقال مررت بين يدي رسول " ; " صلاتنا قطع الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا أثره فأقعد لقيت مقعدا بتبوك فينبغي فقال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى " , *Müsned*, v/377'de rivâyet, " الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله أثره فأقعد " şeklinde devam etmekte ve hadis sona ermektedir.

10- Hadis-i şerif: Ebû Dâvud, Salât 109 a'da " فقال مررت بين يدي النبي صلى " ; Ebû Dâvud, Salât 109 b'de " الله عليه وسلم وأنا على حمار وهو يصلي فقال اللهم اقطع رجاء فما مشيت عليها بعد " حدثنا كثير بن عبيد يعني المذحجي ثنا حيوة عن سعيد ثم بإسناده " ومعناه زاد قال قطع صلاتنا قطع الله رجاء قال أبو داود ورواه أبو مسهر عن سعيد قال فيه قطع " şeklinde devam etmekte sona ermektedir.

İsnâd:

Ahmed b. Said b. Bişr el-Hemedânî (v.253) : Künyesi Ebû Câfer'dir. İclî, Ahmed b. Salih, İbn Hibban, 'sika'; Sâcî, 'sebt'; Nesâî, 'leyse bi'l-kaviy' ifadeleri ile onu vasıflandırır.¹

¹ Zehebî, *Siyer*, XII, 232; Zehebî, *Mizân*, I, 100; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 23.

Süleyman b. Dâvud b. Hammad b. Sa'd (v.253) : Künyesi Ebû'r-Rabi' dir. Nesâî, İbn Hibban, Yahya b. Maîn, Hammad b. Zeyd, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, 'sika'; Yahya b. Saîd, 'sadûk'tur demişlerdir.¹

İbn Vehb (v.197) : Abdullah b. Vehb b. Müslim. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim, 'sâlihu'l-hadis'; Yahya b. Maîn, 'sadûk-sika'; Ebû Zür'a er-Râzî, 'sika' demişlerdir.²

Muâviye b. Salih b. Hudayr (v.158): Künyesi Ebû Amr'dır. Ebû Zür'a, 'sika'; Ebû Hâtim, 'lâ yuhteccü bihî'; İbn Adiy, 'sadûk'tur demişlerdir.³

Said b. Ğazvân (v.?) : Hakkında pek bilgi bulunamamakla birlikte; İbn Hibban, es-Sikât'ında onu zikretmektedir. Yahya b. Saîd el-Kattân, 'bâbası ile olan isnadının zayıf olduğunu' ifade etmiştir. et-Takrîb adlı eserde de 'mestûr' olarak addedilir.⁴

Ğazvân (v.?) : Hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak *et-Tehzîbü'l-Kemâl* de hadisin sened olarak ondan rivâyet edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁵

Rivâyet merfû' muttasıl gibi görünmektedir. Ancak hadisin râvilerine baktığımız zaman şunları söylememiz mümkündür. İbn Vehb ile Süleyman b. Dâvud arasında bulunan elli altı yıl gibi karşılaşma ihtimalini de zora sokacak olan bir yaş farkı mevcuttur ki hadiste bir inkita' olabileceği düşünülebilir. Ayrıca Ahmed b. Said hakkında onu tavsif eden cerh ifadesinde hadisin sadece itibar için yazılacağı da açıktır. İkinci olarak, Muhammed b. Salih b. Hudayr hakkında da cerh ve ta'dil imamları hadisin yazılmayacağına ve tamamen hadisin atılmayıp yine itibar için yazılabileceğine işaret etmiştir. Son olarak, Said b. Ğazvân için de babasından rivâyetinin zayıf olduğunu ifade etmişler ve onu da cerh etmişlerdir.

Hadisin metin kısmına baktığımız zaman da Resûlullah'ın (s.a.) uygulamaları içerisinde sünnetin başka bir yerinde bir insanı bu şekilde cezalandırmış olduğu vâki değildir. Bir de Allah (c.c.) insanların cezalandırılmasını Peygamber de olsa bir kula verdiğini Kur'an'da da ifade etmiş değildir. Peygamber sadece tebliğ eder ve eğer Yüce Allah müsaade etmiş ise o yönde verilecek bir cezayı tatbik edebilir. Bir de namazı bile bozmayan bir konuda neden bu kadar ağır bir ceza layık görülsün anlaşılır gibi değildir.

¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 400; Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 424; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 113.

² Zehebî, *Siyer*, IX, 223; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 189; Zehebî, *Mizân*, II, 521; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 295.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 158; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 382; Zehebî, *Mizân*, IV, 135.

⁴ Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 30; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 328; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s.180.

⁵ Mizzî, *el-Kemâl*, XXIII, 101.

Bu rivâyet hem Kur'an'a, hem Sünnet'in bizzat kendisine ve hem de Akla açık bir şekilde aykırıdır. Bu sebepler doğrultusunda rivâyetin 'noksan' veya 'uydurma' olduğunu ifade edebiliriz. Tabî ki râvîlerin halleri de bize karar verirken yol göstermektedir.

F- KIYÂMET ALÂMETLERİ

Abdullah b. Amr Hadisi

حدثنا **1**عبيد الله بن معاذ العنبري **2** حدثنا **3** أبي **4** حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي **5** يقول **6** سمعت **7** عبد الله بن عمرو وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث الذي تحدث به **8** تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال سبحان الله أو لا إله إلا الله أو كلمة نحوهما **9** لقد هممت أن لا أحدث **10** أحدا **11** شيئا **12** أبدا **13** إنما قلت إنكم سترون **14** بعد قليل أمرا عظيما يحرق **15** البيت ويكون ويكون ثم قال **16** قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي **17** فيمكث **18** أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين شهرا **19** أو أربعين عاما **20** فيبعث الله عيسى بن مريم **21** كأنه عروة بن مسعود **22** فيطلبه **23** فيهلكه ثم يمكث **24** الناس سبع سنين **25** ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى على وجه الأرض **26** أحد في قلبه مثقال ذرة من خير **27** أو إيمان إلا قبضته حتى لو أن أحدكم دخل **28** في كبد جبل لدخلته **29** عليه حتى تقبضه **30** قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفا ولا ينكرون بنو فيتمثل لهم الشيطان فيقول ألا تستجيبيون فيقولون فما تأمرنا **31** فيأمرهم بعبادة **32** الأوثان **33** وهم في ذلك دار **34** رزقهم **35** حسن عيشهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد إلا أصغى لينا ورفع لينا قال **36** وأول من يسمعه رجل يلوط حوض **37** إبله **38** قال فيصعق **39** ويصعق الناس **40** ثم يرسل الله أو قال ينزل الله مطرا **41** كأنه ظل أو الظل نعمان الشاك فتنبت منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه أخرى

فإذا هم قيام ينظرون ثم يقال يا أيها الناس هلم **42** إلى ربكم وقفوهم إنهم مسئولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار فيقال من كم فيقال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين قال فذاك يوم يجعل **43** الولدان شيبا وذلك **44** يوم **45** يكشف عن ساق **46** .

Ubeydullah İbn-ü Muâz el-Anberî * Bâbam * Şu'be * Nu'man b. Sâlim * Yakub b. Asım b. Urve b. Mes'ud es-Sakafî * Abdullah b. Amr'dan; bir adam geldi ve dedi ki; 'Kıyamet alametleri ile ilgili bu rivâyet ettiklerin nedir?' cevaben 'Sübhanallah veya lâ ilâhe illallah ya da buna benzer bir şey söyledi. Bu husus hakkında asla bir şey söylemek istememiştim. Ancak derim ki yakında büyük işler göreceksiniz.' Evler yakılır, vs, vs, dedi ve sonra; Râsulüllah (s.a.) şöyle buyurdu : " *Deccal çıkacak ve onlarla birlikte ya kırk gün, ya kırk ay, ya da kırk yıl (dedi) kalacak. Sonra Allah Teâlâ, İsa b. Meryem'i (Urve b. Mes'ud'a benzer bir şekilde) gönderir ve O deccalı yakalar ve öldürür. Daha sonra yedi sene iki insan arasında (bile) düşmanlık olmadan yaşayacaklar. Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderir, yeryüzünde kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse de dâhil hiçbir şey kalmaz canını alır. Ta ki dağın içine de girse oradan çıkarılır ve kabz olunur.*" Ve dedi ki bunu Resûlullah'dan (s.a.) duydum. Ve devamla; "Buna karşılık insanların kötülükleri, kuş hafifliğinde vahşi hayvanların tabiatında kalacaklar. Ne ma'rûfu emredecekler ne de münkerden nehy edecekler. Sonra şeytan onlara görünecek ve 'bana icabet etmeyecek misiniz?' diyecek. Bize ne emrediyorsun ki? dediklerinde, hemen onlara putlara tapmayı emredecek. Onlar o durumdayken rızıkları bol verilecek, yaşantıları güzel olacak. Sonra sûra üfürülecek; hemen herkes ona boyun bükülecek. Onu ilk duyan, devesinin havuzunu sıvayan adam olacak. Hemen oracıkta ölecek, insanlar da ölecekler. Sonra Allah çiği gibi veya gölge gibi (burada şüpheye düşen Nu'man'dır) bir yağmur gönderecek ve onların cesetlerini bir bitki gibi yerden bitirecek. İkinci kez sûra üfürülecek. İnsanlar hemen dirilip ayağa fırlayacaklar. Sonra onlara şöyle denilecek: " Ey insanlar! Rabbinize gelin bakalım! Bunları durdurun! Çünkü bunlar sorguya çekilecekler." Sonra denilecek ki; " Haydi cehenneme gidecekleri çıkarın." "Kaç kişiden!" "Her bin kişiden doksan dokuz kişi" denilecek. İşte çocukları bir anda ihtiyarlatacak gün o gündür. İşte baldırların açılacağı gün o gündür¹.

TAHRİC

Müsned, Abdullah b. Amr b. el-As Hadisi, II, 166.

¹ *Müslim*, Fiten ve Eşrâtü'-s-Sâat 116.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, Fiten 117'de " حدثني " kullanılmıştır.
- 2- Hadisin râvîsi: Müslim, 117'de " محمد بن بشار " ; *Müsned*, ii/166'da " عبدالله " dir.
- 3- Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*, ii/166'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 4- Hadisin râvîsi: Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " محمد بن جعفر " dir.
- 5- Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " الثقفى " lafzı bulunmamaktadır.
- 6- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي " " يقول " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca; Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " يقول " lafzı yerine " قال " kullanılmıştır.
- 7- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " سمعت " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyete; Müslim, Fiten 117'de " رجلا " ; *Müsned*, ii/166'da " رجل " ilave edilmiştir.
- 8- Müslim, Fitne 117 ve *Müsned*, ii/166'da " وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث " " الذي تحدث به " kısmı bulunmamaktadır. Bu lafız yerine " إنك " bulunmaktadır.
- 9- Rivâyette; Müslim, Fiten 117 ve *Müsned* ii/166'da " سبحان الله أو لا إله " " إلا الله أو كلمة نحوهما " ifadesi yer almamaktadır.
- 10- Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " أن لا أحدث " ifadesi yerine " أن لا أحدثكم " bulunmaktadır.
- 11- Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " أحدا " ifadesi yer almamaktadır.
- 12- Rivâyette: Müslim, Fiten 117'de " شينا " ifadesi yerine " بشيء " kullanılmaktadır.
- 13- Rivâyette: Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " أبدا " kısmı bulunmamaktadır.

14- Rivâyette: Müslim, Fiten 117'de " سترون " ifadesi yerine " ترون " kullanılmıştır.

15- Rivâyette : Müslim, Fiten 117'de " يحرق " ifadesi yerine " فكان حريق " ; *Müsned*, ii/166'da " كان تحريق " şeklinde gelmektedir.

16- Hadisi şerifte: Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " ويكون ويكون ثم " kısmı bulunmamaktadır. Bu ifade yerine: Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " قال شعبة هذا أو نحوه قال عبدالله بن عمرو " bulunmaktadır.

17- Hadisin devamı: Müslim, Fiten 117'de bu ifadeden sonra " وساق الحديث " بمثل حديث معاذ وقال في حديثه فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان إلا قبضته قال محمد بن جعفر حدثني شعبة بهذا الحديث مرات وعرضته عليه " şeklinde gelmekte ve rivâyet sona ermektedir.

18- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيمكث " ifadesi yerine " فيلبث فيهم " bulunmaktadır.

19- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " شهرا " ifadesi yerine " سنة " bulunmaktadır.

20- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " عاما " ifadesi yerine " ليلة أو أربعين " kullanılmaktadır.

21- *Müsned*, ii/166'da rivâyete " صلى الله وسلم " ilave olunmuştur.

22- Rivâyete: *Müsned*, ii/166'da " الثقفي " ilave edilmiştir.

23- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيطلبه " ifadesi yerine " فيظهر " bulunmaktadır.

24- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " يمكث " ifadesi yerine " يلبس " bulunmaktadır.

25- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " سبع سنين " ifadesi " بعده سنين سبعا " şeklinde gelmektedir.

- 26-** Rivâyette yer alan " على وجه الأرض " ifadesi; *Müsned*, ii/166'da bulunmamaktadır.
- 27-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da " خير " ifadesi yer almamaktadır.
- 28-** Rivâyete bulunan " لو أن أحدكم دخل " ifadesi yerine; *Müsned*, ii/166'da " لو أن أحدهم كان " yer almaktadır.
- 29-** *Müsned*, ii/166'da rivâyette " لدخلته " deki " ه " zamiri bulunmamaktadır.
- 30-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " حتى تقبضه " ifadesi yer almamaktadır.
- 31-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيقولون فما تأمرنا " ifadesi bulunmamaktadır.
- 32-** *Müsned*, ii/166'da rivâyette " عبادة " lafzı bulunmamaktadır.
- 33-** *Müsned*, ii/166'da rivâyete " فيعبدونها " ilave edilmiştir.
- 34-** *Müsned*, ii/166'da " دار " ifadesi yerine " دائرة " kullanılmıştır.
- 35-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " رزقهم " ifadesi yerine " أرزاقهم " kullanılmıştır.
- 36-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da " لينا ورفع لينا قال " ifadesi yerinde " له " lafzı bulunmaktadır.
- 37-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " حوض " ifadesi " حوضه " şeklinde yer almaktadır.
- 38-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da rivâyette " إبله " lafzı bulunmamaktadır.
- 39-** *Müsned*, 2166'da " فيصعق " ifadesi yerine " لا يبقي أحد الصعق " bulunmamaktadır.
- 40-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " ويصعق الناس " ifadesi bulunmamaktadır.
- 41-** *Müsned*, ii/166'da " مطرا " ifadesi " قطرا " şeklinde gelmektedir.
- 42-** *Müsned*, ii/166'da " هلم " ifadesi " هلموا " şeklinde gelmektedir.

43- *Müsned*, ii/166'da " فذاك يوم يجعل " ifadesi " فيومئذ تبعث " şeklinde gelmektedir.

44- *Müsned*, ii/166'da rivâyette " شيئا وذلك " lafzı bulunmamaktadır.

45- *Müsned*, ii/166'da " يوم " ifadesi yerine " يومئذ " bulunmaktadır.

46- *Müsned*, ii/166'da rivâyette ilave olarak " قال محمد بن جعفر حدثني بهذا " yer almakta ve hadis sona ermektedir.

İsnâd:

Ubeydullah b. Muâz el-Anberî (v.237) : Künyesi Ebû Amr'dır. Ebû Hâtim ve İbn Hibban, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'leyse bi şey' ifadeleri ile vasıflandırmışlardır.¹

Muaz b. Muaz b. Nasr b. Hasan (v.196) : Künyesi Ebû'l-Müsennâ'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, 'sika' ve yine Yahya b. Maîn, 'lâ be'se bihi', 'sadûk' ifadelerini kullanmışlardır.²

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistâm'dır. Ahmed b. Hanbel, bazı isimlerde hata yapmasına rağmen onun için, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şafîî, 'emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs', Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimlisini görmedim', demiştir.³

Numan b. Salim (v.?) : Şu'be b. el-Haccâc, Yahyâ b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim ve İbn Hibban onu 'sika' olarak vasıflandırır.⁴

Yakub b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd (v.?) : Biyografisi hakkında pek bilgi bulamadığımız râvîyi İbn Hibban *es-Sikât*'ında zikreder.⁵

Abdullah b. Amr b. el-Âs (v.63) : Sahâbî râvî.⁶

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 384; Mizzî, *el-Kemâl*, XIX, 158; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 887.

² Mizzî, *el-Kemâl*, XXVII, 212; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 712; Zehebî, *Siyer*, IX, 54.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târîh*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,89; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 445; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 631; Mizzî, *el-Kemâl*, XXIX, 448.

⁵ Mizzî, *el-Kemâl*, XXXII, 339.

⁶ Zehebî, *Siyer*, III, 79.

Hadis-i şerif merfû muttasıl bir rivâyettir. Râvîlerin hallerine baktığımız zaman Ubeydullah b. Muaz ve Muaz b. Muaz hakkında kullanılan cerh lafızlarına baktığımızda rivâyetlerinin itibar için alınabileceğini ve tamamen de terk edilmeyecekleri açıkça ortadadır. Onlar terklerini gerektiren bir cerh lafzı ile de vasıflandırılmamıştır. Hadisin metninde de diğer rivâyetlerle beraber değerlendirildiklerinde manaya olumsuz bir etki verecek lafız yer almamaktadır. Aynı şekilde Kur'an'ın ve Sünnet'in açık delillerine aykırı bir ifadeyi de içermemektedir. Bu sebepler doğrultusunda hadisin 'hasen' bir rivâyet olduğunu söyleyebiliriz.

G- İDARİ VELÂYET

Ma'kıl b. Yesâr Hadisi

1 حدثنا 2 شيبان بن فروخ 3 حدثنا 4 أبو الأشهب 5 عن 6 الحسن 7 قال عاد 8 عبيد الله بن زياد 9 معقل بن يسار 10 المزني في مرضه الذي مات فيه 11 قال معقل 12 إني محدثك 13 حديثا 14 سمعته من 15 رسول الله صلى الله عليه وسلم 16 لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يسترعيه الله رعية 17 يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته إلا حرم الله عليه الجنة.

Şeybân b. Ferrûh * Ebû'l-Eşheb * Ha(s.a.)n dedi ki : Ubeydullah b. Ziyad, Ma'kıl b. Yesâr'ın ölümüne mübtelâ olduğu hastalığında onun yanına gitti. Ma'kıl ona: " Sana Resûlüllah (s.a.)'den duyduğum bir hadisi nakledeceğim. Eğer yaşayacağımı bilseydim söylemezdim." Şöyle işittim: "Allah'ın bir sürüye çoban yaptığı hiçbir kul yoktur ki, öldüğü gün sürüsüne ihanet etmiş olarak ölsün de Allah ona Cennet'i haram kılmış olmasın." ¹

TAHRİC :

Buhârî, Ahkam 8 a, 8 b.

Müslim, İmâret 21 a, 21 b, 22 a, 22 b.

Dârimî, Rikak 77.

Müsned, Hadîs-ü Ma'kıl b. Yesâr, V, 28.

¹ *Müslim*, İman 227.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Asıl rivâyetimiz dikkate alındığında diğer hadislerde; rivâyetin başında şu ilaveleri görmekteyiz: Buhârî, Ahkam 8 b'de " حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا حسين " ; Müslim, İman 228'de " حدثنا يحيى بن يحيى " ; Müslim, İman 229'da " حدثني " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " حدثنا أبو غسان المسمعي و محمد بن المثني و إسحاق بن إبراهيم قال إسحاق و قال الآخران حدثنا " ; Müslim, İmâret 21 b'de " معاذ بن هشام " ; Müslim, İmâret 22 b'de " حدثنا عقبه بن مكرم العمي " dir.

2- Rivâyet lafzı olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de " قال " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b ; Dârimî, Rikak 77'de " أخبرنا " ; İman 229'da " عن " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " حدثني " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi; Buhârî, Ahkam 8 a ; Dârimî, Rikak 77'de " أبو نعيم " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de " يزيد بن زريع " ; Müslim, İman 229 , Buhârî, Ahkam 8 b'de " زائدة " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " أبي " ; Müslim, İmâret 22 b'de " يعقوب بن إسحاق " ; *Müsned*, v/28'de " هودة بن خليفة " dir.

4- Rivâyet lafzı olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de " ذكره عن " ; Müslim, İman 228, 229, 230 ve İmâret, 21 b, 22 a'da " عن " ; Müslim, İmâret 22 b'de " أخبرني " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Buhârî, Ahkam 8 b ; Müslim, İman 229'da " هشام " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de " يونس " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " عوف " ; Müslim, İmâret 22 b'de " سوادة بن أبي الأسود " ; *Müsned*, v/28'de " قتادة " dir.

6- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, İman 229'da " قال " ; Müslim, İmâret 22 b'de " حدثني " kullanılmıştır.

7- Hadisin râvîsi: Müslim; İman 230, İmâret 22 a'da " أبي المريح " ; Müslim, İmâret 22 b'de " أبي " şeklinde gelmiştir. Ayrıca hadis, Müslim, İmâret 22 b'de " أن "

"معقل بن يسار مرض فأتاه عبيد الله بن زياد ثم يعودُه نحو حديث الحسن عن معقل" şeklinde devam etmektedir.

8- Rivâyette "عاد" lafzı yerinde: Buhârî, Ahkam 8 a ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a ; Dârimî Rikak 77'de "أن" ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de "دخل" lafzı bulunmaktadır.

9- Rivâyette: Buhârî, Ahkam 8 a ; Müslim, İman 230 ; Dârimî, Rikak 77'de "عاد" ; Buhârî, Ahkam 8 b ; Müslim, İman 229 ; Müslim, İmâret 21 b'de "عبيد الله" ; *Müsned*, v/28'de "عبيد الله ابن زياد" lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyette ek olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de "أتينا" ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de "علي" ; Müslim, İman 229'da "كنا" ; Müslim, İman 22 a'da "دخل علي" ; *Müsned*, v/28'de "مرض" ifadesi ilave edilmiştir.

10- Rivâyette: Buhârî, Ahkam 8 a ; 8 b ; Müslim; İman 228, 229, 230 ve İmâret 21 b, 22 a ; Dârimî, Rikak 77 ; *Müsned*, v/28'de "المزني" bulunmamaktadır.

11- Rivâyette "في مرضه الذي مات فيه قال" ifadesi yerine: Buhârî, Ahkam 8 b'de ; Müslim, 229'da "بن يسار نعوذ فجاء عبيد الله بن زياد فقال له" ; Müslim, İman 228'de "فقال له" ; *Müsned*, v/28'de "مرضا ثقل فيه فأتاه بن زياد يعودُه فقال" ifadesi yer almaktadır. Müslim, İmâret 22 a'da "الذي مات فيه قال" ifadesi yerine "له" bulunmaktadır. Ayrıca hadis-i şerif; Müslim, İmâret 21 b'de "وهو وجع بمثل حديث أبي الأشهب وزاد قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال" "ما حدثتك أو لم أكن لأحدثك" şeklinde devam etmektedir.

12- Dârimî, Rikak 77'de rivâyette "معقل" yerinde "له" ilave edilmiştir.

13- Rivâyette "إني محدثك" ifadesi: Buhârî, Ahkam 8 b'de "أحدثك" ; Müslim, İman 229'da "سأحدثك" şeklinde gelmiştir.

14- Rivâyette "حديثا" ifadesi: Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a ; Dârimî, Rikak 77'de "بحديث" şeklinde gelmiştir.

15- Rivâyette: Müslim, İman 228'de " سمعته من " ifadesi yerine " لم أكن " " لو لا أنني في الموت لم أحدث به سمعت " ; Müslim, İman 230 ; İmâret 22 a'da " حدثتكم إن " bulunmaktadır.

16- Hadis-i şerif; Buhârî, Ahkam 8 b'de " ما من وال يلي رعية من المسلمين " ; Müslim, İman 228'de " لا يسترعي الله عبدا رعية " ; Müslim, İman 228'de " فيموت وهو غاش لهم إلا حرم الله الجنة يموت حين يموت وهو غاش لها إلا حرم الله عليه الجنة قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال ما من أمير يلي أمر المسلمين ثم لا يجهد لهم وينصح إلا لم يدخل معهم " ; Müslim, İman 229'da " ذكر بمعني حديثهما " ; Müslim, İman 230 ; İmâret 22 a'da " حدثتكم أو لم أكن لأحدثك ما من استرعي رعية فلم يحطهم بنصيحة لم يجد ريح الجنة " ; *Müsned*, v/28'de " وريحها يوجد من مسيرة مائة عام قال بن زياد الا كنت حدثتني بهذا قبل الآن قال والآن لولا الذي أنت عليه لم أحدثك به " sona ermektedir.

17- Rivâyete: Buhârî, Ahkam 8 a'da " فلم يحطها بنصحها إلا لم يجد رائحة الجنة " ifadesi bulunmamaktadır. ilave edilmiş ve rivâyette " لو علمت أن لي حياة ما حدثتكم إني " ifadesi bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyette var olan " رسوا الله " ifadesi Buhârî, Ahkam 8 a'da " النبي " şeklinde gelmektedir.

İsnâd:

Şeybân b. Ferrûh (v.236) : Künyesi Ebû Muhammed, lakabı İbn Ebî Şeybe'dir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban, 'sika'; İbn Kâni ve Ebû Zür'a er-Râzî, 'sadûk', Sâcî de onun için 'kaderîdir ancak sadûktır' ifadesini kullanmıştır.¹

Ebû'l-Eşheb (v.165) : Asıl adı Cafer b. Hayyan'dır. Muhammed b. Sa'd, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'leyse bi şey' ve 'sika'; Ahmed b. Hanbel, 'sadûk', Nesâî, 'leyse bihi' be's' demiştir.²

Hasan b. Ebi'l-Hasan Yesâr (v.110) : Künyesi Ebû Said'dir. İcdî'nin 'sika' olarak ifade ettiği râvîyi; Muhammed b. Sa'd, 'sika', 'me'mun', 'hüccet'; İbnü'l-Medîni,

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 101; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 520; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,211.

² Zehebî, *Siyer*, VII, 286; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 476; Zehebî, *Mizân*, I, 405; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 376.

'sika' addetmişlerdir. Yahya b. Maîn, 'irsal yaptığını' ve İbn Hibban da onun 'sika' ancak 'müde'llis' olduğunu ifade etmişlerdir.¹

Ma'kıl b. Yesâr (v.?) : Sahâbî râvî.²

Hadis-i şerif Munkatı' bir rivâyettir. Çünkü Şeybân b. Ferrûh ile Ebû'l-Eşheb arasında yetmiş bir senelik bir fark vardır ki bu da görüşme şartını ortadan kaldırmaktadır. Yani rivâyette bir inkitâ' söz konusudur. Aynı şekilde hadisin râvîlerine de baktığımızda da Hasan b. Ebî'l-Yesâr'ın 'mürsil' olduğu ve Ebû'l-Eşheb'in de cerh edildiği ancak rivâyetin terkinin gerekmediğini ifadeleri ile vasıflandırıldığını görmekteyiz. Her ne kadar hadisin metninde sıhhati etkileyecek olan bir ifade yer almasa da hadis 'zayıf' bir rivâyettir.

H- TEMETTÛ' HACCI ve MELEKLERİN SELÂMI

İmrân b. Husayn Hadisi

حدثنا 1 محمد بن المثنى وابن بشار قال بن المثنى 2 حدثنا 3 محمد بن جعفر 4 عن 5 شعبة 6 عن 7 قتادة 8 عن 9 مطرف 10 قال 11 بعث إلي 12 عمران بن حصين 13 في مرضه الذي توفي فيه فقال 14 إني كنت 15 محدثك 16 بأحاديث 17 لعل 18 الله 19 أن 20 ينفعك بها 21 بعدي 22 فإن عشت فاكنم عني 23 وإن مت فحدث بها 24 إن شئت إنه قد سلم علي 25 و اعلم أن 26 نبي 27 الله صلى الله عليه وسلم قد 28 جمع 29 بين حج 30 وعمرة ثم لم ينزل 31 فيها كتاب الله 32 ولم ينه 33 عنها 34 نبي 35 الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء 36

Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn-ü Beşşâr * Muhammed b. el-Müsennâ * Muhammed b. Ca'fer * Şu'be * Katâde * Mutarrıf * İmrân b. Husayn vefatına sebebiyet veren hastalığı esnasında bana haber gönderdi ve '*sana bir takım hadisler rivâyet edeceğim, umulur ki Allah Teâlâ benden sonra sana istifade etmeni nasib eder. Yaşarsam benim namıma gizli tut. Eğer vefat edersem dilersen rivâyet et. Bana gerçekten selam verildi ve bil ki Nebî (s.a.) hac ve umreyi bir arada yapmıştır. Sonra bu*

¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 564; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 40; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 84.

² Zehebî, *Siyer*, II, 576.

konuda bir ayet inmiş ve bu durumu da Nebî (s.a.) nehyetmiş de değildir." "Yalnız, bir adam bu konuda kendi re'yi ile hüküm vermiştir" dedi¹.

TAHRÎC:

Müslim, Hac; 165, 166, 167 a, 167 b, 169, 170, 171, 172, 173.

Nesâî, Menâsik; 49 a, 49 b, 49 c.

İbn Mâce, Menâsik, 40.

Dârimî, Menâsik, 17.

Müsned, Hadîs-ü İmrân b. Husayn; IV, 427 a; IV, 427 b ; IV, 428 a ; IV, 428 b ; IV, 428 c ; IV, 437 ; IV, 438 ; IV, 439.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Rivâyet lafzı olarak; *Müslim*, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/428 a'da " حدثني " ; *Müslim*, Hac 173'de " حدثيه " ; *Nesâî*, Menâsik 49 a, 49 b, 49 c ; *Dârimî*, Menâsik 17'de " أخبرنا " kullanılmıştır.

2- Hadisin râvîsi; *Müslim*, Hac 165'de " زهير بن حرب " ; *Müslim*, Hac 166'da " عبيد الله بن معاذ " ; *Müslim*, Hac 167 a'da " إسحاق بن إبراهيم و محمد بن حاتم " ; *Müslim*, Hac 169'da " إسحاق بن إبراهيم " ; *Müslim*, Hac 171'de " حجاج بن الشاعر " ; *Müslim*, Hac 172'de " حامد بن البكر اوي و محمد بن أبي بكر المقدمي " ; *Müslim*, Hac 173'de " محمد بن عبد الأعلى الصنعاني " ; *Nesâî*, Menâsik 49 a'da " محمد بن علي " ; *Nesâî*, Menâsik 49 b'de " عمر بن علي " ; *Nesâî*, Menâsik 49 c'de " أبو داود " ; *İbn Mâce*, Menâsik 40'da " علي بن محمد " ; *Müsned*, iv/428 a ; *Müsned*, iv/428 c'de " أبي " dir. Ayrıca rivâyette; *Müslim*, Hac 170'de " وابن بشار قال بن المثنى " lafzı bulunmamaktadır.

3- Rivâyet lafzı olarak; *Müslim*, 166'da " كلاهما عن " ; *Müslim*, 170'de " حدثني " ; *Müslim*, Hac 172'de " قال حدثنا " ; *Dârimî*, Menâsik 17'de " أخبرنا " kullanılmıştır.

¹ *Müslim*, Hac 168.

4- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165'de " إسماعيل بن إبراهيم " ; Müslim, 166'da " وكيع " ; Müslim, Hac 167 a'da " أبي " ; Müslim, Hac 169'da " عسي بن يونس " ; Müslim, Hac 170'de " عبدالصمد " ; Müslim, Hac 171'de " عبدالله بن عبدالمجيد " ; Müslim, Hac 172'de " بشر بن مفضل " ; Müslim, Hac 173'de " يحي بن سعيد " ; Nesâi; Menâsik 49 a, 49 b'de " خالد " ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " مسلم بن إبراهيم " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أبو أسامة " ; Dârimî, Menâsik 17'de " سليمان بن حرب " ; *Müsned*, iv/428 c'de " عبدالرزاق " ; *Müsned*, iv/427 a'da " حجاج " ; *Müsned*, iv/438'de " مؤمل " ; iv/438'da " عفان " dir.

5- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Hac; 165, 166, 167 a, 167 b, 169, 170, 171, 172 ; Nesâi; Menâsik 49 a, 49 b, 49 c ; Dârimî, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 a ; *Müsned*, iv/437, 438 ve 439'da " حدثنا " ; *Müsned*, iv/427 a'da " قالأ أخبرنا " kullanılmıştır.

6- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " الجريري " ; Müslim, Hac 166'da " سفيان " ; Müslim, Hac 169'da " سعيد بن أبي عروبة " ; *Müsned*, iv/428 a'da " سعيد " ; Müslim, 170'de " همام " ; Müslim, Hac 171 ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " إسماعيل بن مسلم " ; Müslim, Hac 172'de " عمران بن مسلم " ; Müslim, 173'de " يحي " ; *Müsned*, iv/428 c'de " معمر " ; *Müsned*, iv/437'de " عمران ابن القصير " ; *Müsned*, iv/438 ; iv/438'da " حماد " dir.

7- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Hac 170, 171, 173 ; Nesâi, Menâsik 49 a'da " حدثني " ; Nesâi, Menâsik 49 c ; *Müsned*, iv/437'de " حدثنا " ; *Müsned*, iv/438 ; iv/438'da " أخبرنا " kullanılmıştır.

8- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أبي العلاء " ; Müslim, Hac 166'da " الجريري " ; Müslim; Hac 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " حميد بن هلال " ; Müslim, Hac 171 ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " محمد بن واسع " ; Müslim; Hac 172, 173'de " أبو رجاء " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " عمران بن " ; Dârimî, Menâsik 17'de " أبو هلال " ; *Müsned*, iv/437'de " يزيد بن الشيخير " ; *Müsned*, iv/438 ve 439'da " حميد " dir. Ayrıca Müslim, Hac 166'ya ilave

olarak " lafzı " في هذا الإسناد و قال ابن حاتم في روايته ارتأى رجل برأيه ما شاء يعني عمر " bulunmakta ve rivâyet son bulmaktadır.

9- Hadiste rivâyet lafzı yerinde: Müslim, Hac 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " سمعت " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أخيه " ; *Müsned*, iv/437'de " حدثنا " bulunmaktadır.

10- Rivâyette isme ilave olarak; Müslim, Hac 169 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " بن عبد الله " yer almaktadır. Hadisin râvîsi; *Müsned*, iv/428 a'da " بن عبد الله بن الشخير " ; Nesâi, Menâsik 49 c ; *Müsned*, iv/437'de " أبو رجاء " ; *Müsned*, iv/438, iv/438'da " الحسن " dir. Ayrıca rivâyet; Nesâi, Menâsik 49 c'de " تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به و إسماعيل بن مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به و إسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري و الحسن متروك نزلت آية المتعة في كتاب الله تبارك وتعالى وعملنا بها مع " ; *Müsned*, iv/437'de " الحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنسخها ولم ينها عنها النبي صلى الله عليه وسلم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينها رسول الله " ; *Müsned*, iv/438'de " حتى مات " ; *Müsned*, iv/438'da " صلى الله عليه وسلم بعد ذلك عنها رجم ينزل من الله عز وجل فيها نهى " şeklinde sona ermektedir.

11- Rivâyette ek olarak; Müslim, Hac 165, 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a, 49 c ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 c ; *Müsned*, iv/427 a'da " قال لي " ; Nesâi, Menâsik 49 a'da " يقول " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عن " bulunmaktadır.

12- Hadis-i şerifte " بعث إلي " lafzı yerine Müslim, Hac 169 ve 170 ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عن " ; Müslim, Hac 165, 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ve 49 c ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a ; *Müsned*, iv/428 c'de " بعث إلي " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyete ek olarak, Müslim, Hac 167 b'de " بمثل حديث معاذ " yer almakta ve rivâyet sona ermektedir.

13- Hadis-i şerif; Müslim, Hac 170'de hadis; " قال تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم ينزل فيه القرآن قال رجل برأيه ما شاء نزلت " ; Müslim, Hac 172'de " آية المتعة في كتاب الله يعني متعة الحج و أمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لم تنزل آية تنسخ آية متعة الحج ولم ينعها رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى مات قال رجل برأيه أنه قال وفعلناها مع رسول الله صلى الله عليه عليه " ; Müslim, Hac 172'de rivâyet " بعد ما شاء تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه عليه " ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " وسلم ولم يقل وأمرنا بها وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به وإسماعيل بن مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به وإسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري والحسن متروك " فذكر مثله وقال لا تحدث بهما حتى أموت " ; *Müsned*, iv/428 c'de " الحديث etmekte ve rivâyet sona ermektedir.

في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل " Müslim, Hac 171'de " الله أن ينفكك بها بعدي فإن عشت فاکتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي واعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينعها بن " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء " ifadesi yer almamaktadır.

Rivâyette ilave olarak; Müslim, 169, 170, 171'de " رضي الله عنه " ; Müslim, Hac 165'de " إني لأحدثك بالحديث اليوم ينفكك الله به بعد اليوم " ; Müslim, Hac 171'de " بهذا الحديث قال تمتع نبي الله صلى الله عليه وسلم و تمتعنا معه " ve rivâyet sona ermektedir.

14- Rivâyete Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a'da " في مرضه الذي توفي فيه فقال " lafzı bulunmamaktadır. Hadis-i şerife ilave olarak ; *Müsned*, iv/428 a'da " لي " bulunmaktadır. Rivâyette; *Müsned*, iv/428 a'da " الذي توفي فيه " ifadesi yerine " فأتيته " getirilmiştir.

15- Rivâyette yer alan " عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني " ifadesi, Müslim Hac 167 a'da bulunmamakta ve İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17'de bu ifade yerine " كنت " lafzı bulunmamaktadır.

16- Rivâyette bulunan " كنت محدثك " ifadesi; Müslim, Hac 165'de " لأحدثك " şeklinde gelmektedir. Rivâyette; Müslim Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/427 a ; *Müsned*, iv/428 a'da " محدثك " ifadesi yerine " أحدثك " kullanılmıştır.

17- Rivâyette " بأحاديث " ifadesi; Müslim, Hac 165'de " بالحديث " ; Müslim Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/427 a'da " حديثا " ; Dârimî, Menâsik 17'de " بحديث " şeklinde gelmiştir.

18- Rivâyette yer alan " لعل " lafzı yerine; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " عسي " kullanılmıştır.

19- Rivâyete; *Müsned*, iv/427 a'da " عز و جل " ; *Müsned*, iv/428 a'da " تبارك وتعالى " ilave edilmiştir.

20- *Müsned*, iv/428 a'da " أن " lafzı bulunmamaktadır.

21- Rivâyette " لعل الله أن ينفكك بها بعدي " ifadesi yerine; Müslim, Hac 165'de " اليوم ينفكك الله به بعد اليوم " yer almaktadır. Müslim, Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a'da " بها " ifadesi " به " şeklinde gelmiştir.

22- Rivâyette yer alan " بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت " ifade; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da yer almamaktadır. Rivâyette " بعدي " lafzı yerine; İbn Mâce, Menâsik 40'da " بعد اليوم " ; Dârimî, Menâsik 17'de " بعد " gelmiştir. Ayrıca Dârimî, Menâsik 17'de hadis " إنه كان يسلم علي و إن ابن زياد أمرني فاكثويت فاحتبس عني حتي " ذهب أثر المكاوي واعلم ان المتعة حلال في كتاب الله لم ينه عنها نبي ولم ينزل فيها كتاب قال "رجل برأيه ما بدا له " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. Rivâyete ilave olarak; Müslim, Hac 167 a'da " إن رسول الله صلى الله عليه وسلم " ; *Müsned*, iv/428 a'da " واعلم " أنه كان يسلم علي " bulunmaktadır.

23- *Müsned*, iv/428 a'da " عني " lafzı yerine " علي " getirilmiştir.

24- *Müsned*, iv/428 a'da " بها " lafzı bulunmamaktadır.

25- Rivâyette; Müslim, Hac 165'de " فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن " في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك " ; Müslim, Hac 169'da " بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي " ifadesi bulunmamaktadır. Rivâyette yer alan " إنه قد سلم علي " ifadesi; *Müsned*, iv/428 a'da " إن شئت " şeklinde gelmiş ve rivayet sona ermiştir.

26- Rivâyete; Dârimî, Menâsik 17'de " المتعة حلال " ilave edilmiştir.

27- Rivâyette " نبي " ifadesi yerine; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " إن رسول " ; Müslim; Hac 165, 169 ; Nesâi, Menâsik 49 b ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 b'de " رسول " bulunmaktadır.

28- Müslim, Hac 165'de hadis " أعر طائفة من أهله في العشر فلم تنزل آية تتسخ " ذلك و لم ينه عنه حتي مضي لوجهه ارتأي كل إمري بعد ما شاء أن يرتني " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. Ayrıca Hac, 167 a, 169 ve Nesâi, Menâsik 49 b'de " قد " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de rivâyete ilave olarak " تمتع و تمتعنا معه قال فيها قائل برأيه " bulunmaktadır.

طائفة من أهله في العشر من ذي الحجة فلم " İbn Mâce, Menâsik 49 b'de rivâyet " ينه عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم و لم ينزل نسخه قال في ذلك بعد رجل برأيه ما شاء أن يقول " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

29- Nesâi, Menâsik 49 a'da rivâyete ilave olarak " رسول الله صلى الله عليه " في مرضه الذي توفي فيه فقال إني " bulunmaktadır. Ayrıca Nesâi, Menâsik 49 a'da " كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي واعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد " lafzı bulunmamaktadır.

30- Müslim, Hac 167 a'da " حج " ifadesi " حجة " şeklinde bulunmaktadır.

31- Rivâyette yer alan " لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه " ifadesi yerine; Nesâi, Menâsik 49 a'da " توفي قبل أن " bulunmaktadır.

32- Rivâyette; *Müsned*, iv/427 a'da " لم ينزل فيها كتاب الله " ; Müslim, Hac 169; Nesâi, Menâsik 49 b ve *Müsned*, iv/428 b'de " الله " lafzı bulunmamaktadır. Rivâyette " لم ينزل فيها كتاب و لم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه " ما شاء " ifadesi yerine; Müslim, Hac 167 a'da " لم ينه عنه حتى مات ولم ينزل فيه قرآن " getirilmiştir.

33- Rivâyette yer alan " لم ينه " ifadesi yerine; Müslim, Hac 169'da " ينهنا " ; *Müsned*, iv/428 b'de " ينهي " getirilmiştir.

34- Rivâyette yer alan " عنها " ifadesi yerine; Müslim, Hac 169 ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عنهما " ; *Müsned*, iv/427 a'da " عنه " ; getirilmiştir. Ayrıca rivâyette; *Müsned*, iv/427 b'de hadis; " إنه كان يسلم علي فلما اکتويت أمسك عني فلما تركته عاد إلي " ; *Müsned*, iv/427 a'da " حتى مات ولم ينزل قرآن فيه يحرمه " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

35- Rivâyette yer alan " نبي " lafzı yerine; Müslim, Hac 169'da " رسول " kullanılmıştır.

36- Rivâyette yer alan " قال رجل فيها برأيه ما شاء " ifadesi; Müslim, Hac 169'da " قال فيهما رجل برأيه ما " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " ما شاء " şeklinde gelmiştir. *Müsned*, iv/437'de rivâyete ek olarak " نزلت آية المتعة في كتاب " الله تبارك وتعالى و عملنا بها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنيخها ولم ينه بعث " إليها عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و اعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج و عمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله " lafzı bulunmamaktadır.

İsnâd:

Muhammed b. el-Müsennâ (v.252) : Künyesi Ebû Musa'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Hatîb, 'sadûk', 'sika'; Ebû Hâtim, 'sadûk', 'sâlihu'l-hadîs'; Nesâî, 'lâ be'se bih'; İbn Hırâş, 'sebt' ifadelerini kullanmışlar ve Ebû Arûbe de onun için 'Basra'da daha sebti yoktur' demiştir.¹

Muhamed b. Beşşâr b. Osman (v.252) : Bündâr, Künyesi Ebû Bekr'dir. Ebû Zür'a er-Razî ve Ebû Hâtim er-Râzî, 'sadûk'; İclî, 'sika' ve Nesâî, 'lâ be'se bih' ifadesini kullanmışlardır.²

Muhammed b. Cafer (v.193) : Künyesi Ebû Abdullah, lakabı da Ğunder'dir. Yahya b. Maîn, 'kitabından rivâyetlerinde esahhu'n-nâs'; Ahmed b. Hanbel, Şu'be'nin rivâyetlerinde 'sika'; İbn Mehdî, Şu'be'nin rivâyetlerinde 'sebt'; İbn Âdiy, 'sika' râvîlerden sayar.³

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistâm'dır. Ahmed b. Hanbel bazı isimlerde hata yapmasına rağmen onun için, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şafîî, 'emîrû'l-mü'minin fi'l-hadis'; Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimlisini görmedim' demişlerdir.⁴

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd, 'sikadır' demişler ve İbn Hibban da es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir.⁵

Mutarraf b. Abdullah (v.95) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. İclî ve Muhammed b. Sa'd 'sikadır' demişlerdir.¹

¹ Zehebî, *Mîzân*, V, 24; Zehebî, *Siyer*, XII, 123; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 95; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273.

² Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 214; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 47; Zehebî, *Siyer*, XII, 144.

³ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 50; Zehebî, *Mîzân*, III, 502; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 21; Zehebî, *Siyer*, IX, 101.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târih*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s.406; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

⁵ Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *et-Târih*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 540.

İmran b. Husayn (v.52) : Sahâbî râvî.²

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımızda Muhammed b. el-Müsennâ ile Muhammed b. Beşşâr b. Osman hakkında 'lâ be'se bih' ifadesi kullanılmış ve diğer râvîler ta'dil edilmiştir. Ancak her iki râvî için kullanılan bu lafız ile onların rivâyetleri tamamen terk edilmez ve rivâyetleri itbar için değerlendirilmektedir. Aynı şekilde hadisin metninde de terki gerektirecek Kur'an ve Sünne'te aykırı bir ifade yer almamaktadır. Bu sebepler doğrultusunda hadisin 'hasen' bir rivâyet olduğunu söylemek mümkündür.

I- ABDESTİN TAM ALINMASI ve AKABİNDE KILINAN NAMAZ

Osman b. Affân Hadisi

1 عن 2 إبراهيم 3 قال 4 صالح بن كيسان 5 قال 6 ابن شهاب 7 ولكن عروة يحدث 8 عن 9 حمران فلما 10 توضأ عثمان 11 قال 12 ألا أحدثكم 13 حديثاً 14 لولا آية 15 ما حدثتكموه 16 سمعت 17 النبي 18 صلى الله عليه وسلم 19 يقول لا يتوضأ 20 رجل 21 يحس 22 الصلاة إلا 23 غفر 24 له ما بينه وبين الصلاة 25 حتى يصل إليها 26 قال عروة 27 الآية إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البينات 28.

Ve İbrahim * Salih b. Keysân * İbn Şihâb * Urve'den Humran'dan şöyle rivâyet etmiştir. Hz. Osman abdest almış ve şöyle demiştir: " Size bir hadis nakledeceğim ki şayet, bir âyet var ki bilmeseydim (bu hadisi) size rivâyet etmezdim. Nebî'den (s.a.) işittim, şöyle buyurdu: " *Bir kimse âdab ve erkanına uyarak güzel bir şekilde abdest alır sonra yine aynı dikkatle namaz kılsa o aldığı abdest ile kıldığı o namaz ile bir sonraki kılacağı namaz arasındaki günahları affolunur.*" Urve bu âyeti; " *Apaçık indirdikten sonra delillerimizi gizleyenler var ya!...*"³ diyerek beyan etmiştir.⁴

TAHRİC:

Müslim, Tahâret 5, 6, 12.

¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 187; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 456.

² Zehebî, *Siyer*, II, 508 .

³ Bakara, 2-159.

⁴ *Buhârî*, Vudû' 24. Aynı şekilde Hz. Osman (r.a.)'e ait olan abdest ve faziletleri ile alakalı başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak biz konumuz gereği içerisinde gecikme sebebinin olduğu rivâyeti değerlendirdik. a.n.

Nesâi, Tahâret 108.

Müsned, *Müsned-i Osman b. Affan*; I, 57 ; I, 67.

Muvattâ, Tahâret 6.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Hadis-i şerifte " عن " lafzından önce; Müslim, Tahâret 6'da " حدثنا زهير " ; *Müsned*, i/67'de " حدثنا عفان " ifadesi yer almaktadır.
- 2- Hadiste rivâyet lafzı olarak " عن " yerine; Müslim, Tahâret 12 ; Nesâî, Tahâret 108'de " أخبرنا " ; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; *Müsned*, i/67'de " حدثنا " getirilmiştir.
- 3- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5'de " قتيبة بن سعيد و عثمان بن محمد بن " ; Müslim, Tahâret 6'da " أبي " ; Müslim, Tahâret 12'de " هارون بن سعيد الأيلي " ; Nesâî, Tahâret 108'de " قتيبة " ; *Müsned*, i/67'de " أبو " dir.
- 4- Rivâyet lafzı olarak " قال " yerine; Müslim, Tahâret 5'de " واللفظ لقتيبة قال " ; Müslim, Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/67'de " عن " ; *Muvatta'*, Tahâret 6'da " حدثني عن " ; Müslim, Tahâret 12 ; *Müsned*, i/57'de " حدثنا " getirilmiştir.
- 5- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5'de " جرير " ; Müslim, Tahâret 12'de " ابن وهب " ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Muvatta'*, Tahâret 6'da " مالك " ; *Müsned*, i/57'de " يحيى بن سعيد " ; *Müsned*, i/67'de " عاصم " dir. Ayrıca Müslim, Tahâret 6'da " بن كيسان " yer almamaktadır.
- 6- Rivâyet lafzı olarak " قال " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ; *Muvatta'*, Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " عن " ; Müslim, Tahâret 12'de " أخبرني " getirilmiştir.

7- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5 ; Muvatta', Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/57'de " هشام بن عروة " ; Müslim, Tahâret 12'de " مخرمة بن بكير " ; *Müsned*, i/67'de " المسيب " dir.

8- Rivâyette " ولكن عروة يحدث " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ve 12; Nesâî, Tahâret 108 ; Muvatta', Tahâret 6'da " عن أبيه " ; *Müsned*, i/67'de " عن موسى بن " ; *Müsned*, i/57'de " أخبرني أبي " getirilmiştir. " طلحة "

9- *Müsned*, i/57'de " عن " lafzı yerine " أن " getirilmiştir.

10- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 " مولي عثمان قال سمعت عثمان " ; Müslim, Tahâret 12'de " بن عفان وهو بفناء المسجد فجاء المؤذن العصر فدعا بوضوء مولي " ; Müslim, Tahâret 6'da " أنه قال " ; Nesâî, Tahâret 108'de " مولي " قال " أخبره قال " ; *Müsned*, i/67'de " مولي عثمان أن عثمان بن عفان جلس علي المسجد " ; Muvatta', Tahâret 6'da " كان عثمان مولي عثمان " bulunmaktadır. Rivâyette; Müslim, Tahâret 5 ve 12 ; Nesâî, Tahâret 108 ; Muvatta', Tahâret 6; *Müsned*, i/67'de " فلما " lafzı yer almamaktadır. Ayrıca; Nesâî, Tahâret 108'de rivâyet " قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة " şeklinde sona ermektedir.

11- Rivâyete; Müslim, Tahâret 12'de " ابن عفان يوماً وضوءاً حسناً " ; *Müsned*, 1- 57'de " رضي الله عنه علي البلاط " ilave edilmiştir. Rivâyette; Muvatta', Tahâret 6'da " عثمان " ifadesi yer almamaktadır. *Müsned*, i/67'de " توضأ عثمان " ifadesi yerine " كان عثمان يغتسل " yer almaktadır. Ayrıca hadis-i şerif; *Müsned*, i/67'de " كل يوم مرة من منذ أسلم فوضعت وضوءاً له ذات يوم للصلاة فلما توضأت قال اني أردت " şeklinde devam etmektedir.

12- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; Muvatta', Tahâret 6' da " رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فأحسن " ; Müslim, Tahâret 12'de " والله " " الوضوء ثم قال من توضأ هكذا ثم خرج إلي المسجد لا ينهزه إلا الصلاة غفر له ما خلا من ذنبه " yer almakta ve rivâyet son bulmaktadır.

13- Rivâyette " ألا أحدثكم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " أن أحدثكم " ; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; Muvatta', Tahâret 6 ; *Müsned*, i/57'de " لأحدثكم " gelmiştir.

14- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 6'da " والله " bulunmaktadır. Rivâyette " حديثا " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " بحديث " yer almaktadır.

15- Rivâyete ek olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6'da " في كتاب الله " ifadesi yer almaktadır. Rivâyette " لولا آية " ifadesi yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " أنه في كتاب الله " yer almaktadır. Rivâyette; *Müsned*, i/57, i/67'de " لو لا آية في كتاب الله ما حدثتكموه " ifadesi yer almamaktadır.

16- Rivâyette " حدثتكموه " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5'de " حدثتكم " yer almaktadır. Rivâyette; *Müsned*, i/67'de " حدثتكموه " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6'da " إني " ; Muvatta', Tahâret 6'da " قال " ifadesi bulunmaktadır.

17- Rivâyette " سمعت " ifadesi yerine; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " سمعته من " bulunmaktadır. Ayrıca hadis *Müsned*, i/67'de " إني أردت أن أحدثكم بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال بدا لي ان لا أحدثكموه فقال الحكم بن أبي العاص يا أمير المؤمنين ان كان خيرا فإخذ به أو شرا فنتقيه فقال فإني محدثكم به توضحاً رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الوضوء ثم قال من توضحاً هذا الوضوء فأحسن الوضوء ثم قام إلى الصلاة فأتى ركوعها وسجودها كفرت عنه ما بينها وبين الصلاة الأخرى ما لم يصب مقتله يعني كبيرة " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

18- Rivâyette " النبي " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ve 6; Muvatta', Tahâret 6 ; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " رسول الله " getirilmiştir.

19- Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/57'de " لو لا آية في كتاب الله ما حدثتكموه " " سمعت من النبي صلى الله عليه وسلم " bulunmaktadır.

20- Rivâyette " لا يتوضأ " ifadesi yerine; *Müsned*, i/57'de " من توضأ " getirilmiştir.

21- Rivâyete ek olarak; Müslim, Tahâret 5'de " مسلم " bulunmaktadır. Rivâyette " ما من إمري يتوضأ " ifadesi yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " لا يتوضأ رجل " ; *Müsned*, i/57'de " توضأ فأحسن الوضوء " getirilmiştir.

22- Rivâyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 5'de " الوضوء فيصلني " ; Müslim, Tahâret 6 ; Muvatta', Tahâret 6'da " الدفع يصلي " bulunmaktadır.

23- Rivâyette; *Müsned*, i/57'de " إلا " lafzı yer almamaktadır. Rivâyette yer alan " فأحسن الوضوء ثم دخل " ifadesi yerine *Müsned*, i/57'de " رجل يحس الصلاة إلا " bulunmaktadır.

24- Müslim, 5'de rivâyete " الله " lafzı eklenmiştir.

25- Rivâyete; Müslim, Tahâret 5'de " التي تليها " şeklinde devam etmiş ve rivâyet sona ermiştir. Müslim, Tahâret 6'da " التي تليها " ; Muvatta', Tahâret 6; *Müsned*, i/57'de " الأخرى " ilave edilmiştir.

26- Müslim, Tahâret 6'da " حتى يصلها " ifadesi yer almamaktadır.

27- Rivâyette " يحي قال يريد هذه " yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " عروة " ifadesi getirilmiştir.

28- Rivâyette âyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 6'da " والهدي إلي قوله " *أقم الصلاة طرفي النهار وزلفا* " yer almaktadır ve Muvatta', Tahâret 6'da âyet " من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين " şeklinde yer almaktadır. *Müsned*, i/57'de " الآية إن الذين يكتفون ما أنزلنا من البينات " âyeti yer almamaktadır.

İsnâd:

İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrhman b. Avf (v.185) : Künyesi Ebû İshak'dır. Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtim, İbn Adiy, 'sika' ve Yahya b. Maîn, 'esbetü'n-nâs', 'sika' lafızlarını kullanmışlardır.¹

Salih b. Keysân (v.?) : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Nesâî, İclî ve İbn Hırâş, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sika' ifadelerini kullanmışlardır. Vefatı kesin olarak bilinmemekte ancak h. 140'lı yıllarda vefat ettiği de ifade edilmektedir.²

¹ Zehebî, *Siyer*, VIII, 304; Zehebî, *Mizân*, I, 97; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 80.

² Zehebî, *Siyer*, VIII, 305; Mizzî, *el-Kemâl*, XIII, 79; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 537.

İbn Şihâb ez-Zührî (v.124) : Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Müslim. Lakabı Ebû Bekr'dir. Muhammed b. Sa'd, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sebt' ve Süfyan, 'ondan daha fakihini görmedim' demiştir.¹

Urve b. Zübeyr b. Avvam b. Huveylid (v.?) : Lakabı Ebû Abdullah'dır. Muhammed b. Sa'd ve İclî, 'sikadır' demişlerdir. Vefatı hakkında 94, 99 ve 101 yıllarıdır diye ihtilaf edilmiştir.²

Humrân b. Ebân (v.76) : İbn Hibbân es-Sikât'ında zikretmiştir.³

Osman b. Affân (v.35) : Sahâbî râvî.⁴

Hadis-i şerif her ne kadar Salih b. Keysan'ın vefatı net olarak bilinmesede merfû muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımız zaman râvîlerin güvenilir oldukları muhakkaktır. Rivâyetin metninde tenkit edilebilecek bir ifade yer almadığından hadis için 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET

Osman b. Affân Hadisi

1 حدثنا 2 الحسن بن علي الخلال 3 حدثنا 4 هشام بن عبد الملك 5 حدثنا 6 الليث بن سعد 7 حدثني 8 أبو عقيل 9 زهرة بن معبد 10 عن أبي 11 صالح مولى عثمان 12 قال سمعت 13 عثمان 14 وهو 15 على المنبر 16 يقول 17 إني 18 كتمتكم 19 حديثا 20 سمعته 21 من رسول الله صلى الله عليه وسلم 22 كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت 23 رسول الله صلى الله عليه وسلم 24 يقول 25 رباط 26 يوم 27 في سبيل الله 28 خير 29 من ألف يوم 30 فيما 31 سواه من المنازل 32.

Hasan b. Ali el-Hallal * Hişam b. Abdülmelik * Leys b. Sa'd * Ebû Ukayl Zühre b. Ma'bed * Ebû Salih (Mevla Osman) * Osman (r.a.) Mimberde iken şöyle bir rivâyette bulundu. "*Çevremden uzak olmanızı istemediğimden dolayı, sizden Resûlullah'dan (s.a.) duyduğum bir hadisi saklamıştım. Sonra herkesin kendi tercihin ortaya koyabilmesi için*

¹ Zehebî, *Siyer*, V, 326; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 71; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVI, 432.

² Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 20; Zehebî, *Siyer*, IV, 21; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 117.

³ Zehebî, *Siyer*, IV, 182; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 17.

⁴ Zehebî, *Siyer*, V, 10.

onu size rivâyet etmem gerektiği kanaatine vardım. Efendimiz; Allah yolunda bir gün sınır bekçiliği yapmak, diğer yerlerde geçirilecek bin günden daha hayırlıdır." buyurdu¹.

TAHRÎC:

Nesâî, Cihâd 39 a ve 39 b.

İbn Mâce, Cihâd 7.

Dârimî, Cihâd 32.

Müsned, Hz. Osman Hadisi, I, 60; I, 63; I, 65 a; I, 65 b; I, 67; I, 76 a; I, 76 b.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Nesâî, Cihâd 39 b'de rivâyete ek olarak " أخبرنا عمر بن علي " bulunmaktadır.

2- Rivâyette; Nesâî, 39 a'da " حدثنا " lafzı yerine " أخبرنا " getirilmiştir. Rivâyette; *Müsned*, i/63, i/65 b, i/67, i/76 a ve i/76 b'de " حدثنا " bulunmamaktadır.

3- Hadisin râvîsi; Nesâî, Cihâd 39 a'da " عمر بن منصور " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " عبدالرحمن بن مهدي " ; *İbn Mâce*, Cihâd 7'de " هشام بن عمار " ; *Müsned*, i/60'da " روح " ; *Müsned*, i/65 a'da " محمد بن جعفر " dir. Hadis-i şerifte; *Dârimî*, Cihâd 32; *Müsned*; i/63, i/65 b, i/67, i/76 a ve b'de " الحسن بن علي الخلال " bulunmamaktadır.

4- Rivâyet lafzı olarak; *Dârimî*, Cihâd 32'de " أخبرنا " ; *Müsned*, i/67'de " حدثناه " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Nesâî, Cihâd 39 a'da " عبدالله بن يوسف " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " ابن المبارك " ; *İbn Mâce*, Cihâd 7'de " عبدالرحمن بن زيد بن أسلم " ; *Dârimî*, Cihâd 32'de " أبو الوليد " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " كهمس " ; *Müsned*, i/63 ve i/76 b'de " هاشم " ; *Müsned*, i/65 b'de " أبو سعيد مولي بني هاشم " ; *Müsned*, i/67'de " هاشم بن القاسم " dir. " هاشم بن القاسم " ; *Müsned*, i/76 a'da " سويد بن سعيد - سنة ست و عشرون - " dir.

¹ *Tirmizî*, Cihâd'ın Faziletleri 26.

6- Rivâyet lafzı olarak " حدثنا " yerine; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/60'da " عن " bulunmaktadır.

7- Rivâyette hadisin râvîsi " الليث بن سعد " yerine; Nesâî, Cihâd 39 b'de " مصعب بن ثابت بن " ; İbn Mâce, Cihâd " أبيه " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " أبو يعقوب " ; *Müsned*, i/63'de " ابن لهيعة " dir. Ayrıca *Müsned*, i/67'de " رشدين بن " ; *Müsned*, i/76 b'de " عكرمة بن إبراهيم باهلي " yer almaktadır. Ayrıca rivâyette; Nesâî, 39 a ; *Müsned*, i/65 b ve i/76 a'da " بن سعد " bulunmamaktadır.

8- Rivâyet lafzı olarak; Nesâî, Cihâd 39 a ; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/67'de " عن " ; Nesâî, Cihâd 39 b ; Dârimî, Cihâd 32 ; *Müsned*, i/63, i/76 a ve i/76 b'de " حدثنا " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " قال " lafzı kullanılmıştır.

9- Rivâyette; Nesâî, Cihâd 39 a ve 39 b ; *Müsned*, i/60, i/63, i/65 a, i/65 b, i/67, i/76 a'da " أبو عقيل " yer almamaktadır.

10- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " زهرة بن معبد " yer almamaktadır. Hadisin râvîsi; İbn Mâce, Cihâd 7'de " مصعب بن ثابت " ; *Müsned*, i/76 b'de " عبدالله بن " şeklinde bitmektedir. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/76 b'de " وذكره " dir. Ayrıca rivâyet; *Müsned*, i/76 b'de " القرشي " bulunmaktadır.

11- Hadis-i şerifte " عن أبي " ifadesi yerine; Nesâî, Cihâd 39 a'da " حدثني أبو " kullanılmıştır.

12- Hadisin râvîsi; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " عبدالله بن " dir. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/63'de " أنه حدثه " ; *Müsned*, 1- 65 b'de " بن عفان " ; *Müsned*, i/76 a'da " رضي الله عنه " yer almaktadır.

13- Rivâyette " سمعت " ifadesi yerine; Nesâî; Cihâd 39 b'de " قال " ; İbn Mâce, Cihâd 7'de " خطب الناس " ; *Müsned*, i/67'de " أن " kullanılmıştır. Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " سمعت " ifadesi yer almamaktadır.

14- Rivâyette ilave olarak; İbn Mâce, Cihâd 7'de " بن عفان " ; Nesâî; Cihâd 39 a ve 39 b ; *Müsned*, i/60'de " بن عفان رضي الله عنه " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم في سبيل الله خير من ألف يوم " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

15- Rivâyette; Dârimî, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/65 b, i/76 a'da " وهو " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يخطب " ifadesi yer almaktadır. Ayrıca; Dârimî, Cihâd 7'de rivâyet " يا أيها الناس إني سمعت حديثاً من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكم به إلا الضن بكم وبصحابتكم فليختر فليختر لنفسه أو ليدع سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من رابط ليلة في سبيل الله سبحانه كانت كألف ليلة صيامها وقيامها " şeklinde sona ermektedir.

16- Rivâyette; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/65 b, i/67, i/76 a'da " على المنبر " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyette ilave olarak; Dârimî, Cihâd 32'de " وهو " ; *Müsned*, i/67'de " قال أيها الناس هجروا فإني مهجر فهجر الناس أيها الناس " yer almaktadır. Rivâyette " على المنبر " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " منبره " ifadesi yer almaktadır. Rivâyette " وهو علي المنبر " ifadesi yerine; *Müsned*, i/63'de " أنه حدثه قال سمعت عثمان معني يقول يا أيها الناس " getirilmiştir.

17- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يقول " yer almamaktadır. Rivâyette ifade; *Müsned*, i/65 b ve i/76 a'da " علي المنبر أيها الناس " şeklinde yer almaktadır.

18- Rivâyette ilave olarak; Dârimî, Cihâd 32'de " كنت " ifadesi yer almaktadır.

19- Rivâyette " كتمتكم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60, i/65 a ve i/67'de " محدثكم " ; *Müsned*, i/63'de " أحدثكم " yer almaktadır.

20- Rivâyette " حديثا " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " بحديث ما تكلمت به " ifadesi getirilmiştir.

21- Rivâyette; Rivâyette " سمعته من " ifadesi; *Müsned*, i/67'de " سمعت " şeklinde bulunmaktadır.

22- *Müsned*, i/60, i/65 a ve i/67'de " كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه " ifadesi bulunmamaktadır. Bu ifade yerinde; *Müsned*, i/60'da " لم يكن يمنعني أن " ; *Müsned*, i/65 a'da " ما كان يمنعني أن أحدثكم إلا الضن عليكم و إنني " ; *Müsned*, i/67'de " إلي يومي هذا " yer almaktadır.

23- Rivâyette ilave olarak; *Dârimî*, Cihâd 32, *Müsned*, i/65 a'da " إنني " bulunmaktadır. Rivâyette " سمعت " lafzı yerine; *Müsned*, i/67'de " قال " bulunmaktadır.

24- Rivâyette; *Müsned*, i/63'de " كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه " ifadesi yer almamaktadır. " ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.

25- Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/67'de " يقول " lafzı yerine " إن " bulunmaktadır.

26- Rivâyette " رباط " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " حرس " bulunmaktadır.

27- Rivâyette " يوم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " ليلة " gelmektedir.

28- Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/60 ve i/65 b'de " تعالي " bulunmaktadır.

29- Rivâyette " خير " ifadesi yerine; *Müsned* i/60, i/63, i/65 a i/67'de " أفضل " yer almaktadır.

30- Rivâyette " يوم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60, i/65 a'da " ليلة " gelmiştir. Ayrıca rivâyete ilave olarak; *Dârimî*, Cihâd 32'de " عام " bulunmaktadır.

31- Rivâyette " فيما " lafzı yerine; *Müsned*, 1- 67'de " مما " gelmiştir.

32- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve 1- 65 a'da " فيما سواه من المنازل " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يقام ليها و يصام نهارها " ifadesi yer almaktadır. *Müsned*, i/63 ve i/67'de " من المنازل " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/63'de " فليربط امرؤ كيف شاء هل بلغت قالوا نعم قال اللهم أشهد " ; i/67'de " فليربط امرؤ حيث شاء هل بلغت كم قالوا نعم قال اللهم أشهد " yer almaktadır.

İsnâd:

Hasan b. Ali b. Muhammed (v242) : Künyesi Ebû Ali'dir. İbn Şeybe, 'sika', 'sebt', 'mutkîn'; Hatîb, 'sika', 'hâfız'; Nesâî, 'sikadır' demişlerdir.¹

Hişam b. Abdilmelik (v.227) : Künyesi Ebû'l-Velîd'dir. Ahmed b. Hanbel, 'mutkîn'; Ebû Hâtîm, 'imam', 'fakih', 'sika', 'âkil', 'hâfız'; İclî, 'sika' demişlerdir.²

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v. 175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd, 'sikadır' demişlerdir.³

Zühre b. Ma'bed b. Abdullah (v.127) : Künyesi Ebû Ukayl'dir. Ahmed b. Hanbel, 'sika'; Nesâî ve Ebû Hâtîm, 'lâ be'se bih' ifadelerini onun için kullanmışlardır.⁴

Haris –Mevla Osman- (v.?) : Künyesi Ebû Salih'dir. 'Türkân' ya da 'Bürkân' olarak da bilinir. Hayatı hakkına fazla bilgi bulamadığımız râvî hakkında İbn Hibban ve İclî, 'sikadır' demişlerdir.⁵

Osman b. Affan (v.35) : Sahâbî râvî.⁶

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımızda sadece Zühre b. Ma'bed b. Abdullah hakkında rivâyetine itibar için bakılabileceğini ifade etmek için 'lâ be'se bih' ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu lafız ile tavsif edilen kişi tamamen de terk edilmez. Hadisin metninde de baktığımızda Kur'an ve Sünnet'e aykırı

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 398; es-Suyûtî, *et-Tabakât*, s,232.

² Zehebî, *Siyer*, X, 341; Ebû Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 65; Zehebî, *Mizân*, IV, 301; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 33.

³ es-Suyûtî, *et-Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 202; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 599; Zehebî, *Siyer*, VI, 147.

⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 558.

⁶ Zehebî, *Siyer*, V, 10.

bir ifade yer almadığını görebiliriz. Sonuç olarak hadis için 'hasen' bir rivâyettir diyebiliriz.

J- HZ. ALİ SEVGİSİ

Züheyr b. el-Akmar Hadisi:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن عبد الله بن الحرث عن زهير بن الأقرم قال بينما الحسن بن علي يخطب بعدما قتل علي رضي الله عنه إذ قام رجل من الأزد آدم طوال فقال لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واضعه في حبوته يقول من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب ولولا عزيمة رسول الله صلى الله عليه وسلم ما حدثتكم.

Abdullah * Bâbam * Muhammet b. Câfer * Amr b. Murra * Abdullah b. el-Haris * Züheyr b. el-Akmar. Şöyle rivâyet etti: Hasan b. Ali, bize Hz. Ali (r.a.) şehit edildikten sonra bize hitab ediyordu. O esnada Ezd kabilesinden adamın birisi (uzun boylu biri) çıkageldi. Ve dedi ki: Allah Resûlü, O'nu (Ali (r.a.)'i) sevdikleri arasında sayarak burada olan olmayana ulaştırırsın. "*Kim beni severse Onu da (Ali'yi) sevmek durumundadır*". Şayet Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu sözü söylediği esnada ki azametini görmüş olmasaydım bunu size söylemezdim.¹

Hadis-i şerif Ahmed b. Hanbell'in infirâd ettiği hadislerdendir. Hadis-i şerif diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Hadis-i şerif sadece Müsne'de yer aldığından metin tahkiki yapılamamıştır.

Hadis-i Şerif Merfû' muttasıldır. Ancak Tabiin tabakasında olan râvîlerin vefatları bilinmemektedir. Sahâbî râvî de mübhemdir.

TAHKİK:

İsnâd:

Muhammed b. Cafer (v.193) : Künyesi Ebû Abdullah, lakabı da Ğunder'dir. Yahya b. Maîn, 'kitabından rivâyetleri esahh'; Ahmed b. Hanbel, 'Şu'be'nin rivâyetlerinde sika'; İbn Mehdî, 'Şu'be'nin rivâyetlerinde sebt'; İbn Âdiy, 'sika' râvîlerden sayar.²

¹ *Müsned*, V, 366.

² İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 50; *Mîzan*, III, 502; *Ebû Hâtim, el-Cerh*, VII, 21; *Siyer*, IX, 101, *İbn Hacer, Tehzîb*, V, 64.

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistam'dır. Ahmed b. Hanbel, 'bazı isimlerde hata yapmasına rağmen' onun için Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şâfî, 'emîru'l-mü'minin fi'l-hadis', Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimsisini görmedim', demişlerdir.¹

Amr b. Murra b. Abdullah b. Târik (v. 118) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Bu râvî hakkında; Â'meş, es-Sevrî, Evzâî, İbn Maîn 'sika'. Ebû Hâtim, 'sika' ve 'sadûk' terimlerini kullanmışlardır.²

Abdullah b. el-Hâris ez-Zebîdî (v.?) : Yahya b. Maîn'in, 'sebt' lafzını kullandığı râvî, *et-Takrîb* ve *et-Tezîbü'l-Kemal*'de 'sika' râvîler arasında zikredilmektedir.³

Züheyr b. el-Akmar (v.?) : İclî, Nesâî ve Amr b. Murra, 'sikadır', demişlerdir.⁴

Racül : Mübhem sahâbî râvî.

Hadis-i şerif mübhem bir sahâbî tarafından rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde hadisi ondan aldığı ifade eden Züheyr b. el-Akmar ve ondan da hadisi alan Abdullah b. el-Hâris ez-Zebîdî'nin de vefatları bilinmemektedir. Yani râvîlerin birbirlerini görüp göremeyeceğinin tespiti biraz zordur. Ancak râvîler hakkında da cerh ifade eden lafızlar da kullanılmamıştır. Metin her ne kadar karışıklık döneminde söylendiği için sanki o ortamın getirdiği bir rivâyetmiş gibi gözükse de biz Efendimiz'in (s.a.) Hz. Ali (r.a.) hakkındaki muhabbetini bilmekteyiz. Bunun dışında metni terk etmeyi gerekli kılan bir ifade de yer almamaktadır. Sonuç olarak hadis için 'zayıf' bir rivâyettir diyebiliriz.

¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târîh*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,406; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

² es-Suyûtî, *Tabakât*, s,54; Zehebî, *Siyer*, V, 196; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 89; İbn Hacer, *et-Takrîb*, I, 426.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 31; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 24; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,242; Mizzî, *el-Kemal*, XIV, 402.

⁴ İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,157; Mizzî, *el-Kemâl*, XXXIV, 219.

Resûlullah'ı (s.a.) yansıtan bu söz ve fiillerin nakli noktasında da sahâbe ve tâbiûn oldukça dikkatli davranmış ve rivâyetlerini itina ile aktarmışlardır. İşte bu rivâyetler içerisinde özellikle, ashâbın ya vefatlarına yakın veya bir takım olaylar vuku bulurken rivâyet etmiş oldukları hadislerin yine içerisinde gecikme nedenleri ile beraber değerlendirmelerini ve bu rivâyetlerin sıhhatleri hususunda yapılan değerlendirmeleri ele almaya çalıştık. Aynı şekilde hadislerin diğer kaynaklar - Kütüb-ü Tis'a – içerisindeki yerlerine işaret ederek bu rivâyetlerin farklılıklarını da araştırmamızda ifade etmeye gayret ettik.

Bu çalışmanın rivâyetlerin tahriç ve tahkiki üzerine araştırma yapacak arkadaşlara örnek olmasını temenni ediyoruz.

II. BÖLÜM

RİVAYETLER İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Bu başlık altında; birinci bölümde rivâyetlerin asıllarını, râvî değerlendirmelerini, tahrir ve tahkiklerini verdikten sonra ilgili rivâyetlerin gecikme nedenlerini, bizlere vermiş oldukları mesajları tespit etmeye ve yine başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız.

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ

Yukarıda değerlendirmiş olduğumuz ana başlığı ile;" *Kim Lâ İlâhe İllallah Derse Cennet'e Girer*" hadisi ile ilgili rivâyetlerden genel olarak anlaşılan şudur ki; İslam'ı yeni kabul etmiş olan bir topluluğa hitâb olabilecek olan bu hadisin, yeni iman henüz iman etmiş olan bir kimsenin kelime-i tevhid getirmesi ile artık cehennemden kurtulduğuna ve eğer Müslüman olduktan sonra küfre tekrar dönmediyse ve işlemiş olduğu bir takım günahlardan da temizlendikten sonra cennete girebileceğine açık bir delil olduğunu söyleyebiliriz.

Tevhide iman ve bu mevcut imanın sonucunda Allah'ın merhametinin bir neticesi ve kuluna mükâfatı olarak bu imanın, dünya ve âhirette kul için emniyet olacağı ve bu imanının karşılığı olarak da ateşten kurtuluşun gerçekleşeceği aşikârdır. Ateşten kurtuluş iki şekilde zuhur eder. Ya bu kişi, cehenneme girecek ve işlediklerinin cezasını çektikten sonra cennete girecektir. Veya bu kişi, Allah'ın merhameti ile cehenneme girmeden sorgusuz sualsiz cennete girecektir. Tevhide imanın da gerçekleşmesi için, İlâhî tevhid ve şahâdetin farkında olarak, "*lâ ilâhe illallah* " ifadesinin kalp ve dil ile onaylanmış olması gereklidir. Ancak bu müjdeye aşırı güven duyarak ve bilerek ameli terk etmenin yanlışlığı –ki hadisin geciktirilme sebebi olabilir- ve neticede Allah'a bir isyanın vukû bulması söz konusudur. Özellikle Hz. Ömer, insanların ataletе düşeceği korkusu ile duyduğu endişeyi dile getirmiş ve Efendimiz'e (s.a.) duymuş olduğu bu ızdırabı ifade etmekten çekinmemiştir. Efendimiz (s.a.) de Onu destekler mahiyette hareket etmiş ve hadisin rivâyet edilmesine o an için mani olmuştur. İlk etapta bu engellemenin yapılmasının yukarıda da belirttiğimiz gibi daha İslam'ın ilk yıllarında olduğunu düşünürsek –kabul ettiğimiz görüş budur- isabetli bir karar olarak açıklanabilir. Çünkü iman henüz yayılıyor ve insanlar şirkten yeni kurtuluyordu. İnsanlar tembelliğe düşüp ameli terk edebilirdi ve bu durumun önüne geçilmeliydi. İşte burada müdahale Hz. Ömer'den (r.a.) gelmiş ve Efendimiz (s.a.) hadisin rivâyetini o an için engellemiştir. Tabî ki bu engelleme ömür boyu yapılan bir tahdit değildi. Bundan dolayı bu müjde, artık ashâbın imanının kemâle ermesinden sonra ilan edilmiş ve aslında hadisin de rivâyet edilmesinde ortada bir sakınca kalmamış ve hadis rivâyet edilmiştir. Eğer emir devamlılık arz etseydi Resûlullah (s.a.) o kat'iliği hemen orada ifade ederdi –ki ilk etapta rivâyetine göz yummuştur- veya ashâb bu rivâyetleri bildirmezd.

Gecikme sebeplerinden biri de daha doğrusu hadisin gecikmiş olsa da daha sonra rivâyet edilmesi, ilmin gizlenmesini kabul etmeyen ve gizleyeni tehdit eden rivâyetin¹ râvî tarafından bilinmesi ve rivâyet ederken de bu endişesini dile getirmesi de eklenebilir. Kadı İyaz gecikme sebebi olarak; bilginin o an için gizlenmesi ve bunun sonucunda çıkabilecek bir fitneye sebep olma korkusu ile meseleyi açığa kavuşturmaya çalışmıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki, içerisinde hala, müşriklerin, Yahudilerin, Hıristiyanların ve münâfıkların bulunduğu bir toplumda bu çeşit zaruretlerin ortaya çıkması gayet doğal olsa gerekir. Bir diğer sebep, bazı insanların yanlış anlayabileceğinden korkulması ve son olarak da toplumun, o an hadisi anlayamayacağı veya hadisin asıl maksadını yanlış değerlendirebileceği endişesi iledir ki Efendimiz'den (s.a.) duymuş oldukları hadislerin rivâyetini geciktiren ashaptan birkaç râvî olmuştur. Bu râvîler de hadisi ancak vefatlarına yakın zamanda rivâyet edebilmişlerdir.²

İmam Müslim bu hadisin, henüz İslam'ın ilk yıllarında rivâyet edildiğine dikkat çekmiştir. Aynı görüş Kadı İyaz tarafından da dile getirilmiştir. Ancak Nevevî bu bilgiyi verdikten sonra; tevhid sonucu verilen bu müjdeye dâhil olacak kişinin, akıl-bâliğ olduktan sonra şirk ve ma'siyete de düşmemiş olmasının önemine dikkat çekmiştir. O kimsenin ehl-i tevhid olduğunu dile getirip de günahkâr olması durumunda da önce cehenneme gireceğini ve daha sonra cezası bitince cennete gireceğini ifade etmiştir. Hasan Basrî ise bu konuyla alakalı olarak, kişinin tevhidini kabul etmiş olsa da günahlarından pişman olmuş ve tövbe etmiş olması gereklidir, kaydını dile getirmiştir.³ Yine Nevevî, günah işleme hususunda şu açıklamada bulunmuştur; "Bir kimse hırsızlık yapmak veya adam öldürmekle küfre girmiş olmaz. Bu kimseler, imanlarında noksanlık olan mü'min kimselerdir. Onları Allah Teâla eğer bu hal üzere ölürler ise, büyük günah ile gelmiş olduklarından ister affeder ve cennetine koyar, isterse de cezalarını çektikten sonra cennete koyar"⁴ demiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden iki sonuç çıkmaktadır: Birincisi, kişinin işlemiş olduğu diğer günahlarının da affedileceğinden ya da cezasının çekildikten sonra cennete girebileceğinden, ikinci olarak da küfür üzere ölenin nihâî olarak cennete giremeyeceği gibi tevhid üzere ölenin de cehenneme girmeyeceğidir, diyebiliriz.

Hadislerde geçen "ittikal" den maksat; yapılan amellere güvenerek insanların kendi istedikleri bir takım şeyleri rahat yapabileceklerinin ve Allah c.c.'nin yapılmasını istemiş

¹ Hz. Peygamber s.a. : "Bir kimseye bildiği bir konu sorulduğunda cevap vermezse, kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur." buyurmuştur. (Tirmizî, İlim, 3)

² Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, VII, 328.

³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, VII, 328.

⁴ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, II, 40.

olduğunu yerine getirmeyecekleri endişesidir. Hadisin rivâyet edilmesinin Muaz b. Cebel'in ömrünün sonlarında olması ve ilmin gizlenmesinden korkarak rivâyet etmesi, aslında Resûlullah'ın (s.a.) hadisi söylediği anda müjdelemeyi ertelemesi Onun hadisi son nefesine kadar rivâyet etmemesini gerekli kılmıştır. Aslında burada Muaz b. Cebel hadisin söylenmemesinden değil, ilmin gizlenmesinden dolayı ayet ve hadislerde var olan tehditten korkmuştur. Sanki O, Resûlullah'ın (s.a.) o an vermiş olduğu umûmî mesajı ve maksadı anlamış ve hemen akabinde 'müjdeleyeyim mi?' diye soru sormuştur. Efendimiz'in (s.a.) veya Hz. Ömer r.a.'in etkisi ile de olsa, netice itibarı ile hadisi rivâyet etmemeyi uygun görmüş ve vefatına kadar beklemiştir.⁵ Ebû Hureyre'nin hadisi rivâyeti geciktirmesinin asıl sebebi ise İmam Nevevî tarafından şöylece açıklanmıştır; Hz. Peygamber (s.a.) tarafından maslahatın gözetilmek istenmesidir, yoksa bu haberin iletilmesinin haram olmasından değildir. Efendimiz (s.a.), Hz. Ömer'in uyarısı ve teklifi üzerine bu kararı almış, hadisin rivâyet edilmesini o an için istememiştir.⁶

Konumuz olan bu hadisler, merhum Ahmed Naim tarafından şöylece yorumlanmıştır; bu hadis, o zamanda var olan Râfızî ve İbâdiyye gibi bazı mezheplere cevap niteliğindedir. Çünkü bu gruplar, tevhid akidesini içinde taşıyan ancak ibadet etmeyenlerin cennete giremeyeceğini savunmaktadırlar. Onlara göre büyük günah işleyenler, cehennemde ebedî kalacaklardır. Kur'an-ı Kerim'de ise bu görüşün aksine şirk ve zulüm dışında işlenmiş olan günahların affolunabileceği yine Yüce Mevlâ tarafından bildirilmektedir. İşte konumuz olan bu hadisler bu batıl inancı tekdîb eder mahiyettedir. Yine Aynı'nin bu konudaki görüşünü Ahmed Naim, şahâdetin cennete girebilmek için müşriklere yönelik olduğunu ifade etmiştir. Eğer müşrik 'lâ ilâhe illallah' derse ve bu hal üzere yaşayıp ölecek olursa cennete girer anlamını içermektedir.⁷ Yani şirk düşmüş olan biri cennete girmek istiyorsa önce kelime-i tevhid getirmelidir. Bu da o kimsenin öncelikli olarak iman ettiğinin dünyadaki kanıtıdır. Bu ikrar ile hem canını, hem de malını koruma altına almıştır. Ancak âhıretteki durumunun yalnız Allah tarafından bilindiği bilgisinin de devrin müşrik toplumuna yapılan bir ikaz niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda verilen görüşlerden anlaşılacağı üzere kelime-i şahâdeti kabul edip, dil ile ikrar eden ve tevhid anlayışı içerisinde yaşamaya çalışan kişi, eğer şirk dışında büyük günahları da olsa Allah'ın affına mazhar olabilir veya kendisi, af edilmesi için tövbe ederse

⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c 1, s 227.

⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c 11, s 25.

⁷ Ahmed Naim, *Tecrîd Tercemesi*, IV, 267.

bağışlanarak cennete -ya cezasını çektikten sonra veya affedilerek- girecek olduğudur. Burada unutulmaması gereken ise kişinin bu müjdeye güvenip ameli terk etmesi, kendisine kurtuluşun değil ancak azabın yolunu açacak olduğudur.

B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ

İnsanlık var oldukça devam edecek olan iman ve küfür, insanların mahiyetini bilemediği, aslında ilâhi bir denge olmaktadır. Yani imtihanın mahiyeti bu iki kutbu gerekli kılmaktadır. İnsanoğlu ya inanacaktır ya da inanmayacaktır. Bu olması gerektirir. Eğer aksi olsaydı, yani herkesin bütünüyle iman etmesi veya yine aynı şekilde tamamen küfür içerisinde olması dünyanın imtihan mekânı olması özelliğini kaybetmesi, bu da artık son bulmasının gerekliliği anlamını taşımaktaydı. Yaratılışın her türündeki bu denge mutlaka iman için de söz konusu olacaktır. İşte bu sebeple var olmaya devam edecek olan dünya hayatının, kendisi için belirlenen zamana kadar devamının sürdürülmesi için her iki fikrin de mevcudiyeti gereklidir. Günah işlemek insanlık için kaçınılmaz olan bir durumdur. Yani insanoğlu her zaman günah ile baş başa bırakılmaktadır. İşte burada önemli olan günahın işlenmiş olmasından ziyade, sonrasında tövbeye dönülmesidir. Tabî ki tövbenin devamını getirmek yani yeniden ma'siyete düşmemek şartı ileldir.⁸

Bir önceki konumuzda da değerlendirdiğimiz gibi yine Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bu rivâyeti geciktirmesi sebebi, Allah'ın rahmetinin genişliğine güvenip ashâbın ve gıyablarında bizlerin amelde gevşeklik göstereceğimiz korkusudur. Yine bu sözün son zamanlarda rivâyet edilmiş olması ile ilmin, bilginin gizlenmesi korkusu ile rivâyeti söz konusudur.⁹ Ebû Eyyûb el-Ensârî, muhtemelen son zamanlarında ashâbın durumunu tahlil etmiş ve imanlarındaki sağlamlığı neticesi ile kendilerine duydukları aşırı güvenden rahatsız olmuş ve önceleri onların bu güvenlerini biraz olsun kırmamak için rivâyet etmediği hadisi ömrünün son zamanlarında rivâyet etmiş olabilir. Burada onun gayesi biraz da olsa onları uyarmak ve amellerini, huşû ve korku içerisinde yapmalarını sağlamaktır.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da Allah Teâlâ'nın tüm insanlığı iman üzere sabit kılacağı gibi yine tüm insanları küfür üzere de bırakabileceğidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi yaratılışın gayesinin imtihan olması hasebiyle Yüce Rabbimiz insanları iman-küfür arasında bir denge üzerine halk etmiştir. Tüm bu bahsedilenler Allah'ın merhamet sahibi olmasındandır. Yani küfür de iman da O'nun yüce kudretindedir. Her ikisinde de daimi

⁸ Geniş bilgi için, bkz. Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVII, 62.

⁹ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVII, 64.

olmak ancak O'nun dilemesiyledir. İman, insana en büyük rahmettir. İşaret edilen bir diğer husus da şudur ki, insan günahsız olmaz bu yüzden işlemiş olduğunuz günahlar sizi umutsuz bir korkuya sevk ettirmesin. Allah'ın rahmeti geniştir. Eğer günahsız olsaydınız Allah kudreti gereği günah işleyen bir kavim var eder ve onlara merhamet ederdi.

Allah Teâlâ'nın rahmetinin gereği olarak günah işlemek her an olabilecek olan bir fiildir. Kulun günahını itiraf edip Allah'a yaklaşması gereklidir. Allah böyle bir davranışta olan kulunu sever ve onu affeder. Kişinin kendine güvenmesi ve Allah'tan bağımsız olması düşünülemez. Bu yüzden Allah Teâlâ Hazretleri kullarına "Hep birlikte Allah'a tövbe edin"¹⁰ buyurarak günah işleyen kişinin veya toplumun kendisine yönelmesini emretmektedir. Eğer kul gurur ve kibir yaparak günahına tövbe etmezse ve tövbeden uzak kalırsa, Allah'ın sevdiği ve tavsiyesine uyan kulları arasından kendini büyük görmesi ve kibirlenmesi sebebiyle çıkarılır. Yine günahkâr kulun işlediği günahlardan biri de yaptıklarından dolayı pişman olmayıp işlediklerinde ısrarcı olmasıdır ki bu da ayrı bir ma'siyettir¹¹.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi; Allah Teâlâ'nın kullarına sonsuz bir lütfu, tövbe kapısını sonuna kadar açık tutmuş olmasıdır. Rahmeti ile âlemi kuşatan Allah'ın bir de azap kapısı vardır ki oradan tüm inananları muhafaza buyursun! Kulun kendisine, açılan tövbe kapısından girmemesi kadar yapacağı bir kötülük herhalde olmasa gerekir.

C- FİTNE DEN UZAK DURMAK İLE İLGİLİ HADİS

İlgili konu başlığı altında vemiş olduğumuz rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Müslüman'ın Müslüman'ı katli fitne sebeplerinden ve tabii sonuçlarından biri olmaktadır. İnsanların ve özellikle Müslümanların içerisine düştükleri ve düşürdükleri fitneler sonucu, birbirleri ile husûmetlere hatta savaşmalarına sebep olan bazı olaylara karışmak ve bizzat olayların içerisine düşmek durumunda kalmışlardır. Hadisteki gecikme sebebi hakkında, hadis sadece Müsned'de yer aldığı için şerhlerde de bu konu hakkında bilgi bulamadık biz sadece iki Müslüman grubun birbiri ile savaşması hususunu ve savaş ortamını ele almaya çalışacağız.

Hadisi şeriflerden de anlaşılacağı üzere cehenneme giriş sebeplerini incelediğimizde bu sebeplerden birisinin de iki grubun birbirine öldürmek gayesi ile kastetmesidir ki

¹⁰ Nûr, 24-31.

¹¹ Münâvî, *Feyzül-Kadîr*, V, 331.

görüldüğü üzere her iki grubun da cehennem ateşi ile cezalandırılacağı açıktır. Yine rivâyetler gösteriyor ki cehenneme girecek olanların vasıfları arasında Müslüman'ın Müslüman'ı katli meselesi bulunmaktadır. Bir de eğer bu mesele; hak olmayan, basit bir konuyu ihtiva ediyorsa ve iki Müslüman'ın arasını bozabiliyorsa, netice itibarı ile birbirlerini öldürebiliyorsa cehennem o iki gruba da hatırlatılmaktadır.

İmam Nevevî bu konuda genel olarak, katilin ve maktûlün te'vile gerek olmadan cehennemde olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu iki grubun birbirleri ile savaşmaları başlı başına bir ma'siyettir. Zaten İslam âlimleri ma'siyetin günah olması hususunda icmâ' halindedirler. Onlar bu fiilleri ile cehennemi zaten hak etmişlerdir¹².

Feyzü'l-Kadir'de bu konu hakkında şu hususlara dikkat çekilmektedir: Eğer işin içersinde dünyevi menfaatlerden veya mülk edinme isteğinden kaynaklanan düşmanlık varsa her iki tarafında cehennemde olduğu açıktır. Tabî ki Hz. Peygamber (s.a.) kâtilin cehenneme girmesinin yanında maktûlün de girmesini, kişinin hasım olarak karşısında bulunan kardeşini öldürmek istemesinden veya öldürmeye teşebbüs etmesinden kaynaklandığını açık bir şekilde izah etmiştir. Ayrıca her iki grup da birbirlerine kılıç çektiklerinden ve savaşmışlarından dolayı cezalandırılacaktır¹³.

Ayrıca bu rivâyetin, Hz. Ali ile Hz. Âişe r.anhümâ arasında cereyan eden cemel olayından sonra söylenmiş olabileceğine dikkat çekilmektedir. Kastallânî de aynı şekilde maktûlün de kâtil ile beraber cehennemde olduğunu çünkü onun da kardeşini öldürmeye teşebbüs ettiğini ve her iki grubun da kıtal sebebi ile ceza çekeceğini ifade etmiştir¹⁴.

Hadisler ve şerhlerden de anlaşılacağı üzere hem kâtil hem de maktûl gerekli cezayı birbirlerini öldürmek istediklerinden dolayı çekeceklerdir. Ancak bu olayın muhatapları sahâbe olunca İslam âlimleri biraz daha ihtiyatlı davranmış ve vermiş oldukları kararı ictihâdî olarak değerlendirmişler ve savaşan bu iki grubun da masum olabileceğini ifade etmişlerdir. Yine de âlimlerin bir kısmı savaşma cezasının çekileceğini savunmuş olsalar da biz, o zamanın olaylarını, bu olayların sebeplerini ve tabî ki niyetlerini bilmediğimiz için işin uhrevî kısmını her şeyi bilen Allah'a havale ediyoruz.

Yukarıda hadisin rivâyet edilmiş olabileceği zamanın tahlilini kısaca yaptıktan ve sahâbenin bu karışıklıktaki konumunu değerlendirdikten sonra mevcut rivâyetin geciktirilmesi

¹² Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVIII, 11.

¹³ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 300.

¹⁴ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XI, 235; Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVIII, 11.

sebebi olarak şunları ifade edebiliriz: Râvî muhtemelen bu hadisi, manasından da anlaşılacağı gibi henüz ortamın karışık olduğu bir dönemde muhtemelen hem olaylara karışmaktan hem de bu rivâyetin bazı kimseler tarafından kabul edilmeyeceği zannı ile katledilme korkusu, ortaya çıkan olaylardan hadiste belirtilen tehdit sebebiyle kendisini uzak tutma isteği, fitneye karışmamaya özen göstermek için geciktirmiştir şeklinde açıklayabiliriz. Hadisi râvî, aynı zamanda bu çıkan karışıklıklara katılan grupların durumunu da ifade etmek için bu zamanda rivâyet etmiş olabilir.

D- KADİR GECESİ İLE İLGİLİ HADİS

Übeyy İbn Ka'b r.a.'den rivâyet edilen ve kadir gecesinin ramazan ayının hangi gün ve gecesine tesadüf ettiğinin İbn Abbas (r.a.) tarafından söylenmek istenmemesi ile ilgili bu rivâyette belki de İbn Ka'b (r.a.) aslında hangi geceye tesadüf ettiğini bilmekte ve bilgisini te'yid ettirmek istemektedir. Ancak İbn Abbas (r.a.) bir takım endişeler neticesinde onlara bu bilgiyi vermek istememiş ve onları kibar bir şekilde reddetmiştir. Tabî ki bu gece ile ilgili başka rivâyetler de olduğundan gecenin ta'yininin yine ashab tarafından ve aynı rivâyet içerisinde belirtilmiştir. Bu bilginin varlığı yani ashab tarafından bilindiği Übeyy İbn Ka'b'ın Abdullah İbn Mes'ûd ile olan müzakeresinden anlıyoruz.

Kısaca bu bilgiyi verdikten sonra bu konu hakkında şerhlerde verilen bilgilere geçebiliriz. İbn Abbas, kadir gecesinin ramazan ayının son yedisinde olabileceğini açıklarken Kur'an-ı Kerim'de geçen yaratılan 'yedi yer ve gök' gibi yedi güne işaret eden birçok ayetin olduğunu ve bu ayetlerin varlığı neticesi ile bu sayının yedi olarak tespit edildiğini belirtmiştir. Bir de İbn Abbas'ın bu sayıyı yani Kadir gecesinin son on günde olduğunu, Hz. Ömer r.a.'in kendisine sorması ile tespit ve teyid ettiğini görmekteyiz. İslam Âlimleri de bu gecenin hangi gece olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas'ın ise (r.a.) bu geceyi, insanların öğrenmek istediğinde ramazanın tümüne hasretmesi onların sadece bu geceye güvenecekleri ve ramazanın bereketinden istifade edemeyecekleri korkusu sebebiyledir. Bu yüzden bu soruya cevaben, "bütün gecelerindedir" cevabını vermiştir¹⁵. Son on günde olduğunu da ifade eden âlimlerin delilleri ise Resûlullah'ın (s.a.) itikafa ramazanın son on gününde girmiş olması delil gösterilmiştir. Bir de bu gecenin tek gecelerde olduğu ifade edilmiştir.

---

¹⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 260. Rivâyetlere bakıldığında bu gecenin; özellikle ramazanın ikinci yarısında, on yedi, on dokuz, yirmi bir, yirmi üç, yirmi dört ve yirmi yedinci gecesinde olduğu ve özellikle yirmi üçüncü ve yirmi yedinci gecelerin olduğu ağırlık kazanmıştır. Konumuz kadir gecesinin hangi güne rastladığı olmadığından bu kadarı ile yetiniyoruz. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 260-265; Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, II, 294; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, III, 425; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, IV, 177.

Zürkânî Şerhi'nde bu konu hakkında, bu gecenin öneminin Kur'an'ın indirilmiş olduğuna da dikkat çekerek değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kadir suresinin de nüzûlü bu gece olmuştur. "Kur'an-ı Kerim kadir gecesi indirilerek bu gecenin yüceliği ve önemi bir nevi Allah tarafından vurgulanmıştır."¹⁶ Bu gecede meleklerin yeryüzüne indikleri de aşikârdır. Yani tam bir ibadet gecesidir.

Hadisi Said bin Müseyyeb mürsel olarak rivâyet etmiş ve "size hangi gecede olduğunu bildireyim mi?" dedikten sonra susmuş ve bir müddet beklemiştir. Ancak hangi gece olduğunu bildirmemiş ve "unuttum" demiştir. Ne unutma sebebini açıklamış ne de gece hakkında bilgi vermiştir. Ancak şöyle bir izah getirilebilir ki o gecenin diğer geceleri gölgelemesi korkusudur¹⁷. Yine İbn Abbas r.a. bu geceyi insanların ameli terk etmesinden korkması neticesinde bizlere bildirmekten kaçınmıştır. Yoksa kendisi bizzat hangi gecede olduğunu biliyordu. Yani bütün ibadetlerin bu gece yapılıp diğer gecelerin biraz ihmalinden korkulması diyebiliriz¹⁸. Ancak bu geceyi ihya etmek isteyen bir kimse ramazanın diğer gecelerini de dikkatle takip etmek ve ramazan ayı boyunca uyanık olmak durumundadır ki bu da ramazanın tam manası ile ihyasıdır. İşte belki de râvînin de istediği budur ve onun bu isteği gerçek olmuştur.

Bu hadisin, bizlere vermiş olduğu açık işaret şudur ki, kadir gecesi gibi bereket ve kurtuluşa haiz bir gecenin gizlenmesi söz konusudur¹⁹. Bu gecenin gizlenmesi ile ilgili Resûlüllah (s.a.) bir emrinin olup olmadığı hususunda da bir bilgiye ulaşamadık. Yani anlaşılan şudur ki ashab bu geceyi kendi ihtiyarı doğrultusunda saklı tutmuş ve bizlere ilan etmemiştir. Her ne olursa olsun bu geceyi Allah Teâlâ hazretleri biz Muhammed (s.a.) ümmetine has bir kurtuluş gecesi olarak hediye etmiştir. İşte bundan dolayı genel kabul edilen görüşler doğrultusunda bu geceyi ihya etmek isteyen bir mü'min ramazanın son on gecesinde uyanık kalacak ve kendisi için aralanan kurtuluş kapısından girmeye çalışacaktır. Bu gecenin hangi gecede olduğundan ziyade bizlerin ne yaptığı önemlidir. Allah cümlemize bu geceyi yakalayıp affedilmeyi nasip etsin.

E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK İLE İLGİLİ HADİS

Öncelikle, İslam âlimleri namazı bozan hususlarda ittifak edememişlerse de bir kimsenin namazda önünden geçilmesi ile namazın bozulup bozulmayacağı üzerinde

¹⁶ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XIII, 143.

¹⁷ Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, II, 294.

¹⁸ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, III, 425.

¹⁹ Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, II, 294.

bozulmayacağında ittifak etmişlerdir. Bu hadis ile de, âlimler her ne kadar namazı bozmasa da namaz kılanın kalbini meşgul etmesi açısından kişinin önünden geçilmesinin namaza noksanlık vereceğini vurgulamışlardır. Ancak namazın bozulması söz konusu değildir²⁰.

Rivâyetin geciktirilmesi ile ilgili her ne kadar bilgi bulamamışsak da hadisten anlaşılabilir şudur ki; bu rivâyet namaz kılariken Resûlullah (s.a.)'in önünden geçtiğini ifade eden şahsın kendi başından geçen ve başkalarının bilmesini istemediği bir olay ile alakalıdır. İfadesinde çocuk olduğunu da vurgulayan ve yaşı hakkında bilgi vermeyen bu zat, ancak bir soru üzerine olayın kendince mahiyetinden bahsetmiş ve artık gizlemenin doğru olmadığını düşünmüş olabilir. Rivâyette enteresan olan Efendimiz'in (s.a.) kendisine yapmış olduğu bir dua neticesinde kötürüm kaldığını ve bu halin uzun süre devam etmiş olduğunun söylenmiş olduğu ki, Resûlullah'ın (s.a.) böyle bir uygulamasını daha önce hiçbir kimse için tasarruf etmediğini ve O'nun (s.a.) merhametinin ne denli geniş olduğunu bilmekteyiz. Râvîlerin sıhhat durumlarına da baktığımızda problemlili görünen bu rivâyetin sahih olmadığını sıhhati ile alakalı değerlendirmemizde ifade etmiştik.

Eğer böyle bir rivâyet söz konusu ise dikkati çeken nokta, hadisin râvîsi olan Ğazvân'ın hadisin rivâyetini geciktirmiş olmasıdır ki; vermiş olduğu söz üzerine rivâyeti geciktirmiş ve bir de râvîmiz namazda birinin aslında önünden geçilmemesi gerektiğini açıklamak zarureti hissetmiş ya da artık o kişinin ölmüş olduğunu ve artık gizlenmesinin gereksiz olduğunu düşünmüş olabilir.

F- KİYÂMET ALÂMETLERİ İLE İLGİLİ HADİS

Halen günümüzde de konu olarak önemini muhafaza eden kıyamet alametleri, sadece Müslümanların değil Gayr-i Müslimlerin de dikkatlerini topladıkları bir konudur ki sinema filmlerinde bile devamlı bu konu hem de ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir.

Bu hassas konu, Ashâb-ı Kirâm'ın da yine günümüzdeki gibi dikkatlerini celb etmiş ve bu hususta hem Efendimiz'e (s.a.) hem de ashâbın büyüklerine daima sorular sormuşlardır. Dikkatin bu konuya çekilmesinin somut bir örneği olarak "*Cibrîl Hadisi*"²¹ olarak şöhret bulmuş olan rivâyet gösterilebilir. Tabî ki araştırmamızın içeriğini oluşturan ve Abdullah b. Amr'dan rivâyet edilen hadisimiz de bunun açık delili olmaktadır. Ancak Efendimiz'de (s.a.) de olduğu gibi ya bu konu hakkında fazla bir şey söylenmemiş ya da sadece alametleri hakkında bilgiler verilmiş ve susmak tercih edilmiştir. Rivâyetin bizi

²⁰ Azîmâbâdî, *Avnül-Ma'bûd*, II, 282.

²¹ *Müslim*, İman 5.

ilgilendiren yönü bu konu hakkında konuşulmak istenmemesidir. Bu sebeple sadece söylenmeme nedenlerini tespitte çalışacak ve alametler üzerinde fazla durmayacağız.

Rivâyetlerde de görüldüğü üzere deccal çıkacak ve bu ümmetin içerisinde kırk yıl, kırk ay veya kırk gün kalacak ve Allah (c.c.) İsa'yı (a.s.), onun katli için gönderecektir. Klasik kitaplarda ve özellikle hadislerde zikredilen kıyamet alametlerini şârihler zikretmiş ve sadece O'nun suretinin, Urve b. Mes'ûd'a benzeyeceği ve daha sonra insanların yedi yıl selamette kalacağı, iki insan arasında hiçbir şekilde bir düşmanlığın olmayacağı ayrıca vurgulanmıştır. İslam Âlimleri bu konuda rivâyetleri zikrettikten sonra Hz. İsa'nın özelliklerinden, dünyada yapacaklarından, deccal ile mücadelesinden bahsetmişler, alametleri sıralamışlar, bu alametlerin gerçekleşmeden ve yer yüzünde Allah diyen var oldukça kıyametin kopmayacağını söylemişler ve İslam'ın varlığını sürdüreceğini ifade etmişlerdir²². Ayrıca deccalın nereden çıkacağı hakkında da bilgiler verildikten sonra her yüz yılda dinin yenilenmesi hadisine²³ dikkat çekilerek Hz. İsa'nın nüzûlünün hak olduğunu savunmuşlar ve ineceği yer hakkında bilgiler vermişlerdir.

Yaptığımız araştırmalarda gördüğümüz şu ki İslam âlimleri, sadece kıyamet alametleri ile ilgilenmişler, zamanı hakkında bir şey söyleyememişlerdir. Bu konu hakkında susanların neden sustuklarını açıklamamışlar ve işin daha ilginç yanı Müslim şerhinde bu konu hakkında bilgi bulamamızdır. Bu sebeple şerhler, konumuz itibarı ile bizi asıl ilgilendiren kısmını boş bırakmışlardır. Bize göre rivâyet içerisinde ki bilginin gizlenmesi ve bu konu hakkında konuşmak istenmemesinin sebebi; ashâbın henüz o asırda bu tür konularla ilgilenmeyi gereksiz bulduklarından ve aslında bu konu hakkında fazla bilgi bulunmaması, verilmemesi, ayet ve hadislerde de bu soruların cevapsız kalmasıdır diye düşünüyoruz.

Ayrıca rivâyetten çıkarılabilecek sonuçlar sadece kıyamet ve alametleri ile kalmamalı. Çünkü hadisin başında görüleceği üzere sorulan soru neticesinde bir şaşırma ve bu şaşırmaya tesbihat (sübhânallah) ile karşılık vardır. Ashab birbirine karşı dua cümlelerini kullanmayı ihmal etmemişler hatta Efendimiz (s.a.)'e 'anam-babam sana feda olsun- şeklinde icabet etmişlerdir. Bu da olası durumlarda tesbihatın gerekliliğine işaret olmakta ve açıkça göstermektedir.

---

²² Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, XI, 309; İbn Hacer, *Fethû'l-Bârî*, XIII, 77-85; Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, VI, 417.

²³ *Ebû Dâvud*, Melâhim 1.

G-İDARİ VELÂYET İLE İLGİLİ HADİS

Sosyal toplum olma özelliğinin en güzel şekilde görüldüğü ve örneklerinin de oldukça fazla olduğu asr-ı saâdet döneminde toplum kurallarını, önce Kur'an-ı Kerim sonra da Hz. Peygamber (s.a.) güzel bir numune olarak belirlemiş idi.

İnsanların uyması gereken kurallar önem sırasına göre her ne kadar belirlenmemiş olsa da âyet ve rivâyetlerden anlaşılan odur ki Allah'a (c.c.) şirk koştuktan sonra en büyük ve affına Yüce Mevla'mızın da müdâhil olmayacağını belirttiği günah olarak, "*kul hakkı*" gelmektedir. Toplum fertleri de birbirinden bağımsız yaşamayacakları için bu ilişkiler manzumesinde bir takım roller alacakları vakidir. Bu vazifeler içerisinde kimi âmir (yöneten) kimi de memur (yönetilen) olacaktır. Konumuz itibarı ile biz bu başlık altında, âmirin mesuliyetlerini öncelikli olarak görmekteyiz.

Çünkü kul hakkının çok rahat bir şekilde göz ardı edildiği en önemli görevlerin başında (her türlü) yöneticilik gelmektedir. Bu yüzden de denilebilir ki '*Râî, güvenilir bir koruyucudur*'²⁴.

Hadisten de anlaşıldığı üzere her insanın bulunduğu mevkie göre gözetimi altındakilere karşı sorumlulukları vardır. Emir olma neticesinde vazifesini layığı ile yapmayanın hasletlerinin cehennem ehli kimselerin sıfatları arasında sayılması da idareci olmanın ve idârî işlerin zorluk ve tehlikesini bize açıkça sunmaktadır. Kul hakkına önem vermeyen idârecinin imanında gerçekten çok dikkatli olması gerekir. Çünkü "*O kimsenin tövbesi de kabul olmaz*"²⁵. Yapacağı bu tövbe sadece Allah'a karşı işlemiş olduğu günahları ile ilgili olduğundan dolayı kula karşı işlenmiş olan kusuru içermemektedir. Ayrıca verilen riyaset her nerede ve ne olursa olsun Rabbimizin bizlere vermiş olduğu bir emanettir ki her kişi sorumluluğu altındakinin gözetiminden mesuldür. Bu emanete ihanet de başka bir emanetin zayi olmasına benzemez. Bir de hadiste dikkatimizi çeken nokta, bilginin gizlenmesi hususudur ki sahâbî tarafından rivâyet edilmek istenmemiştir.

İlmin gizlenmesi noktasında şu bilgiler verilmektedir: İlk ihtimal olarak; Kadı İyaz, sahâbî râvînin bu şekilde bir vaazın insanlara fayda vermeyeceğini düşünmüş olacağını ve daha sonra ilmin gizlenmesinden korkup hadisi rivâyet ettiğini, eğer bu hadisi insanlar bilse idi uygulayamayabilir ve kalplerine ağır gelebilirdi diye açıklama getirmiştir. Bir diğer ihtimal de bu açık bir hükümdür ki iyiliği emir ma'ruf ile nehiy de münker iledir²⁶ ki bu da tercihi gerektirir. Muhtemelen Kadı İyaz bu sözü ile, yaşanan dönemin karışık olması ve

²⁴ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 488.

²⁵ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 488.

²⁶ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, II, 165.

yöneticilerin hiç de hoşuna gitmeyecek bir beyan içermesi sonucu rivâyetin geciktirildiğini savunmuştur. Ancak neden daha erken rivâyet edilmediğinin bir açıklamasını da yapmamaktadır.

Fethü'l-Bârî'de Ubeydullah b. Ziyad'ın Muâviye ve Yezid döneminde Basra valisi olduğu söylenmekte ve Ma'kıl b. Yesâr r.a.'in de Basra'da vefat ettiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle rivâyetin yöneticilere bir nasihat olma özelliği vardır. Bir de râvî kendisine bazı insanlar tarafından zarar verilmesinden korkarak bu hadisi rivâyet etmekten kaçınmış olabilir. Çünkü bu dönem geçekten karışık ve insanlar arasında çekişmelerin olduğu bir de bizce en önemlisi Yezid'in hilafette bulunması –ki Abdullah b. Ziyad o dönemde de emîr idi- ve bazı insanların onun şerrinden korkmasıdır. Muhtemelen Ma'kıl b. Yesâr bu rivâyeti bu kişilerin şerrinden korkmuş ve rivâyeti son zamanlarına kadar geciktirmiştir. Ancak ilmin gizlenmesi tehlikesi karşısında da hadisi rivâyet etmiştir²⁷.

Bu hadis-i şerif aynı zamanda ölüm döşeğine gelmeden önce kişinin tövbe etmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir ki bu bilgiyi "*ömrüm olduğunu bilsem rivâyet etmezdim*" sözü bize açıkça bildirmektedir. İşte bilginin, son zamana ve hatta ölüm döşeğine gelmeden aktarılması zarureti de ortaya çıkmaktadır. O kişi eğer bildiğini aktarmadan vefat edecek olursa ilmini de kendisi ile birlikte kabire gömmüş olacaktır²⁸.

Rivâyetlerde de görüldüğü üzere toplumun ve özellikle idarecilerin dikkatini celp edecek olan bu rivâyet, râvî tarafından vefatına yakın bir zamanda söylenmiş ve yaşadığı ortamın durumunu çok iyi bildiğinden dolayı geç rivâyet edilmiştir. Tabîî ki hadisten çıkarılacak sonuçlara son olarak şunu da ekleyebiliriz. Bir kimse zamanı gelmeden doğru da olsa her şeyi konuşmamalı ve ne konuştuğuna da dikkat etmelidir.

H- TEMETTÛ' HACCI VE MELEKLERİN SELÂMI İLE İLGİLİ HADİS

Hadis-i şerifte dört önemli konu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi; Efendimiz'in (s.a.) sünnet-i seniyyesine özen ve itina ile sarılmak ve bizce de en önemlisi budur. İkincisi; İmran b. Husayn'a selam verilmesi. Üçüncüsü; Hacc-ı kıran mevzuudur. Bu hac çeşidi de sahâbe arasında çokça tartışılmıştır. Son olarak da bizim de asıl konumuzu oluşturan İmrân b. Husayn tarafından selam verilme ve kıran haccı hakkındaki bilginin gizlenmesi ve artık son anlarında bu bilginin insanlara sunulmasıdır.

²⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XIII, 127.

²⁸ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XII, 215.

Bu konular hakkında da yine genel bilgiler verdikten sonra hadisin geciktirilme sebebini bulmaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

Hac ve nevi'leri hakkında İslam âlimleri değişik görüşler serdetmiş ve şu açıklamaları yapmışlardır; Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın (r.a.) yapılması kolaylığı ve rahatlığı sebebi ile olsa gerek ki ifrat haccını da hayırlı bulmuşlar ve temettu' haccından nehyetmişlerdir. Hz. Ali ise bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.) ile temettu' haccı yaptıklarını söylemiş ve o senelerde, Mekke'nin fethinden önce kendilerinde bir korkunun varlığına dikkat çekmiştir. İşte bu dönemde temettu' haccı yanında kıran haccı da eleştiriliyordu. Kıran haccının cevâzi hususunda İmrân b. Husayn'ın bu rivâyeti bizleri daha da aydınlatmış ve Efendimiz (s.a.)'in böyle bir uygulamada bulunduğunu bize haber vermiştir. Tabî ki bu hac şekli hakkında da yasaklayıcı ne bir ayet nâzil olmuş ne de aksi bir hadis rivâyet edilmiştir. Sadece bir adam bu konuda kendi re'yi ile hareket etmiştir. Bu kimsenin de Hz. Ömer olduğu haber verilmiştir. O da rivâyetinde, Resûlullah (s.a.) ile birlikte temettu' haccı yaptık demiştir. Ancak bu konu hakkında diğer rivâyetler incelendiği zaman kıran haccı ile ilgili olan rivâyetlerin daha sağlam olduğunu ve başta da belirttiğimiz gibi Hz. Ömer ifrat haccını daha önemli gören birisi idi.

Hadisi şerifte dikkati çeken selam hakkında da Nevevî, Onun iptila olmuş olduğu hastalığı neticesinde yarasını dağlamamış ve bu hastalığına sabrı neticesinde onda bu önemli hadisenin vukû bulduğunu ifade etmiştir. Hadisi gizlemek istemesinin de asıl nedeni budur diyerek kendisinde olan bu özelliğin alenen bilinmesini istememiş olduğunu da belirtmiştir. Ancak son zamanlarında bu hususta bir yanlış anlamaya da sebebiyet vermemek için anlatmayı uygun görmüş ve ben hayatta iken kimseye söyleme diye de uyarmıştır. Hadiste işaret edilen diğer konular hakkındaki bilgilerden de istifade olunsun diye umulur ki faydalanırsınız demiştir²⁹. Burada işaret edilen kıran haccının farz olması değil, sadece kıran haccına da Efendimiz (s.a.) tarafından müsaade edildiğidir³⁰. Ayrıca şerhlerde işaret edilen selamın melekler tarafından verilmiş olduğudur.³¹

Rivâyetten ve âlimlerin görüşlerinden de anlaşılacağı gibi kıran haccı ve İmran'a (r.a.) meleklerin selam vermesi meselesinin gizlenmesi bizlere açık bir şekilde, sahâbenin yaşamış olduğu o yıllarda bir karışıklığın mevcut olduğu ve her an fitne çıkabilecek kadar hassas bir dönemde buldukları göze çarpmaktadır. Tabî ki sahâbe gibi güzide bir topluluğun halen var olması fitnenin asgariye inmesine neden olmuştur. Çünkü ilmin

²⁹ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, VIII, 206.

³⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 425.

³¹ Geniş bilgi için bkz. Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, VIII, 206 ve İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 425.

gizlenmesi gibi bir tehlikeyi göz önüne alarak ciddi adımlar atmışlar ve gerekirse hadisin rivâyetini bile geciktirmişlerdir. Her zaman için yaşadıkları asrın tehlikelerini dikkate almışlardır. Allah onlardan razı olsun.

I- ABDESTİN TAM ALINMASI VE AKABİNDE KILINAN NAMAZ İLE İLGİLİ HADİS

Dinin direği olan namaza başlamanın ilk şartı temizliktir. Temizlik deyince hem maddi hem de manevi temizlik akla gelmelidir. Temizliğin her iki boyutunu da içeren abdest konusunda sahih kitaplarda bir çok rivâyet mevcuttur. Hem tanımı hem de rükünleri hadisler ile tespit edilmiştir. Bu rivâyetlerden biri de konumuzla ilgili olan Hz. Osman r.a.'den rivâyet edilen abdestin faziletine dair rivâyetlerdir.

Bu konuda; namaz kılmadan önce abdest almak ve kurallarına önem göstermek, kurallarına riayet ederek kılınan namazın günahlara kefaret oluşu, yapılan amelin itkân halinde yapılması ve asıl olarak konumuzu ilgilendiren hadisin geç rivâyetine sebep olan insanların aşırı güveni ile ameli terk eder korkusu ile bilginin gizlenmesi gibi hususlar dikkati çekmektedir.

Rivâyette dikkati çeken bir diğer nokta abdestin tam alınması; sıfatlarının, adabının ve farızasının tam manası ile yerine getirilmesi, noksan bırakılmamasıdır. Tabî ki tek başına abdest günahların affı için yeterli değildir. Bir de akabinde ibadeti de tamamlayacak olan iki rekat kılınacak namaz vardır. İşte kılınan bu namaz ile diğer namaz arasındaki günahların bağışlanacağı hadis-i şerifte vurgulanmıştır. İslam âlimleri silinecek olan günahların küçük günah olduklarını bir Müslim hadisi ile delillendirmişlerdir³². Hz. Osman (r.a.) abdestin tanımını bizzat Resûlüllah'da (s.a.) gördüğü gibi kendisi uygulayarak tarif etmiş ve abdest almıştır. Eğer ilmi gizleyeni tehdit eden ayeti³³ bilmemiş olsa, insanları tembelliğe ve aşırı güvene sürükleyeceği korkusu ile hadisi rivâyet etmeyeceğini de açık bir şekilde ifade etmiştir³⁴. Ayet-i Kerime'nin mana itibarı ile ilim ve açık olan bir hükmün gizlenmesine işaret edildiğini Bâcî, Kadı İyaz ve Nevevî ifade etmişlerdir. Özellikle de Nevevî ilmin gizlenmesi olarak anlaşılmalıdır demiştir³⁵.

³² Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, I, 99.

³³ Bakara, 2-159.

³⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 210.

³⁵ es-Suyûtî, *Tenvîr-ü'l-Havâlık*, I, 51.

Hadis-i şerif ve âlimlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre rükünlerine riayet edilerek alınan abdestten ve sonrasında iki rekât kılınan namazdan sonra küçük günahların dökülmesi söz konusudur. Tabii ki bir de bu amelin bilinmesi sonucu olarak da insanların ameli terk edeceği korkusu vardır. Ancak yine de hadis Allah korkusu ile geç de olsa rivâyet edilmiştir.

İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET İLE İLGİLİ HADİS

Toplumunu oluşturan bireyin selamet içerisinde yaşaması için mutlaka, inanç ve kültür birliğinin müşterek olduğu bir toprak üzerinde var olması gerekir. Aynı endişe Efendimiz (s.a.) zamanında da mecburiyetini hissettirmiş ve Medine'ye hicret yolu görünmüştü. İşte bu ortak ihtiyaçlar doğrultusunda kurulan devletin bekası için bireye ve devlete düşen vazifeler vardır. Askerlik ise hem devletin hem de halkın ülke için yapması gereken ortak vazifelerden birini teşkil etmektedir. Asker olan kişinin de âli vazifesi ülkeyi düşmana karşı beklemektir. İşte rivâyet edilen bu hadiste Resûlüllah (s.a.) sınır da nöbetin faziletini bize bildirmiştir. Ancak Hz. Osman (r.a.) etrafından dağılıp giderler endişesi ile bu rivâyeti geciktirmiştir. Çünkü iç karışıklıkların had safhaya ulaştığı bir dönemde halife olmuş idi. Aynı zamanda O (r.a.), ashabın cihad aşkı ile yandığını ve her an bu müjdeye nail olabilmek için Medine'yi terk edebileceklerini biliyor ve sahâbenin bu hadisi bilmelerini istemiyordu. Rivâyette de bu hassasiyetini açıklamış ve artık tercih sizin diyerek rivâyet etmiştir. Nitekim sahâbenin vefat ettiği yerlere bakıldığında Hz. Osman'ın (r.a.) ne kadar haklı olduğu ortadadır³⁶.

Âlimler nöbet konusunda ayeti kerimeden³⁷ çıkarıldığına işaret ile cihâd etmenin aslında küffâra karşı İslam toplumunun her an hazır olması gereğinin vurgulandığına dikkat çekmişler ve bu noktada hazır omlarının he manen hem de sahip olunan silah bakımından önemini vurgulamışlardır. İşte bu hadis aslında askeri bir müdafaayı esas almaktadır. Eğer kişi sevabını Allah'tan bekleyerek sınırdaki bir gün ya da bir gece nöbet tutmuş olsa bir ay nafile oruç tutmuş kimseden veya ülke içinde nöbet tutan bir kimsenin tutmuş olduğu bin günden daha evlâ olacağına dikkat çekilmiştir. Burada oruç veya başka bir ibadet ile bir tearuz söz konusu değildir. Asıl maksat kesret ve killeştir ki bu amelin ne kadar faziletli olduğunu vurgulamak için yapılmış bir karşılaştırmadır³⁸.

³⁶ Çakan, "Allah Yolunda Cihâd", *Altınoluk*, sy, 222, s,22, İstanbul 2004.

³⁷ Âl-i İmrân, 3-200.

³⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VI, 85.

Savaşta nöbet tutan kimsenin tutmayan kimseye karşı durumu, camide diğer namazı kılmak için bekleyen kimsenin diğerlerine karşı hali gibidir³⁹. O devamlı uyanık ve dikkat halindedir. Devamlı bir ibadettir.

Rivâyetler ve âlimlerin işaret ettiği gibi vatan uğrunda bir gece ihlas ile nöbet tutmak sair zamanda sulh ortamında yapılan vazifeden daha evladır. Yine bir ay oruç sevabından daha fazla sevabı vardır. Allah hakiki nöbeti bizler nasip etsin.

J- HZ. ALİ SEVGİSİ İLE İLGİLİ HADİS

Hz. Peygamber (s.a.)'in görünüş itibarı ile kendisine benzediği ve ilmin kapısı olan Hz. Ali'nin iç karışıklıklar döneminde karşılaşmış olduğu musibetler karşısındaki durumu maalesef hazin bir şekilde son bulmuş ve katledilmesine neden olmuştur. İşte bu dönemde ehl-i beyt sevgisi hem olumlu manada ortalığın yatıştırılmaya çalışılmasında etkili olmuş hem de suiistimal edilmiş ve hilafette siyaset icabı kullanılmıştır. Bu dönemlerde sünnetin tebliğ edilmesi ve ilmin gizlenmeyip bilmeyenlere aktarılması zarureti de ortaya çıkmıştır.

İç karışıklıkların hat safhada olduğu bu dönemde ashâb elinden geldiği kadar Kur'an ve Sünnet ile hayatını idame ettirmeye gayret sarf etmiş ve ilk fırsatta sonucu ne olursa olsun bildiği doğruyu hadisler ile de destekleyerek ortaya koymaktan çekinmemiştir. Tabii ki bu karışıklılar devam ettiği bu dönemde hadisin rivâyet edildiği önem arz etmektedir. Rivâyette hadisin Hz. Ali r.a.'in vefatı akabinde söylendiği dikkate alındığında tam karışıklıkların tam O'nun katlinden sonra söylenmiş olduğu aşikardır. Aynı zamanda bu rivâyetin geciktirilmiş olması dönemin karışıklığından korkup o anda söylenemesin uygun olmadığından ve söylemenin de bir şeyi değiştirmeyeceğinden ileri geldiği açıklaması yapılabilir. Bir de dikkati çeken Hz. Hasan hutbede iken sözün rivâyet edildiğidir. Biraz durumun etkisi ile söylenmiş bir söz olduğu düşünülebilir. Bu düşüncemizin nedeni sahâbe râvînin belirli olmaması şeklinde izah edebiliriz. Çünkü rivâyet tâbiûndan geciktirilerek değerlendirilen bir rivâyettir. Bu zâtn o dönemde yaşayıp yaşamadığı da bilinmemektedir. Konu hakkında şerhlerde fazla bilgi de bulamadığımızı burada ifade etmeye fayda görüyoruz.

Fitne döneminde konuşmanın terk edilmesi ve susmanın tercih edilmesi de bizce dikkati çeken ikinci önemli unsurdur. Hattâbî'de bu şekilde başlıklandırılmış olması bizi desteklemektedir. Kaydedildiğine göre bu dönem H.z. Ali ile Hz. Muâviye'nin arasındaki mücadelelerin olduğu dönemdir. Bu dönem Hz. Hasan r.a.'in Muâviye'ye hilafeti bırakması ile

---

³⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, V, 250.

son bulmuştur⁴⁰. Ancak şu durumu bir daha tekrar etmekte fayda vardır. Sahâbe bu dönemde idare kavgası yapmamış sadece içtihatları ile hareket etmiş ve maalesef tam bir hilafet kavgasının içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Pişman da olmuşlar ancak iş işten geçmiş olmuş ve manasız bir fitne onları sarmıştır.

Yaşanılanlar ne olursa olsun ashâbı Efendimiz (s.a.)'e hürmeten seviyor ve onlara sonsuz güven duyuyoruz. Aynı zamanda biz, sadece onların niyetlerinin halis olduğunu düşünüyor ve hata yapan müçtehidin de bir sevap alacağını ümidi ile olanları her şeyin en iyisini herkesten iyi bilen Allah'a havale ediyoruz.

---

⁴⁰ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XII, 273.

SONUÇ

Yaşadığımız hayatın her alanında numune-i imtisal olan Nebî (s.a.)'in şüphesiz yeri tartışılmazdır. Devr-i saadetin hemen her noktasına damgasını vuran ve cahiliye asrını mutluluk asrına ceviren o yüce Paygamber (s.a.) hem sözleri hem de fiilleri ile sahâbenin karşısında idi.

Yaşadığı hayatın her zerresi büyük titizlik ile takip edilen Efendimiz (s.a.)'in hayatını, her alanı ile yansıtan ve en ince ayrıntısına kadar bizlere taşıyan sahâbenin de etkisi ve önemi tartışılmazdır. Sahâbe bazen Efendimiz (s.a.) ile özel ve bazen de bir cemaat halinde iken bir arada bulunmuş ve O'nu câni gönülden takip etmişlerdir. Verilen mesajları anlayana kadar sebebini sormuşlar, netice itibarı ile ya o sorunun cevabını almışlar veya bu soruların cevapsız kalanları da olmuştur. Araştırmış oldukları konuların yanı sıra hakkında hiçbir şey sormadıkları hadiseler ve sadece dinlemekle yetindikleri hadisler de olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'den duymuş oldukları sözlerin de kimi tamamını nakletmeye çalışmış, kimisi bir kısmı ile yetinmiş ve kimisi de hadis hiç rivâyet etmemiştir. Bizim konu itibarı ile değerlendirmeye çalıştığımız hadisleri, ashâbın genel olarak vefatına yakın bir zamanda rivâyet etmiş oldukları hadisler oluşturmaktadır.

Hadisler de bize göstermektedir ki rivâyetler genel olarak; yaşanan devirdeki karışıklıklar sebebi ile ya kendisine veya bir başkasına zarar verilmesinden korkulmasından, insanların ibadeti terk edip amelde tembellik edeceklerinden, Allah Teâla hazretlerinin merhametinin çok geniş olmasından ve rivâyetlerin bir takım kimseler tarafından -kasıtlı veya kasıtsız- yanlış değerlendirileceğinden, ibadetlerin belirli zamanlara hasredilip terk edilme korkusundan, ashâbtan bazı şahısların özel durumlarından, kıyamet alametlerinden, günahları silecek olan amellerin hangileri olduğundan, fitneye karşı alınacak olan tavırdan, toplumun herhangi bir yerinde âmir olan kişinin halinden, namaz kılan kimseye duyulacak saygıdan, vatan müdafaasının öneminin büyüklüğünden ve son olarak da ehli beyt sevgisinden bahsedilmektedir.

Ashab-ı kiram bir takım gerekçeler ile rivâyetleri son zamanlarına kadar tehir etmeyi uygun görmüştür. Eğer bildiklerini gizlemelerinden dolayı Allah'ın kendilerinden hesap soracağı korkusu olmasa hiç rivâyet etmemeyi dahî düşünmüşlerdir. Geciktirme sebeplerini de genel itibarı ile şöyle sıralamak mümkündür; ameli terk korkusu, ibadetlerdeki heyecanın kaybolmaması isteği, yer yüzünde çıkacak olan fitneye sebep olmama, devleti veya herhangi bir yeri idare eden kimsenin kendisine veya diğer insanlara bu rivâyet neticesinde bir kötülük

dokunacağı korkusu, kişinin işlemiş olduğu ayıp neticesinde utanmış olması ve yine şahsın kendisini başkaları tarafından yüceltilmeme düşünceleri olabilir.

Tabii ki -geç te olsa- rivâyet edilen hadisler ile beraber, yine rivâyet edilmeyen giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi ya sır olarak kalan veya ne olduğu hakkında bilgiye sahip olamadığımız yaklaşık otuz rivâyet mevcuttur. Ancak içerisinde gecikme sebebiyle alakalı delil bulamadığımız için değerlendirdiğimiz hadisler içerisinde ele almadık. Ancak görülen şu ki ashâb bir hadisi rivâyet ederken veya etmezken keyfi davranmamıştır. Bunun tam aksine bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını, genel yapısını ve hassas olduğu durumları göz önüne alarak rivâyette bulunmuştur. Bu da onların ne zaman ve nasıl hangi şartlarda ne konuşulura dikkat ettiklerini açıkça göstermektedir. Neyi niçin söylediklerinin de gayet farkındaydılar. Bizde konumuz itibarı ile ashâbın son dönemlerine kadar rivâyet etmeyip son dönemlerinde bildirdikleri hadisleri değerlendirmeye ve istfadeye sunmaya çalıştık.

Yukarıda saydığımız sebepler neticesinde onlar, bizlere yolumuzu kaybettiğimizde yol tarif eden yıldızlar, Efendimiz'in (s.a.) ilk vârisleri ve Resûlüllah'ı (s.a.) bizden daha iyi tanıyan ve maksad-ı Resûlü çok iyi bilen kimseler olduğunu kabul ediyor ve onlara Allah'tan rahmet diliyoruz.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	III
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
RİVÂYETLER, TAHRİC ve TAHKİKLERİ	
A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ.....	9
1- Ebû'd-Derdâ Hadisi	9
2- Ubâde b. Sâmit Hadisi.....	11
3 – Ebû Hureyre Hadisi	13
4- Muaz b. Cebel Hadisi.....	16
5- Muaz b. Cebel Hadisinin Diğer Rivâyet Şekli	21
6-Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi.....	31
B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ	33
Ebû Eyyûb el-Ensârî Hadisi	33
C- FİTNE DEN UZAK DURMAK.....	36
Ebû Musa el Eş'arî Hadisi.....	36
D- KADİR GECE Sİ	39
Ka'b b. Mâlik Hadisi	39
E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK.....	46
Saîd b. Ğazvân Hadisi	46
F- KİYÂMET ALÂMETLERİ	49
Abdullah b. Amr Hadisi.....	49
G- İDARİ VELÂYET.....	55
Ma'kîl b. Yesâr Hadisi	55
H- TEMETTÛ' HACCI ve MELEKLERİN SELÂMI	59
İmrân b. Husayn Hadisi.....	59
I- ABDESTİN TAM ALINMASI ve AKABİNDE KILINAN NAMAZ.....	68
Osman b. Affân Hadisi	68
İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET.....	73
Osman b. Affân Hadisi	73
J- HZ. ALİ SEVGİSİ	79
Züheyr b. el-Akmar Hadisi:	79

II. BÖLÜM

RİVAYETLER İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ.....	82
B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ	85
C- FİTNE DEN UZAK DURMAK İLE İLGİLİ HADİS.....	86
D- KADİR GECESİ İLE İLGİLİ HADİS.....	88
E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK İLE İLGİLİ HADİS	90
F- KİYÂMET ALÂMETLERİ İLE İLGİLİ HADİS.....	91
G- İDARİ VELÂYET İLE İLGİLİ HADİS.....	92
H- TEMETTÛ' HACCI VE MELEKLERİN SELÂMI İLE İLGİLİ HADİS.....	94
I- ABDESTİN TAM ALINMASI VE AKABİNDE KILINAN NAMAZ İLE İLGİLİ HADİS	96
İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET İLE İLGİLİ HADİS	97
J- HZ. ALİ SEVGİSİ İLE İLGİLİ HADİS.....	98
SONUÇ.....	100

EKLER I

ARAŞTIRMADA KULLANILAN CERH ve TA'DİL LAFIZLARI.....	100
--	-----

EKLER II

TÜM HADİSLER İLE İLGİLİ METİNLER

1. من قال لا إله إلا الله دخل الجنة	109
2. لولا إنكم تذبذبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم	120
3. ما من مسلمين اتقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار	121
4. أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر	122
5. قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا	125
6. تحدث به تقول إن الساعة	126
7. ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت	127
8. سلم علي و جمع بين حج وعمرة	129
9. لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة	133
10. رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل	135
11. من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب	138
BİBLİYOGRAFYA	139

Kısaltmalar

a.n. : Araştırıcının notu

a.s. : Aleyhi's-selâtü ve's-selâm

b. : Bin (ibn)

bkz : Bakınız

c : Cilt

c.c. : Celle celâlühû

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

(r.a.) : Radiyallâhu anh

s : Sayfa

(s.a.) : Sallallâhü aleyhi ve sellem

v : Vefat

v.? : Vefatı hakkında bilgi bulunamamıştır

* : Rivâyet sîgası

GİRİŞ

İslam Dini'nin Kur'an-ı Kerim'den sonra asıl kaynağı ve Kur'an'ın da hayattaki tefsiri mahiyetinde olan *Sünnet*'in önemi ve yeri Müslümanlar tarafından bilinmektedir.

Bir rehber olarak bizlere ışık tutan Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisleri, İslâmî ilimlerin hemen her alanında mesned olarak kabul edilmiş ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler yapılmadan evvel ilgili hadisin mutlaka sahih olup olmadığı araştırılmış, eğer varsa değişik rivâyetleri bir araya getirilmiş ve hadisin râvîleri çok ince bir tetkikten geçirilmiştir. Sonuç itibarı ile ortaya çıkan sıhhat sorunu giderilmeye ve rivâyetler içerisinde en sahih olan tespit edilmeye çalışılmıştır. İşte bu noktada da râvî biyografilerinin önemi ortaya çıkmış ve tespit edilen bu bilgiler bir araya getirilerek, râvîlerin hallerini inceleyen birçok eser kaleme alınmıştır. İlk asırlarda Sahâbeden başlayarak hadis rivâyeti önem kazanmış ve sonraki asırlarda da bu incelik devam etmiştir. Sadece İslam âlimleri tarafından kullanılan rivâyette isnad arama geleneği hemen hemen h.3. asrın sonlarına kadar devam etmiş ve sahih hadislerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan Buhâri, Müslim ve Ebû Dâvud gibi muhaddisler tarafından hazırlanan eserler meydana getirilmiştir. Bu eserler de İslam âlimleri tarafından günümüze kadar vaz geçilmez kaynak olma özelliğini korumuşlardır. Yine isimlerini zikrettiğimiz veya zikretmediğimiz eser sahipleri kitaplarını oluştururken ricâl ve metin üzerinde ehemmiyetle durmuş ve bir takım rivâyeti kabul şartları belirlemişlerdir. Bu alanda ilk olmalarından dolayı da ricâl üzerine çalışma yapan müellifler onların ilimlerinden istifade etmişlerdir.

Biz de araştırmamızda, ilgili hadisleri tespit ederken bu kaynak eserlerden istifade etmeye çalıştık. Konumuz itibarı ile Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilen hadisler içerisinde özellikle ashâbın rivâyetini bir takım sebeplerden dolayı hemen Resûlullah (s.a.) buyurduktan sonra rivâyet etmeyip, ancak ilmin gizlenmesinin âyet ve hadislerde kerih görülmesinden ve bu ilâhi tehtidin sonuçlarından korktukları için son zamanlarında veya artık ortamın müsait hale gelmesi sonucu rivâyet etikleri hadisleri incelemeye çalışacağız. Bu sebeple konumuzu '*Rivâyeti Geciktirilmiş Hadisler ve Nedenleri*' olarak isimlendirmeyi uygun gördük. Her ne kadar tespit ettiğimiz hadis sayısı az gibi görünse de bir sebep belirtilmeden veya sebebi olsa da aslında ashâb tarafından rivâyet edilmeyen ve sadece Efendimiz (s.a.) ile sahâbi arasında sır olarak kalan rivâyetler de mevcuttur. Ancak biz bu tarz rivâyetleri değerlendirmeye almadık.

Bu hadisler örnek olarak; Hz. Ebû Hureyre'den rivâyetle "*Resûlullah'dan (s.a.) iki kap dolusu ilim ezberledim (öğrendim), birini sizlerin arasında yaydım. Diğerine gelince şayet onu da yayacak olsaydım şu boynum vurulurdu*"¹ hadisi verilebilir. Tabî ki Ebû Hureyre'nin ketmettiği ilimin hangisi olduğu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bazı âlimler bu konuları ifade ederken; ileride vukû bulacak fitne veya kıyametten önce ümmetin içerisine düşeceği duruma ait bilgilerdir, diyerek rivâyeti izah etmeye çalışmışlardır².

Gizlenen; bazen Ebû Hureyre rivâyetinde olduğu gibi ilmi bir konu iken, bazen de verilen bir görevin açıklanmaması şeklinde olmakta idi. İkinci misal olarak da, bu konu ile ilgili olarak Enes b. Mâlik'in (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisine sır olarak bir şey söylediğini ve bu sözü kimseye anlatmadığı verilebilir. O şöyle demiştir: "*Resûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde altı yaşımdaydım. Ümmü Süleym beni Hz. Peygamber'e getirdi ve O'na: 'Yâ Resûlullah! Bu benim oğlum ve sen onu al hizmetinde kullan!' Nebî (s.a.) beni hizmetine altı yaşımdayken aldı. O (s.a.) bana yaptığım hiçbir işte 'şunu niye böyle yaptın' veya 'şunu niye böyle yapmadın' demedi. Bir gün ben, çocuklar ile beraber oynarken bize selam verdi ve beni çağırıp bir yere gönderdi. Döndüğümde bu şeyi kimseye anlatmamamı söyledi. Annemin yanına geldiğimde ondan bunu gizledim. Annem bana ne gizlediğimi sorduğunda ona 'Resûlullah (s.a.) beni bir işi için görevlendirdi' dedim. O, işin ne olduğunu sorduğu zaman Resûlullah (s.a.)'in 'kimseye haber verme' dediğini söyledim. İşte o zaman annem bana 'bunu kimseye söyleme ve Resûlullah (s.a.)'in sırrını tut' dedi."*³ Örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Yaptığımız incelemeler sonucu bu tarz rivâyetlerin sayısının on üç-on dört kadar olduğunu tespit ettik. Ancak biz bu tür rivâyetlerin içerisinde gecikme nedeninin olamaması ve saklanan şeyin aslında ne olduğunu bilmememiz nedeni ile o konu hakkında bilgiye sahip olamadığımızdan araştırma konumuz ile ilgili rivâyetler içerisinde zikretmedik.

Çalışmamız iki ana bölüm ve iki ek bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde tahric, tahkik ve rivâyetin sıhhati hakkında, ikinci bölümünde de hadisin metninden anlaşılanlar ve rivâyetler hakkında değerlendirmeleri ele aldık. Ekler bölümünün ilkinde araştırmada kullanılan cerh ve ta'dil lafızlarının anlamlarını,

¹ *Buhârî*, İlim 42.

² Ahmed NAİM, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, c 1, s 117, Ankara 1970.

³ *Ahmed b. Hanbel*, III, 75.

ikincisinde ise araştırmamızda kullanılan tüm rivâyetlerin arapça metinlerini verdik. Birinci bölümde rivâyetleri daha rahat anlaşılması için konulara göre taksim ettik. Ancak kelime-i şahâdet ile ilgili rivâyette aynı hadisin birden fazla tarîkinin olduğunu gördük ve bir başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Rivâyetleri, Kütüb-ü Tis'a'yı bizâtihi inceleyerek ve tarayarak tespit etmeye çalıştık. Bu kaynaklar dışında araştırdığımız eserlerde mevcut rivâyetlerin Kütüb-ü Tis'a rivâyetleri ile sened ve konu olarak aynı olması ve eğer değerlendirmeye alacak olduğumuzda da ancak araştırmanın hacmini genişleteceğimizi düşündüğümüz için ve daha önemlisi zamanımızın yetersiz oluşundan bu rivâyetleri değerlendirmeyi uygun görmedik. Rivâyetleri değerlendirirken, tahric ve tahkikini yaparken, kaynak olarak şu sıralamayı takib ederek incelemeye çalıştık; *"Sahîh-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebû Dâvud, Câmi-ü't-Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Dârimî, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve Muvatta-ı İmam Malik"*. Temel metin olarak en kapsamlı ve özellikle içerisinde gecikme sebebinin olduğu rivâyeti kabul ettik ve o rivâyetin ricâli hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Ricâl ile ilgili bilgileri de verirken eğer, irsal veya inkita varsa hemen o rivâyet altında verdik. Aynı eserden gelen rivâyetler de numara sırasına dikkat edilerek değerlendirilmiş ve alfabetik olarak (a, b, c, d,... sırası ile) verilmiştir. Ancak bir başka kaynakta aynı sened ve lafız ile mevcut ise sadece tahric kısmında zikretmekle yetindik.

Sened ve metin içerisindeki rivâyet farklılıklarını hemen rivâyetin altında Tahkik başlığı altında numaralandırarak verdik ve farkın hadisin neresinde ve ne şekilde olduğunu metin içerisinde aynı numara ile işaret ettik. Rivâyetlerde çok sık kullanılan lafızlardan " قال " ve " ثم " gibi lafızları da eğer manayı bozmuyor ise hazfettik. Eğer *Müsned*den bir rivâyet varsa " عبد الله " ve " أبي " gibi ifadeler rivâyetlerde değerlendirilirken ele alınmamıştır. Bunun sebebi de tekrarlardan olduğunca kaçınmaya çalışmamızdır. Eğer bir yerde tekrar var gibi görünüyorsa ya o rivâyette lafız tekrar edilmiştir veya asıl metinden farklı yerlerde gelmiştir. Senedi oluşturan râvîler hakkında cerh-ta'dil âlimlerinin verdiği bilgiler ile yetindik ve sadece onların söylediklerini zikrederek râvî değerlendirmelerinde bulunduk ve rivâyetin sahih olup olmadığını hakkında tespitlerde bulunmaya çalıştık. Zikredilen cerh-ta'dil lafızlarının anlamlarını her bölümde tekrar yapmamak için ek bölümünde bir arada vermeyi uygun gördük. Rivâyetlerin metinleri ile ilgili bilgileri de muhtelif şerhlerden mana itibari ile

çıkardıklarımız doğrultusunda vermeyi uygun gördük ve yine konu üzerinde değil de gecikme sebebini değerlendirmeye çalıştık.

Bir hadisten hüküm çıkarırken veya o hadisten bir başka konuda istifade etmek istediğimizde sadece elimizde var olan bir rivâyeti ile yetinmek doğru değildir. Eğer o hadisten sağlıklı bir sonuç almak istiyorsak yapmamız gereken öncelikle o hadisin başka hangi kaynaklarda ne şekilde gelmiş olduğunun tespitidir. Biz de bu önemli noktaya faydası olması hasebiyle hazırlamaya çalıştığımız bu araştırmanın hadis tahric ve tahkikinde hazırlık yapacak olanlara faydalı olmasını diliyoruz.

I. BÖLÜM

RİVÂYETLER, TAHRİC ve TAHKİKLERİ

Araştırmamızın ilk bölümünde konularına göre ayırmış olduğumuz rivâyetlerin içerisinde gecikme nedeni olan temel hadisi zikredecek ve daha sonra *tahrir* başlığı altında diğer kaynaklardaki yerlerine işaret edeceğiz. *Tahkik* başlığı altında önce ricâl ile ilgili bilgiler verilecek ve eğer diğer kaynaklarda da mevcut ise rivâyet farklılıkları zikredilecektir. Son olarak da hadisin sıhhati hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ

Bu başlık altında kelime-i tevhidi söyleyenin cennetle müjdelenmesi ile ilgili rivâyetler bir arada zikredilecektir. Konu içerisinde gecikme nedeni olup sonradan rivâyet edilen altı hadis bulunmaktadır. Bu hadisler, konu itibarı ile birbirine benzemektedirler. Konu benzerliğinin sebebini ise aslında tespit edemedik ancak, Resûlullah'ın (s.a.) bu şahıslara bir grup içerisinde bu müjdeyi verdiği ihtimali söz konusudur, diyebiliriz.

1- Ebû'd-Derdâ Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسن قال ثنا ابن لهيعة عن واهب بن عبد الله ان أبا الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قال لا إله إلا الله وحده لا شريك له دخل الجنة قال قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال وان زنى وان سرق قلت وان زنى وان سرق قال فخرجت لأنادي بها في الناس قال فلقيني عمر فقال ارجع فان الناس ان علموا بهذه اتكلوا عليها فرجعت فأخبرته صلى الله عليه وسلم فقال صلى الله عليه وسلم صدق عمر.

Abdullah * Bâbam (A. b. Hanbel) * Hasan * İbn-i Lehî'a * Vâhib b. Abdullah * Ebû'd-Derdâ: Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "*Kim Allah'tan başka İlah olmadığına şahadet eder ve O'na şirk koşmazsa cennete girecektir.*" Dedim ki; "*Hırsızlık yapsa, zina etsede mi!?*" O da, "*Hırsızlık yapsa ve zina etsede* " diye buyurdu. Ben yine; "*hırsızlık yapsa, zina etsede mi!?*" diye sorduğumda; "*hırsızlık yapsa, zina etsede*" diyerek yineledi. (Üçüncü defa) sorumu "*hırsızlık yapsa da, zina etsede mi*" diye tekrar edince; "*Ebû'd-Derdâ'nın inadına rağmen öyledir.*" dedi. Bu müjdeyi insanlara vermek için çıktığımda Ömer ile karşılaştım. Bana; "*Hemen geri dön, eğer*

insanlar bu haberi duyarlarsa (bu müjdeye) güvene (rek ameli terk ede) bilirler. Hemen Resûlullah'in (s.a.) yanına dönüp durumu arz ettiğimde Hz. Peygamber, "Ömer haklı" dedi.¹

İsnâd:

Abdullah: Elimizdeki *Müsned*'i Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'dan, Ahmed b. Cafer el-Katî'î (368 / 978) rivâyet etmiştir. Katî'î, Abdullah'dan naklettiği hadisler için; "قرأت", "حدثني أبي من كتابه", "حدثني أبي", "حدثنا عبد الله" terimini kullanır. Abdullah ise; "حدثني أبي", "حدثنا عبد الله" gibi ifadeler kullanır.²

Hasan b. Mûsa (v.209) : Künyesi, Ebû Ali; lakabı, el-Eşyeb'dir. Ahmed b. Hanbel'e göre 'sebt' olan bu râvî hakkında; Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medîni ve İbn Hibban, 'sika'; Muhammed b. Sa'd ve Ebû Hâtim er-Râzî, 'sadûk' demişlerdir.³

İbn Lehî'a (v.174) : Abdullah b. Lehî'a b. Ukbe Ebû Abdurrahman el-Hadramî. Ahmed b. Hanbel'in ondan ilk zamanlarda dinlediklerim 'sahih'tir dediği râvî, Yahya b. Maîn'e göre kitaplarından rivâyet ettikleri 'sahih', dışındakiler ise yani kitapları yandıktan sonraki rivâyetleri 'zayıf'tır. İbnü'l-Mübârek de Yahya b. Maîn ile aynı görüştedir. İbn Vehb onun hakkında 'sadûk' lafzını kullanmıştır.⁴

Vahib b. Abdullah (v.139) : eş-Şeyh Ebû Abdullah el-Ka'bi el-Meğâfirî el-Mısrî. İbn Hibban ve İcli onun 'sika' bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁵

Ebû'd-Derdâ (v.32) : Sahâbî râvî⁶.

¹ *Müsned*, VI, 441. Aynı şekilde bu rivâyet; *Buhârî*, Libas 24'de Ebû Zerr el-Ğifârî tarafından da rivâyet edilmiştir. Ancak rivâyet içerisinde rivâyet edimeme veya gecikme alâmet olmadığı için değerlendirmeler içerisine alınmamıştır. Hadis şöylece gelmektedir; " Nebî (s.a.)'in yanına geldim. Uyuyordu ve üzerinde beyaz bir elbise vardı. Sonra tekrar geldiğimde uyandı ve şöyle buyurdu: ' Bir kimse, lâ ilâhe illallâh der ve bu hal üzere ölürse cennete girer.' Dedim ki; 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?', ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da,' buyurdu. Tekrar (O (s.a.)'e) dedim ki 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?', ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da,' diye buyurdu. (Son olarak) 'Zina etse ve hırsızlık yapsada mı?' diye sorunca; ' Evet zina etse ve hırsızlık yapsa da, Ebû Zerr'in inadına rağmen öyle' buyurdu.

² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s,62. Araştırmamızın geri kalan kısmında "Abdullah" ve "Ebî " ifadeleri zikredilmeyecektir. a.n.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 37; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 514; Zehebî, *Mîzân*, I, 524.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VIII, 20-21; X, 405; XI, 19; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, II, 136; Zehebî, *Mîzân*, IV, 475.

⁵ Zehebî, *Siyer*, VI, 147; Mizzî, *el-Kemâl*, XXX, 418; İbn Hacer, *Takrîb*, s,510.

⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 335. "Ehl-i Sünnet Âlimlerince sahâbenin adil olduğu muhakkaktır. Bizde aynı görüşü paylaşıyoruz. Tez içerisinde de sadece vefatlarını vermekle yetineceğiz." a.n.

Hadis-i şerif, Ahmed b. Hanbell'in infirâd ettiği rivâyetlerdendir. Hadis-i şerif diğer kaynaklarda yer almamakta ve sadece *Müsned*'de yer almış olmasından dolayı metin tahkiki yapılamamıştır. Ancak sahâbî râvî ile rivâyeti kendisinden alan râvî arasındaki vefat farkına bakacak olursak, hadisin mürsel bir rivâyet olduğunu söyleyebiliriz.

Aynı şekilde râvîlerin de hallerinden anlaşıldığı üzere İbn Lehî'a dışındaki râvîler cer ta'dil imamları tarafından cerh edilmemiş ve rivâyetlerinde sakınca görülmemiştir. İbn Lehî'a ise sadece kitaplarından vermiş olduğu rivâyetleri ile kabul edilmiştir. Yani onu da açık bir şekilde cerh yoktur. Tabîî anlaşılan şudur ki bu râvînin sadece zabt problemi vardır. Rivâyetin metnine baktığımızda da uydurma olmasını gerektiren Kur'an ve Hadise aykırı bir ifade yer almamaktadır. Yukarıda verilen bilgiler neticesinde hadis-i şerif hakkında 'hasen' bir rivâyettir diyebiliriz.

2- Ubâde b. Sâmit Hadisi

حدثنا قتيبة بن سعيد ¹ حدثنا ليث عن بن عجلان عن محمد بن يحيى بن حبان عن بن محيريز عن الصنابحي عن عبادة بن الصامت أنه قال دخلت عليه ² وهو في الموت فبكيت فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولئن شفعت لأشفعن لك ولئن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما من حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثتكموه إلا حديثا واحدا وسوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم الله عليه النار.

Kuteybe b. Saîd * Leys * İbn Aclân * Muhammed b. Yahya b. Hibban * İbn Muhayriz * es-Sunâbîhî * Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) vefatına sebebiyet veren hastalığı esnasında yanına girdim ve ağlamaya başladım; bana, "yavaş niçin ağlıyorsun" dedi. "Şayet, bir şeye şahit olmuşsam onu sana anlatırım, şefaathakkım olsaydı sana şefaathakerdim, gücüm yetse sana yardımcı olurdu." Sonra "Vallahi Nebî'den (s.a.) bir hadis duydum ki onda sizin için hayır vardır. Ancak bir hadis var ki sana onu bana ölümün yaklaştığı bu gün söyleyeceğim; Nebî (s.a.) şöyle buyurdu: '*Kim Allah'dan başka ilah*

olmadığına şahadet eder ve Muhammed'in (s.a.) elçisi olduğunu kabul ederse Allah o kulunu Cehennem ateşinden korur.'"¹

TAHRİC:

Tirmizî, İman 17.

Müsned, Ubâde b. Sâmit Hadisi, V, 319.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Rivâyette yer alan " بن سعيد " nisbesi, Tirmizî, İman 17'de yer almamaktadır. Ayrıca rivâyette yer alan " قتيبة بن سعيد " ismi Müsned, v/319'da bulunmamaktadır ve hadis " يونس بن محمد " den rivâyet edilmiştir.

2- Rivâyette yer alan " عن عبادة بن الصامت أنه قال دخلت عليه " ibaresi; Müsned, v/319'da " أنه قال ثم دخلت على عبادة بن الصامت " şeklinde gelmektedir.

İsnâd:

Kuteybe b. Saîd (v.240) : İbn Cemil b. Tarîf b. Abdullah es-Sakafî. Künyesi Ebû Racâ'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî bu râvî hakkında 'sika'dır demişler ve Nesâî'de değerlendirmesine 'sadûk' tabirini ilave etmiştir.²

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v.175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, Nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd 'sika'dır demişlerdir.³

İbn Aclân (v.148) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a er-Râzî onun için 'sika' ifadesini kullanmışlardır.⁴

¹ Müslim, İman 47.

² Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, VII, 85; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 140; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s,198; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 544.

³ es-Suyûtî, *Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VI, 317; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 49; Zehebî, *Mizân*, III, 644; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVI, 101.

Muhammed b. Yahya b. Hibban (v.121): Künyesi Ebû Abdullah'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî ve İbn Hibban onu 'sika' addetmişlerdir.¹

Abdullah b. Muhayriz (v.99) : Yahya b. Maîn, İclî ve İbn Hirâş 'sika' olarak vasıflandırılırlar.²

Es-Sunâbîhî (v.?) : Abdurrahman b. Useyle. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Muhammed b. Sa'd ve İbn Hibban 'sika' olarak ifade ederler.³

Ubâde b. Sâmit b. Kays (v.34) : Sahâbî râvî.⁴

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Rivâyetin metnine baktığımızda, diğer rivâyetlerde hadisi tenkide uğratacak bir ifadenin olmadığını ve hadisin râvîlerine baktığımızda da tamamının sika olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar es-Sunâbîhî'nin vefat tarihi bilinmese de onu cerh lafızları ile niteleyen bir âlim olmamış ve onun hakkında 'sika' ifadesi kullanılmıştır. Ancak, etbâu't-tâbîîn tabakasında yer alan İbn Aclân ve Muhammed b. Yahya, hadisi rivâyet ederken her ne kadar " عن " sigası kullanmışlarsa da biz her ikisinin de 'sika' râvîler olduklarını görmekteyiz. Bu sebeple de hadise 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

3 – Ebû Hureyre Hadisi

حدثني زهير بن حرب حدثنا عمر بن يونس الحنفي حدثنا عكرمة بن عمار قال حدثني أبو كثير قال حدثني أبو هريرة قال ثم كنا قعودا حول رسول الله أبو بكر وعمر في نفر فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم من بين أظهرنا فأبطأ علينا وخشينا أن يقطع دوننا وفزعنا فقمنا فكنت أول من فزع فخرجت أبتغي رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أتيت حائطا للأنصار لبني النجار فدرت به هل أجد له بابا فلم أجد فإذا ربيع يدخل في من بئر خارجة والربيع الجدول حائطا للأنصار فاحتفزت كما يحتفز الثعلب فدخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أبو هريرة فقلت نعم يا رسول الله قال ما شأنك قلت كنت بين أظهرنا فقمنا فأبطأت علينا فخشينا أن تقطع دوننا ففزعنا فكنت أول من فزع فأتيت هذا الحائط فاحتفزت كما يحتفز الثعلب وهؤلاء الناس ورائي فقال يا أبا هريرة وأعطاني نعليه قال اذهب بنعلي هاتين فمن لقيت من وراء هذا الحائط

¹ Zehebî, *Siyer*, V, 186; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 122; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 324.

² Zehebî, *Siyer*, VI, 494; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 31.

³ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 561.

⁴ Zehebî, *Siyer*, II, V.

يشهد أن لا إله إلا الله مستقيناً بها قلبه فبشره بالجنة فكان أول من لقيت عمر فقال ما هاتان النعلان يا أبا هريرة فقلت هاتان نعلا رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثني بهما من لقيت يشهد أن لا إله إلا الله مستقيناً بها قلبه بشرته بالجنة فضرب عمر بيده بين ثديي فخررت لاستي فقال ارجع يا أبا هريرة فرجعت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجهشت بكاء وركبني عمر فإذا هو على أثري فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لك يا أبا هريرة قلت لقيت عمر فأخبرته بالذي بعثني به فضرب بين ثديي ضربه خررت لاستي قال ارجع فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عمر ما حملك على ما فعلت قال يا رسول الله بأبي أنت وأمي أبعثت أبا هريرة بنعليك من لقي يشهد أن لا إله إلا الله مستقيناً بها قلبه بشره بالجنة قال نعم قال فلا تفعل فإني أخشى أن يتكل الناس عليها فخلهم يعملون قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فخلهم.

Züheyr İbn-ü Harb * Ömer b. Yunus el-Hanefî * İkrime b. Ammar * Ebû Kesîr

* Ebû Hureyre; Beraberimizde Ebû Bekr ve Ömer'in de bulunduğu, bir grup halinde Resûlullah (s.a.) ile oturuyorduk. Resûlullah (s.a.) kalktı ve aramızdan ayrıldı. Geri dönmekte gecikti. Aramıza bir daha dönmeceğinden korktuk ve ayağa kalktık. İlk korkup telaşa kapılan ben oldum. Hemen O'nu aramaya koyuldum. Ensâr'dan Neccâr oğullarına ait bir bostana vardım. Kapısını bulabilirmiyim diye etrafını dolaştım ancak bulamadım. Baktım ki akar bir kuyudan meydana gelen bir kanal bahçenin içine doğru gidiyordu. Ben de tilki gibi süzülerek içeri girdim ve yanına vardım. "Ebû Hureyre!" diye seslendi. "Evet Yâ Resûlullah" deyince, bana: "Burada ne işin var?" diye sordu. Ben de O'na "Aramızda idin, kalkıp gittin. Biraz gecikince sana kötülük yapılmasından korktuk. Telaşlandık ve ilk telaşa kapılan ben oldum. Bu bostana gelip tilki gibi süzülüp içeri girdim. Diğerleri de arkamdadırlar." diye cevap verdim. Bana ayakkabılarını verip şöyle buyurdu: " Bu iki ayakkabımla git, bu duvarın arkasında kimi görürsen ona 'Kim Allah'tan başka ilah olmadığına şahâdet ederse cennete girecektir, diye müjdele!" dedi. İlk karşılaştığım kişi Ömer oldu ve bana sordu; "O iki ayakkabı neyin nesi? Ey! Ebû Hureyre!" Cevaben ona: "Bu iki ayakkabı, Peygamber'e (s.a.) ait. Beni bunlarla gönderip; Kimi cân-ü gönülden inanarak Allah'tan başka ilahın olmadığına şahâdet ederken bulursan, ona cenneti müjdele!" buyurdu, dedim. Bunun üzerine Ömer iki göğsümün arasına öyle vurdu ki arkam üzere düştüm. Ve bana 'geri dön' dedi. Hemen Resûlullah'in (s.a.) yanına ağlayarak geri döndüm. Ardımdan Ömer de geldi. Resûlullah (s.a.) bana: 'Neyin var? Ey Ebû Hureyre!' diye sordu. 'Ömer ile karşılaştım, benimle gönderdiğini (mesajı) ona ilettilim. Göğsüme öyle vurdu ki arkam üzere

düştüm.' Deyince bana *'haydi geri dön'* diye emretti. Sonara Ömer'e *'Ey Ömer niçin böyle yaptın?'* dedi. Ömer de cevap olarak: *'Yâ Resûlallah anam Bâbam sana feda olsun! Gerçekten Ebû Hureyre'yi ayakkabılarıyla birlikte cân-ü gönülden Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden ile karşılaştığında onu cennetle müjdelenmesi için Sen mi gönderdin?'* ;'Evet' buyurdu. O zaman Ömer : *'Yapma, korkarım ki insanlar, sadece buna güvenip ameli bırakırlar, bırak onlar, gayret etsinler'* dedi. Resûlullah da (s.a.) *'İnsanları kendi haline bırak'* buyurdu."¹

İsnâd:

Züheyr b. Harb (v.234) : Künyesi Ebû Hayseme'dir. Yakub b. Şeybe, 'esbetü'n-nâs'; Yahya b. Maîn, 'sika'; Hatîb, 'sika', 'sebt', 'hâfız', 'mutkîn'; Ebû Hâtim, 'sadûk'; Nesâî, 'sika' ve 'me'mûn' lafızları ile onu vasıflandırmışlardır.²

Ömer b. Yunus el-Hanefî (v.206): Künyesi Ebû Hafs'dır. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî, İbn Hibban ve Ali b. el-Medîni, 'sika'dır demişlerdir.³

İkrime b. Ammar (v.159) : Künyesi Ebû Ammâr'dır. Yahya b. Maîn, 'sadûk', 'leyse bihi be's'; Yahya b. Saîd, 'zayıf' olduğunu belirtmek için 'leyse bi-sahîh'; Ahmed b. Hanbel 'muzdaribü'l-hadis'; Ebû Hâtim, 'sadûk' ifadelerini kullanmışlardır.⁴

Yezid b. Abdurrahman (v.?) : Künyesi Ebû Kesîr'dir. Hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız râvî; *Ma'rifetü's-Sikât* ve *el-Kâşif* adlı eserlerde 'sika' olarak yer almaktadır.⁵

Ebû Hureyre (v.58) : Sahâbî râvî.⁶

Hadis-i şerif; Müslim'in infirâd ettiği, ancak merfû' muttasıl bir rivâyettir. Bu rivâyet diğer hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Hadis-i şerif sadece Müslim'de yer almış olduğundan metin tahkiki yapılamamıştır.

Ayrıca hadisin râvîlerine baktığımızda râvîlerin sika olduğunu cerh ve ta'dil imamları ifade etmişler ve sadece İkrime b. Ammâr hakkında cerh lafzı kullanılarak ifade edilmiştir. Onun hakkında kullanılan cerh lafızları da rivâyetinin tamamen terk

¹ Müslim, İman 52.

² Zehebî, *Siyer*, XI, 489.

³ Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 232; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 142.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 134; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 10; Mizzî, *el-Kemâî*, XX, 256; Zehebî, *Mizân*, III, 90.

⁵ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 365; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 365.

⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 578.

edilmesini gerektiren ifadelerden dedğildir. Bu yüzden rivâyet hakkınsa biz 'hasen'dir diyebiliriz.

4- Muaz b. Cebel Hadisi

حدثنا إسحاق بن إبراهيم 1 حدثنا 2 معاذ بن هشام 3 حدثني 4 أبي 5 عن 6 قتادة 7 حدثنا 8 أنس بن مالك 9 أن النبي 10 صلى الله عليه وسلم 11 و معاذ 12 رديفه على الرجل قال يا معاذ 13 قال لبيك يا 14 رسول الله وسعديك قال 15 يا معاذ قال لبيك يا 16 رسول الله وسعديك 17 ثلاثا 18 قال ما من أحد 19 يشهد أن لا إله إلا الله 20 وأن محمدا 21 رسول الله صدقا 22 من قلبه 23 إلا حرمه الله على 24 النار 25 قال يا رسول 26 الله أفلا أخبر به 27 الناس 28 فيستبشروا قال إذا يتكلموا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما 29.

İshak b. İbrahim * Muâz b. Hişam * Bâbam * Katâde * Enes b. Mâlik'den Nebî (s.a.) ve Muaz b. Cebel binit üzerinde oturuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) O'na: "Ya Muâz!" dedi. Muaz da cevaben; 'buyur ya Resûlüllah!' dedi. Resûlüllah (s.a.); "Ey Muaz!" diye sorusunu yineledi. Muaz da 'buyur ey Allah'ın Rasûlü' diye cevap verdi. Durum tekrar edince; Nebî (s.a.), "Şehâdet ederim ki Allah'dan başka ilah yoktur ve Muhammed onun kulu ve elçisidir, diyen kimseye Allah cehennem ateşini haram kılar." Muaz dedi ki, 'Ya Resûlüllah bunu insanlara müjdeleyeyim mi?' Nebî (s.a.) de " O zaman insanlar güvene kapılıp atalete düşebilirler." dedi. Muaz da bu hadisi günaha girmemek için -ilmi gizlemek endişesi ile rivâyet etmedi ve hadisi- vefatına yakın rivâyet etti.¹

TAHRİC:

Buhârî, Kitâbü'l-İlim 49.

Müslim, İman 53.

Müsned, Hadis-ü Enes b. Mâlik, III, 158.

Müsned, Hadis-ü Muaz b. Cebel; V, 230 a; V, 230 b; V, 233 a; V, 233 b; V, 241; V, 242.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

¹ *Buhârî*, İlim 49'da iki rivâyet mevcuttur. Hadislerden biri temel rivâyetimiz olduğu için değerlendirmede kullanılan rivâyeti alfabetik olarak sıralamadık. a.n.

1- Hadisin râvîsi; Buhârî, İlim 49'da "مسدد" ; Müslim, İman 53'de "إسحاق" ; "بن منصور" ; *Müsned*, iii/158'de " عارم " , v/230 a'da " محمد بن جعفر " , v/230 b'de " محمد بن بكر " , v/233 b'de "روح" ; v/233 a'da " حسن بن موسى " , v/241'de " بهز " , v/242'de " عفان " dir.

2- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, İman 53'de " أخبرنا " ; *Müsned*, v/233 b'de " أنبأنا " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi: Buhârî, İlim 49'da " معتمر بن سليمان " ; *Müsned*, iii/158'de " الفاء بن سليمان " ; v/233 a'da " زهير بن محمد " ; v/230 b'de " شعبة " ve v/233 b'de " حماد بن سلمة " dir. v/241'de ve v/242'de " عبد الحميد يعني ابن جعفر " , v/241'de ve v/242'de " dir.

4- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İlim 49 ve *Müsned*, iii/158'de " سمعت " ; *Müsned*, v/241'de " عن " ; v/233 a'da ve v/242'de " حدثنا " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi: *Müsned* ; v/233 a'da " زيد بن أسلم " ; v/233 b'de " صالح " dir. " عبدالعزيز بن صهيب " , v/241'de ve v/242'de " يعني ابن أبي عريب " dir.

6- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İlim 49'da " سمعت " ; *Müsned*, iii/158'de " يقول حدثنا " kullanılmıştır. *Müsned*, v/230 a'da " أبي عن " ifadesi bulunmamaktadır.

7- Hadisin râvîsi: Buhârî, İlim 49'da " أنس " ; *Müsned*, v/233 a'da " عطاء بن " ; v/233 b'de " كثير بن مرة " dir. Rivâyette; *Müsned*, iii/158 ve v/241'de " قتادة " bulunmamaktadır.

8- *Müsned* ; iii/158, v/233 a, v/233 b ve v/241 rivâyetlerinde rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.

9- Hadisin râvîsi: *Müsned*, iii/158'de " أنه ذكر له " ; *Müsned*, v/230 a, v/233 a, v/233 b, v/242'de " معاذ " dir. Ancak v/233 a ve v/233 b'de " بن جبل " ilave edilmiştir ; Buhârî, İlim 49'da " أنس بن مالك " ; *Müsned* ; v/230 a ve 230 b'de " بن " ilave edilmiştir. Ayrıca rivâyete v/230 b'de " أن معاذ بن جبل حدثه " ilave edilmiştir.

10- Rivâyete " أن النبي " ifadesi yerinde; *Müsned*, v/230 a'da " قال رسول الله " قال سمعت " v/233 a'da " , " عن معاذ بن جبل قال كنت رديف " v/230 b'de " , " من مات وهو أن " ve v/241'de " قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله " v/233 b'de " , " رسول الله " و معاذ رديفه على الرحل قال يا " *Müsned*, v/230 a'da " yer almaktadır. Ayrıca *Müsned*, v/230 a'da " رسول الله " معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد " ifadesi yer almamaktadır.

11- Rivâyet; Buhârî, İlim 49'da hadis " قال لمعاذ من لقي الله لا يشرك به شيئا " *Müsned*, iii/158'de rivâyet " دخل الجنة قال ألا أبشر الناس قال لا إني أخاف أن يتكلوا " قال لمعاذ من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة قال ألا أبشر الناس قال لا إني أخاف أن يتكلوا " شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم " *Müsned*, v/233 b'de " ; " عليها من مات لا يشرك " *Müsned*, v/241 " يقول من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال " *Müsned*, v/242'de " ; " بالله شيئا دخل الجنة " şeklinde sona ermektedir. *Müsned*, v/230 b'de rivâyete ek olarak " قال له " bulunmaktadır.

12- Müslim, İman 53'de " بن جبل " ilave edilmiştir.

13- *Müsned*, v/230 b'de " بن جبل " ilave edilmiş ve rivâyette " ومعاذ رديفه " ifadesi yer almamaktadır.

14- Müslim, İman 53'de " يا " lafzı bulunmamaktadır.

15- *Müsned*, v/230 b'de " يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من " ifadesi yer almamaktadır ve rivâyet " لا يشهد عبد أن لا إله إلا الله ثم يموت على ذلك " " şeklinde sona ermektedir.

16- Müslim, İman 53'de " يا " lafzı bulunmamaktadır.

17- Müslim, İman 53'de, Buhârî rivâyetine ilave olarak " يا معاذ قال لبيك " yer almaktadır.

- 18-** Müslim, İman 53'de rivâyetinde yer alan " ثلاثا " lafzı bulunmamaktadır.
- 19-** Müslim, İman 53'de " أحد " ifadesi yerine " عبد " getirilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/230 a'da " أن النبي صلى الله عليه وسلم و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال " لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد " ifadesi yer almamaktadır.
- 20-** *Müsned*, v/230 a'da rivâyetinde " يموت علي ذلك الا دخل الجنة قال قلت " ilave edilmiştir.
- 21-** Müslim, İman 53'e " عبده و رسوله " ilave edilmiştir.
- 22-** Rivâyetinde; " صدقا " ifadesi yerine *Müsned*, v/230 a'da " صادقا " lafzı kullanılmıştır.
- 23-** Müslim, İman 53'de " صدقا من قلبه " lafzı bulunmamaktadır.
- 24-** Rivâyetinde; *Müsned*, v/230 a'da " إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا " دخل " ifadesi yerine " أخبر به الناس فيستبشروا قال إذا يتكلموا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما الجنة قال شعبة لم أسأل قتادة انه سمعه من أنس " getirilmiş ve rivâyet sona ermiştir.
- 25-** *Müsned*, iii/158'de " و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار " lafzı bulunmamaktadır.
- 26-** *Müsned*, v/233 a'da " قلت " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/233 a'da " و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله " ibaresi bulunmamaktadır. *Müsned*, iii/158'de rivâyetinde " رسول " ifadesi yerine " نبي " getirilmiştir.
- 27-** Rivâyetinde " أخبر بها " lafzı yerine: Müslim, İman 53'de " أبشروهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا " ; *Müsned*, iii/158'de " أبشر " ; v/233 a'da " " ilave edilmiştir.

28- *Müsned*, iii/158'de rivâyete " ان يتكلوا عليه قال لا اني عليها او كما قال " فيستبشروا قال إذا يتكلوا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما " أخاف " ilave edilmiş ve rivâyette " ifadesi yer almamaktadır.

29- *Müsned*; v/233 a'da " الناس " lafzı yer almamaktadır.

İsnâd:

İshak b. İbrahim b. Mahled (v.238) : Künyesi Ebû Ya'kub, lakabı İbn Râhûye'dir. Ahmed b. Hanbel, 'eimmetü'l-müslimîn': Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud 'imâm', 'sika', 'hüccet'; Nesâî, 'sika', 'me'mun'; Ebû Zür'a, 'insanlar ondan daha hâfızını görmedi' şeklinde onu tasvir etmişlerdir.¹

Muaz b. Hişam b. Abdullah (v.200) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn Maîn, 'leyse bi hüccet', 'sadûk', 'esbetü'n-nâs'; İbn Adiy, 'sadûk'; Şu'be, 'sika' der ve İbn Hibban *es-Sikât*'ında zikreder.²

Hişam b. Abdullah (v.154) : Künyesi Ebû Bekr'dir. İbnu'l-Medîni, 'sebt'; İclî, 'sika', 'sebt'; Ebû Dâvud, 'emîru'l-mü'min fi'l-hadis' demiş ve İbn Hibban da onu sikâtı arasında zikretmiştir.³

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd, 'sika'dır demişler ve İbn Hibban da *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁴

Enes b. Mâlik (v.91) : Sahâbî râvî.⁵

Hadis-i şerif, merfû' muttasıl bir rivâyettir. Metnin diğer rivâyetlerine baktığımızda rivâyetin tenkid edilecek bir ifade içermediğini ve hadisin râvîlerine baktığımızda da hiçbirinin cerh edilmediğini ve tamamının güvenilir olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple hadis 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

¹ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 209; Zehebî, *Mizân*, I, 182.

² Zehebî, *Siyer*, IX, 372; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 713; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVIII,139; Zehebî, *Mizân*, IV, 133.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 149; Zehebî, *Mizân*, IV, 300; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 60; İbn Hacer, *Tezhib*, VI, 31.

⁴ Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 540.

⁵ Zehebî, *Siyer*, III, 395.

5- Muaz b. Cebel Hadisinin Diğer Rivâyet Şekli

حدثني 1 إسحاق بن إبراهيم 2 سمع 3 يحيى بن آدم 4 حدثنا 5 أبو الأحوص 6 عن 7 أبي إسحاق 8 عن 9 عمرو بن ميمون 10 عن 11 معاذ 12 رضي الله عنه 13 قال كنت ردف 14 النبي 15 صلى الله عليه وسلم 16 على حمار 17 يقال له عفير 18 فقال 19 يا معاذ 20 هل 21 تدري 22 حق الله 23 على عباده 24 وما حق العباد على الله 25 قلت 26 الله ورسوله أعلم 27 قال فإن 28 حق الله 29 على العباد 30 أن يعبدوه ولا يشركوا 31 به شيئاً 32 وحق العباد 33 على الله 34 أن لا يعذب 35 من لا يشرك به شيئاً فقلت 36 يا رسول الله أفلا أبشر به 37 الناس قال لا تبشروهم فيتكلوا 38.

İshak b. İbrahim * Yahya b. Adem * Ebû'l-Ahvas * Ebû İshak * Amr b. Meymun * Muâz (r.a.) şöyle buyurmuştur: Nebî (s.a.)'in ufeyr denilen binitinde arkasında oturuyordum, şöyle buyurdu: " *Ey Muâz! Allah'ın kulu ve kulun Allah üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun?* ". 'Allah ve Resûlü bilir' diye cevap verdim. Şöyle mukabele etti: " *Muhakkak Allah'ın kulu üzerindeki hakkı, Kendisine ibadet etmesi ve Ona hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. Kulun Allah üzerindeki hakkı da, Kendisine ortak koşmayan bu kuluna azab etmemesidir.* " 'Ya Resûlüllah! bunu insanlar müjdeleyeyim mi?' dedim. O da bana; " *Hayır onlara müjdeleme, onlar buna güvenirlir.* " diye cevap verdi.¹

TAHRİC:

Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1.

Müslim; İman 48, 49, 50, 51.

Tirmîzî, İman 18.

İbn Mâce, Zühd 35.

Müsned, Hadis-ü Enes b. Mâlik, III, 261 ; Hadis-ü Muaz b. Cebel ; V, 227 a; V, 227 b; V, 230 a; V, 230 b; V, 234 a; V, 234 b; V, 234 c; V, 234 d; V, 236; V, 239; V, 242 a; V, 242 b; V, 242 d.

TAHKİK:

¹ *Buhârî*, Cihâd 46.

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Buhârî ; Libas 101, İsti'zan 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim, İman 48, 49, 50, 51 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; iii/261, v/234 b, v/236, v/239, v/242 b'de " حدثني " rivâyet lafzı yerine " حدثنا " kullanılmıştır.

2- Hadisin râvîsi: Buhârî ; Libas 101, Rikak 37 ; *Müsned*, v/242 c'de " هدبة " ; " محمد بن بشار " ; Buhârî; İsti'zan 30'da " موسي بن إسماعيل " , Tevhid 1'de " محمد بن بشار " ; Müslim; İman 48'de " هدا بن خالد بن الأزدي " , İman 50'de " محمد بن المثني و ابن " ; " محمد بن " ; Tirmizî, İman 18'de " محمد بن " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " محمد بن عبد الملك بن أبي الشوارب " ; *Müsned*; iii/261'de " عفان و حسن بن " , v/234 a'da " علي بن عاصم " , v/234 b'de " عفان و حسن بن " , v/239'da " أبو اليمان " , v/242 a, v/242 b'de " عفان " , v/242 d'de " بهز " dir. Müslim, İman 49'da " حدثني إسحاق بن إبراهيم " ifadesi yer almamaktadır.

3- Rivâyet lafzı olarak " سمع " yerine: Buhârî ; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50, 51 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*; v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/242 a, v/242 b, v/242 c, v/242 d'de " حدثنا " ; *Müsned*, v/234 b'de " قال حدثنا " ; *Müsned*, iii/261'de " حدثني " ; *Müsned*; v/234 a'da " عن " ; *Müsned*, v/239'da " أخبرنا " ; şeklinde kullanılmıştır.

4- Hadisin râvîsi: Buhârî ; Libas 101, İsti'zan 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*; v/242 b, v/242 c, v/242 d'de " همام " ; Buhârî, Tevhid 1'de " غندر " ; Müslim, İman 49'da " أبو بكر بن أبي شيبه " ; Müslim, İman 50'de ; *Müsned*, v/230 a, v/230 b'de " محمد بن جعفر " ; Müslim, İman 51'de " حسين " ; Tirmizî, İman 18'de " أبو داود " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " أبو عوانة " ; *Müsned*; iii/261'de " أبي " ; v/227 a, v/227 b'de " وكيع " ; v/234 a'da " خالد الخزاء " ; v/234 b, v/242 a'da " حماد بن سلمة " ; v/236'da " شعيب " dir. " أبو معاوية وهو الضرير " ; v/239'da " شعيب " dir.

5- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî, İsti'zân 30 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; v/227 a ve b, v/234 a, v/234 b, v/236 ve v/242 d'de " عن " ; v/239'da " حدثني " kullanılmıştır.

6- Hadisin râvîsi: Buhârî; Libas 101, İsti'zan 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*; v/242 b, v/242 c, v/242 d'de " قتادة " ; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; v/230 a, v/230 b'de " شعبة " ; Müslim, İman 51'de " زائدة " ; *Müsned*, v/236'da " أبي سفيان " ; Tirmizî, İman 18'de " سفيان " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " حسين في تفسير شيبان " , v/227 a'da " عبدالمك بن عمير " ; *Müsned*; iii/261'de " الأعمش " ; v/234 a'da " أبي عثمان الهندي " , v/234 b'de " عبدالعزيز بن صهيب " ; v/242 a'da " عبدالله بن أبي الحسن " , v/239'da " علي بن زيد " ; *Müsned*, v/234 b'de " قال حسن في حديثه أنبأنا 'لي بن زيد" ifadesi yer almaktadır. Rivâyette ilave olarak, Müslim, İman 49'da " سلام بن سليم " ; *Müsned*, v/234 b'de " حدثنا " kullanılmıştır.

7- Rivâyet lafzı olarak: Buhârî; Libas 101, Rikak 37 ; Müslim, İman 48'de " حدثنا " ; *Müsned*, v/239'da " حدثني " kullanılmıştır.

8- Hadisin râvîsi: Buhârî; Libas 101, İsti'zan 30, ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*; v/236 ve v/242 a, v/242 b, v/242 c'de " أنس بن مالك " ; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim; İman 50'de " أبي حصين " ; *Müsned*, v/230 a'da " الأشعث بن سليم " ; Müslim, İman 51'de " ابن أبي ليلى " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " عبدالمك بن " ; *Müsned*; iii/261'de " قتادة " , v/227 b, v/236'da " أبي سفيان " ; v/230 b'de " شهر بن حوشب " dir. Ayrıca *Müsned*; v/234 b'de " أبي المليح " , v/239'da " قال الحسن الهذلي " , v/234 a'da " عن أبي إسحاق " ifadesi yer almamaktadır.

9- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, İman 50 ; *Müsned*, v/230 a'da "أنهما سمعا" ; Buhârî, Tevhid 1'de " سمعا " ifadesi kullanılmıştır.

10- Hadisin râvîsi: Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim; İman 50, 51 ; *Müsned*, v/230 a'da " أنس بن مالك " ; *Müsned*, iii/261 ; v/227 b, v/236'da " أبو سفيان " ; v/230 b'de " روح بن عابد عن أبي العوام " ; v/234 b'de " عبد الرحمن بن أبي ليلى " ; *Müsned*, v/239'da " معاذ رضي الله عنه قال كنت ردف " dir. Ayrıca asıl rivâyette bulunan " وهو " ifadesi, *Müsned*, v/239'da " الذي بعثه عمر بن الخطاب إلى الشام يفقه الناس ان معاذ بن جبل حدثه عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم انه ركب يوما على حمار له يقال له يعفور رسنه من ليف ثم قال اركب يا معاذ فقلت سر " ifadesi, *Müsned*, v/239'da " الذي بعثه عمر بن الخطاب إلى الشام يفقه الناس ان معاذ بن جبل حدثه عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم انه ركب يوما على حمار له يقال له يعفور رسنه من ليف ثم قال اركب يا معاذ فقلت سر " ifadesi yer almaktadır.

يا رسول الله فقال اركب فردفته فصرع الحمار بنا فقام النبي صلى الله عليه وسلم يضحك وقمت
أذكر من نفسي أسفا ثم فعل ذلك الثانية ثم الثالثة فركب وسار بنا الحمار فاخلف يده فضرب
قال "ظهري بسوط معه أو عصا قال

11- Müslim, İman 50 ; *Müsned*, v/230 a'da rivâyet lafzı " عن " den önce
" قال " lafzı yer almaktadır. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, v/227 b, v/236'da " أتينا
" أن " lafzı yerine " عن " lafzı yer almaktadır. Ayrıca rivâyette; *Müsned*, v/242 b'de " عن " lafzı yerine " أن " lafzı kullanılmıştır.

12- Rivâyette " معاذ " ifadesi yerine; Müslim, İman 51'de " سمعت معاذًا يقول " yer almaktadır. Rivâyetin kalan kısmı " ثم دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجبتة " şeklindedir ve rivâyet böylece sona
ermektedir. Aynı zamanda: Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*, v/230 b,
v/230 c, v/234 a, v/234 b ve v/242 a'da " عن " ; Buhârî; Libas 101, Rikak 37, Tevhid
1'de ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İlim 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; *Müsned*, v/227
b, v/230 a, v/230 b, v/234 a ve v/234 b'de " بن جبل " ; *Müsned*, v/236'da " أتينا معاذًا " ;
" بن جبل حدثه " ; v/242 b'de " فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم
ilave edilmiştir. Rivâyette; *Müsned*, iii/261'de " عن معاذ " yer almamaktadır. Hadis-i
şerif *Müsned*, v/242 c'de " عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه أو مثله " ; v/242 d'de " كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فذكر نحوه
şeklinde bitmektedir.

13- Buhârî; İsti'zân 30, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; İbn Mâce,
Zühd 35 ; *Müsned*, v/227 a, v/227 b, v/230 a, v/230 b, v/234 a, v/234 b, v/236 ve
v/242 a'da " رضي الله عنه " ifadesi yer almamaktadır.

14- Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; Tirmizî, İman 18 ; *Müsned*, v/242
b'de " كنت ردف " yer almamaktadır. Rivâyette " كنت ردف " ifadesi yerine; Buhârî;
İsti'zân 30'da " أنا رديف " ; Rikak 37'de " بينا أنا رديف " ; *Müsned*, v/242 b'de " بينما أنا
" رديف " yer almaktadır. *Müsned*, v/239 ve v/242 a'da " قال كنت " ifadesi yer
almamaktadır. Rivâyete; Buhârî, Libas 101'de " بينا أنا رديف " ilave edilmiştir. Buhârî;

Libas 101, Rikak 37 ; *Müsned*, v/230 b, v/234 a, v/234'de " ردف " ifadesi yerine " رديف " ifadesi yer almaktadır.

15- Rivâyette " النبي " ifadesi Müslim, İman 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/242 b'de " رسول الله " şeklinde gelmiştir. Rivâyete: Müslim, İman 51'de " دعائي رسول الله " ; İbn Mâce, Zühd 35'de " مر بي رسول الله " ifadesi ilave edilmiştir. *Müsned*, v/230 a'da " كنت ردف النبي " ifadesi yer almamaktadır.

16- Hadis şerifte; *Müsned*, v/242 c'de " صلى الله عليه وسلم " ifadesi bulunmaktadır. *Müsned*, v/242 a'da rivâyet " من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال " şeklinde sona şeklinde ermekte ve asıl rivâyetin kalan kısmı bu rivâyette bulunmamaktadır.

17- Rivâyette: *Müsned*, v/234 b'de " حمار " ifadesi yerine " جمل أحمر " yer almaktadır. *Müsned*, v/239'da " على حمار " ifadesi yer almamaktadır.

18- Rivâyette: Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 48 ; *Müsned*, v/227 a, v/230 a, v/230 b, v/234 a, v/242 a'da " على حمار يقال له عفير " ; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; v/227 b'de " رضي الله عنه كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير " ; *Müsned*, v/234 b, v/239, v/236'da " يقال له عفير " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak: Buhârî; Libas 101, Rikak 37'de " ليس بيني وبينه إلا آخرة الرحل " ; Müslim İman 48'de " ليس بيني وبينه إلا مؤخرة الرحل " bulunmaktadır.

19- Rivâyette: Buhârî, Tevhid 1 ; *Müsned*, iii/261'de " قال صلى الله عليه وسلم " ; Müslim, İman 50'de " رسول الله صلى الله عليه وسلم " ; Tirmizî, İman 18'de " فقال لي " ilave edilmiştir. Rivâyette " معاذ رضي الله عنه قال كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له " أن النبي صلى الله عليه وسلم كان في بعض " ifadesi yerine; *Müsned*, iii/261'de " أسفاره ورفيقه معاذ بن جبل ليس بينهما غير آخرة الرحل إذ النبي صلى الله عليه وسلم " yer almaktadır.

20- Rivâyetle: Buhârî, Libas 101'de " قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة " ; İsti'zan, 30'da " قلت لبيك رسول الله وسعديك " ; " ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال قلت لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ; " قال مثله ثلاثا لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ; " بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل " Müslim, İman 48'de " قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قال قلت لبيك رسول الله بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك سار ساعة ثم قال يا " ; Müsned, iii/261'de " ; " وسعديك " ; " قلت لبيك يا رسول الله " v/227 b'de " ; " معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال " ; " قلت لبيك يا رسول الله قال " Müsned, v/236'da " ; " قلت لبيك قال " Müsned, v/234 b'de " ; " ليس بيني و بينه ألا آخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك رسول الله " Müsned, v/242 b'de " وسعديك ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال " ifadesi ilave edilmiştir. Ayrıca hadis-i şerifte; Tirmizî, İlim 18 ; Müsned, v/230 a ve v/230 b ; v/242 b'de " يا معاذ " nidası bulunmamaktadır.

21- Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, v/227 a, v/230 a, v/234 a, v/236'da " هل " soru edatı yerine " أ " getirilmiştir. Rivâyetle; Müslim, İman 49'da " هل " soru edatı yer almamaktadır.

22- Rivâyetle ifadeye; Buhârî ; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239, v/242 b'de " ما " ilave edilmiştir.

23- Rivâyetle: Müsned, iii/261'de " عز وجل " ifadesi yer almaktadır.

24- Rivâyetle " عباده " ifadesi yerine: Buhârî; İsti'zân 30, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 49, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; İbn Mâce, Zühd 35 ; Müsned, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239'da " العباد " ifadesi yer almaktadır.

25- Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30 ; Rikak 37, Tevhid 1 ; Müslim; İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; *Müsned*, iii/261, v/227 a ve b, v/230 a ve b, v/234 a ve b, v/236, v/239, v/242 b'de " وما حق العباد على الله " ifadesi bulunmamaktadır.

26- Rivâyette " قلت " ifadesi yerine; Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; iii/261, v/230 a'da ifade " قال " şeklinde rivâyet edilmiştir.

27- Buhârî, İsti'zân 30'da " وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم " ifadesi yer almamaktadır. Bu ifade yerine Buhârî, İsti'zân 30'da " قلت لا " bulunmamaktadır.

28- Buhârî; Libas 101, İsti'zân 30, Rikak 37 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*, v/234 b'de " فإن " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca *Müsned*, v/234 b'de rivâyette ilave olarak " قالها ثلاثا فقلت ذلك ثلاثا ثم قال حقه عز وجل " yer almaktadır.

29- Tirmizî, İman 18'de " الله " lafzı yerine " ه " zamiri bulunmamaktadır.

30- Rivâyette ifade; Buhârî; Libas 101, Rikak 37'de ifade " عباده " şeklinde yer almaktadır. Rivâyete; Tirmizî, İman 18'de " عليهم " ; *Müsned*, v/227 a'da " فقلت " ilave olunmuştur. Buhârî, Tevhid 1 ; Müslim, İman 50 ; *Müsned*; v/227 a, v/230 a ve b, v/234 a'da " فإن حق الله " ifadesi yer almamaktadır.

Rivâyette " أن يعبد الله " ifadesi; Müslim, İman 50'de ifade " أن يعبد الله " ; *Müsned*, v/227 a'da " تعبدوه " ; *Müsned*, v/230 a'da " يعبدونه " ; şeklinde gelmektedir. Rivâyete: Müslim, İman 49'da " ه " zamiri ; *Müsned*; v/230 b, v/234'de " أن " masdarıyeti bulunmamaktadır.

31- Rivâyette yer alan " يشركوا " ifadesi; Müslim, İman 50'de " يشرك " ; *Müsned*, v/227 a'da " تشركوا " ; *Müsned*, v/230 a'da " يشركون " şeklinde gelmektedir.

32- Rivâyette " شيئا " ifadesi; Müslim, İman 50'de " شيء " şeklinde gelmektedir. Rivâyete ilave olarak: Buhârî, Libas 101'de " ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا؟ قلت الله ورسوله " ifadesi yer almamaktadır.

; " ثم سار ساعة قال يا معاذ قلت لبيك و سعديك هل تدري ما " İsti'zân 30'da ; " أعلم قال
; " ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما " Rikak 37'de
; " أ تدري ما حقهم عليه؟ قال الله ورسوله أعلم قال " Buhârî, Tevhid 1'de
ثم سار ساعة قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك هل تدري ما حق العباد " 48'de
; " علي الله إذا فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال " Müslim, İman 50 ve Mûsned; v/230
; " فتدري ما حقهم علي الله إذا فعلوا ذلك؟ قلت الله ورسوله أعلم قال " Tirmizî, İman
; " أ تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك؟ فقال الله ورسوله أعلم قال " 18'de
; " هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم " v/227 a
قال يا معاذ " v/227 b'de ; " ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال
قلت لبيك يا رسول الله قال هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك؟ قال قلت الله
أ تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم " v/230 a'da ; " ورسوله أعلم قال
; " هل تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال " v/230 b'de ; " قال
; " أ تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال " v/234
a'da
هل تدري ما حق العباد علي الله إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قالها ثلاثا رجاء ذلك "
هل تدري ما " v/236'da ; " ثلاثا فقال حقهم عليه إذا هم فعلوا ذلك ان يغفر لهم و يدخلهم الجنة
ثم سار ما شاء " v/239'da ; " حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال فإن
الله ثم أخلف يده فضرب ظهري فقال يا معاذ يا بن أم معاذ هل تدري ما حق العباد علي الله إذا
ثم سار ساعة قال يا " Müsned, v/242 b'de ; " فعلوا ذلك؟ قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق
معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله و سعديك قال فهل تدري ما حق العباد علي الله إذا فعلوا ذلك؟
" قلت الله ورسوله أعلم قال فإن ilave edilmiştir.

33- Müsned; iii/261, v/234 b'da ifade " فإن حقهم " şeklinde gelmektedir.

34- Rivâyete ek olarak; Buhârî, İsti'zân 30 ; İbn Mâce ; Zühd 35 ; Müsned,
v/236'da " إذا فعلوا ذلك أن يدخلهم الجنة " Müsned, v/239'da ; " إذا فعلوا ذلك " Buhârî,
; Müslim, İman 49; " إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال حق العباد علي الله " Rikak 37'de
; Müslim, İman 50'da " عز و جل " Müsned, iii/261'de
; " إذا هم فعلوا ذلك " Müsned; v/234 b " فقال الله ورسوله أعلم قال العباد علي الله
; Müsned; v/234 b ; Müslim, İman 48, 50 ; Tirmizî, İman 18 ; Müsned;

v/227 a ve b, v/230 b ve c'de " وحق العباد على الله " ifadesi bulunmamaktadır. Rivâyette "على الله" ifadesinin yerine; *Müsned*, v/234 b'de "عليه" getirilmiş ve v/236'da bu ifade yer almaktadır.

35- Buhârî; *Libas* 101, *İsti'zân* 30, *Rikak* 37, *Tevhid* 1, *Müslim*, *İman* 48, 50 ; *Tirmizî*, *İman* 18 ; *İbn Mâce*, *Zühd* 35 ; *Müsned*; iii/261, v/227 a ve b, v/230 b ve c, v/236, v/242 b'de ifade " لا يعذب هم " şeklinde gelmektedir. Ayrıca Buhârî; *Libas* 101, *İsti'zân* 30, *Rikak* 37, *Tevhid* 1, *Müslim*, *İman* 48, 50 ; *Tirmizî*, *İman* 18 ; *İbn Mâce*, *Zühd* 35 ; *Müsned*; iii/261, v/227 a, v/230 b ve c, v/236, v/242 b'de " من لا يشرك به " ifadesi yer almamaktadır. "شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم فيتكلوا" ifadesi yer almamaktadır. Ayrıca, *Müsned*, v/234 b'de " أن يغفر لهم و أن يدخلهم الجنة " ifadesi ilave edilmiştir.

36- *Müslim*, *İman* 49'de rivâyete " قال " ifadesi ilave olunmuştur. Ve aynı rivâyette " به " ifadesi yer almamaktadır.

37- *Müslim*, *İman* 49'da " به " ifadesi yer almamaktadır.

38- *Müsned*; v/234 a'da " يدخلهم الجنة " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, v/239'da " أن لا يعذب من لا يشرك به شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم " ; Ayrıca *Müsned*, v/234 a ve b'de " وحق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به " ; " فيتكلوا " ; Ayrıca *Müsned*, v/234 a ve b'de " شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم فيتكلوا " ifadesi yer almamaktadır.

Aynı şekilde Muaz b. Cebel'den (r.a.) *Müsned*, v/234'de şu üç rivâyet mevcuttur:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا يصل الخمس ويصوم رمضان غفر له قلت أفلا أبشرهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعني بن جعفر ثنا صالح يعني بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان بن عيينة عن عمرو يعنى بن دينار قال سمعت جابر بن عبد الله يقول أنا من شهد معاذًا حين حضرته الوفاة يقول اكشفوا عنى سجف القبة أحدثكم حديثًا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال مرة أخبركم بشيء سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكموه إلا أن تتكلموا سمعته يقول ثم من شهد أن لا إله إلا الله مخلصًا من قلبه أو يقينا من قلبه لم يدخل النار أو دخل الجنة وقال مرة دخل الجنة ولم تمسه النار¹

İsnâd:

İshak b. İbrahim b. Mahled (v.238) : Nesâî, 'Müslümanların imamlarından' ve 'sika'; Ahmed b. Hanbel, 'Müslümanların imamlarından'; Dârimî, 'sadûk' olarak ifade etmişler ve İbn Huzeyme; 'hıfz', 'ilim' ve 'fıkhî' ile medhetmiş; Ebû Zür'a, 'ondan daha hafızının olmadığını'; Ebû Hâtim de 'itkânî ile hayret veren biri' olduğunu söylemiştir.²

Yahya b. Âdem b. Süleyman (v.203) : Künyesi Ebû Yakub'dur. Yahya b. Maîn, Süfyan ve Ebû Hâtim, 'sika'dır demişlerdir.³

Ebû'l-Ahvas (v.179) : Künyesi Ebû Zekerıyya'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a, İclî, Nesâî, 'sika'; İbn Mehdî, 'sebt'; Yahya b. Maîn, 'mutkin'; Ebû Hâtim, 'sadûk' demiş ve İbn Hibban, *es-Sikât*'ında zikretmiştir.⁴

Ebû İshak (v.128) : Amr b. Abdullah b. Ali el-Hemedânî. Künyesi Ebû İshak'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ve İclî, 'sika' demişlerdir.⁵

Amr b. Meymûn (v.74) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Yahya b. Maîn, İclî ve Nesâî, 'sika'dır der ve İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ında zikreder.⁶

Muaz b. Cebel (v.18) : Sahâbî râvî.⁷

Hadis-i şerif, merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin diğer versiyonlarına baktığımızda da metni tenkide uğratan bir ifade yer almamaktadır. Hadisin râvîlerine bakacak olursak İbrahim'in rivâyet sîgası olarak " سمع " ve Ebû'l-Ahvas'ın " عن "

¹ Bu rivâyetler lafız itibarı ile farklı ancak mana itibarı ile ilk iki hadis ile aynı olmasından dolayı araştırmanın hacmini genişletmemek için değerlendirmeye alınmayacak ve sadece rivâyetleri vermekle yetineceğiz. a.n.

² es-Suyûtî, *Tabakât*, s.191; Mizzî, *el-Kemâl*, II, 388.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 128; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 1203.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 260; Zehebî, *Mizân*, IV, 487.

⁵ Zehebî, *Siyer*, V, 392; Zehebî, *Mizân*, III, 270.

⁶ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 258; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 290; Mizzî, *el-Kemâl*, XXII, 263.

⁷ Zehebî, *Siyer*, I, 443.

lafızlarını kullandıklarını görmekteyiz. Ancak cerh ve ta'dil imamlarının da râvîlerinin tümü hakkında ta'dil lafızlarını kullanmaları hadisin 'sahih' olduğunun bir göstergesidir.

6-Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل بن إسماعيل 1 ثنا حماد 2 بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه قال أتيت 3 النبي 4 صلى الله عليه وسلم ومعني نفر من قومي 5 فقال أبشروا وبشروا من ورائكم انه من شهد ان 6 لا إله الا الله صادقا بها دخل الجنة فخرجنا 7 من ثم النبي صلى الله عليه وسلم 8 نبشر 9 الناس فاستقبلنا 10 عمر بن الخطاب 11 فرجع بنا إلى 12 رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال 13 عمر 14 يا رسول الله 15 إذا يتكل الناس قال فسكت 16 رسول الله صلى الله عليه وسلم 17.

Müemmel b. İsmail * Hammad b. Seleme * Ebû İmrân el-Cevnî * Ebû Bekr b. Ebû Musa * Bâbası (Abdullah b. Kays b. Süleym b. Hudâr)'ndan şöyle rivâyet etmiştir: Nebî'ye (s.a.) kavmimden bir grup ile birlikte geldik ve bize şöyle buyurdu: " *Sevinin ve diğer insanlara da müjdeleyin! Kim Allah'dan başka ilah olmadığına doğruluğuna inanarak şahadet ederse cennete girer.* " Allah Resûlü'nün yanından çıktık ve insanlara müjdelemeye başladık. (Tâki) Ömer (r.a.) ile karşılaştık, bizi Resûlullah'a (s.a.) geri döndürdü ve kedisi de bizimle beraber geldi. Dedi ki; "Yâ Resûlellah! İnsanlar buna güvenmezler mi?" o zaman Resûlullah (s.a.) sustu, bir şey söylemedi.¹

TAHRİC:

Müsned, Ebû Musa el-Eş'arî hadisi, IV, 412.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1-** Rivâyet; *Müsned*, IV/412'de rivâyet " بهز " den nakledilmiştir.
- 2-** Rivâyete; *Müsned*, IV/412'de " يعني " lafzı ilave edilmiştir.
- 3-** Rivâyette " أتيت " ifadesi yerine; *Müsned*, IV/412'de rivâyete " أن " lafzı ilave edilmiştir.

¹ *Müsned*, IV, 402.

- 4-** Rivâyette " النبي " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " رسول الله " yer almaktadır.
- 5-** Rivâyette; *Müsned*, iv/412'de " ومعى نفر من قومي " ifadesi yer almamaktadır.
- 6-** *Müsned*, iv/412'de rivâyete " من قال " ilave edilmiştir. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " من ورائكم انه من شهد أن " ifadesi yerine " الناس " ifadesi getirilmiştir.
- 7-** Rivâyette " فخرجنا " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " فخرجوا " yer almaktadır.
- 8-** *Müsned*, iv/412'de " من ثم النبي صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.
- 9-** Rivâyette " نبشرون " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " يبشرون " yer almaktadır.
- 10-** Rivâyette " فاستقبلنا " ifadesi yerine; *Müsned*, iv/412'de " فلقبهم " yer almaktadır.
- 11-** *Müsned*, iv/412'de " بن الخطاب " ifadesi yer almamakta ve ilave olarak rivâyette " رضي الله عنه " getirilmiştir.
- 12-** Rivâyette bulunan " فرجع بنا إلى " ifadesi yerinde *Müsned*, iv/412'de " فبشروه فردهم فقال " bulunmaktadır.
- 13-** *Müsned*, iv/412'de rivâyete ilave olarak " من ردكم قالوا " bulunmaktadır.
- 14-** Rivâyete ilave olarak *Müsned*, iv/412'de " قال لم رددتهم يا عمر " yer almaktadır.
- 15-** *Müsned*, iv/412'de ilave olarak " قال " yer almaktadır. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " يا رسول الله " ifadesi yer almamaktadır.
- 16-** *Müsned*, iv/412'de ilave olarak " يا " nidası bulunmaktadır. Ayrıca *Müsned*, iv/412'de " قال فسكت " ifadesi yer almamaktadır.

17- *Müsned*, ıv/412'de " رسول الله صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.

İsnâd:

Müemmel b. İsmail (v.206) : Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Tirmîzi, Ebû Hâtim ve Nesâî, 'sadûk' ifadesi ile vasıflandırmışlardır. İbn Hibban onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir.¹

Hammad b. Seleme b. Dînâr (v.167) : Künyesi Ebû Seleme, lakabı el-Hazzâz'dır. Yahya b. Maîn ve Nesâî'ye göre 'sika'; daha sonra Nesâî, onun hakkında 'lâ be'se bih' ifadesini kullanmıştır. İbn Hibban da onu 'sika' olarak zikreder.²

Ebû İmrân el-Cevnî (v.128) : Yahya b. Maîn, 'sika', Ebû Hâtim er-Râzî 'sâlihu'l-hadîs' olarak nitelemişlerdir.³

Ebû Bekr b. Ebû Musa (v.106) : İcli'inin 'sika' demiş olduğu râvîyi İbn Hibban *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁴

Ebû Musa (v.50) : Sahâbi râvî.⁵

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Râvîlerin durumlarına baktığımızda da tamamının cer ve ta'dil imamı tarafından ta'dil lafızları ile nitelendirildiklerini görmekteyiz. Rivâyetin diğer versiyonunda da hadisin sıhhatini bozacak metinde Kur'an ve Sünnet'e aykırı bir durumun yer almadığı açıkça ortadadır. Yukarıda zikretmiş olduğumuz bilgilere baktığımız zaman, hadise 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ

Ebû Eyyûb el-Ensârî Hadisi

حدثنا عبد الله 1 حدثني 2 أبي 3 ثنا 4 إسحاق بن عيسى 5 حدثني 6 ليث 7 حدثني 8 محمد بن قيس 9
قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري 9 أنه قال حين حضرته الوفاة

¹ Zehebî, *Siyer*, X, 110; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 374; Mizzî, *el-Kemâl*, XXIX, 176.

² Zehebî, *Siyer*, VII, 444; Zehebî, *Mizân*, I, 590; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 523.

³ Zehebî, *Siyer*, V, 255; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 902; el-Alâi, *Câmiü't-Tahsil*, I, 229.

⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 312.

⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 380.

قد كنت كتمت عنكم شيئاً سمعته 10 من 11 رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول 12 لولا إنكم 13
تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوماً 14 يذنبون فيغفر لهم 15

Abdullah * Bâbam * İshak b. İsa * Leys * Muhammed b. Kays (Ömer b. Abdülaziz'in valilerinden -Medine- biri) * Ebû Sırma * Ebû Eyyûb el-Ensâri; Vefatı esnasında şöyle rivâyet etmiştir: *"Sizden Resûlullah'ın (s.a.) şu sözünü gizlemiştim 'Şayet siz hiç günah işlemeyen bir kavim olsaydınız, Allah Teâlâ günah işleyen bir kavim yaratır ve onlara mağfiret ederdi'"*¹

TAHRİC:

Müslim; Tevbe 9, 10.

Tirmizî, Daâvat 106.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Hadis-i şerif; Müslim, Tevbe 10'da " هارون بن سعيد الأيلي " den rivâyet edilmiştir.
- 2- Müslim, Tevbe 10'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " kullanılmıştır.
- 3- Hadis: Müslim, Tevbe 10'da hadis " ابن وهب " den rivâyet edilmiştir.
- 4- Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " ; Müslim, Tevbe 10'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 5- Hadisin râvisi; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da " قتيبة بن سعيد ; Müslim 10'da " عياض بن عبد الله الفهري " den rivâyet edilmiştir.
- 6- Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " حدثنا " ; Müslim 10'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 7- Hadis: Müslim, Tevbe 10'da hadis " إبراهيم بن عبيد بن رفاعة " den rivâyet edilmiştir.

¹ Müsned, V, 414.

8- Müslim, Tevbe 9 ve 10 ; Tirmizî, Daâvat 106'da rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.

9- Rivâyette; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da " الأنصاري " nisbesi bulunmamaktadır. Müslim 10'da hadisin râvîsi " محمد بن كعب القرظي " dir.

10- Rivâyette " سمعته من " Tirmizî, Daâvat 106'da lafız " سمعت " ; Müslim, Tevbe 10'da " عن " şeklinde gelmektedir. Ayrıca Müslim, Tevbe 9'da " سمعت رسول الله " حين حضرته " ilave olunmuştur. Rivâyette; Müslim, Tevbe 10'da " الوفاة قد كتمت عنكم شيئا سمعته " ifadesi yer almamaktadır.

11- Müslim, Tevbe 10'da " من " lafzı yerine " عن " kullanılmıştır.

12- Müslim, Tevbe 10'da " يقول " lafzı yerine " أنه قال " ifadesi kullanılmıştır.

13- Rivâyete ifadesi " إنكم " yerine; Müslim, Tevbe 9 ; Tirmizî, Daâvat 106'da ifade " أنكم " şeklinde gelmektedir. Müslim 10'da " لولا إنكم " ifadesi " لو أنكم " şeklinde gelmiştir.

14- Rivâyette; " تبارك وتعالى قوما " ifadesi yerine; Müslim, Tevbe 9'da " خلقا " ; Tirmizî, Daâvat 106'da " خلقا " getirilmiştir.

15- Müslim 10'da " تذبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم " ifadesi yerinde " لم تكن لكم ذنوب يغفرها الله لكم لجااء الله بقوم لهم ذنوب يغفرها لهم " ifadesi yer almaktadır.

İsnâd:

Kuteybe b. Saîd b. Cemil b. Tarîf b. Abdullah es-Sakafî (v.240) : Künyesi Ebû Racâ'dır. Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, bu râvî hakkında 'sika' demişler, Nesâî'de ek olarak 'sadûk' tabirini eklemiştir.¹

¹ Buhârî, *Târîh*, VII, 86; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 140; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 544.

İshak b. İsa b. Nüceyh (v.215) : Künyesi Ebû Yakub, lakabı et-Tabbâ'dır. Buhârî'ye göre 'meşhûru'l-hadîs' olan râvî hakkında, Ebû Hâtim er-Râzi, 'sadûk', İbn Hibban ve el-Hallâl, 'sika'dır demişlerdir.¹

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v.175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd 'sika'dır demişlerdir.²

Muhammed b. Kays (v.?) : Künyesi Ebû İbrahim'dir. İbn Hibban ve Zehebi, 'sika'dır demişlerdir.³

Ebî Sırma Malik b. Kays (v.?) : Sahâbi râvî⁴.

Ebû Eyyûb el-Ensâri (v.50) : Sahâbi râvî.⁵

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin metnin sıhhatini bozacak bir ifade diğer versiyonlarında da yer almamaktadır. Rivâyetin râvîlerine baktığımızda da cerh ve ta'dil imamlarının, râvîlerin tümünü ta'dil lafızları ile nitelemiş olduklarını görmekteyiz. Bu sebepler doğrultusunda hadis 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

C- FİTNE DEN UZAK DURMAK

Ebû Musa el Eş'arî Hadisi

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا 1 عفان 2 ثنا 3 همام 4 عن قتادة 5 ثنا 6 الحسن أن أبا 7 موسى 8 الأشعري 9 كان له أخ 10 يقال 11 له أبو رهم 12 وكان يتسرع في الفتنة 13 وكان الأشعري يكره الفتنة فقال له لولا ما أبلغت إلى ما حدثتك اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من مسلمين التقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار.

Abdullah * Bâbam * Affan * Hemmâm * Katade * Ha(s.a.)n * Ebû Musa el-Eş'ârî'nin Fitneden kaçan, Ebû Ruhm adında bir kardeşi vardı. Eş'ârî fitneyi kerih görüyor ve ona şöyle diyordu: *"Eğer sen bana bu halden bahsetmeseydin sana Resûlullah'dan (s.a.) duyduğum şu sözü bildirmezdim. 'Eğer Müslümanlardan bir grup*

¹ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 230; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 115.

² Suyûtî, *Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

³ İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,438.

⁴ El-İsbahânî, *Ricâl-i Müslim*, II, 219.

⁵ Zehebî *Siyer*, II, 402.

savaşmak ve birbirlerini öldürmek için karşılaşır, biri diğerini öldürürse her iki grup da cehennemdedir." ¹

TAHRÎC:

Müsned, Ebû Musa el-Eş'arî Hadisi, IV, 401; IV, 410; IV, 419.

Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Nesâî, Muhârebe 29 a ve 29 b'de rivâyet lafzı olarak " أخبرني " ; *Müsned*, iv/419'da " حدثنا " kullanılmıştır.

2- Hadisin râvîsi: Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b'de " محمد بن إسماعيل بن " ; *Müsned*, iv/419'da " يزيد " dir.

3- Nesâî, Muhârebe 29 a'da rivâyet lafzı olarak " عن " ; Nesâî, Muhârebe 29 b ; *Müsned*, iv/401, iv/410'da " حدثنا " ; *Müsned*, iv/419'da " أخبرنا " kullanılmıştır.

4- Hadisin râvîsi: Nesâî Muhârebe 29 a'da " يزيد " ; Nesâî, Muhârebe 29 b, *Müsned*, iv/410'da " يزيد وهو ابن هارون " ; *Müsned*, iv/401'de " إسماعيل " ; *Müsned*, iv/419'da " سعيد " dir.

5- Hadisin râvîsi: Nesâî, Muhârebe 29 a ; *Müsned*, iv/410'da " سليمان " ; *Müsned*, iv/401'de " يونس " dir.

6- Rivâyette; Nesâî, Muhârebe 29 a ve Muharebe 29 b'de rivâyet lafzı olarak " عن " kullanılmıştır.

7- Rivâyette " أن أبا " ifadesi yerine; Nesâî, Muhârebe 29 a, 29 b ve *Müsned*; iv/410 ve iv/419'da " عن أبي " ; *Müsned*, iv/401'de " أن أبا لأبي " getirilmiştir.

8- Nesâî, Muhârebe 29 a'da hadis; " عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا " تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال

¹ *Müsned*, IV, 403.

"المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه" şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. *Müsned*, iv/401 ve iv/410'da " الأشعري " nisbesi yer almamaktadır.

9- Nesâî, Muhârebe 29 b'de " عن النبي صلى الله عليه وسلم " ilave edilmiştir. Daha sonra hadis " قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار مثله " şeklinde devam etmekte ve rivâyet sona ermektedir.

10- *Müsned*, iv/401'de " كان له أخ " ifadesi yerine " أن أبا موسى " ifadesi getirilmiştir.

11- *Müsned*; iv/410, iv/419'da bu ifade " قال إذا المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما " صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذاالقاتل فما بال المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه " şeklinde yer almakta ve rivâyetler sona ermektedir. Ancak, " إذا تواجه المسلمان " kısmı " إذا المسلمان تواجه " şeklinde rivâyet edilmiştir.

12- *Müsned*, iv/401'de " أبو رهم " bu ifade yer almamaktadır.

13- *Müsned*, iv/401'de rivâyet buradan itibaren " ما حدثتك " kısmına kadar " فجعل ينهاه و لا ينتهي فقال إن كنت أري أنه سيكفيك مني اليسير أو قال من الموعدة دون ما " و إن رسول الله صلى الله عليه وسلم " şeklinde ifade edilmektedir. Daha sonra hadis " قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر فالقاتل والمقتول في النار قالوا يا رسول الله هذاالقاتل فما بال المقتول قال إنه أراد قتل صاحبه " devam etmekte ve sona ermektedir.

İsnâd:

Affan b. Müslim b. Abdullah (v.219) : Künyesi Ebû Osman, lakabı es-Saffâr'dır. Ahmed b. Hanbel'in 'sebt' dediği bu râvî için, Yahya b. Maîn, 'sika – sebt', Ebû Hâtim er-Râzî; 'sika', 'mutkîn' ; İclî; 'sika', 'sebt' ve Ebû Nuaym, 'sebt' ifadeleri ile onu vasıflandırmışlardır.¹

¹ Zehebî, *Siyer*, I, 242; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 30; Zehebî, *Mîzân*, III, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 147.

Hemmam b. Yahya b. Dînâr (v.165) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Ahmed b. Hanbel'in 'hocalarından verdiği rivâyetlerinde sebt' dediği râvî hakkında, Yahya b. Maîn, 'sika', 'salih'; Ebû Hâtim er-Râzî; 'sika', 'sadûk' ifadelerini kullanmıştır.¹

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd 'sika'dır, demişler ve İbn Hibban da *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.²

Hasan b. Ebû'l-Hasan Yesâr (v.110): Künyesi Ebû Said'dir. İclî'nin 'sika' olarak ifade ettiği râvîyi; Muhammed b. Sa'd; 'sika', 'me'mun', 'hüccet'; İbnü'l-Medîni, 'sika' addetmişlerdir. Yahya b. Maîn, 'mürsil' ve İbn Hibban da onun 'sika' ancak 'müdehş' olduğunu ifade etmişlerdir.³

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (v.50) : Sahâbi râvî.⁴

Hadis, merfû munkatı'dır. hadşşn metnine baktığımızda diğer rivâyetler ile birlikte sıhatına engel olabilecek bir ifadenin mevcut olmadığını görmekteyiz. Ancak râvîlere bakacak olursak; Ebû Mûsâ'dan (r.a.) hadisi rivâyet eden râvî hakkında bilgi mevcut değildir ve Hasan ile arasında 60 yıllık bir ömür vardır ki bu da karşılaşma ihtimalini zora sokmaktadır. Ayrıca Hasan'ın hadis aldığı kişiler arasında Ebû Mûsâ bulunmamaktadır.

Aynı şekilde Ebû Mûsâ'dan hadis alanlar arasında da adı geçmemektedir. Hadisin 'mürsel' olduğu muhakkaktır. Ancak hadisin uydurma olduğunu göstermemektedir. Bu sebeplerden dolayı rivâyet hakkında 'zayıf'tır diyebiliriz.

D- KADİR GECESİ

Ka'b b. Mâlik Hadisi

حدثنا سليمان بن حرب ومسدد المعني 1 قال ثنا 2 حماد بن زيد 3 عن 4 عاصم 5 عن 6 زرر 7 قال 8 قلت 9 لأبي بن كعب 10 أخبرني عن 11 ليلة القدر 12 يا أبا المنذر 13 فإن 14 صاحبنا 15 سئل عنها 16 فقال 18 من يقيم الحول يصبها فقال رحم 19 الله أبا عبد الرحمن 20 والله 21 لقد علم 22 أنها في رمضان 23 زاد مسدد ولكن كره أن 24 يتكلوا أو أحب أن لا يتكلوا ثم اتفقا والله إنها لفي

¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 296; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 107; Zehebî, *Mizan*, IV, 309; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 46.

² Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *et-Târih*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 540.

³ Zehebî, *Siyer*, IV, 564; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 40; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 84.

⁴ Zehebî, *Siyer*, II, 380.

رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى 25 قلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا 26 رسول الله 27 صلى الله عليه وسلم 28 قلت لزر ما الآية قال تصبح الشمس صبيحة 29 تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع.

Süleyman İbn-ü Harb ve Müsedded * Hammad b. Zeyd * Asım * Zirr * Übeyy İbn Ka'b'a dedim ki: "*Ey Ebû'l-Münzir! Bana kadir gecesi hakkında bilgi ver. Arkadaşımız sorulan bu soruya; 'Kim bütün seneyi ihya ederse kadir gecesine rastlar'* diye cevap verdi, dedim. Übey' de bana; Allah Abdurrahman'ı bağışlasın! Kadir gecesinin Ramazanda ve (hatta) yirmi yedinci gecesinde olduğunu bilir. Fakat O, insanların bu duruma güvenmelerini istememişti. Sonra Übeyy, kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğuna yemin etti. Bunun üzerine kendisine; '*Ey Ebû Münzir! Bunu neye istinaden söylüyorsun'* dedim. Dedi ki; 'Peygamber'in (s.a.) bize bildirdiği ayet ile (söylüyorum). Zirr'e 'bu ayet hangisidir?' diye sordum. O da bu gecenin sabahı ki güneşin o gün bir tepsi gibi şuasız olarak doğacağını ifade etti."¹

TAHRİC:

Müslim, Kitâbü's-Sıyam 220.

Tirmizî, Savm 72; Tefsîru'l-Kur'an 97.

Müsned, Hadîs-ü Ebû'l-Münzir Übeyy İbn Ka'b, V, 130 a; V, 130 b; V, 130 c.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Hadisin râvîsi: Müslim, Sıyam 220'de " محمد بن حاتم و ابن أبي عمر " ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " ابن أبي عمر " ; Tirmizî, Savm 72'de " اصل بن عبدالأعلي " ; Müsned, v/130 a'da " يحي بن سعيد " ; Müsned, v/130 b'de " محمد بن أبي بكر " ; Müsned, v/130 c'de " العباس بن " ; " المقدمي و خلف بن هشام البزار و عبيد الله بن عمر القواريري " dir.

¹ *Ebû Dâvud*, Kitâb-ü Şehri Ramazan 2.

2- Rivâyet lafzı olarak; Müslim, Sıyam 220'de " كلاهما عن " ; Müsned, v/130 b'de " قالوا حدثنا " ; Müsned, v/130 c'de " قال حدثنا " ; Müsned, v/130 a'da " عن " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi; Müslim, Sıyam 220'de " ابن عيينة قال ابن حاتم حدثنا سفيان " ; Tirmizî, Savm 72'de " أبو بكر " ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " سفيان " ; Müsned, v/130 b'de " ابن حاتم " ; Müsned, v/130 a'da " سفيان بن عيينة " ; Müsned, v/130 b'de " حماد بن زيد " ; Müsned, v/130 c'de " حماد بن شعيب " şeklinde gelmektedir.

4- Rivâyet lafzı olarak; Müsned, v/130 a'da " حدثني " ; Müsned, v/130 b'de " حدثنا " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Müslim, Sıyam 220'de " عبدة و عاصم بن أبي النجود " ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " عبدة بن أبي لبابة و عاصم هو بن بهدلة " şeklinde gelmektedir.

6- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " سمعا " kullanılmıştır.

7- Rivâyette hadisin râvîsine; Müslim, Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97 ; Müsned, v/130 c'de " بن حبيش " ilave edilmiştir. Ayrıca Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de bu râvînin künyesinin " الغرماء أبا مريم " olduğu ifade edilmiştir.

8- Rivâyette " قال " lafzı yerine ; Müslim, Sıyam 220 ; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de " يقول " getirilmiştir. Müsned, v/130 c'de ilave olarak " عن عبدالله أنه " bulunmaktadır.

9- Müslim, Sıyam 220'de " قلت لأبي " lafzı yerine " سألت أبي " kullanılmıştır. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 97'de hadis " إن أخاك عبد الله بن مسعود يقول ثم من يقيم الحول " يصب ليلة القدر فقال يغفر الله لأبي عبد الرحمن لقد علم أنها في العشرة الأواخر من رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين ولكنه أراد أن لا يتكل الناس ثم حلف لا يستثنى أنها ليلة سبع وعشرين قلت له بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

أو بالعلامة أن الشمس تطلع يومئذ لا شعاع لها
ermektedir.

10- Rivâyette; *Müsned*, v/130 a'da " بن كعب " yer almamaktadır. *Müsned*, v/130 b'de rivâyete " أبا المنذر " ; Müslim, Sıyam 220'de " رضي الله عنه " ilave edilmiştir. Tirmizî, Savm 72'de hadis " اني علمت أبا المنذر انها ليلة سبع وعشرين قال بلى " أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم إنها ليلة صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاع فعددنا لقد علم بن مسعود إنها في رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين ولكن كره أن يخبركم "وحفظنا والله فتتكلوا " şeklinde rivâyet edilmekte ve hadis sona ermektedir.

11- Hadis-i şerifte; *Müsned*, v/130 c'de " أخبرني عن " ifadesi yerine " قال في " kullanılmıştır.

12- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " من يقيم الحول يصبها فانطلقت حتى قدمت " عثمان بن عفان و اردت لقي اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من المهاجرين ولأنصار قال عاصم فحدثني أنه لزم أبي بن كعب وعبدالرحمن بن عوف فزرع أنهما كانا يقومان حتى تغرب الشمس فيركعان ركعتين قبل المغرب فقلت لأبي وكانت فيه شراسة اخفض لنا جناحك رحمك الله فإني إنما أتمتع منك تمتعا فقال تريد أن لا تدع آية في القرآن إلا سألتني عنها قال وكان لصاحب صدق فقلت " ilave edilmiştir.

13- Rivâyette bulunan " أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر " ifadesi; *Müsned*, v/130 b'de "أبا المنذر أخبرني عن ليلة القدر" şeklinde yer almaktadır. *Müsned*, v/130 c'de rivâyette ilave olarak " أخبرني عن ليلة القدر " bulunmaktadır.

14- Rivâyete; *Müsned*, v/130 a'da " ابن أم عبد " ilave edilmiştir.

15- *Müsned*, v/130 a'da " كان يقول " ; v/130 b'de rivâyete " يعني ابن مسعود " ; *Müsned*, v/130 c'de " ابن مسعود " ilave edilmiştir.

16- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " يقول " ilave edilmiştir.

17- Rivâyette; Müslim, Sıyam 220'de " فقلت إن أحاك ابن مسعود يقول " ; *Müsned*, v/130 a'da " فإن بن أم عم كان يقول " ilave edilmiştir. Müslim, Sıyam 220'de

" أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل عنها فقال " Hadis-i şerifte bulunan " يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل " ifadesi yer almamaktadır. Aynı şekilde *Müsned*, v/130 a'da " عنها فقال " yer almamaktadır.

18- İfade: Müslim, Sıyam 220'de " يصب ليلة القدر " şeklinde gelmektedir.

19- Rivâyette bulunan " رحم الله " ifadesi; Müslim, Sıyam 220'de ifade " رحمه الله " ; *Müsned*, v/130 a , v/130 b'de " يرحم " şeklinde gelmektedir. Hadis bu ifadeden itibaren Müslim, Sıyam 220'de " أراد أن لا يتكل الناس أما إنه قد علم أنها في رمضان وأنها " في العشر الأواخر وأنها ليلة سبع وعشرين ثم حلف لا يستثني أنها ليلة سبع وعشرين فقلت بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالعلامة أو بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم " أنها تطلع يومئذ لا شعاع لها " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

20- *Müsned*, v/130 b'de rivâyete " أما " ilave edilmiştir. Rivâyette yer alan " فقال رحم الله أبا عبد الرحمن " ifade, *Müsned*, v/130 c'de yer almamaktadır.

21- Rivâyette; *Müsned*, v/130 a'da " لقد " lafzı " قد " şeklinde gelmiş ve " الله " lafzı yer almamaktadır.

22- Rivâyete; *Müsned*, v/130 c'de " عبد الله إنها في رمضان ولكنه عمي علي " ilave edilmiştir. " الناس لكيلا يتكلموا و الله الذي أنزل الكتاب علي محمد إنها لفي رمضان

23- Rivâyete; *Müsned*, v/130 a'da " فإنها لسبع و عشرين ولكنه عمي علي الناس " ilave edilmiştir. " لكيلا

24- Rivâyette yer alan " زاد مسدد ولكن كره أن يتكلموا " ifadesi; *Müsned*, v/130 b'de " ولكن أحب أن يتكلموا " şeklinde yer almaktadır. Rivâyete: *Müsned*, v/130 c'de " فوالله الذي " ilave edilmiştir. Hadis *Müsned*, v/130 a'da " أنزل الكتاب علي محمد أنها في رمضان ليلة سبع وعشرين قال قلت يا أبا المنذر وإني علمتها قال بالآية التي أنبأنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فعددنا وحفظنا فوالله إنها لفي ما يستثنى "قلت لزر ما الآية قال ان الشمس تطلع غداة إذ كأنها طست ليس لها شعاع " şeklinde devam etmekte ve hadis sona ermektedir.

25- Rivâyet; *Müsned*, v/130 b'de " أو أحب أن لا يتكلموا ثم اتفقا والله إنها لفي " و إنها ليلة سبع وعشرين لم " ifadesi " رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى قلت يا أبا المنذر " لا يستثنى " şeklinde gelmiştir. Rivâyet *Müsned*, v/130 c'de " يستثنى قلت يا أبا المنذر ifadesi yer almamaktadır.

26- Rivâyeteki " أخبرنا " lafzı yerine; *Müsned*, v/130 b'de " قال لنا " ; *Müsned*, v/130 c'de " أنبأنا بها " şeklinde gelmektedir.

27- *Müsned*, v/130 c'de " رسول الله " yerine " محمد " getirilmiştir.

28- Rivâyet yer alan " أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت لزر ما الآية " ifade; *Müsned*, v/130 b'de " قال تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع صبحه ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست حتى ترتفع وهذا لفظ حديث " المقدمي...حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال فعددنا وحفظنا فوالله انها لهى ما يستثنى قال فقلت " بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وما الآية فقال انها تطلع حين تطلع ليس لها شعاع حتى ترتفع وكان عاصم ليلتند من السحر لا يطعم طعاما حتى إذا صلى الفجر صعد على الصومعة فنظر إلى الشمس حين تطلع لا شعاع لها " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

29- *Müsned*, v/130 b'de rivâyet " ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست " حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا حتى ترتفع وهذا لفظ حديث المقدمي عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا "أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم " şeklinde devam etmektedir.

İsnâd:

Süleyman İbn-ü Harb (v.224) : Künyesi Ebû Eyyûb'dur. İbn Kâni', 'sika'; Nesâî, 'sika me'mun'; İbn Hirâş, Muhammed b. Sa'd ve Süleyman b. Harb, 'sika'dır demişler, İbn Hibban da sikattan saymıştır.¹

Müseddet b. Müserhed (v.228) : Yahya b. Maîn, Yahya b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, 'sadûk'; Ebû Zür'a er-Râzî, Nesâî ve Ebû Hâtim, 'sika'dır demişlerdir.²

Hammad b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî (v.179) : Künyesi Ebû İsmail'dir. Yahya b. Yahya, 'ondan daha hafızını görmedim'; Yezîd b. Zürey' ve İbn Maîn, 'ondan daha sebt yoktur'; İbn Mehdî ve Ahmed b. Hanbel, 'imâm'; Ebû Hâtim, 'daha fakihini görmedim'; Ebû Zür'â, 'esbetü'n-nâs' ve Nesâî de onun için 'sika'dır demiştir.³

Âsım b. Behdele (v.128) : Künyesi Ebû Bekr'dir. Ahmed b. Hanbel, İclî, Yakub b. Süfyân, Muhammed b. Sa'd ve Ebû Zür'â, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sika' ve Ebû Hâtim, 'sâlih' ifadelerini kullanmışlardır.⁴

Zirr b. Hubeş (v.81) : Künyesi Ebû Meryem'dir. Yahya b. Maîn, İclî ve Muhammed b. Sa'd, onu 'sika' râvîlerden saymışlardır.⁵

Übeyy İbn Ka'b b. Kays (v.32) : Sahâbî râvî.⁶

Abdullah İbn Mes'ud (v.32) : Sahâbî.⁷

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin metnine baktığımızda ve tahricinde vermiş olduğumuz diğer rivâyetler ile karşılaştığımızda metin yönü ile tenkit edilecek bir durum karşımıza çıkmamaktadır. Râvîlerin durumlarının da cerh ta'dil imamlarının da onlar hakkında cerh lafızları kullanmadıklarını ve 'sika' kabul ettiklerini görmekteyiz. Bu değerlendirmeler doğrultusunda hadis-i şerif için 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz. Tirmizî de bu rivâyet hakkında 'hasen sahih' diye değerlendirmede bulunmuştur⁸.

¹ Zehebî, *Siyer*, X, 330; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 395; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,190.

² Zehebî, *Siyer*, X, 591; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 438; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVII, 443.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 456; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 9 ; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 522.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VI, 340; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 29.

⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 166; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 622; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 190.

⁶ Zehebî, *Siyer*, I, 389.

⁷ Zehebî, *Siyer*, I, 461.

⁸ *Tirmizî*, Savm 72.

E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK

Saïd b. Ğazvân Hadisi

حدثنا أحمد بن سعيد الهمداني ح ثنا سليمان بن داود **1** قال ثنا **2** بن وهب **3** أخبرني **4** معاوية **5** عن **6** سعيد بن غزوان **7** عن أبيه **8** أنه نزل **9** بتبوك **10** وهو حاج فإذا رجل مقعد فسأله عن أمره فقال له سأحدثك حديثاً فلا تحدث به ما سمعت أني حي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل بتبوك إلى نخلة فقال هذه قبلتنا ثم صلى إليها فأقبلت وأنا غلام أسعى حتى مررت بينه وبينها فقال قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا.

Ahmed b. Saïd el-Hemedânî ve Süleyman b. Dâvud * İbn-ü Vehb * Muaviye * Saïd b. Ğazvân * Bâbam hac için gittiğinde Tebük'e uğradı. Orada yatalak bir adama içerisinde bulunduğu halden sordu. O da dedi ki "Sana bir şey anlatacağım ki ben ölmeden bu olayı kimseye anlatmayacaksın, Resûlullah (s.a.) Tebük'e geldiğinde bir hurmalıkta namaza durdu. Ve dedi ki kiblemiz şurasıdır. Namaza durdu ve biz de O'na uyduk. Çocuktum koşmaya başladım, ta ki onların aralarından geçtim. Nebî (s.a.) dedi ki; 'Namazımızı kesti. Allah da onun ayaklarını kessin.' O günden bu güne ayağa kalkamıyorum."¹

TAHRİC :

Müsned, Kötürüm Olan Kişi Hadisi, IV, 65 ; V, 377.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1-** Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât, 109 a ve 109 b'de " محمد بن سليمان " الأنبري " dir.
- 2-** Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*; iv/65 , v/377'de " عن " kullanılmıştır.
- 3-** Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de " وكيع " ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " أبو عاصم " dir.

¹ Ebû Dâvud, Salât 109.

4- Rivâyet lafzı olarak: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " عن " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de " سعيد بن عبد العزيز " ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " سعيد بن عبد العزيز التنوخي " dir.

6- Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*; iv/65'de " حدثني " ; *Müsned*; iv/65 ; v/377'de " حدثنا " kullanılmıştır.

7- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud, Salât; 109 a , 109 b'de ; *Müsned*; iv/65, v/377'de " مولي ليزيد بن نمران " dir.

8- Hadisin râvîsi: Ebû Dâvud; Salât 109 a , 109 b ; *Müsned*; iv/65 , v/377'de " يزيد بن نمران " dir.

9- Rivâyete: Ebû Dâvud; Salât, 109 a , 109 b'de " رأيت رجلا " ilave edilmiştir. *Müsned*, iv/65'de rivâyet " لقيت مقعدا بتبوك فسألته فقال مررت بين يدي رسول " ; " صلاتنا قطع الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا أثره فأقعد لقيت مقعدا بتبوك فينبغي فقال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى " , *Müsned*, v/377'de rivâyet, " الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله أثره فأقعد " şeklinde devam etmekte ve hadis sona ermektedir.

10- Hadis-i şerif: Ebû Dâvud, Salât 109 a'da " فقال مررت بين يدي النبي صلى " ; Ebû Dâvud, Salât 109 b'de " الله عليه وسلم وأنا على حمار وهو يصلي فقال اللهم اقطع رجاء فما مشيت عليها بعد " حدثنا كثير بن عبيد يعني المذحجي ثنا حيوة عن سعيد ثم بإسناده " ومعناه زاد قال قطع صلاتنا قطع الله رجاء قال أبو داود ورواه أبو مسهر عن سعيد قال فيه قطع " şeklinde devam etmekte sona ermektedir.

İsnâd:

Ahmed b. Said b. Bişr el-Hemedânî (v.253) : Künyesi Ebû Câfer'dir. İclî, Ahmed b. Salih, İbn Hibban, 'sika'; Sâcî, 'sebt'; Nesâî, 'leyse bi'l-kaviy' ifadeleri ile onu vasıflandırır¹.

¹ Zehebî, *Siyer*, XII, 232; Zehebî, *Mizân*, I, 100; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 23.

Süleyman b. Dâvud b. Hammad b. Sa'd (v.253) : Künyesi Ebû'r-Rabi' dir. Nesâî, İbn Hibban, Yahya b. Maîn, Hammad b. Zeyd, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, 'sika'; Yahya b. Saîd, 'sadûk'tur demişlerdir.¹

İbn Vehb (v.197) : Abdullah b. Vehb b. Müslim. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim, 'sâlihu'l-hadis'; Yahya b. Maîn, 'sadûk-sika'; Ebû Zür'a er-Râzî, 'sika' demişlerdir.²

Muâviye b. Salih b. Hudayr (v.158): Künyesi Ebû Amr'dır. Ebû Zür'a, 'sika'; Ebû Hâtim, 'lâ yuhteccü bihî'; İbn Adiy, 'sadûk'tur demişlerdir.³

Said b. Ğazvân (v.?) : Hakkında pek bilgi bulunamamakla birlikte; İbn Hibban, es-Sikât'ında onu zikretmektedir. Yahya b. Saîd el-Kattân, 'bâbası ile olan isnadının zayıf olduğunu' ifade etmiştir. et-Takrîb adlı eserde de 'mestûr' olarak addedilir.⁴

Ğazvân (v.?) : Hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak *et-Tehzîbü'l-Kemâl* de hadisin sened olarak ondan rivâyet edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁵

Rivâyet merfû' muttasıl gibi görünmektedir. Ancak hadisin râvilerine baktığımız zaman şunları söylememiz mümkündür. İbn Vehb ile Süleyman b. Dâvud arasında bulunan elli altı yıl gibi karşılaşma ihtimalini de zora sokacak olan bir yaş farkı mevcuttur ki hadiste bir inkita' olabileceği düşünülebilir. Ayrıca Ahmed b. Said hakkında onu tavsif eden cerh ifadesinde hadisin sadece itibar için yazılacağı da açıktır. İkinci olarak, Muhammed b. Salih b. Hudayr hakkında da cerh ve ta'dil imamları hadisin yazılmayacağına ve tamamen hadisin atılmayıp yine itibar için yazılabileceğine işaret etmiştir. Son olarak, Said b. Ğazvân için de babasından rivâyetinin zayıf olduğunu ifade etmişler ve onu da cerh etmişlerdir.

Hadisin metin kısmına baktığımız zaman da Resûlullah'ın (s.a.) uygulamaları içerisinde sünnetin başka bir yerinde bir insanı bu şekilde cezalandırmış olduğu vâki değildir. Bir de Allah (c.c.) insanların cezalandırılmasını Peygamber de olsa bir kula verdiği Kur'an'da da ifade etmiş değildir. Peygamber sadece tebliğ eder ve eğer Yüce Allah müsaade etmiş ise o yönde verilecek bir cezayı tatbik edebilir. Bir de namazı bile bozmayan bir konuda neden bu kadar ağır bir ceza layık görülsün anlaşılır gibi değildir.

¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 400; Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 424; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 113.

² Zehebî, *Siyer*, IX, 223; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 189; Zehebî, *Mizân*, II, 521; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 295.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 158; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 382; Zehebî, *Mizân*, IV, 135.

⁴ Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 30; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 328; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,180.

⁵ Mizzî, *el-Kemâl*, XXIII, 101.

Bu rivâyet hem Kur'an'a, hem Sünnet'in bizzat kendisine ve hem de Akla açık bir şekilde aykırıdır. Bu sebepler doğrultusunda rivâyetin 'noksan' veya 'uydurma' olduğunu ifade edebiliriz. Tabî ki râvîlerin halleri de bize karar verirken yol göstermektedir.

F- KIYÂMET ALÂMETLERİ

Abdullah b. Amr Hadisi

حدثنا **1** عبيد الله بن معاذ العنبري **2** حدثنا **3** أبي **4** حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي **5** يقول **6** سمعت **7** عبد الله بن عمرو وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث الذي تحدث به **8** تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال سبحان الله أو لا إله إلا الله أو كلمة نحوهما **9** لقد هممت أن لا أحدث **10** أحدا **11** شيئا **12** أبدا **13** إنما قلت إنكم سترون **14** بعد قليل أمرا عظيما يحرق **15** البيت ويكون ويكون ثم قال **16** قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمي **17** فيمكث **18** أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين شهرا **19** أو أربعين عاما **20** فيبعث الله عيسى بن مريم **21** كأنه عروة بن مسعود **22** فيطلبه **23** فيهلكه ثم يمكث **24** الناس سبع سنين **25** ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى على وجه الأرض **26** أحد في قلبه مثقال ذرة من خير **27** أو إيمان إلا قبضته حتى لو أن أحدكم دخل **28** في كبد جبل لدخلته **29** عليه حتى تقبضه **30** قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفا ولا ينكرون بنو فيتمثل لهم الشيطان فيقول ألا تستجيبيون فيقولون فما تأمرنا **31** فيأمرهم بعبادة **32** الأوثان **33** وهم في ذلك دار **34** رزقهم **35** حسن عيشهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد إلا أصغى لينا ورفع لينا قال **36** وأول من يسمعه رجل يلوط حوض **37** إبله **38** قال فيصعق **39** ويصعق الناس **40** ثم يرسل الله أو قال ينزل الله مطرا **41** كأنه ظل أو الظل نعمان الشاك فتنبت منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه أخرى

فإذا هم قيام ينظرون ثم يقال يا أيها الناس هلم **42** إلى ربكم وقفوهم إنهم مسئولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار فيقال من كم فيقال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين قال فذاك يوم يجعل **43** الولدان شيبا وذلك **44** يوم **45** يكشف عن ساق **46** .

Ubeydullah İbn-ü Muâz el-Anberî * Bâbam * Şu'be * Nu'man b. Sâlim * Yakub b. Asım b. Urve b. Mes'ud es-Sakafî * Abdullah b. Amr'dan; bir adam geldi ve dedi ki; 'Kıyamet alametleri ile ilgili bu rivâyet ettiklerin nedir?' cevaben 'Sübhanallah veya lâ ilâhe illallah ya da buna benzer bir şey söyledi. Bu husus hakkında asla bir şey söylemek istememiştim. Ancak derim ki yakında büyük işler göreceksiniz.' Evler yakılır, vs, vs, dedi ve sonra; Râsulüllah (s.a.) şöyle buyurdu : " *Deccal çıkacak ve onlarla birlikte ya kırk gün, ya kırk ay, ya da kırk yıl (dedi) kalacak. Sonra Allah Teâlâ, İsa b. Meryem'i (Urve b. Mes'ud'a benzer bir şekilde) gönderir ve O deccalı yakalar ve öldürür. Daha sonra yedi sene iki insan arasında (bile) düşmanlık olmadan yaşayacaklar. Sonra Allah, Şam tarafından soğuk bir rüzgâr gönderir, yeryüzünde kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse de dâhil hiçbir şey kalmaz canını alır. Ta ki dağın içine de girse oradan çıkarılır ve kabz olunur.*" Ve dedi ki bunu Resûlullah'dan (s.a.) duydum. Ve devamla; "Buna karşılık insanların kötülükleri, kuş hafifliğinde vahşi hayvanların tabiatında kalacaklar. Ne ma'rûfu emredecekler ne de münkerden nehy edecekler. Sonra şeytan onlara görünecek ve 'bana icabet etmeyecek misiniz?' diyecek. Bize ne emrediyorsun ki? dediklerinde, hemen onlara putlara tapmayı emredecek. Onlar o durumdayken rızıkları bol verilecek, yaşantıları güzel olacak. Sonra sûra üfürülecek; hemen herkes ona boyun bükülecek. Onu ilk duyan, devesinin havuzunu sıvayan adam olacak. Hemen oracıkta ölecek, insanlar da ölecekler. Sonra Allah çiği gibi veya gölge gibi (burada şüpheye düşen Nu'man'dır) bir yağmur gönderecek ve onların cesetlerini bir bitki gibi yerden bitirecek. İkinci kez sûra üfürülecek. İnsanlar hemen dirilip ayağa fırlayacaklar. Sonra onlara şöyle denilecek: " Ey insanlar! Rabbinize gelin bakalım! Bunları durdurun! Çünkü bunlar sorguya çekilecekler." Sonra denilecek ki; " Haydi cehenneme gidecekleri çıkarın." "Kaç kişiden!" "Her bin kişiden doksan dokuz kişi" denilecek. İşte çocukları bir anda ihtiyarlatacak gün o gündür. İşte baldırların açılacağı gün o gündür¹.

TAHRİC

Müsned, Abdullah b. Amr b. el-As Hadisi, II, 166.

¹ *Müslim*, Fiten ve Eşrâtü'-s-Sâat 116.

TAHKİK:

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, Fiten 117'de " حدثني " kullanılmıştır.
- 2- Hadisin râvîsi: Müslim, 117'de " محمد بن بشار " ; *Müsned*, ii/166'da " عبدالله " dir.
- 3- Rivâyet lafzı olarak: *Müsned*, ii/166'da " حدثني " kullanılmıştır.
- 4- Hadisin râvîsi: Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " محمد بن جعفر " dir.
- 5- Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " الثقفى " lafzı bulunmamaktadır.
- 6- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي " " يقول " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca; Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " يقول " lafzı yerine " قال " kullanılmıştır.
- 7- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " سمعت " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyete; Müslim, Fiten 117'de " رجلا " ; *Müsned*, ii/166'da " رجل " ilave edilmiştir.
- 8- Müslim, Fitne 117 ve *Müsned*, ii/166'da " وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث " kısmı bulunmamaktadır. Bu lafız yerine " إنك " bulunmaktadır.
- 9- Rivâyette; Müslim, Fiten 117 ve *Müsned* ii/166'da " سبحان الله أو لا إله " " إلا الله أو كلمة نحوهما " ifadesi yer almamaktadır.
- 10- Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " أن لا أحدث " ifadesi yerine " أن لا أحدثكم " bulunmaktadır.
- 11- Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " أحدا " ifadesi yer almamaktadır.
- 12- Rivâyette: Müslim, Fiten 117'de " شينا " ifadesi yerine " بشيء " kullanılmaktadır.
- 13- Rivâyette: Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " أبدا " kısmı bulunmamaktadır.

14- Rivâyette: Müslim, Fiten 117'de " سترون " ifadesi yerine " ترون " kullanılmıştır.

15- Rivâyette : Müslim, Fiten 117'de " يحرق " ifadesi yerine " فكان حريق " ; *Müsned*, ii/166'da " كان تحريق " şeklinde gelmektedir.

16- Hadisi şerifte: Müslim, Fiten 117 ve *Müsned*, ii/166'da " ويكون ويكون ثم " kısmı bulunmamaktadır. Bu ifade yerine: Müslim, Fiten 117 ; *Müsned*, ii/166'da " قال شعبة هذا أو نحوه قال عبدالله بن عمرو " bulunmaktadır.

17- Hadisin devamı: Müslim, Fiten 117'de bu ifadeden sonra " وساق الحديث " بمثل حديث معاذ وقال في حديثه فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان إلا قبضته قال محمد بن جعفر حدثني شعبة بهذا الحديث مرات وعرضته عليه " şeklinde gelmekte ve rivâyet sona ermektedir.

18- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيمكث " ifadesi yerine " فيلبث فيهم " bulunmaktadır.

19- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " شهرا " ifadesi yerine " سنة " bulunmaktadır.

20- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " عاما " ifadesi yerine " ليلة أو أربعين " kullanılmaktadır.

21- *Müsned*, ii/166'da rivâyete " صلى الله وسلم " ilave olunmuştur.

22- Rivâyete: *Müsned*, ii/166'da " الثقفي " ilave edilmiştir.

23- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيطلبه " ifadesi yerine " فيظهر " bulunmaktadır.

24- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " يمكث " ifadesi yerine " يلبس " bulunmaktadır.

25- Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " سبع سنين " ifadesi " بعده سنين سبعا " şeklinde gelmektedir.

- 26-** Rivâyette yer alan " على وجه الأرض " ifadesi; *Müsned*, ii/166'da bulunmamaktadır.
- 27-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da " خير " ifadesi yer almamaktadır.
- 28-** Rivâyete bulunan " لو أن أحدكم دخل " ifadesi yerine; *Müsned*, ii/166'da " لو أن أحدهم كان " yer almaktadır.
- 29-** *Müsned*, ii/166'da rivâyette " لدخلته " deki " ه " zamiri bulunmamaktadır.
- 30-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " حتى تقبضه " ifadesi yer almamaktadır.
- 31-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " فيقولون فما تأمرنا " ifadesi bulunmamaktadır.
- 32-** *Müsned*, ii/166'da rivâyette " عبادة " lafzı bulunmamaktadır.
- 33-** *Müsned*, ii/166'da rivâyete " فيعبدونها " ilave edilmiştir.
- 34-** *Müsned*, ii/166'da " دار " ifadesi yerine " دائرة " kullanılmıştır.
- 35-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " رزقهم " ifadesi yerine " أرزاقهم " kullanılmıştır.
- 36-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da " لينا ورفع لينا قال " ifadesi yerinde " له " lafzı bulunmaktadır.
- 37-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " حوض " ifadesi " حوضه " şeklinde yer almaktadır.
- 38-** Rivâyette; *Müsned*, ii/166'da rivâyette " إبله " lafzı bulunmamaktadır.
- 39-** *Müsned*, 2166'da " فيصعق " ifadesi yerine " لا يبقي أحد الصعق " bulunmaktadır.
- 40-** Rivâyette: *Müsned*, ii/166'da " ويصعق الناس " ifadesi bulunmamaktadır.
- 41-** *Müsned*, ii/166'da " مطرا " ifadesi " قطرا " şeklinde gelmektedir.
- 42-** *Müsned*, ii/166'da " هلم " ifadesi " هلموا " şeklinde gelmektedir.

43- *Müsned*, ii/166'da " فذاك يوم يجعل " ifadesi " فيومئذ تبعث " şeklinde gelmektedir.

44- *Müsned*, ii/166'da rivâyette " شيئا وذلك " lafzı bulunmamaktadır.

45- *Müsned*, ii/166'da " يوم " ifadesi yerine " يومئذ " bulunmaktadır.

46- *Müsned*, ii/166'da rivâyette ilave olarak " قال محمد بن جعفر حدثني بهذا " yer almakta ve hadis sona ermektedir.

İsnâd:

Ubeydullah b. Muâz el-Anberî (v.237) : Künyesi Ebû Amr'dır. Ebû Hâtim ve İbn Hibban, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'leyse bi şey' ifadeleri ile vasıflandırmışlardır.¹

Muaz b. Muaz b. Nasr b. Hasan (v.196) : Künyesi Ebû'l-Müsennâ'dır. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, 'sika' ve yine Yahya b. Maîn, 'lâ be'se bihi', 'sadûk' ifadelerini kullanmışlardır.²

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistâm'dır. Ahmed b. Hanbel, bazı isimlerde hata yapmasına rağmen onun için, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şafîî, 'emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs', Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimsisini görmedim', demiştir.³

Numan b. Salim (v.?) : Şu'be b. el-Haccâc, Yahyâ b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim ve İbn Hibban onu 'sika' olarak vasıflandırır.⁴

Yakub b. Âsım b. Urve b. Mes'ûd (v.?) : Biyografisi hakkında pek bilgi bulamadığımız râvîyi İbn Hibban *es-Sikât*'ında zikreder.⁵

Abdullah b. Amr b. el-Âs (v.63) : Sahâbî râvî.⁶

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 384; Mizzî, *el-Kemâl*, XIX, 158; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 887.

² Mizzî, *el-Kemâl*, XXVII, 212; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 712; Zehebî, *Siyer*, IX, 54.

³ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târîh*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,89; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

⁴ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 445; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 631; Mizzî, *el-Kemâl*, XXIX, 448.

⁵ Mizzî, *el-Kemâl*, XXXII, 339.

⁶ Zehebî, *Siyer*, III, 79.

Hadis-i şerif merfû muttasıl bir rivâyettir. Râvîlerin hallerine baktığımız zaman Ubeydullah b. Muaz ve Muaz b. Muaz hakkında kullanılan cerh lafızlarına baktığımızda rivâyetlerinin itibar için alınabileceğini ve tamamen de terk edilmeyecekleri açıkça ortadadır. Onlar terklerini gerektiren bir cerh lafzı ile de vasıflandırılmamıştır. Hadisin metninde de diğer rivâyetlerle beraber değerlendirildiklerinde manaya olumsuz bir etki verecek lafız yer almamaktadır. Aynı şekilde Kur'an'ın ve Sünnet'in açık delillerine aykırı bir ifadeyi de içermemektedir. Bu sebepler doğrultusunda hadisin 'hasen' bir rivâyet olduğunu söyleyebiliriz.

G- İDARİ VELÂYET

Ma'kıl b. Yesâr Hadisi

1 حدثنا 2 شيبان بن فروخ 3 حدثنا 4 أبو الأشهب 5 عن 6 الحسن 7 قال عاد 8 عبيد الله بن زياد 9 معقل بن يسار 10 المزني في مرضه الذي مات فيه 11 قال معقل 12 إني محدثك 13 حديثا 14 سمعته من 15 رسول الله صلى الله عليه وسلم 16 لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يسترعيه الله رعية 17 يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته إلا حرم الله عليه الجنة.

Şeybân b. Ferrûh * Ebû'l-Eşheb * Ha(s.a.)n dedi ki : Ubeydullah b. Ziyad, Ma'kıl b. Yesâr'ın ölümüne mübtelâ olduğu hastalığında onun yanına gitti. Ma'kıl ona: " Sana Resûlüllah (s.a.)'den duyduğum bir hadisi nakledeceğim. Eğer yaşayacağımı bilseydim söylemezdim." Şöyle işittim: "Allah'ın bir sürüye çoban yaptığı hiçbir kul yoktur ki, öldüğü gün sürüsüne ihanet etmiş olarak ölsün de Allah ona Cennet'i haram kılmış olmasın." ¹

TAHRİC :

Buhârî, Ahkam 8 a, 8 b.

Müslim, İmâret 21 a, 21 b, 22 a, 22 b.

Dârimî, Rikak 77.

Müsned, Hadîs-ü Ma'kıl b. Yesâr, V, 28.

¹ *Müslim*, İman 227.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Asıl rivâyetimiz dikkate alındığında diğer hadislerde; rivâyetin başında şu ilaveleri görmekteyiz: Buhârî, Ahkam 8 b'de " حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا حسين " ; Müslim, İman 228'de " حدثنا يحيى بن يحيى " ; Müslim, İman 229'da " حدثني " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " حدثنا أبو غسان المسمعي و محمد بن المثني و إسحاق بن إبراهيم قال إسحاق و قال الآخران حدثنا " ; Müslim, İmâret 21 b'de " معاذ بن هشام " ; Müslim, İmâret 22 b'de " حدثنا عقبه بن مكرم العمي " dir.

2- Rivâyet lafzı olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de " قال " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b ; Dârimî, Rikak 77'de " أخبرنا " ; İman 229'da " عن " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " حدثني " kullanılmıştır.

3- Hadisin râvîsi; Buhârî, Ahkam 8 a ; Dârimî, Rikak 77'de " أبو نعيم " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de " يزيد بن زريع " ; Müslim, İman 229 , Buhârî, Ahkam 8 b'de " زائدة " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " أبي " ; Müslim, İmâret 22 b'de " يعقوب بن إسحاق " ; *Müsned*, v/28'de " هودة بن خليفة " dir.

4- Rivâyet lafzı olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de " ذكره عن " ; Müslim, İman 228, 229, 230 ve İmâret, 21 b, 22 a'da " عن " ; Müslim, İmâret 22 b'de " أخبرني " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Buhârî, Ahkam 8 b ; Müslim, İman 229'da " هشام " ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de " يونس " ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a'da " عوف " ; Müslim, İmâret 22 b'de " سوادة بن أبي الأسود " ; *Müsned*, v/28'de " قتادة " dir.

6- Rivâyet lafzı olarak: Müslim, İman 229'da " قال " ; Müslim, İmâret 22 b'de " حدثني " kullanılmıştır.

7- Hadisin râvîsi: Müslim; İman 230, İmâret 22 a'da " أبي المريح " ; Müslim, İmâret 22 b'de " أبي " şeklinde gelmiştir. Ayrıca hadis, Müslim, İmâret 22 b'de " أن "

"معقل بن يسار مرض فأتاه عبيد الله بن زياد ثم يعودُه نحو حديث الحسن عن معقل" şeklinde devam etmektedir.

8- Rivâyette "عاد" lafzı yerinde: Buhârî, Ahkam 8 a ; Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a ; Dârimî Rikak 77'de "أن" ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de "دخل" lafzı bulunmaktadır.

9- Rivâyette: Buhârî, Ahkam 8 a ; Müslim, İman 230 ; Dârimî, Rikak 77'de "عاد" ; Buhârî, Ahkam 8 b ; Müslim, İman 229 ; Müslim, İmâret 21 b'de "عبيد الله" ; *Müsned*, v/28'de "عبيد الله ابن زياد" lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyette ek olarak; Buhârî, Ahkam 8 b'de "أتينا" ; Müslim, İman 228 ve İmâret 21 b'de "علي" ; Müslim, İman 229'da "كنا" ; Müslim, İman 22 a'da "دخل علي" ; *Müsned*, v/28'de "مرض" ifadesi ilave edilmiştir.

10- Rivâyette: Buhârî, Ahkam 8 a ; 8 b ; Müslim; İman 228, 229, 230 ve İmâret 21 b, 22 a ; Dârimî, Rikak 77 ; *Müsned*, v/28'de "المزني" bulunmamaktadır.

11- Rivâyette "في مرضه الذي مات فيه قال" ifadesi yerine: Buhârî, Ahkam 8 b'de ; Müslim, 229'da "بن يسار نعوذ فجاء عبيد الله بن زياد فقال له" ; Müslim, İman 228'de "فقال له" ; *Müsned*, v/28'de "مرضا ثقل فيه فأتاه بن زياد يعودُه فقال" ifadesi yer almaktadır. Müslim, İmâret 22 a'da "الذي مات فيه قال" ifadesi yerine "له" bulunmaktadır. Ayrıca hadis-i şerif; Müslim, İmâret 21 b'de "وهو وجع بمثل حديث أبي الأشهب وزاد قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال" "ما حدثتك أو لم أكن لأحدثك" şeklinde devam etmektedir.

12- Dârimî, Rikak 77'de rivâyette "معقل" yerinde "له" ilave edilmiştir.

13- Rivâyette "إني محدثك" ifadesi: Buhârî, Ahkam 8 b'de "أحدثك" ; Müslim, İman 229'da "سأحدثك" şeklinde gelmiştir.

14- Rivâyette "حديثا" ifadesi: Müslim, İman 230 ve İmâret 22 a ; Dârimî, Rikak 77'de "بحديث" şeklinde gelmiştir.

15- Rivâyette: Müslim, İman 228'de " سمعته من " ifadesi yerine " لم أكن " " لو لا أنني في الموت لم أحدث به سمعت " ; Müslim, İman 230 ; İmâret 22 a'da " حدثتكم إن " bulunmaktadır.

16- Hadis-i şerif; Buhârî, Ahkam 8 b'de " ما من وال يلي رعية من المسلمين " ; Müslim, İman 228'de " لا يسترعي الله عبدا رعية " ; Müslim, İman 228'de " فيموت وهو غاش لهم إلا حرم الله الجنة يموت حين يموت وهو غاش لها إلا حرم الله عليه الجنة قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال ما من أمير يلي أمر المسلمين ثم لا يجهد لهم وينصح إلا لم يدخل معهم " ; Müslim, İman 229'da " ذكر بمعني حديثهما " ; Müslim, İman 230 ; İmâret 22 a'da " حدثتكم أو لم أكن لأحدثك ما من استرعي رعية فلم يحطهم بنصيحة لم يجد ريح الجنة " ; *Müsned*, v/28'de " وريحها يوجد من مسيرة مائة عام قال بن زياد الا كنت حدثتني بهذا قبل الآن قال والآن لولا الذي أنت عليه لم أحدثك به " sona ermektedir.

17- Rivâyete: Buhârî, Ahkam 8 a'da " فلم يحطها بنصحها إلا لم يجد رائحة الجنة " ifadesi bulunmamaktadır. ilave edilmiş ve rivâyette " لو علمت أن لي حياة ما حدثتكم إني " ifadesi bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyette var olan " رسوا الله " ifadesi Buhârî, Ahkam 8 a'da " النبي " şeklinde gelmektedir.

İsnâd:

Şeybân b. Ferrûh (v.236) : Künyesi Ebû Muhammed, lakabı İbn Ebî Şeybe'dir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban, 'sika'; İbn Kâni ve Ebû Zür'a er-Râzî, 'sadûk', Sâcî de onun için 'kaderîdir ancak sadûktır' ifadesini kullanmıştır.¹

Ebû'l-Eşheb (v.165) : Asıl adı Cafer b. Hayyan'dır. Muhammed b. Sa'd, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'leyse bi şey' ve 'sika'; Ahmed b. Hanbel, 'sadûk', Nesâî, 'leyse bihi' be's' demiştir.²

Hasan b. Ebi'l-Hasan Yesâr (v.110) : Künyesi Ebû Said'dir. İcdî'nin 'sika' olarak ifade ettiği râvîyi; Muhammed b. Sa'd, 'sika', 'me'mun', 'hüccet'; İbnü'l-Medîni,

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 101; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 520; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,211.

² Zehebî, *Siyer*, VII, 286; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 476; Zehebî, *Mizân*, I, 405; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 376.

'sika' addetmişlerdir. Yahya b. Maîn, 'irsal yaptığını' ve İbn Hibban da onun 'sika' ancak 'müdehîs' olduğunu ifade etmişlerdir.¹

Ma'kıl b. Yesâr (v.?) : Sahâbî râvî.²

Hadis-i şerif Munkatı' bir rivâyettir. Çünkü Şeybân b. Ferrûh ile Ebû'l-Eşheb arasında yetmiş bir senelik bir fark vardır ki bu da görüşme şartını ortadan kaldırmaktadır. Yani rivâyette bir inkitâ' söz konusudur. Aynı şekilde hadisin râvîlerine de baktığımızda da Hasan b. Ebî'l-Yesâr'ın 'mürsil' olduğu ve Ebû'l-Eşheb'in de cerh edildiği ancak rivâyetin terkinin gerekmediğini ifadeleri ile vasıflandırıldığını görmekteyiz. Her ne kadar hadisin metninde sıhhati etkileyecek olan bir ifade yer almasa da hadis 'zayıf' bir rivâyettir.

H- TEMETTÛ' HACCI ve MELEKLERİN SELÂMI

İmrân b. Husayn Hadisi

حدثنا 1 محمد بن المثنى وابن بشار قال بن المثنى 2 حدثنا 3 محمد بن جعفر 4 عن 5 شعبة 6 عن 7 قتادة 8 عن 9 مطرف 10 قال 11 بعث إلي 12 عمران بن حصين 13 في مرضه الذي توفي فيه فقال 14 إني كنت 15 محدثك 16 بأحاديث 17 لعل 18 الله 19 أن 20 ينفعك بها 21 بعدي 22 فإن عشت فاكتم عني 23 وإن مت فحدث بها 24 إن شئت إنه قد سلم علي 25 و اعلم أن 26 نبي 27 الله صلى الله عليه وسلم قد 28 جمع 29 بين حج 30 وعمرة ثم لم ينزل 31 فيها كتاب الله 32 ولم ينه 33 عنها 34 نبي 35 الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء 36

Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn-ü Beşşâr * Muhammed b. el-Müsennâ * Muhammed b. Ca'fer * Şu'be * Katâde * Mutarrıf * İmrân b. Husayn vefatına sebebiyet veren hastalığı esnasında bana haber gönderdi ve '*sana bir takım hadisler rivâyet edeceğim, umulur ki Allah Teâlâ benden sonra sana istifade etmeni nasib eder. Yaşarsam benim namıma gizli tut. Eğer vefat edersem dilersen rivâyet et. Bana gerçekten selam verildi ve bil ki Nebî (s.a.) hac ve umreyi bir arada yapmıştır. Sonra bu*

¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 564; Ebû Hâtîm, *el-Cerh*, III, 40; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 84.

² Zehebî, *Siyer*, II, 576.

konuda bir ayet inmiş ve bu durumu da Nebî (s.a.) nehyetmiş de değildir." "Yalnız, bir adam bu konuda kendi re'yi ile hüküm vermiştir" dedi¹.

TAHRÎC:

Müslim, Hac; 165, 166, 167 a, 167 b, 169, 170, 171, 172, 173.

Nesâî, Menâsik; 49 a, 49 b, 49 c.

İbn Mâce, Menâsik, 40.

Dârimî, Menâsik, 17.

Müsned, Hadîs-ü İmrân b. Husayn; IV, 427 a; IV, 427 b ; IV, 428 a ; IV, 428 b ; IV, 428 c ; IV, 437 ; IV, 438 ; IV, 439.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Rivâyet lafzı olarak; *Müslim*, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/428 a'da " حدثني " ; *Müslim*, Hac 173'de " حدثيه " ; *Nesâî*, Menâsik 49 a, 49 b, 49 c ; *Dârimî*, Menâsik 17'de " أخبرنا " kullanılmıştır.

2- Hadisin râvîsi; *Müslim*, Hac 165'de " زهير بن حرب " ; *Müslim*, Hac 166'da " عبيد الله بن معاذ " ; *Müslim*, Hac 167 a'da " إسحاق بن إبراهيم و محمد بن حاتم " ; *Müslim*, Hac 169'da " إسحاق بن إبراهيم " ; *Müslim*, Hac 171'de " حجاج بن الشاعر " ; *Müslim*, Hac 172'de " حامد بن البكر اوي و محمد بن أبي بكر المقدمي " ; *Müslim*, Hac 173'de " محمد بن عبد الأعلى الصنعاني " ; *Nesâî*, Menâsik 49 a'da " محمد بن حاتم " ; *Nesâî*, Menâsik 49 b'de " عمر بن علي " ; *Nesâî*, Menâsik 49 c'de " أبو داود " ; *İbn Mâce*, Menâsik 40'da " علي بن محمد " ; *Müsned*, iv/428 a ; *Müsned*, iv/428 c'de " أبي " dir. Ayrıca rivâyette; *Müslim*, Hac 170'de " وابن بشار قال بن المثنى " lafzı bulunmamaktadır.

3- Rivâyet lafzı olarak; *Müslim*, 166'da " كلاهما عن " ; *Müslim*, 170'de " حدثني " ; *Müslim*, Hac 172'de " قال حدثنا " ; *Dârimî*, Menâsik 17'de " أخبرنا " kullanılmıştır.

---

¹ *Müslim*, Hac 168.

4- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165'de " إسماعيل بن إبراهيم " ; Müslim, 166'da " وكيع " ; Müslim, Hac 167 a'da " أبي " ; Müslim, Hac 169'da " عسي بن يونس " ; Müslim, Hac 170'de " عبدالصمد " ; Müslim, Hac 171'de " عبدالله بن عبدالمجيد " ; Müslim, Hac 172'de " بشر بن مفضل " ; Müslim, Hac 173'de " يحي بن سعيد " ; Nesâi; Menâsik 49 a, 49 b'de " خالد " ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " مسلم بن إبراهيم " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أبو أسامة " ; Dârimî, Menâsik 17'de " سليمان بن حرب " ; *Müsned*, iv/428 c'de " عبدالرزاق " ; *Müsned*, iv/427 a'da " حجاج " ; *Müsned*, iv/438'de " مؤمل " ; iv/438'da " عفان " dir.

5- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Hac; 165, 166, 167 a, 167 b, 169, 170, 171, 172 ; Nesâi; Menâsik 49 a, 49 b, 49 c ; Dârimî, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 a ; *Müsned*, iv/437, 438 ve 439'da " حدثنا " ; *Müsned*, iv/427 a'da " قالأ أخبرنا " kullanılmıştır.

6- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " الجريري " ; Müslim, Hac 166'da " سفيان " ; Müslim, Hac 169'da " سعيد بن أبي عروبة " ; *Müsned*, iv/428 a'da " سعيد " ; Müslim, 170'de " همام " ; Müslim, Hac 171 ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " إسماعيل بن مسلم " ; Müslim, Hac 172'de " عمران بن مسلم " ; Müslim, 173'de " يحي " ; *Müsned*, iv/428 c'de " معمر " ; *Müsned*, iv/437'de " عمران ابن القصير " ; *Müsned*, iv/438 ; iv/438'da " حماد " dir.

7- Rivâyet lafzı olarak; Müslim; Hac 170, 171, 173 ; Nesâi, Menâsik 49 a'da " حدثني " ; Nesâi, Menâsik 49 c ; *Müsned*, iv/437'de " حدثنا " ; *Müsned*, iv/438 ; iv/438'da " أخبرنا " kullanılmıştır.

8- Hadisin râvîsi; Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أبي العلاء " ; Müslim, Hac 166'da " الجريري " ; Müslim; Hac 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " حميد بن هلال " ; Müslim, Hac 171 ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " محمد بن واسع " ; Müslim; Hac 172, 173'de " أبو رجاء " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " عمران بن " ; Dârimî, Menâsik 17'de " أبو هلال " ; *Müsned*, iv/437'de " يزيد بن الشيخير " ; *Müsned*, iv/438 ve 439'da " حميد " dir. Ayrıca Müslim, Hac 166'ya ilave

olarak " lafzı " في هذا الإسناد و قال ابن حاتم في روايته ارتأى رجل برأيه ما شاء يعني عمر " bulunmakta ve rivâyet son bulmaktadır.

9- Hadiste rivâyet lafzı yerinde: Müslim, Hac 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " سمعت " ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " أخيه " ; *Müsned*, iv/437'de " حدثنا " bulunmaktadır.

10- Rivâyette isme ilave olarak; Müslim, Hac 169 ; İbn Mâce, Menâsik 40'da " بن عبد الله " yer almaktadır. Hadisin râvîsi; *Müsned*, iv/428 a'da " بن عبد الله بن الشخير " ; Nesâi, Menâsik 49 c ; *Müsned*, iv/437'de " أبو رجاء " ; *Müsned*, iv/438, iv/438'da " الحسن " dir. Ayrıca rivâyet; Nesâi, Menâsik 49 c'de " تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه " dir. Ayrıca rivâyet; Nesâi, Menâsik 49 c'de " تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به و إسماعيل بن مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به و إسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري و الحسن متروك نزلت آية المتعة في كتاب الله تبارك وتعالى وعملنا بها مع " ; *Müsned*, iv/437'de " الحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنسخها ولم ينه عنها النبي صلى الله عليه وسلم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهها رسول الله " ; *Müsned*, iv/438'de " حتى مات " ; *Müsned*, iv/438'da " صلى الله عليه وسلم بعد ذلك عنها رلم ينزل من الله عز ر جل فيها نهى " ; *Müsned*, iv/438'da " تمتعنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا عنها ولم ينزل فيها نهى " şeklinde sona ermektedir.

11- Rivâyette ek olarak; Müslim, Hac 165, 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a, 49 c ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 c ; *Müsned*, iv/427 a'da " قال لي " ; Nesâi, Menâsik 49 a'da " يقول " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عن " bulunmaktadır.

12- Hadis-i şerifte " بعث إلي " lafzı yerine Müslim, Hac 169 ve 170 ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عن " ; Müslim, Hac 165, 167 a, 167 b ; Nesâi, Menâsik 49 a ve 49 c ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a ; *Müsned*, iv/428 c'de " بعث إلي " lafzı yer almaktadır. Hadisin rivâyetinde; Müslim; Hac, 172, 173'de " بعث إلي " lafzı bulunmamaktadır. Ayrıca rivâyete ek olarak, Müslim, Hac 167 b'de " بمثل حديث معاذ " yer almakta ve rivâyet sona ermektedir.

13- Hadis-i şerif; Müslim, Hac 170'de hadis; " قال تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم ينزل فيه القرآن قال رجل برأيه ما شاء نزلت " ; Müslim, Hac 172'de " آية المتعة في كتاب الله يعني متعة الحج و أمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لم تنزل آية تنسخ آية متعة الحج ولم ينعها رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى مات قال رجل برأيه أنه قال وفعلناها مع رسول الله صلى الله عليه عليه " ; Müslim, Hac 172'de rivâyet " بعد ما شاء تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه عليه " ; Nesâi, Menâsik 49 c'de " وسلم ولم يقل وأمرنا بها وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به وإسماعيل بن مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به وإسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري والحسن متروك " فذكر مثله وقال لا تحدث بهما حتى أموت " ; *Müsned*, iv/428 c'de " الحديث etmekte ve rivâyet sona ermektedir.

في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل " Müslim, Hac 171'de " الله أن ينفكك بها بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي واعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينعها بن " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء " ifadesi yer almamaktadır.

Rivâyette ilave olarak; Müslim, 169, 170, 171'de " رضي الله عنه " ; Müslim, Hac 165'de " إني لأحدثك بالحديث اليوم ينفكك الله به بعد اليوم " ; Müslim, Hac 171'de " بهذا الحديث قال تمتع نبي الله صلى الله عليه وسلم و تمتعنا معه " ve rivâyet sona ermektedir.

14- Rivâyete Müslim, Hac 165 ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a'da " في مرضه الذي توفي فيه فقال " lafzı bulunmamaktadır. Hadis-i şerife ilave olarak ; *Müsned*, iv/428 a'da " لي " bulunmamaktadır. Rivâyette; *Müsned*, iv/428 a'da " الذي توفي فيه " ifadesi yerine " فأتيته " getirilmiştir.

15- Rivâyette yer alan " عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني " ifadesi, Müslim Hac 167 a'da bulunmamakta ve İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17'de bu ifade yerine " كنت " lafzı bulunmamaktadır.

16- Rivâyette bulunan " كنت محدثك " ifadesi; Müslim, Hac 165'de " لأحدثك " şeklinde gelmektedir. Rivâyette; Müslim Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/427 a ; *Müsned*, iv/428 a'da " محدثك " ifadesi yerine " أحدثك " kullanılmıştır.

17- Rivâyette " بأحاديث " ifadesi; Müslim, Hac 165'de " بالحديث " ; Müslim Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/427 a'da " حديثا " ; Dârimî, Menâsik 17'de " بحديث " şeklinde gelmiştir.

18- Rivâyette yer alan " لعل " lafzı yerine; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " عسي " kullanılmıştır.

19- Rivâyete; *Müsned*, iv/427 a'da " عز و جل " ; *Müsned*, iv/428 a'da " تبارك وتعالى " ilave edilmiştir.

20- *Müsned*, iv/428 a'da " أن " lafzı bulunmamaktadır.

21- Rivâyette " لعل الله أن ينفكك بها بعدي " ifadesi yerine; Müslim, Hac 165'de " اليوم ينفكك الله به بعد اليوم " yer almaktadır. Müslim, Hac 167 a ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; Dârimî, Menâsik 17 ; *Müsned*, iv/427 a'da " بها " ifadesi " به " şeklinde gelmiştir.

22- Rivâyette yer alan " بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت " ifade; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da yer almamaktadır. Rivâyette " بعدي " lafzı yerine; İbn Mâce, Menâsik 40'da " بعد اليوم " ; Dârimî, Menâsik 17'de " بعد " gelmiştir. Ayrıca Dârimî, Menâsik 17'de hadis " إنه كان يسلم علي و إن ابن زياد أمرني فإكتويت فإحتبس عني حتي " ذهب أثر المكاوي واعلم ان المتعة حلال في كتاب الله لم ينه عنها نبي ولم ينزل فيها كتاب قال "رجل برأيه ما بدا له " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. Rivâyete ilave olarak; Müslim, Hac 167 a'da " إن رسول الله صلى الله عليه وسلم " ; *Müsned*, iv/428 a'da " واعلم " أنه كان يسلم علي " bulunmaktadır.

23- *Müsned*, iv/428 a'da " عني " lafzı yerine " علي " getirilmiştir.

24- *Müsned*, iv/428 a'da " بها " lafzı bulunmamaktadır.

25- Rivâyet; Müslim, Hac 165'de " فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن " في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك " ; Müslim, Hac 169'da " شئت إنه قد سلم علي بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " سلم علي و بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي " ifadesi bulunmamaktadır. Rivâyet yer alan " إنه قد سلم علي " ifadesi; *Müsned*, iv/428 a'da " إن شئت " şeklinde gelmiş ve rivayet sona ermiştir.

26- Rivâyete; Dârimî, Menâsik 17'de " المتعة حلال " ilave edilmiştir.

27- Rivâyet; Müslim, Hac 167 a ; *Müsned*, iv/427 a'da " إن رسول " ; Müslim; Hac 165, 169 ; Nesâi, Menâsik 49 b ; İbn Mâce, Menâsik 40 ; *Müsned*, iv/428 b'de " رسول " bulunmaktadır.

28- Müslim, Hac 165'de hadis " أعر طائفة من أهله في العشر فلم تنزل آية تتسخ " ذلك و لم ينه عنه حتى مضي لوجهه ارتأي كل إمري بعد ما شاء أن يرتني " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir. Ayrıca Hac, 167 a, 169 ve Nesâi, Menâsik 49 b'de " قد " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de rivâyete ilave olarak " تمتع و تمتعنا معه قال فيها قائل برأيه " bulunmaktadır.

طائفة من أهله في العشر من ذي الحجة فلم " İbn Mâce, Menâsik 49 b'de rivâyet " ينه عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم و لم ينزل نسخه قال في ذلك بعد رجل برأيه ما شاء أن يقول " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

29- Nesâi, Menâsik 49 a'da rivâyete ilave olarak " رسول الله صلى الله عليه " في مرضه الذي توفي فيه فقال إني " bulunmamaktadır. Ayrıca Nesâi, Menâsik 49 a'da " كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي واعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد " lafzı bulunmamaktadır.

30- Müslim, Hac 167 a'da " حج " ifadesi " حجة " şeklinde bulunmaktadır.

31- Rivâyette yer alan " لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه " ifadesi yerine; Nesâi, Menâsik 49 a'da " توفي قبل أن " bulunmaktadır.

32- Rivâyette; *Müsned*, iv/427 a'da " لم ينزل فيها كتاب الله " ; Müslim, Hac 169; Nesâi, Menâsik 49 b ve *Müsned*, iv/428 b'de " الله " lafzı bulunmamaktadır. Rivâyette " لم ينزل فيها كتاب و لم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه " ما شاء " ifadesi yerine; Müslim, Hac 167 a'da " لم ينه عنه حتى مات ولم ينزل فيه قرآن " getirilmiştir.

33- Rivâyette yer alan " لم ينه " ifadesi yerine; Müslim, Hac 169'da " ينهنا " ; *Müsned*, iv/428 b'de " ينهي " getirilmiştir.

34- Rivâyette yer alan " عنها " ifadesi yerine; Müslim, Hac 169 ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " عنهما " ; *Müsned*, iv/427 a'da " عنه " ; getirilmiştir. Ayrıca rivâyette; *Müsned*, iv/427 b'de hadis; " إنه كان يسلم علي فلما اکتويت أمسك عني فلما تركته عاد إلي " ; *Müsned*, iv/427 a'da " حتى مات ولم ينزل قرآن فيه يحرمه " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

35- Rivâyette yer alan " نبي " lafzı yerine; Müslim, Hac 169'da " رسول " kullanılmıştır.

36- Rivâyette yer alan " قال رجل فيها برأيه ما شاء " ifadesi; Müslim, Hac 169'da " قال فيهما رجل برأيه ما " ; Nesâi, Menâsik 49 b'de " ما شاء " şeklinde gelmiştir. *Müsned*, iv/437'de rivâyete ek olarak " نزلت آية المتعة في كتاب " الله تبارك وتعالى و عملنا بها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنيخها ولم ينه بعث " إليها عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و اعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج و عمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله " lafzı bulunmamaktadır.

İsnâd:

Muhammed b. el-Müsennâ (v.252) : Künyesi Ebû Musa'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Hatîb, 'sadûk', 'sika'; Ebû Hâtim, 'sadûk', 'sâlihu'l-hadîs'; Nesâî, 'lâ be'se bih'; İbn Hırâş, 'sebt' ifadelerini kullanmışlar ve Ebû Arûbe de onun için 'Basra'da daha sebti yoktur' demiştir.¹

Muhamed b. Beşşâr b. Osman (v.252) : Bündâr, Künyesi Ebû Bekr'dir. Ebû Zür'a er-Razî ve Ebû Hâtim er-Râzî, 'sadûk'; İclî, 'sika' ve Nesâî, 'lâ be'se bih' ifadesini kullanmışlardır.²

Muhammed b. Cafer (v.193) : Künyesi Ebû Abdullah, lakabı da Ğunder'dir. Yahya b. Maîn, 'kitabından rivâyetlerinde esahhu'n-nâs'; Ahmed b. Hanbel, Şu'be'nin rivâyetlerinde 'sika'; İbn Mehdî, Şu'be'nin rivâyetlerinde 'sebt'; İbn Âdiy, 'sika' râvîlerden sayar.³

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistâm'dır. Ahmed b. Hanbel bazı isimlerde hata yapmasına rağmen onun için, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şafîî, 'emîrû'l-mü'minin fi'l-hadis'; Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimlisini görmedim' demişlerdir.⁴

Katâde b. Diâme b. Katâde (v.117) : Künyesi Ebû'l-Hattâb'dır. Yahya b. Maîn, 'sika'; Ebû Hâtim er-Râzî, 'sebt'; Muhammed b. Sa'd, 'sikadır' demişler ve İbn Hibban da es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir.⁵

Mutarraf b. Abdullah (v.95) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. İclî ve Muhammed b. Sa'd 'sikadır' demişlerdir.¹

¹ Zehebî, *Mîzân*, V, 24; Zehebî, *Siyer*, XII, 123; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 95; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273.

² Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 214; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 47; Zehebî, *Siyer*, XII, 144.

³ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 50; Zehebî, *Mîzân*, III, 502; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 21; Zehebî, *Siyer*, IX, 101.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târih*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s.406; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

⁵ Zehebî, *Siyer*, V, 269; Buhârî, *et-Târih*, VII, 75; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 540.

İmran b. Husayn (v.52) : Sahâbî râvî.²

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımızda Muhammed b. el-Müsennâ ile Muhammed b. Beşşâr b. Osman hakkında 'lâ be'se bih' ifadesi kullanılmış ve diğer râvîler ta'dil edilmiştir. Ancak her iki râvî için kullanılan bu lafız ile onların rivâyetleri tamamen terk edilmez ve rivâyetleri itbar için değerlendirilmektedir. Aynı şekilde hadisin metninde de terki gerektirecek Kur'an ve Sünne'te aykırı bir ifade yer almamaktadır. Bu sebepler doğrultusunda hadisin 'hasen' bir rivâyet olduğunu söylemek mümkündür.

I- ABDESTİN TAM ALINMASI ve AKABİNDE KILINAN NAMAZ

Osman b. Affân Hadisi

1 عن 2 إبراهيم 3 قال 4 صالح بن كيسان 5 قال 6 ابن شهاب 7 ولكن عروة يحدث 8 عن 9 حمران فلما 10 توضأ عثمان 11 قال 12 ألا أحدثكم 13 حديثاً 14 لولا آية 15 ما حدثتكموه 16 سمعت 17 النبي 18 صلى الله عليه وسلم 19 يقول لا يتوضأ 20 رجل 21 يحس 22 الصلاة إلا 23 غفر 24 له ما بينه وبين الصلاة 25 حتى يصلها 26 قال عروة 27 الآية إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البينات 28.

Ve İbrahim * Salih b. Keysân * İbn Şihâb * Urve'den Humran'dan şöyle rivâyet etmiştir. Hz. Osman abdest almış ve şöyle demiştir: " Size bir hadis nakledeceğim ki şayet, bir âyet var ki bilmeseydim (bu hadisi) size rivâyet etmezdim. Nebî'den (s.a.) işittim, şöyle buyurdu: " *Bir kimse âdab ve erkanına uyarak güzel bir şekilde abdest alır sonra yine aynı dikkatle namaz kılsa o aldığı abdest ile kıldığı o namaz ile bir sonraki kılacağı namaz arasındaki günahları affolunur.*" Urve bu âyeti; " *Apaçık indirdikten sonra delillerimizi gizleyenler var ya!...*"³ diyerek beyan etmiştir.⁴

TAHRİC:

Müslim, Tahâret 5, 6, 12.

¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 187; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 456.

² Zehebî, *Siyer*, II, 508 .

³ Bakara, 2-159.

⁴ *Buhârî*, Vudû' 24. Aynı şekilde Hz. Osman (r.a.)'e ait olan abdest ve faziletleri ile alakalı başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak biz konumuz gereği içerisinde gecikme sebebinin olduğu rivâyeti değerlendirdik. a.n.

Nesâi, Tahâret 108.

Müsned, *Müsned-i Osman b. Affan*; I, 57 ; I, 67.

Muvattâ, Tahâret 6.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

- 1- Hadis-i şerifte " عن " lafzından önce; Müslim, Tahâret 6'da " حدثنا زهير " ; *Müsned*, i/67'de " حدثنا عفان " ifadesi yer almaktadır.
- 2- Hadiste rivâyet lafzı olarak " عن " yerine; Müslim, Tahâret 12 ; Nesâî, Tahâret 108'de " أخبرنا " ; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; *Müsned*, i/67'de " حدثنا " getirilmiştir.
- 3- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5'de " قتيبة بن سعيد و عثمان بن محمد بن " ; Müslim, Tahâret 6'da " أبي " ; Müslim, Tahâret 12'de " هارون بن سعيد الأيلي " ; Nesâî, Tahâret 108'de " قتيبة " ; *Müsned*, i/67'de " أبو عوانة " dir.
- 4- Rivâyet lafzı olarak " قال " yerine; Müslim, Tahâret 5'de " واللفظ لقتيبة قال " ; Müslim, Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/67'de " عن " ; *Muvatta'*, Tahâret 6'da " حدثني عن " ; Müslim, Tahâret 12 ; *Müsned*, i/57'de " حدثنا " getirilmiştir.
- 5- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5'de " جرير " ; Müslim, Tahâret 12'de " ابن وهب " ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Muvatta'*, Tahâret 6'da " مالك " ; *Müsned*, i/57'de " يحيى بن سعيد " ; *Müsned*, i/67'de " عاصم " dir. Ayrıca Müslim, Tahâret 6'da " بن كيسان " yer almamaktadır.
- 6- Rivâyet lafzı olarak " قال " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ; *Muvatta'*, Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " عن " ; Müslim, Tahâret 12'de " أخبرني " getirilmiştir.

7- Hadisin râvîsi; Müslim, Tahâret 5 ; Muvatta', Tahâret 6 ; Nesâî, Tahâret 108 ; *Müsned*, i/57'de " هشام بن عروة " ; Müslim, Tahâret 12'de " مخرمة بن بكير " ; *Müsned*, i/67'de " المسيب " dir.

8- Rivâyette " ولكن عروة يحدث " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ve 12; Nesâî, Tahâret 108 ; Muvatta', Tahâret 6'da " عن أبيه " ; *Müsned*, i/67'de " عن موسى بن " ; *Müsned*, i/57'de " أخبرني أبي " getirilmiştir. " طلحة "

9- *Müsned*, i/57'de " عن " lafzı yerine " أن " getirilmiştir.

10- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 " مولي عثمان قال سمعت عثمان " ; Müslim, Tahâret 12'de " بن عفان وهو بفناء المسجد فجاء المؤذن العصر فدعا بوضوء مولي " ; Müslim, Tahâret 6'da " أنه قال " ; Nesâî, Tahâret 108'de " مولي " قال " أخبره قال " ; *Müsned*, i/67'de " مولي عثمان أن عثمان بن عفان جلس علي المسجد " ; Muvatta', Tahâret 6'da " كان عثمان مولي عثمان " bulunmaktadı. Rivâyette; Müslim, Tahâret 5 ve 12 ; Nesâî, Tahâret 108 ; Muvatta', Tahâret 6; *Müsned*, i/67'de " فلما " lafzı yer almamaktadır. Ayrıca; Nesâî, Tahâret 108'de rivâyet " قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة " şeklinde sona ermektedir.

11- Rivâyete; Müslim, Tahâret 12'de " ابن عفان يوماً وضوءاً حسناً " ; *Müsned*, 1- 57'de " رضي الله عنه علي البلاط " ilave edilmiştir. Rivâyette; Muvatta', Tahâret 6'da " عثمان " ifadesi yer almamaktadır. *Müsned*, i/67'de " توضأ عثمان " ifadesi yerine " كان عثمان يغتسل " yer almaktadır. Ayrıca hadis-i şerif; *Müsned*, i/67'de " كل يوم مرة من منذ أسلم فوضعت وضوءاً له ذات يوم للصلاة فلما توضأت قال اني أردت " şeklinde devam etmektedir.

12- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; Muvatta', Tahâret 6' da " رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فأحسن " ; Müslim, Tahâret 12'de " والله " " الوضوء ثم قال من توضأ هكذا ثم خرج إلي المسجد لا ينهزه إلا الصلاة غفر له ما خلا من ذنبه " yer almakta ve rivâyet son bulmaktadır.

13- Rivâyette " ألا أحدثكم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " أن أحدثكم " ; Müslim, Tahâret 5 ve 6 ; Muvatta', Tahâret 6 ; *Müsned*, i/57'de " لأحدثكم " gelmiştir.

14- Rivâyette ilave olarak; Müslim, Tahâret 6'da " والله " bulunmaktadır. Rivâyette " حديثا " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " بحديث " yer almaktadır.

15- Rivâyete ek olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6'da " في كتاب الله " ifadesi yer almaktadır. Rivâyette " لولا آية " ifadesi yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " أنه في كتاب الله " yer almaktadır. Rivâyette; *Müsned*, i/57, i/67'de " لو لا آية في كتاب الله ما حدثتكموه " ifadesi yer almamaktadır.

16- Rivâyette " حدثتكموه " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5'de " حدثتكم " yer almaktadır. Rivâyette; *Müsned*, i/67'de " حدثتكموه " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 5 ve 6'da " إني " ; Muvatta', Tahâret 6'da " قال " ifadesi bulunmaktadır.

17- Rivâyette " سمعت " ifadesi yerine; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " سمعته من " bulunmaktadır. Ayrıca hadis *Müsned*, i/67'de " إني أردت أن أحدثكم بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال بدا لي ان لا أحدثكموه فقال الحكم بن أبي العاص يا أمير المؤمنين ان كان خيراً فناًخذ به أو شراً فنتقيه فقال فإني محدثكم به ترضاً رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الوضوء ثم قال من ترضاً هذا الوضوء فأحسن الوضوء ثم قام إلى الصلاة فأتى ركوعها وسجودها كفرت عنه ما بينها وبين الصلاة الأخرى ما لم يصب مقتله يعني كبيرة " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

18- Rivâyette " النبي " ifadesi yerine; Müslim, Tahâret 5 ve 6; Muvatta', Tahâret 6 ; *Müsned*, i/57 ve i/67'de " رسول الله " getirilmiştir.

19- Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/57'de " لو لا آية في كتاب الله ما حدثتكموه " " سمعت من النبي صلى الله عليه وسلم " bulunmaktadır.

20- Rivâyette " لا يتوضأ " ifadesi yerine; *Müsned*, i/57'de " من ترضاً " getirilmiştir.

21- Rivâyete ek olarak; Müslim, Tahâret 5'de " مسلم " bulunmaktadır. Rivâyette " ما من إمري يتوصاً " ifadesi yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " لا يتوصاً رجل " ; *Müsned*, i/57'de " توصاً فأحسن الوضوء " getirilmiştir.

22- Rivâyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 5'de " الوضوء فيصلني " ; Müslim, Tahâret 6 ; Muvatta', Tahâret 6'da " الدفع يصلي " bulunmaktadır.

23- Rivâyette; *Müsned*, i/57'de " إلا " lafzı yer almamaktadır. Rivâyette yer alan " فأحسن الوضوء ثم دخل " ifadesi yerine *Müsned*, i/57'de " رجل يحس الصلاة إلا " bulunmaktadır.

24- Müslim, 5'de rivâyete " الله " lafzı eklenmiştir.

25- Rivâyete; Müslim, Tahâret 5'de " التي تليها " şeklinde devam etmiş ve rivâyet sona ermiştir. Müslim, Tahâret 6'da " التي تليها " ; Muvatta', Tahâret 6; *Müsned*, i/57'de " الأخرى " ilave edilmiştir.

26- Müslim, Tahâret 6'da " حتى يصلها " ifadesi yer almamaktadır.

27- Rivâyette " يحي قال يريد هذه " yerine; Muvatta', Tahâret 6'da " عروة " ifadesi getirilmiştir.

28- Rivâyette âyete ilave olarak; Müslim, Tahâret 6'da " والهدي إلي قوله " *أقم الصلاة طرفي النهار وزلفاً* " yer almaktadır ve Muvatta', Tahâret 6'da âyet " من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين " şeklinde yer almaktadır. *Müsned*, i/57'de " الآية إن الذين يكتنون ما أنزلنا من البينات " âyeti yer almamaktadır.

İsnâd:

İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrhman b. Avf (v.185) : Künyesi Ebû İshak'dır. Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtim, İbn Adiy, 'sika' ve Yahya b. Maîn, 'esbetü'n-nâs', 'sika' lafızlarını kullanmışlardır.¹

Salih b. Keysân (v.?) : Künyesi Ebû Muhammed'dir. Nesâî, İclî ve İbn Hırâş, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sika' ifadelerini kullanmışlardır. Vefatı kesin olarak bilinmemekte ancak h. 140'lı yıllarda vefat ettiği de ifade edilmektedir.²

¹ Zehebî, *Siyer*, VIII, 304; Zehebî, *Mizân*, I, 97; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 80.

² Zehebî, *Siyer*, VIII, 305; Mizzî, *el-Kemâl*, XIII, 79; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 537.

İbn Şihâb ez-Zührî (v.124) : Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Müslim. Lakabı Ebû Bekr'dir. Muhammed b. Sa'd, 'sika'; Yahya b. Maîn, 'sebt' ve Süfyan, 'ondan daha fakihini görmedim' demiştir.¹

Urve b. Zübeyr b. Avvam b. Huveylid (v.?) : Lakabı Ebû Abdullah'dır. Muhammed b. Sa'd ve İclî, 'sikadır' demişlerdir. Vefatı hakkında 94, 99 ve 101 yıllarıdır diye ihtilaf edilmiştir.²

Humrân b. Ebân (v.76) : İbn Hibbân es-Sikât'ında zikretmiştir.³

Osman b. Affân (v.35) : Sahâbî râvî.⁴

Hadis-i şerif her ne kadar Salih b. Keysan'ın vefatı net olarak bilinmesede merfû muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımız zaman râvîlerin güvenilir oldukları muhakkaktır. Rivâyetin metninde tenkit edilebilecek bir ifade yer almadığından hadis için 'sahih' bir rivâyettir diyebiliriz.

İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET

Osman b. Affân Hadisi

1 حدثنا 2 الحسن بن علي الخلال 3 حدثنا 4 هشام بن عبد الملك 5 حدثنا 6 الليث بن سعد 7 حدثني 8 أبو عقيل 9 زهرة بن معبد 10 عن أبي 11 صالح مولى عثمان 12 قال سمعت 13 عثمان 14 وهو 15 على المنبر 16 يقول 17 إني 18 كتمتكم 19 حديثا 20 سمعته 21 من رسول الله صلى الله عليه وسلم 22 كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت 23 رسول الله صلى الله عليه وسلم 24 يقول 25 رباط 26 يوم 27 في سبيل الله 28 خير 29 من ألف يوم 30 فيما 31 سواه من المنازل 32.

Hasan b. Ali el-Hallal * Hişam b. Abdülmelik * Leys b. Sa'd * Ebû Ukayl Zühre b. Ma'bed * Ebû Salih (Mevla Osman) * Osman (r.a.) Mimberde iken şöyle bir rivâyette bulundu. "*Çevremden uzak olmanızı istemediğimden dolayı, sizden Resûlullah'dan (s.a.) duyduğum bir hadisi saklamıştım. Sonra herkesin kendi tercihin ortaya koyabilmesi için*

¹ Zehebî, *Siyer*, V, 326; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 71; Mizzî, *el-Kemâl*, XXVI, 432.

² Mizzî, *el-Kemâl*, XI, 20; Zehebî, *Siyer*, IV, 21; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 117.

³ Zehebî, *Siyer*, IV, 182; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 17.

⁴ Zehebî, *Siyer*, V, 10.

onu size rivâyet etmem gerektiği kanaatine vardım. Efendimiz; Allah yolunda bir gün sınır bekçiliği yapmak, diğer yerlerde geçirilecek bin günden daha hayırlıdır." buyurdu¹.

TAHRÎC:

Nesâî, Cihâd 39 a ve 39 b.

İbn Mâce, Cihâd 7.

Dârimî, Cihâd 32.

Müsned, Hz. Osman Hadisi, I, 60; I, 63; I, 65 a; I, 65 b; I, 67; I, 76 a; I, 76 b.

TAHKİK :

Sened ve Metin Farklılıkları:

1- Nesâî, Cihâd 39 b'de rivâyete ek olarak " أخبرنا عمر بن علي " bulunmaktadır.

2- Rivâyette; Nesâî, 39 a'da " حدثنا " lafzı yerine " أخبرنا " getirilmiştir. Rivâyette; *Müsned*, i/63, i/65 b, i/67, i/76 a ve i/76 b'de " حدثنا " bulunmamaktadır.

3- Hadisin râvîsi; Nesâî, Cihâd 39 a'da " عمر بن منصور " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " عبدالرحمن بن مهدي " ; *İbn Mâce*, Cihâd 7'de " هشام بن عمار " ; *Müsned*, i/60'da " روح " ; *Müsned*, i/65 a'da " محمد بن جعفر " dir. Hadis-i şerifte; *Dârimî*, Cihâd 32; *Müsned*; i/63, i/65 b, i/67, i/76 a ve b'de " الحسن بن علي الخلال " bulunmamaktadır.

4- Rivâyet lafzı olarak; *Dârimî*, Cihâd 32'de " أخبرنا " ; *Müsned*, i/67'de " حدثناه " kullanılmıştır.

5- Hadisin râvîsi; Nesâî, Cihâd 39 a'da " عبدالله بن يوسف " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " ابن المبارك " ; *İbn Mâce*, Cihâd 7'de " عبدالرحمن بن زيد بن أسلم " ; *Dârimî*, Cihâd 32'de " أبو الوليد " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " كهمس " ; *Müsned*, i/63 ve i/76 b'de " أبو سعيد مولي بني هاشم " ; *Müsned*, i/65 b'de " هاشم " ; *Müsned*, i/67'de " هاشم بن القاسم " dir. " سويد بن سعيد - سنة ست و عشرون - " ; *Müsned*, i/76 a'da " هاشم بن القاسم " dir.

¹ *Tirmizî*, Cihâd'ın Faziletleri 26.

6- Rivâyet lafzı olarak " حدثنا " yerine; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/60'da " عن " bulunmaktadır.

7- Rivâyette hadisin râvîsi " الليث بن سعد " yerine; Nesâî, Cihâd 39 b'de " مصعب بن ثابت بن " ; İbn Mâce, Cihâd " أبيه " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " أبو يعقوب " ; *Müsned*, i/63'de " ابن لهيعة " dir. Ayrıca *Müsned*, i/67'de " رشدين بن " ; *Müsned*, i/76 b'de " عكرمة بن إبراهيم باهلي " yer almaktadır. Ayrıca rivâyette; Nesâî, 39 a ; *Müsned*, i/65 b ve i/76 a'da " بن سعد " bulunmamaktadır.

8- Rivâyet lafzı olarak; Nesâî, Cihâd 39 a ; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/67'de " عن " ; Nesâî, Cihâd 39 b ; Dârimî, Cihâd 32 ; *Müsned*, i/63, i/76 a ve i/76 b'de " حدثنا " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " قال " lafzı kullanılmıştır.

9- Rivâyette; Nesâî, Cihâd 39 a ve 39 b ; *Müsned*, i/60, i/63, i/65 a, i/65 b, i/67, i/76 a'da " أبو عقيل " yer almamaktadır.

10- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " زهرة بن معبد " yer almamaktadır. Hadisin râvîsi; İbn Mâce, Cihâd 7'de " مصعب بن ثابت " ; *Müsned*, i/76 b'de " عبدالله بن " dir. Ayrıca rivâyet; *Müsned*, i/76 b'de " وذكره " şeklinde bitmektedir. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/65 b ve i/76 a'da " القرشي " bulunmaktadır.

11- Hadis-i şerifte " عن أبي " ifadesi yerine; Nesâî, Cihâd 39 a'da " حدثني أبو " kullanılmıştır.

12- Hadisin râvîsi; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " عبدالله بن " dir. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/63'de " أنه حدثه " ; *Müsned*, 1- 65 b'de " بن عفان " ; *Müsned*, i/76 a'da " رضي الله عنه " yer almaktadır.

13- Rivâyette " سمعت " ifadesi yerine; Nesâî; Cihâd 39 b'de " قال " ; İbn Mâce, Cihâd 7'de " خطب الناس " ; *Müsned*, i/67'de " أن " kullanılmıştır. Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " سمعت " ifadesi yer almamaktadır.

14- Rivâyette ilave olarak; İbn Mâce, Cihâd 7'de " بن عفان " ; Nesâî; Cihâd 39 a ve 39 b ; *Müsned*, i/60'de " بن عفان رضي الله عنه " ; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل " yer almaktadır. Rivâyette; Nesâî, Cihâd 39 a'da " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم " ; Nesâî, Cihâd 39 b'de " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم " şeklinde devam etmekte ve sona ermektedir.

15- Rivâyette; Dârimî, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/65 b, i/76 a'da " وهو " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يخطب " ifadesi yer almaktadır. Ayrıca; Dârimî, Cihâd 7'de rivâyet " يا أيها الناس إني سمعت حديثاً من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكم به إلا الضن بكم وبصحابتكم فليخترن مختار لنفسه أو ليدع سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من رباط ليلة في سبيل الله سبحانه كانت كألف ليلة صيامها وقيامها " şeklinde sona ermektedir.

16- Rivâyette; İbn Mâce, Cihâd 7 ; *Müsned*, i/65 b, i/67, i/76 a'da " على المنبر " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyette ilave olarak; Dârimî, Cihâd 32'de " وهو " ; *Müsned*, i/67'de " قال أيها الناس هجروا فإني مهجر فهجر الناس أيها الناس " yer almaktadır. Rivâyette " على المنبر " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " منبره " ifadesi yer almaktadır. Rivâyette " وهو علي المنبر " ifadesi yerine; *Müsned*, i/63'de " أنه حدثه قال سمعت عثمان معني يقول يا أيها الناس " getirilmiştir.

17- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يقول " yer almamaktadır. Rivâyette ifade; *Müsned*, i/65 b ve i/76 a'da " علي المنبر أيها الناس " şeklinde yer almaktadır.

18- Rivâyette ilave olarak; Dârimî, Cihâd 32'de " كنت " ifadesi yer almaktadır.

19- Rivâyette " كتمتكم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60, i/65 a ve i/67'de " محدثكم " ; *Müsned*, i/63'de " أحدثكم " yer almaktadır.

20- Rivâyette " حديثا " ifadesi yerine; *Müsned*, i/67'de " بحديث ما تكلمت به " ifadesi getirilmiştir.

21- Rivâyette; Rivâyette " سمعته من " ifadesi; *Müsned*, i/67'de " سمعت " şeklinde bulunmaktadır.

22- *Müsned*, i/60, i/65 a ve i/67'de " كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه " ifadesi bulunmamaktadır. Bu ifade yerinde; *Müsned*, i/60'da " لم يكن يمنعني أن " ; *Müsned*, i/65 a'da " ما كان يمنعني أن أحدثكم إلا الضن عليكم و إنني " ; *Müsned*, i/67'de " إلي يومي هذا " ; *Müsned*, i/67'de " أحدثكم به إلا الضن بكم " yer almaktadır.

23- Rivâyette ilave olarak; *Dârimî*, Cihâd 32, *Müsned*, i/65 a'da " إنني " bulunmaktadır. Rivâyette " سمعت " lafzı yerine; *Müsned*, i/67'de " قال " bulunmaktadır.

24- Rivâyette; *Müsned*, i/63'de " كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه " ifadesi yer almamaktadır. " ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم " ifadesi yer almamaktadır.

25- Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/67'de " يقول " lafzı yerine " إن " bulunmaktadır.

26- Rivâyette " رباط " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " حرس " bulunmaktadır.

27- Rivâyette " يوم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " ليلة " gelmektedir.

28- Rivâyette ilave olarak; *Müsned*, i/60 ve i/65 b'de " تعالي " bulunmaktadır.

29- Rivâyette " خير " ifadesi yerine; *Müsned* i/60, i/63, i/65 a i/67'de " أفضل " yer almaktadır.

30- Rivâyette " يوم " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60, i/65 a'da " ليلة " gelmiştir. Ayrıca rivâyete ilave olarak; *Dârimî*, Cihâd 32'de " عام " bulunmaktadır.

31- Rivâyette " فيما " lafzı yerine; *Müsned*, 1- 67'de " مما " gelmiştir.

32- Rivâyette; *Müsned*, i/60 ve 1- 65 a'da " فيما سواه من المنازل " ifadesi yerine; *Müsned*, i/60 ve i/65 a'da " يقام ليها و يصام نهارها " ifadesi yer almaktadır. *Müsned*, i/63 ve i/67'de " من المنازل " ifadesi yer almamaktadır. Rivâyete ilave olarak; *Müsned*, i/63'de " فليربط امرؤ كيف شاء هل بلغت قالوا نعم قال اللهم أشهد " ; i/67'de " فليربط امرؤ حيث شاء هل بلغت كم قالوا نعم قال اللهم أشهد " yer almaktadır.

İsnâd:

Hasan b. Ali b. Muhammed (v242) : Künyesi Ebû Ali'dir. İbn Şeybe, 'sika', 'sebt', 'mutkîn'; Hatîb, 'sika', 'hâfız'; Nesâî, 'sikadır' demişlerdir.¹

Hişam b. Abdilmelik (v.227) : Künyesi Ebû'l-Velîd'dir. Ahmed b. Hanbel, 'mutkîn'; Ebû Hâtim, 'imam', 'fakih', 'sika', 'âkil', 'hâfız'; İclî, 'sika' demişlerdir.²

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman (v. 175) : Künyesi Ebû'l-Hâris, nesebi el-Fehmî'dir. Bu râvî hakkında; Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Muhammed b. Sa'd, 'sikadır' demişlerdir.³

Zühre b. Ma'bed b. Abdullah (v.127) : Künyesi Ebû Ukayl'dir. Ahmed b. Hanbel, 'sika'; Nesâî ve Ebû Hâtim, 'lâ be'se bih' ifadelerini onun için kullanmışlardır.⁴

Haris –Mevla Osman- (v.?) : Künyesi Ebû Salih'dir. 'Türkân' ya da 'Bürkân' olarak da bilinir. Hayatı hakkına fazla bilgi bulamadığımız râvî hakkında İbn Hibban ve İclî, 'sikadır' demişlerdir.⁵

Osman b. Affan (v.35) : Sahâbî râvî.⁶

Hadis-i şerif merfû' muttasıl bir rivâyettir. Hadisin râvîlerine baktığımızda sadece Zühre b. Ma'bed b. Abdullah hakkında rivâyetine itibar için bakılabileceğini ifade etmek için 'lâ be'se bih' ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu lafız ile tavsif edilen kişi tamamen de terk edilmez. Hadisin metninde de baktığımızda Kur'an ve Sünnet'e aykırı

¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 398; es-Suyûtî, *et-Tabakât*, s,232.

² Zehebî, *Siyer*, X, 341; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 65; Zehebî, *Mizân*, IV, 301; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 33.

³ es-Suyûtî, *et-Tabakât*, s,101; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 608; Zehebî, *Siyer*, VIII, 136; Zehebî, *Mizân*, III, 423.

⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 202; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 599; Zehebî, *Siyer*, VI, 147.

⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 558.

⁶ Zehebî, *Siyer*, V, 10.

bir ifade yer almadığını görebiliriz. Sonuç olarak hadis için 'hasen' bir rivâyettir diyebiliriz.

J- HZ. ALİ SEVGİSİ

Züheyr b. el-Akmar Hadisi:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن عبد الله بن الحرث عن زهير بن الأقرم قال بينما الحسن بن علي يخطب بعدما قتل علي رضي الله عنه إذ قام رجل من الأزد آدم طوال فقال لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واضعه في حبوته يقول من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب ولولا عزيمة رسول الله صلى الله عليه وسلم ما حدثتكم.

Abdullah * Bâbam * Muhammet b. Câfer * Amr b. Murra * Abdullah b. el-Haris * Züheyr b. el-Akmar. Şöyle rivâyet etti: Hasan b. Ali, bize Hz. Ali (r.a.) şehit edildikten sonra bize hitab ediyordu. O esnada Ezd kabilesinden adamın birisi (uzun boylu biri) çıkageldi. Ve dedi ki: Allah Resûlü, O'nu (Ali (r.a.)'i) sevdikleri arasında sayarak burada olan olmayana ulaştırırsın. "*Kim beni severse Onu da (Ali'yi) sevmek durumundadır*". Şayet Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu sözü söylediği esnada ki azametini görmüş olmasaydım bunu size söylemezdim.¹

Hadis-i şerif Ahmed b. Hanbel'in infirâd ettiği hadislerdendir. Hadis-i şerif diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Hadis-i şerif sadece Müsne'de yer aldığından metin tahkiki yapılamamıştır.

Hadis-i Şerif Merfû' muttasıldır. Ancak Tabiin tabakasında olan râvîlerin vefatları bilinmemektedir. Sahâbî râvî de mübhemdir.

TAHKİK:

İsnâd:

Muhammed b. Cafer (v.193) : Künyesi Ebû Abdullah, lakabı da Ğunder'dir. Yahya b. Maîn, 'kitabından rivâyetleri esahh'; Ahmed b. Hanbel, 'Şu'be'nin rivâyetlerinde sika'; İbn Mehdî, 'Şu'be'nin rivâyetlerinde sebt'; İbn Âdiy, 'sika' râvîlerden sayar.²

¹ *Müsned*, V, 366.

² İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 50; *Mîzan*, III, 502; *Ebû Hâtim, el-Cerh*, VII, 21; *Siyer*, IX, 101, *İbn Hacer, Tehzîb*, V, 64.

Şu'be b. Haccâc (v.160) : Künyesi Ebû Bistam'dır. Ahmed b. Hanbel, 'bazı isimlerde hata yapmasına rağmen' onun için Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ile birlikte 'sebt'; Süfyân ve eş-Şâfî, 'emîru'l-mü'minin fi'l-hadis', Yezîd b. Zürey' de onun için 'hadiste Şu'be'den daha sevimsisini görmedim', demişlerdir.¹

Amr b. Murra b. Abdullah b. Târik (v. 118) : Künyesi Ebû Abdullah'dır. Bu râvî hakkında; Â'meş, es-Sevrî, Evzâî, İbn Maîn 'sika'. Ebû Hâtim, 'sika' ve 'sadûk' terimlerini kullanmışlardır.²

Abdullah b. el-Hâris ez-Zebîdî (v.?) : Yahya b. Maîn'in, 'sebt' lafzını kullandığı râvî, *et-Takrîb* ve *et-Tezîbü'l-Kemal*'de 'sika' râvîler arasında zikredilmektedir.³

Züheyr b. el-Akmar (v.?) : İclî, Nesâî ve Amr b. Murra, 'sikadır', demişlerdir.⁴

Racül : Mübhem sahâbî râvî.

Hadis-i şerif mübhem bir sahâbî tarafından rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde hadisi ondan aldığı ifade eden Züheyr b. el-Akmar ve ondan da hadisi alan Abdullah b. el-Hâris ez-Zebîdî'nin de vefatları bilinmemektedir. Yani râvîlerin birbirlerini görüp göremeyeceğinin tespiti biraz zordur. Ancak râvîler hakkında da cerh ifade eden lafızlar da kullanılmamıştır. Metin her ne kadar karışıklık döneminde söylendiği için sanki o ortamın getirdiği bir rivâyetmiş gibi gözükse de biz Efendimiz'in (s.a.) Hz. Ali (r.a.) hakkındaki muhabbetini bilmekteyiz. Bunun dışında metni terk etmeyi gerekli kılan bir ifade de yer almamaktadır. Sonuç olarak hadis için 'zayıf' bir rivâyettir diyebiliriz.

---

¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 202; Buhârî, *et-Târîh*, IV, 204; Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IV, 369; es-Suyûtî, *Tabakât*, s,406; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 456.

² es-Suyûtî, *Tabakât*, s,54; Zehebî, *Siyer*, V, 196; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 89; İbn Hacer, *et-Takrîb*, I, 426.

³ Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 31; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 24; İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,242; Mizzî, *el-Kemal*, XIV, 402.

⁴ İbn Hacer, *et-Takrîb*, s,157; Mizzî, *el-Kemâl*, XXXIV, 219.

II. BÖLÜM

RİVAYETLER İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Bu başlık altında; birinci bölümde rivâyetlerin asıllarını, râvî değerlendirmelerini, tahrir ve tahkiklerini verdikten sonra ilgili rivâyetlerin gecikme

nedenlerini, bizlere vermiş oldukları mesajları tespit etmeye ve yine başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız.

A- KELİME-İ TEVHİD GETİRENİN CENNETE GİRMESİ

Yukarıda değerlendirmiş olduğumuz ana başlığı ile; " *Kim Lâ İlâhe İllallah Derse Cennet'e Girer*" hadisi ile ilgili rivâyetlerden genel olarak anlaşılan şudur ki; henüz Müslüman olmuş diyebileceğimiz bir topluluğa hitap olarak söylenmiş olan bu hadisin, kelime-i tevhid getiren kimsenin cennete gireceğine açık bir delil olduğunu söyleyebiliriz.

Tevhide iman ve bu mevcut imanın sonucunda Allah'ın merhametinin bir neticesi ve kuluna mükâfatı olarak bu imanın, dünya ve âhırette kul için emniyet olacağı ve bu imanının karşılığı olarak da ateşten kurtuluşun gerçekleşeceği aşikârdır. Ateşten kurtuluş iki şekilde zuhur eder. Ya bu kişi, cehenneme girecek ve işlediklerinin cezasını çektikten sonra cennete girecektir. Veya bu kişi, Allah'ın merhameti ile cehenneme girmeden sorgusuz sualsiz cennete girecektir. Tevhide imanın da gerçekleşmesi için, İlâhî tevhid ve şahâdetin farkında olarak, "*lâ ilâhe illallah*" ifadesinin kalp ve dil ile onaylanmış olması gereklidir. Ancak bu müjdeye aşırı güven duyarak ve bilerek ameli terk etmenin yanlışlığı –ki hadisin geciktirilme sebebi olabilir- ve neticede Allah'a bir isyanın vukû bulması söz konusudur. Özellikle Hz. Ömer, insanların ataletle düşeceği korkusu ile duyduğu endişeyi dile getirmiş ve Efendimiz'e (s.a.) duymuş olduğu bu ızdırabı ifade etmekten çekinmemiştir. Efendimiz (s.a.) de Onu destekler mahiyette hareket etmiş ve hadisin rivâyet edilmesine o an için mani olmuştur. İlk etapta bu engellemenin yapılmasının yukarıda da belirttiğimiz gibi daha İslam'ın ilk yıllarında olduğunu düşünürsek –kabul ettiğimiz görüş budur- isabetli bir karar olarak açıklanabilir. Çünkü iman henüz yayılıyor ve insanlar şirkten yeni kurtuluyordu. İnsanlar tembelliğe düşüp ameli terk edebilirdi ve bu durumun önüne geçilmeliydi. İşte burada müdahale Hz. Ömer'den (r.a.) gelmiş ve Efendimiz (s.a.) hadisin rivâyetini o an için engellemiştir. Tabii ki bu engelleme ömür boyu yapılan bir tahdit değildi. Bundan dolayı bu müjde, artık ashâbın imanının kemâle ermesinden sonra ilan edilmiş ve aslında hadisin de rivâyet edilmesinde ortada bir sakınca kalmamış ve hadis rivâyet edilmiştir. Eğer emir devamlılık arz etseydi Resûlullah (s.a.) o kat'iliği hemen orada ifade ederdi -ki ilk etapta rivâyetine göz yummuştur- veya ashâb bu rivâyetleri bildirmezdi.

Gecikme sebeplerinden biri de daha doğrusu hadisin gecikmiş olsa da daha sonra rivâyet edilmesi, ilmin gizlenmesini kabul etmeyen ve gizleyeni tehdit eden rivâyetin¹ râvî tarafından bilinmesi ve rivâyet ederken de bu endişesini dile getirmesi de eklenebilir. Kadı İyaz gecikme sebebi olarak; bilginin o an için gizlenmesi ve bunun sonucunda çıkabilecek bir fitneye sebep olma korkusu ile meseleyi açığa kavuşturmaya çalışmıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki, içerisinde hala, müşriklerin, Yahudilerin, Hıristiyanların ve münâfıkların bulunduğu bir toplumda bu çeşit zaruretlerin ortaya çıkması gayet doğal olsa gerekir. Bir diğer sebep, bazı insanların yanlış anlayabileceğinden korkulması ve son olarak da toplumun, o an hadisi anlayamayacağı veya hadisin asıl maksadını yanlış değerlendirebileceği endişesi iledir ki Efendimiz'den (s.a.) duymuş oldukları hadislerin rivâyetini geciktiren ashaptan birkaç râvî olmuştur. Bu râvîler de hadisi ancak vefatlarına yakın zamanda rivâyet edebilmişlerdir.²

İmam Müslim bu hadisin, henüz İslam'ın ilk yıllarında rivâyet edildiğine dikkat çekmiştir. Aynı görüş Kadı İyaz tarafından da dile getirilmiştir. Ancak Nevevî bu bilgiyi verdikten sonra; tevhid sonucu verilen bu müjdeye dâhil olacak kişinin, akıl-bâliğ olduktan sonra şirk ve ma'siyete de düşmemiş olmasının önemine dikkat çekmiştir. O kimsenin ehl-i tevhid olduğunu dile getirip de günahkâr olması durumunda da önce cehenneme gireceğini ve daha sonra cezası bitince cennete gireceğini ifade etmiştir. Hasan Basrî ise bu konuyla alakalı olarak, kişinin tevhide kabul etmiş olsa da günahlarından pişman olmuş ve tövbe etmiş olması gereklidir, kaydını dile getirmiştir.³ Yine Nevevî, günah işleme hususunda şu açıklamada bulunmuştur; "Bir kimse hırsızlık yapmak veya adam öldürmekle küfre girmiş olmaz. Bu kimseler, imanlarında noksanlık olan mü'min kimselerdir. Onları Allah Teâla eğer bu hal üzere ölürler ise, büyük günah ile gelmiş olduklarından ister affeder ve cennetine koyar, isterse de cezalarını çektikten sonra cennete koyar"⁴ demiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden iki sonuç çıkmaktadır: Birincisi, kişinin işlemiş olduğu diğer günahlarının da affedileceğinden ya da cezasının çekildikten sonra cennete girebileceğinden, ikinci olarak da küfür üzere ölenin nihâî olarak cennete giremeyeceği gibi tevhid üzere ölenin de cehenneme girmeyeceğidir, diyebiliriz.

---

¹ Hz. Peygamber s.a. : "Bir kimseye bildiği bir konu sorulduğunda cevap vermezse, kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur." buyurmuştur. (Tirmizî, İlim, 3)

² Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, VII, 328.

³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, VII, 328.

⁴ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, II, 40.

Hadislerde geçen "ittikal" den maksat; yapılan amellere güvenerek insanların kendi istedikleri bir takım şeyleri rahat yapabileceklerinin ve Allah c.c.'nin yapılmasını istemiş olduğunu yerine getirmeyecekleri endişesidir. Hadisin rivâyet edilmesinin Muaz b. Cebel'in ömrünün sonlarında olması ve ilmin gizlenmesinden korkarak rivâyet etmesi, aslında Resûlullah'ın (s.a.) hadisi söylediği anda müjdelemeyi ertelemesi Onun hadisi son nefesine kadar rivâyet etmemesini gerekli kılmıştır. Aslında burada Muaz b. Cebel hadisin söylenmemesinden değil, ilmin gizlenmesinden dolayı ayet ve hadislerde var olan tehditten korkmuştur. Sanki O, Resûlullah'ın (s.a.) o an vermiş olduğu umûmî mesajı ve maksadı anlamış ve hemen akabinde 'müjdeleyeyim mi?' diye sual etmiştir. Efendimiz'in (s.a.) veya Hz. Ömer r.a.'in etkisi ile de olsa, netice itibarı ile hadisi rivâyet etmemeyi uygun görmüş ve vefatına kadar beklemiştir.¹ Ebû Hureyre'nin hadisi rivâyeti geciktirmesinin asıl sebebi ise İmam Nevevî tarafından şöylece açıklanmıştır; Hz. Peygamber (s.a.) tarafından maslahatın gözetilmek istenmesidir, yoksa bu haberin iletilmesinin haram olmasından değildir. Efendimiz (s.a.), Hz. Ömer'in uyarısı ve teklifi üzerine bu kararı almış, hadisin rivâyet edilmesini o an için istememiştir.²

Konumuz olan bu hadisler, merhum Ahmed Naim tarafından şöylece yorumlanmıştır; bu hadis, o zamanda var olan Râfızî ve İbâdiyye gibi bazı mezheplere cevap niteliğindedir. Çünkü bu gruplar, tevhid akidesini içinde taşıyan ancak ibadet etmeyenlerin cennete giremeyeceğini savunmaktadırlar. Onlara göre büyük günah işleyenler, cehennemde ebedî kalacaklardır. Kur'an-ı Kerim'de ise bu görüşün aksine şirk ve zulüm dışında işlenmiş olan günahların affolunabileceği yine Yüce Mevlâ tarafından bildirilmektedir. İşte konumuz olan bu hadisler bu batıl inancı tezkîb eder mahiyettedir. Yine Aynı'nin bu konudaki görüşünü Ahmed Naim, şahâdetin cennete girebilmek için müşriklere yönelik olduğunu ifade etmiştir. Eğer müşrik 'lâ ilâhe illallah' derse ve bu hal üzere yaşayıp ölecek olursa cennete girer anlamını içermektedir.³ Yani şirke düşmüş olan biri cennete girmek istiyorsa önce kelime-i tevhid getirmelidir. Bu da o kimsenin öncelikli olarak iman ettiğinin dünyadaki kanıtıdır. Bu ikrar ile hem canını, hem de malını koruma altına almıştır. Ancak âhiretteki durumunun yalnız Allah tarafından bilindiği bilgisinin de devrin müşrik toplumuna yapılan bir ikaz niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

---

¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c 1, s 227.

² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c 11, s 25.

³ Ahmed Naim, *Tecrîd Tercemesi*, IV, 267.

Yukarıda verilen görüşlerden anlaşılacağı üzere kelime-i şahâdeti kabul edip, dil ile ikrar eden ve tevhid anlayışı içerisinde yaşamaya çalışan kişi, eğer şirk dışında büyük günahları da olsa Allah'ın affına mazhar olabilir veya kendisi, af edilmesi için tövbe ederse bağışlanarak cennete -ya cezasını çektikten sonra veya affedilerek- girecek olduğudur. Burada unutulmaması gereken ise kişinin bu müjdeye güvenip ameli terk etmesi, kendisine kurtuluşun değil ancak azabın yolunu açacak olduğudur.

B- ALLAH'IN KULLARINA KARŞI MERHAMETİ

İnsanlık var oldukça devam edecek olan iman ve küfür, insanların mahiyetini bilemediği, aslında ilâhi bir denge olmaktadır. Yani imtihanın mahiyeti bu iki kutbu gerekli kılmaktadır. İnsanoğlu ya inanacaktır ya da inanmayacaktır. Bu olması gerektir. Eğer aksi olsaydı, yani herkesin bütünüyle iman etmesi veya yine aynı şekilde tamamen küfür içerisinde olması dünyanın imtihan mekânı olması özelliğini kaybetmesi, bu da artık son bulmasının gerekliliği anlamını taşımaktaydı. Yaratılışın her türündeki bu denge mutlaka iman için de söz konusu olacaktır. İşte bu sebeple var olmaya devam edecek olan dünya hayatının, kendisi için belirlenen zamana kadar devamının sürdürülmesi için her iki fikrin de mevcudiyeti gereklidir. Günah işlemek insanlık için kaçınılmaz olan bir durumdur. Yani insanoğlu her zaman günah ile baş başa bırakılmaktadır. İşte burada önemli olan günahın işlenmiş olmasından ziyade, sonrasında tövbeye dönülmesidir. Tabî ki tövbenin devamını getirmek yani yeniden ma'siyete düşmemek şartı ile dir.¹

Bir önceki konumuzda da değerlendirdiğimiz gibi yine Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bu rivâyeti geciktirmesi sebebi, Allah'ın rahmetinin genişliğine güvenip ashâbın ve giyablarında bizlerin amelde gevşeklik göstereceğimiz korkusudur. Yine bu sözün son zamanlarda rivâyet edilmiş olması ile ilmin, bilginin gizlenmesi korkusu ile rivâyeti söz konusudur.² Ebû Eyyûb el-Ensârî, muhtemelen son zamanlarında ashâbın durumunu tahlil etmiş ve imanlarındaki sağlamlığı neticesi ile kendilerine duydukları aşırı güvenden rahatsız olmuş ve önceleri onların bu güvenlerini biraz olsun kırmamak için rivâyet etmediği hadisi ömrünün son zamanlarında rivâyet etmiş olabilir. Burada onun gayesi biraz da olsa onları uyarmak ve amellerini, huşû ve korku içerisinde yapmalarını sağlamaktır.

¹ Geniş bilgi için, bkz. Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVII, 62.

² Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVII, 64.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da Allah Teâlâ'nın tüm insanlığı iman üzere sabit kılabilceği gibi yine tüm insanları küfür üzere de bırakabileceğidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi yaratılışın gayesinin imtihan olması hasebiyle Yüce Rabbimiz insanları iman-küfür arasında bir denge üzerine halk etmiştir. Tüm bu bahsedilenler Allah'ın merhamet sahibi olmasındandır. Yani küfür de iman da O'nun yüce kudretindedir. Her ikisinde de daimi olmak ancak O'nun dilemesiyledir. İman, insana en büyük rahmettir. İşaret edilen bir diğer husus da şudur ki, insan günahsız olmaz bu yüzden işlemiş olduğunuz günahlar sizi umutsuz bir korkuya sevk ettirmesin. Allah'ın rahmeti geniştir. Eğer günahsız olsaydınız Allah kudreti gereği günah işleyen bir kavim var eder ve onlara merhamet ederdi.

Allah Teâlâ'nın rahmetinin gereği olarak günah işlemek her an olabilecek olan bir fiildir. Kulun günahını itiraf edip Allah'a yaklaşması gereklidir. Allah böyle bir davranışta olan kulunu sever ve onu affeder. Kişinin kendine güvenmesi ve Allah'tan bağımsız olması düşünülemez. Bu yüzden Allah Teâlâ Hazretleri kullarına "Hep birlikte Allah'a tövbe edin"¹ buyurarak günah işleyen kişinin veya toplumun kendisine yönelmesini emretmektedir. Eğer kul gurur ve kibir yaparak günahına tövbe etmezse ve tövbeden uzak kalırsa, Allah'ın sevdiği ve tavsiyesine uyan kulları arasından kendini büyük görmesi ve kibirlenmesi sebebiyle çıkarılır. Yine günahkâr kulun işlediği günahlardan biri de yaptıklarından dolayı pişman olmayıp işlediklerinde ısrarcı olmasıdır ki bu da ayrı bir ma'siyettir².

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi; Allah Teâlâ'nın kullarına sonsuz bir lütfu, tövbe kapısını sonuna kadar açık tutmuş olmasıdır. Rahmeti ile âlemi kuşatan Allah'ın bir de azap kapısı vardır ki oradan tüm inananları muhafaza buyursun! Kulun kendisine, açılan tövbe kapısından girmemesi kadar yapacağı bir kötülük herhalde olmasa gerekir.

C- FİTNE DEN UZAK DURMAK İLE İLGİLİ HADİS

İlgili konu başlığı altında vemiş olduğumuz rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Müslüman'ın Müslüman'ı katli fitne sebeplerinden ve tabii sonuçlarından biri olmaktadır. İnsanların ve özellikle Müslümanların içerisine düştükleri ve düşürdükleri fitneler

---

¹ Nûr, 24-31.

² Münâvî, *Feyzül-Kadîr*, V, 331.

sonucu, birbirleri ile husûmetlere hatta savaşmalarına sebep olan bazı olaylara karışmak ve bizzat olayların içerisine düşmek durumunda kalmışlardır. Hadisteki gecikme sebebi hakkında, hadis sadece Müsned'de yer aldığı için şerhlerde de bu konu hakkında bilgi bulamadık biz sadece iki Müslüman grubun birbiri ile savaşması hususunu ve savaş ortamını ele almaya çalışacağız.

Hadisi şeriflerden de anlaşılacağı üzere cehenneme giriş sebeplerini incelediğimizde bu sebeplerden birisinin de iki grubun birbirine öldürmek gayesi ile kastetmesidir ki görüldüğü üzere her iki grubun da cehennem ateşi ile cezalandırılacağı açıktır. Yine rivâyetler gösteriyor ki cehenneme girecek olanların vasıfları arasında Müslüman'ın Müslüman'ı katli meselesi bulunmaktadır. Bir de eğer bu mesele; hak olmayan, basit bir konuyu ihtiva ediyorsa ve iki Müslüman'ın arasını bozabiliyorsa, netice itibarı ile birbirlerini öldürebiliyorlarsa cehennem o iki gruba da hatırlatılmaktadır.

İmam Nevevî bu konuda genel olarak, katilin ve maktulün te'vile gerek olmadan cehennemde olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu iki grubun birbirleri ile savaşmaları başlı başına bir ma'siyettir. Zaten İslam âlimleri ma'siyetin günah olması hususunda icmâ' halindedirler. Onlar bu fiilleri ile cehennemi zaten hak etmişlerdir¹.

Feyzül-Kadir'de bu konu hakkında şu hususlara dikkat çekilmektedir: Eğer işin içersinde dünyevi menfaatlerden veya mülk edinme isteğinden kaynaklanan düşmanlık varsa her iki tarafında cehennemde olduğu açıktır. Tabii ki Hz. Peygamber (s.a.) kâtilin cehenneme girmesinin yanında maktûlün de girmesini, kişinin hasım olarak karşısında bulunan kardeşini öldürmek istemesinden veya öldürmeye teşebbüs etmesinden kaynaklandığını açık bir şekilde izah etmiştir. Ayrıca her iki grup da birbirlerine kılıç çektiklerinden ve savaşlarından dolayı cezalandırılacaktır².

Ayrıca bu rivâyetin, Hz. Ali ile Hz. Âişe r.anhümâ arasında cereyan eden cemal olayından sonra söylenmiş olabileceğine dikkat çekilmektedir. Kastallânî de aynı şekilde maktûlün de kâtil ile beraber cehennemde olduğunu çünkü onun da kardeşini öldürmeye teşebbüs ettiğini ve her iki grubun da kıtal sebebi ile ceza çekeceğini ifade etmiştir³.

---

¹ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVIII, 11.

² Münâvî, *Feyzül-Kadîr*, I, 300.

³ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XI, 235; Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XVIII, 11.

Hadisler ve şerhlerden de anlaşılacağı üzere hem kâtil hem de maktûl gerekli cezayı birbirlerini öldürmek istediklerinden dolayı çekeceklerdir. Ancak bu olayın muhatapları sahâbe olunca İslam âlimleri biraz daha ihtiyatlı davranmış ve vermiş oldukları kararı ictihâdî olarak değerlendirmişler ve savaştan bu iki grubun da masum olabileceğini ifade etmişlerdir. Yine de âlimlerin bir kısmı savaştan cezasının çekileceğini savunmuş olsalar da biz, o zamanın olaylarını, bu olayların sebeplerini ve tabîî ki niyetlerini bilmediğimiz için işin uhrevî kısmını her şeyi bilen Allah'a havale ediyoruz.

Yukarıda hadisin rivâyet edilmiş olabileceği zamanın tahlilini kısaca yaptıktan ve sahâbenin bu karışıklıktaki konumunu değerlendirdikten sonra mevcut rivâyetin geciktirilmesi sebebi olarak şunları ifade edebiliriz: Râvî muhtemelen bu hadisi, manasından da anlaşılacağı gibi henüz ortamın karışık olduğu bir dönemde muhtemelen hem olaylara karışmaktan hem de bu rivâyetin bazı kimseler tarafından kabul edilmeyeceği zannı ile katledilme korkusu, ortaya çıkan olaylardan hadiste belirtilen tehdit sebebiyle kendisini uzak tutma isteği, fitneye karışmamaya özen göstermek için geciktirmiştir şeklinde açıklayabiliriz. Hadisi râvî, aynı zamanda bu çıkan karışıklıklara katılan grupların durumunu da ifade etmek için bu zamanda rivâyet etmiş olabilir.

D- KADİR GECESİ İLE İLGİLİ HADİS

Übeyy İbn Ka'b r.a.'den rivâyet edilen ve kadir gecesinin ramazan ayının hangi gün ve gecesine tesadüf ettiğinin İbn Abbas (r.a.) tarafından söylenmek istenmemesi ile ilgili bu rivâyette belki de İbn Ka'b (r.a.) aslında hangi geceye tesadüf ettiğini bilmekte ve bilgisini te'yid ettirmek istemektedir. Ancak İbn Abbas (r.a.) bir takım endişeler neticesinde onlara bu bilgiyi vermek istememiş ve onları kibar bir şekilde reddetmiştir. Tabîî ki bu gece ile ilgili başka rivâyetler de olduğundan gecenin ta'yininin yine ashab tarafından ve aynı rivâyet içerisinde belirtilmiştir. Bu bilginin varlığı yani ashab tarafından bilindiği Übeyy İbn Ka'b'ın Abdullah İbn Mes'ûd ile olan müzakeresinden anlıyoruz.

Kısaca bu bilgiyi verdikten sonra bu konu hakkında şerhlerde verilen bilgilere geçebiliriz. İbn Abbas, kadir gecesinin ramazan ayının son yedisinde olabileceğini açıklarken Kur'an-ı Kerim'de geçen yaratılan 'yedi yer ve gök' gibi yedi güne işaret eden birçok ayetin olduğunu ve bu ayetlerin varlığı neticesi ile bu sayının yedi olarak tespit edildiğini belirtmiştir. Bir de İbn Abbas'ın bu sayıyı yani Kadir gecesinin son on günde

olduğunu, Hz. Ömer r.a.'in kendisine sorması ile tespit ve teyid ettiğini görmekteyiz. İslam Âlimleri de bu gecenin hangi gece olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas'ın ise (r.a.) bu geceyi, insanların öğrenmek istediğinde ramazanın tümüne hasretmesi onların sadece bu geceye güvenecekleri ve ramazanın bereketinden istifade edemeyecekleri korkusu sebebiyledir. Bu yüzden bu soruya cevaben, "bütün gecelerindedir" cevabını vermiştir¹. Son on günde olduğunu da ifade eden âlimlerin delilleri ise Resûlullah'ın (s.a.) itikafa ramazanın son on gününde girmiş olması delil gösterilmiştir. Bir de bu gecenin tek gecelerde olduğu ifade edilmiştir.

Zürkânî Şerhi'nde bu konu hakkında, bu gecenin öneminin Kur'an'ın indirilmiş olduğuna da dikkat çekerek değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kadir suresinin de nüzûlü bu gece olmuştur. "Kur'an-ı Kerim kadir gecesi indirilerek bu gecenin yüceliği ve önemi bir nevi Allah tarafından vurgulanmıştır."² Bu gecede meleklerin yeryüzüne indikleri de aşikârdır. Yani tam bir ibadet gecesidir.

Hadisi Said bin Müseyyeb mürsel olarak rivâyet etmiş ve "size hangi gecede olduğunu bildireyim mi?" dedikten sonra susmuş ve bir müddet beklemiştir. Ancak hangi gece olduğunu bildirmemiş ve "unuttum" demiştir. Ne unutmama sebebini açıklamış ne de gece hakkında bilgi vermiştir. Ancak şöyle bir izah getirilebilir ki o gecenin diğer geceleri gölgelemesi korkusudur³. Yine İbn Abbas r.a. bu geceyi insanların ameli terk etmesinden korkması neticesinde bizlere bildirmekten kaçınmıştır. Yoksa kendisi bizzat hangi gecede olduğunu biliyordu. Yani bütün ibadetlerin bu gece yapılıp diğer gecelerin biraz ihmalinden korkulması diyebiliriz⁴. Ancak bu geceyi ihya etmek isteyen bir kimse ramazanın diğer gecelerini de dikkatle takip etmek ve ramazan ayı boyunca uyanık olmak durumundadır ki bu da ramazanın tam manası ile ihyasıdır. İşte belki de râvînin de istediği budur ve onun bu isteği gerçek olmuştur.

---

¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 260. Rivâyetlere bakıldığında bu gecenin; özellikle ramazanın ikinci yarısında, on yedi, on dokuz, yirmi bir, yirmi üç, yirmi dört ve yirmi yedinci gecesinde olduğu ve özellikle yirmi üçüncü ve yirmi yedinci gecelerin olduğu ağırlık kazanmıştır. Konumuz kadir gecesinin hangi güne rastladığı olmadığından bu kadarı ile yetiniyoruz. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 260-265; Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, II, 294; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, III, 425; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, IV, 177.

² Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XIII, 143.

³ Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, II, 294.

⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, III, 425.

Bu hadisin, bizlere vermiş olduğu açık işaret şudur ki, kadir gecesi gibi bereket ve kurtuluşa haiz bir gecenin gizlenmesi söz konusudur¹. Bu gecenin gizlenmesi ile ilgili Resûlullah (s.a.) bir emrinin olup olmadığı hususunda da bir bilgiye ulaşamadık. Yani anlaşılan şudur ki ashab bu geceyi kendi ihtiyarı doğrultusunda saklı tutmuş ve bizlere ilan etmemiştir. Her ne olursa olsun bu geceyi Allah Teâlâ hazretleri biz Muhammed (s.a.) ümmetine has bir kurtuluş gecesi olarak hediye etmiştir. İşte bundan dolayı genel kabul edilen görüşler doğrultusunda bu geceyi ihya etmek isteyen bir mü'min ramazanın son on gecesinde uyanık kalacak ve kendisi için aralanan kurtuluş kapısından girmeye çalışacaktır. Bu gecenin hangi gecede olduğundan ziyade bizlerin ne yaptığı önemlidir. Allah cümlemize bu geceyi yakalayıp affedilmeyi nasip etsin.

E- NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇMEK İLE İLGİLİ HADİS

Öncelikle, İslam âlimleri namazı bozan hususlarda ittifak edememişlerse de bir kimsenin namazda önünden geçilmesi ile namazın bozulup bozulmayacağı üzerinde bozulmayacağına ittifak etmişlerdir. Bu hadis ile de, âlimler her ne kadar namazı bozmasa da namaz kılanın kalbini meşgul etmesi açısından kişinin önünden geçilmesinin namaza noksanlık vereceğini vurgulamışlardır. Ancak namazın bozulması söz konusu değildir².

Rivâyetin geciktirilmesi ile ilgili her ne kadar bilgi bulamamışsak da hadisten anlaşılan şudur ki; bu rivâyet namaz kılarken Resûlullah (s.a.)'in önünden geçtiğini ifade eden şahsın kendi başından geçen ve başkalarının bilmesini istemediği bir olay ile alakalıdır. İfadesinde çocuk olduğunu da vurgulayan ve yaşı hakkında bilgi vermeyen bu zat, ancak bir soru üzerine olayın kendince mahiyetinden bahsetmiş ve artık gizlemenin doğru olmadığını düşünmüş olabilir. Rivâyette enteresan olan Efendimiz'in (s.a.) kendisine yapmış olduğu bir dua neticesinde kötürüm kaldığını ve bu halin uzun süre devam etmiş olduğunun söylenmiş olduğu ki, Resûlullah'ın (s.a.) böyle bir uygulamasını daha önce hiçbir kimse için tasarruf etmediğini ve O'nun (s.a.) merhametinin ne denli geniş olduğunu bilmekteyiz. Râvîlerin sıhhat durumlarına da baktığımızda problemlili görünen bu rivâyetin sahih olmadığını sıhhati ile alakalı değerlendirmemizde ifade etmiştik.

¹ Zûrkânî, *Şerh-ü Zûrkânî*, II, 294.

² Azîmâbâdî, *Avn-ü'l-Ma'bûd*, II, 282.

Eğer böyle bir rivâyet söz konusu ise dikkati çeken nokta, hadisin râvîsi olan Ğazvân'ın hadisin rivâyetini geciktirmiş olmasıdır ki; vermiş olduğu söz üzerine rivâyeti geciktirmiş ve bir de râvîmiz namazda birinin aslında önünden geçilmemesi gerektiğini açıklamak zarureti hissetmiş ya da artık o kişinin ölmüş olduğunu ve artık gizlenmesinin gereksiz olduğunu düşünmüş olabilir.

F- KIYÂMET ALÂMETLERİ İLE İLGİLİ HADİS

Halen günümüzde de konu olarak önemini muhafaza eden kıyamet alametleri, sadece Müslümanların değil Gayr-i Müslimlerin de dikkatlerini topladıkları bir konudur ki sinema filmlerinde bile devamlı bu konu hem de ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir.

Bu hassas konu, Ashâb-ı Kirâm'ın da yine günümüzdeki gibi dikkatlerini celb etmiş ve bu hususta hem Efendimiz'e (s.a.) hem de ashâbın büyüklerine daima sorular sormuşlardır. Dikkatin bu konuya çekilmesinin somut bir örneği olarak "*Cibrîl Hadisi*"¹ olarak şöhret bulmuş olan rivâyet gösterilebilir. Tabii ki araştırmamızın içeriğini oluşturan ve Abdullah b. Amr'dan rivâyet edilen hadisimiz de bunun açık delili olmaktadır. Ancak Efendimiz'de (s.a.) de olduğu gibi ya bu konu hakkında fazla bir şey söylenmemiş ya da sadece alametleri hakkında bilgiler verilmiş ve susmak tercih edilmiştir. Rivâyetin bizi ilgilendiren yönü bu konu hakkında konuşulmak istenmemesidir. Bu sebeple sadece söylenmeme nedenlerini tespitte çalışacak ve alametler üzerinde fazla durmayacağız.

Rivâyetlerde de görüldüğü üzere deccal çıkacak ve bu ümmetin içerisinde kırk yıl, kırk ay veya kırk gün kalacak ve Allah (c.c.) İsa'yı (a.s.), onun katli için gönderecektir. Klasik kitaplarda ve özellikle hadislerde zikredilen kıyamet alametlerini şârihler zikretmiş ve sadece O'nun suretinin, Urve b. Mes'ûd'a benzeyeceği ve daha sonra insanların yedi yıl selamette kalacağı, iki insan arasında hiçbir şekilde bir düşmanlığın olmayacağı ayrıca vurgulanmıştır. İslam Âlimleri bu konuda rivâyetleri zikrettikten sonra Hz. İsa'nın özelliklerinden, dünyada yapacaklarından, deccal ile mücadelesinden bahsetmişler, alametleri sıralamışlar, bu alametlerin gerçekleşmeden ve yer yüzünde Allah diyen var oldukça kıyametin kopmayacağını söylemişler ve İslam'ın varlığını sürdüreceğini ifade etmişlerdir². Ayrıca deccalın nereden çıkacağı

---

¹ *Müslim*, İman 5.

² *Azîmâbâdî*, *Avnül-Ma'bûd*, XI, 309; İbn Hacer, *Fethül-Bârî*, XIII, 77-85; Mûnâvî, *Feyzül-Kadîr*, VI, 417.

hakkında da bilgiler verildikten sonra her yüz yılda dinin yenilenmesi hadisine¹ dikkat çekilerek Hz. İsa'nın nüzûlünün hak olduğunu savunmuşlar ve ineceği yer hakkında bilgiler vermişlerdir.

Yaptığımız araştırmalarda gördüğümüz şu ki İslam âlimleri, sadece kıyamet alametleri ile ilgilenmişler, zamanı hakkında bir şey söyleyememişlerdir. Bu konu hakkında susanların neden sustuklarını açıklamamışlar ve işin daha ilginç yanı Müslim şerhinde bu konu hakkında bilgi bulamamızdır. Bu sebeple şerhler, konumuz itibarı ile bizi asıl ilgilendiren kısmını boş bırakmışlardır. Bize göre rivâyet içerisinde ki bilginin gizlenmesi ve bu konu hakkında konuşmak istenmemesinin sebebi; ashâbın henüz o asırda bu tür konularla ilgilenmeyi gereksiz bulduklarından ve aslında bu konu hakkında fazla bilgi bulunmaması, verilmemesi, ayet ve hadislerde de bu soruların cevapsız kalmasıdır diye düşünüyoruz.

Ayrıca rivâyetten çıkarılabilecek sonuçlar sadece kıyamet ve alametleri ile kalmamalı. Çünkü hadisin başında görüleceği üzere sorulan soru neticesinde bir şaşırma ve bu şaşırma tesbihat (sübhânallah) ile karşılık vardır. Ashab birbirine karşı dua cümlelerini kullanmayı ihmal etmemişler hatta Efendimiz (s.a.)'e 'anam-babam sana feda olsun- şeklinde icabet etmişlerdir. Bu da olası durumlarda tesbihatın gerekliliğine işaret olmakta ve açıkça göstermektedir.

G-İDARİ VELÂYET İLE İLGİLİ HADİS

Sosyal toplum olma özelliğinin en güzel şekilde görüldüğü ve örneklerinin de oldukça fazla olduğu asr-ı saâdet döneminde toplum kurallarını, önce Kur'an-ı Kerim sonra da Hz. Peygamber (s.a.) güzel bir numune olarak belirlemiş idi.

İnsanların uyması gereken kurallar önem sırasına göre her ne kadar belirlenmemiş olsa da âyet ve rivâyetlerden anlaşılan odur ki Allah'a (c.c.) şirk koşmaktan sonra en büyük ve affına Yüce Mevla'mızın da müdâhil olmayacağını belirttiği günah olarak, "*kul hakkı*" gelmektedir. Toplum fertleri de birbirinden bağımsız yaşamayacakları için bu ilişkiler manzumesinde bir takım roller alacakları vakidir. Bu vazifeler içerisinde kimi âmir (yöneten) kimi de memur (yönetilen) olacaktır. Konumuz itibarı ile biz bu başlık altında, âmirin mesuliyetlerini öncelikli olarak görmekteyiz.

---

¹ *Ebû Dâvud*, Melâhim 1.

Çünkü kul hakkının çok rahat bir şekilde göz ardı edildiği en önemli görevlerin başında (her türlü) yöneticilik gelmektedir. Bu yüzden de denilebilir ki '*Râî, güvenilir bir koruyucudur*'¹.

Hadisten de anlaşıldığı üzere her insanın bulunduğu mevkie göre gözetimi altındakilere karşı sorumlulukları vardır. Emir olma neticesinde vazifesini layığı ile yapmayanın hasletlerinin cehennem ehli kimselerin sıfatları arasında sayılması da idareci olmanın ve idârî işlerin zorluk ve tehlikesini bize açıkça sunmaktadır. Kul hakkına önem vermeyen idârecinin imanında gerçekten çok dikkatli olması gerekir. Çünkü "*O kimsenin tövbesi de kabul olmaz*"². Yapacağı bu tövbe sadece Allah'a karşı işlemiş olduğu günahları ile ilgili olduğundan dolayı kula karşı işlenmiş olan kusuru içermemektedir. Ayrıca verilen riyaset her nerede ve ne olursa olsun Rabbimizin bizlere vermiş olduğu bir emanettir ki her kişi sorumluluğu altındakinin gözetiminden mesuldür. Bu emanete ihanet de başka bir emanetin zayi olmasına benzemez. Bir de hadiste dikkatimizi çeken nokta, bilginin gizlenmesi hususudur ki sahâbî tarafından rivâyet edilmek istenmemiştir.

İlmin gizlenmesi noktasında şu bilgiler verilmektedir: İlk ihtimal olarak; Kadı İyaz, sahâbî râvînin bu şekilde bir vaazın insanlara fayda vermeyeceğini düşünmüş olacağını ve daha sonra ilmin gizlenmesinden korkup hadisi rivâyet ettiğini, eğer bu hadisi insanlar bilse idi uygulayamayabilir ve kalplerine ağır gelebilirdi diye açıklama getirmiştir. Bir diğer ihtimal de bu açık bir hükümdür ki iyiliği emir ma'ruf ile nehiy de münker iledir³ ki bu da tercihi gerektirir. Muhtemelen Kadı İyaz bu sözü ile, yaşanan dönemin karışık olması ve yöneticilerin hiç de hoşuna gitmeyecek bir beyan içermesi sonucu rivâyetin geciktirildiğini savunmuştur. Ancak neden daha erken rivâyet edilmediğinin bir açıklamasını da yapmamaktadır.

Fethü'l-Bârî'de Ubeydullah b. Ziyad'ın Muâviye ve Yezid döneminde Basra valisi olduğu söylenmekte ve Ma'kıl b. Yesâr r.a.'in de Basra'da vefat ettiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle rivâyetin yöneticilere bir nasihat olma özelliği vardır. Bir de râvî kendisine bazı insanlar tarafından zarar verilmesinden korkarak bu hadisi rivâyet etmekten kaçınmış olabilir. Çünkü bu dönem geçekten karışık ve insanlar arasında çekişmelerin olduğu bir de bizce en önemlisi Yezid'in hilafette bulunması –ki Abdullah b.

¹ Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, V, 488.

² Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, V, 488.

³ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, II, 165.

Ziyad o dönemde de emîr idi- ve bazı insanların onun şerrinden korkmasıdır. Muhtemelen Ma'kıl b. Yesâr bu rivâyeti bu kişilerin şerrinden korkmuş ve rivâyeti son zamanlarına kadar geciktirmiştir. Ancak ilmin gizlenmesi tehlikesi karşısında da hadisi rivâyet etmiştir¹.

Bu hadis-i şerif aynı zamanda ölüm döşeğine gelmeden önce kişinin tövbe etmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir ki bu bilgiyi "*ömrüm olduğunu bilsem rivâyet etmezdim*" sözü bize açıkça bildirmektedir. İşte bilginin, son zamana ve hatta ölüm döşeğine gelmeden aktarılması zarureti de ortaya çıkmaktadır. O kişi eğer bildiğini aktarmadan vefat edecek olursa ilmini de kendisi ile birlikte kabire gömmüş olacaktır².

Rivâyetlerde de görüldüğü üzere toplumun ve özellikle idarecilerin dikkatini celp edecek olan bu rivâyet, râvî tarafından vefatına yakın bir zamanda söylenmiş ve yaşadığı ortamın durumunu çok iyi bildiğinden dolayı geç rivâyet edilmiştir. Tabî ki hadisten çıkarılacak sonuçlara son olarak şunu da ekleyebiliriz. Bir kimse zamanı gelmeden doğru da olsa her şeyi konuşmamalı ve ne konuştuğuna da dikkat etmelidir.

H- TEMETTÛ' HACCI VE MELEKLERİN SELÂMI İLE İLGİLİ HADİS

Hadis-i şerifte dört önemli konu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi; Efendimiz'in (s.a.) sünnet-i seniyyesine özen ve itina ile sarılmak ve bizce de en önemlisi budur. İkincisi; İmran b. Husayn'a selam verilmesi. Üçüncüsü; Hacc-ı kıran mevzuudur. Bu hac çeşidi de sahâbe arasında çokça tartışılmıştır. Son olarak da bizim de asıl konumuzu oluşturan İmrân b. Husayn tarafından selam verilme ve kıran haccı hakkındaki bilginin gizlenmesi ve artık son anlarında bu bilginin insanlara sunulmasıdır.

Bu konular hakkında da yine genel bilgiler verdikten sonra hadisin geciktirilme sebebini bulmaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

Hac ve nevi'leri hakkında İslam âlimleri değişik görüşler serdetmiş ve şu açıklamaları yapmışlardır; Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın (r.a.) yapılması kolaylığı ve rahatlığı sebebi ile olsa gerek ki ifrat haccını da hayırlı bulmuşlar ve temettu' haccından nehyetmişlerdir. Hz. Ali ise bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.) ile temettu' haccı yaptıklarını söylemiş ve o senelerde, Mekke'nin fethinden önce kendilerinde bir korkunun varlığına dikkat çekmiştir. İşte bu dönemde temettu' haccı yanında kıran haccı da eleştiriliyordu. Kıran haccının cevâzi hususunda İmrân b. Husayn'ın bu rivâyeti

¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XIII, 127.

² Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, XII, 215.

bizleri daha da aydınlatmış ve Efendimiz (s.a.)'in böyle bir uygulamada bulunduğunu bize haber vermiştir. Tabî ki bu hac şekli hakkında da yasaklayıcı ne bir ayet nâzil olmuş ne de aksi bir hadis rivâyet edilmiştir. Sadece bir adam bu konuda kendi re'yi ile hareket etmiştir. Bu kimsenin de Hz. Ömer olduğu haber verilmiştir. O da rivâyetinde, Resûlullah (s.a.) ile birlikte temettu' haccı yaptık demiştir. Ancak bu konu hakkında diğer rivâyetler incelendiği zaman kıran haccı ile ilgili olan rivâyetlerin daha sağlam olduğunu ve başta da belirttiğimiz gibi Hz. Ömer ifrat haccını daha önemli gören birisi idi.

Hadisi şerifte dikkati çeken selam hakkında da Nevevî, Onun iptila olmuş olduğu hastalığı neticesinde yarasını dağlamamış ve bu hastalığına sabrı neticesinde onda bu önemli hadisenin vukû bulunduğunu ifade etmiştir. Hadisi gizlemek istemesinin de asıl nedeni budur diyerek kendisinde olan bu özelliğin alenen bilinmesini istememiş olduğunu da belirtmiştir. Ancak son zamanlarında bu hususta bir yanlış anlamaya da sebebiyet vermemek için anlatmayı uygun görmüş ve ben hayatta iken kimseye söyleme diye de uyarmıştır. Hadiste işaret edilen diğer konular hakkındaki bilgilerden de istifade olunsun diye umulur ki faydalanırsınız demiştir¹. Burada işaret edilen kıran haccının farz olması değil, sadece kıran haccına da Efendimiz (s.a.) tarafından müsaade edildiğidir². Ayrıca şerhlerde işaret edilen selamın melekler tarafından verilmiş olduğudur.³

Rivâyetten ve âlimlerin görüşlerinden de anlaşılacağı gibi kıran haccı ve İmran'a (r.a.) meleklerin selam vermesi meselesinin gizlenmesi bizlere açık bir şekilde, sahâbenin yaşamış olduğu o yıllarda bir karışıklığın mevcut olduğu ve her an fitne çıkabilecek kadar hassas bir dönemde buldukları göze çarpmaktadır. Tabî ki sahâbe gibi güzide bir topluluğun halen var olması fitnenin asgariye inmesine neden olmuştur. Çünkü ilmin gizlenmesi gibi bir tehlikeyi göz önüne alarak ciddi adımlar atmışlar ve gerekirse hadisin rivâyetini bile geciktirmişlerdir. Her zaman için yaşadıkları asrın tehlikelerini dikkate almışlardır. Allah onlardan razı olsun.

¹ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, VIII, 206.

² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 425.

³ Geniş bilgi için bkz. Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî*, VIII, 206 ve İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 425.

I- ABDESTİN TAM ALINMASI VE AKABİNDE KILINAN NAMAZ İLE İLGİLİ HADİS

Dinin direği olan namaza başlamanın ilk şartı temizliktir. Temizlik deyince hem maddi hem de manevi temizlik akla gelmelidir. Temizliğin her iki boyutunu da içeren abdest konusunda sahih kitaplarda bir çok rivâyet mevcuttur. Hem tanımı hem de rükünleri hadisler ile tespit edilmiştir. Bu rivâyetlerden biri de konumuzla ilgili olan Hz. Osman r.a.'den rivâyet edilen abdestin faziletine dair rivâyetlerdir.

Bu konuda; namaz kılmadan önce abdest almak ve kurallarına önem göstermek, kurallarına riayet ederek kılınan namazın günahlara kefaret oluşu, yapılan amelin itkân halinde yapılması ve asıl olarak konumuzu ilgilendiren hadisin geç rivâyetine sebep olan insanların aşırı güveni ile ameli terk eder korkusu ile bilginin gizlenmesi gibi hususlar dikkati çekmektedir.

Rivâyette dikkati çeken bir diğer nokta abdestin tam alınması; sıfatlarının, adabının ve farızasının tam manası ile yerine getirilmesi, noksan bırakılmamasıdır. Tabî ki tek başına abdest günahların affı için yeterli değildir. Bir de akabinde ibadeti de tamamlayacak olan iki rekat kılınacak namaz vardır. İşte kılınan bu namaz ile diğer namaz arasındaki günahların bağışlanacağı hadis-i şerifte vurgulanmıştır. İslam âlimleri silinecek olan günahların küçük günah olduklarını bir Müslim hadisi ile delillendirmişlerdir¹. Hz. Osman (r.a.) abdestin tanımını bizzat Resûlüllah'da (s.a.) gördüğü gibi kendisi uygulayarak tarif etmiş ve abdest almıştır. Eğer ilmi gizleyeni tehdit eden ayeti² bilmemiş olsa, insanları tembelliğe ve aşırı güvene sürükleyeceği korkusu ile hadisi rivâyet etmeyeceğini de açık bir şekilde ifade etmiştir³. Ayet-i Kerime'nin mana itibarı ile ilim ve açık olan bir hükmün gizlenmesine işaret edildiğini Bâcî, Kadı İyaz ve Nevevî ifade etmişlerdir. Özellikle de Nevevî ilmin gizlenmesi olarak anlaşılmalıdır demiştir⁴.

Hadis-i şerif ve âlimlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre rükünlerine riayet edilerek alınan abdestten ve sonrasında iki rekât kılınan namazdan sonra küçük günahların dökülmesi söz konusudur. Tabî ki bir de bu amelin bilinmesi sonucu olarak

¹ Zürkânî, *Şerh-ü Zürkânî*, I, 99.

² Bakara, 2-159.

³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 210.

⁴ es-Suyûtî, *Tenvîr-ü'l-Havâlık*, I, 51.

da insanların ameli terk edeceği korkusu vardır. Ancak yine de hadis Allah korkusu ile geç de olsa rivâyet edilmiştir.

İ- SINIRDA TUTULAN NÖBET İLE İLGİLİ HADİS

Toplumunu oluşturan bireyin selamet içerisinde yaşamaları için mutlaka, inanç ve kültür birliğinin müşterek olduğu bir toprak üzerinde var olması gerekir. Aynı endişe Efendimiz (s.a.) zamanında da mecburiyetini hissettirmiş ve Medine'ye hicret yolu görünmüştü. İşte bu ortak ihtiyaçlar doğrultusunda kurulan devletin bekası için bireye ve devlete düşen vazifeler vardır. Askerlik ise hem devletin hem de halkın ülke için yapması gereken ortak vazifelerden birini teşkil etmektedir. Asker olan kişinin de âli vazifesi ülkeyi düşmana karşı beklemektir. İşte rivâyet edilen bu hadiste Resûlullah (s.a.) sınır da nöbetin faziletini bize bildirmiştir. Ancak Hz. Osman r.a. etrafından dağılıp giderler endişesi ile bu rivâyeti geciktirmiştir. Çünkü iç karışıklıkların had safhaya ulaştığı bir dönemde halife olmuş idi.

Âlimler nöbet konusunda ayeti kerimeden¹ çıkarıldığına işaret ile cihâd etmenin aslında küffâra karşı İslam toplumunun her an hazır olması gereğinin vurgulandığına dikkat çekmişler ve bu noktada hazır olmalarının he manen hem de sahip olunan silah bakımından önemini vurgulamışlardır. İşte bu hadis aslında askeri bir müdafaayı esas almaktadır. Eğer kişi sevabını Allah'tan bekleyerek sınırda bir gün ya da bir gece nöbet tutmuş olsa bir ay nafîle oruç tutmuş kimseden veya ülke içinde nöbet tutan bir kimsenin tutmuş olduğu bin günden daha evlâ olacağına dikkat çekilmiştir. Burada oruç veya başka bir ibadet ile bir tearuz söz konusu değildir. Asıl maksat kesret ve killemdir ki bu amelin ne kadar faziletli olduğunu vurgulamak için yapılmış bir karşılaştırmadır².

Savaşta nöbet tutan kimsenin tutmayan kimseye karşı durumu, camide diğer namazı kılmak için bekleyen kimsenin diğerlerine karşı hali gibidir³. O devamlı uyanık ve dikkat halindedir. Devamlı bir ibadettir.

Rivâyetler ve âlimlerin işaret ettiği gibi vatan uğrunda bir gece ihlas ile nöbet tutmak sair zamanda sulh ortamında yapılan vazifeden daha evladır. Yine bir ay oruç sevabından daha fazla sevabı vardır. Allah hakiki nöbeti bizler nasip etsin.

---

¹ Âl-i İmrân, 3-200.

² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VI, 85.

³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi*, V, 250.

J- HZ. ALİ SEVGİSİ İLE İLGİLİ HADİS

Hz. Peygamber (s.a.)'in görünüş itibarı ile kendisine benzediği ve ilmin kapısı olan Hz. Ali'nin iç karışıklıklar döneminde karşılaşmış olduğu musibetler karşısındaki durumu maalesef hazin bir şekilde son bulmuş ve katledilmesine neden olmuştur. İşte bu dönemde ehl-i beyt sevgisi hem olumlu manada ortalığın yatıştırılmaya çalışılmasında etkili olmuş hem de suiistimal edilmiş ve hilafette siyaset icabı kullanılmıştır. Bu dönemlerde sünnetin tebliğ edilmesi ve ilmin gizlenmeyip bilmeyenlere aktarılması zarureti de ortaya çıkmıştır.

İç karışıklıkların hat safhada olduğu bu dönemde ashâb elinden geldiği kadar Kur'an ve Sünnet ile hayatını idame ettirmeye gayret sarf etmiş ve ilk fırsatta sonucu ne olursa olsun bildiği doğruyu hadisler ile de destekleyerek ortaya koymaktan çekinmemiştir. Tabii ki bu karışıklılar devam ettiği bu dönemde hadisin rivâyet edildiği önem arz etmektedir. Rivâyette hadisin Hz. Ali r.a.'in vefatı akabinde söylendiği dikkate alındığında tam karışıklıkların tam O'nun katlinden sonra söylenmiş olduğu aşikardır. Aynı zamanda bu rivâyetin geciktirilmiş olması dönemin karışıklığından korkup o anda söylenemesin uygun olmadığından ve söylemenin de bir şeyi değiştirmeyeceğinden ileri geldiği açıklaması yapılabilir. Bir de dikkati çeken Hz. Hasan hutbede iken sözün rivâyet edildiğidir. Biraz durumun etkisi ile söylenmiş bir söz olduğu düşünülebilir. Bu düşüncemizin nedeni sahâbe râvînin belirli olmaması şeklinde izah edebiliriz. Çünkü rivâyet tâbiûndan geciktirilerek değerlendirilen bir rivâyettir. Bu zâtın o dönemde yaşayıp yaşamadığı da bilinmemektedir. Konu hakkında şerhlerde fazla bilgi de bulamadığımızı burada ifade etmeye fayda görüyoruz.

Fitne döneminde konuşmanın terk edilmesi ve susmanın tercih edilmesi de bizce dikkati çeken ikinci önemli unsurdur. Hattâbî'de bu şekilde başlıklandırılmış olması bizi desteklemektedir. Kaydedildiğine göre bu dönem H.z. Ali ile Hz. Muâviye'nin arasındaki mücadelelerin olduğu dönemdir. Bu dönem Hz. Hasan r.a.'in Muâviye'ye hilafeti bırakması ile son bulmuştur¹. Ancak şu durumu bir daha tekrar etmekte fayda vardır. Sahâbe bu dönemde idare kavgası yapmamış sadece içtihatları ile hareket etmiş ve maalesef tam bir hilafet kavgasının içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Pişman da olmuşlar ancak iş işten geçmiş olmuş ve manasız bir fitne onları sarmıştır.

---

¹ Azîmâbâdî, *Avnül-Ma'bûd*, XII, 273.

Yaşanılanlar ne olursa olsun ashâbı Efendimiz (s.a.)'e hürmeten seviyor ve onlara sonsuz güven duyuyoruz. Aynı zamanda biz, sadece onların niyetlerinin halis olduğunu düşünüyor ve hata yapan müçtehidin de bir sevap alacağını ümidi ile olanları her şeyin en iyisini herkesten iyi bilen Allah'a havale ediyoruz.

SONUÇ

Yaşadığımız hayatın her alanında numune-i imtisal olan Nebî (s.a.)'in şüphesiz yeri tartışılmazdır. Devr-i saadetin hemen her noktasına damgasını vuran ve cahiliye asrını mutluluk asrına ceviren o yüce Paygamber (s.a.) hem sözleri hem de fiilleri ile sahâbenin karşısında idi.

Yaşadığı hayatın her zerresi büyük titizlik ile takip edilen Efendimiz (s.a.)'in hayatını, her alanı ile yansıtan ve en ince ayrıntısına kadar bizlere taşıyan sahâbenin de etkisi ve önemi tartışılmazdır. Sahâbe bazen Efendimiz (s.a.) ile özel ve bazen de bir cemaat halinde iken bir arada bulunmuş ve O'nu cânı gönülden takip etmişlerdir. Verilen mesajları anlayana kadar sebebini sormuşlar, netice itibarı ile ya o sorunun cevabını almışlar veya bu soruların cevapsız kalanları da olmuştur. Araştırmış oldukları konuların yanı sıra hakkında hiçbir şey sormadıkları hadiseler ve sadece dinlemekle yetindikleri hadisler de olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'den duymuş oldukları sözlerin de kimi tamamını nakletmeye çalışmış, kimisi bir kısmı ile yetinmiş ve kimisi de hadis hiç rivâyet etmemiştir. Bizim konu itibarı ile değerlendirmeye çalıştığımız hadisleri, ashâbın genel olarak vefatına yakın bir zamanda rivâyet etmiş oldukları hadisler oluşturmaktadır.

Hadisler de bize göstermektedir ki rivâyetler genel olarak; yaşanan devirdeki karışıklıklar sebebi ile ya kendisine veya bir başkasına zarar verilmesinden korkulmasından, insanların ibadeti terk edip amelde tembellik edeceklerinden, Allah Teâla hazretlerinin merhametinin çok geniş olmasından ve rivâyetlerin bir takım kimseler tarafından -kasıtlı veya kasıtsız- yanlış değerlendirileceğinden, ibadetlerin belirli zamanlara hasredilip terk edilme korkusundan, ashâbtan bazı şahısların özel durumlarından, kıyamet alametlerinden, günahları silecek olan amellerin hangileri olduğundan, fitneye karşı alınacak olan tavırdan, toplumun herhangi bir yerinde âmir olan kişinin halinden, namaz kılan kimseye duyulacak saygıdan, vatan müdafaasının öneminin büyüklüğünden ve son olarak da ehli beyt sevgisinden bahsedilmektedir.

Ashab-ı kiram bir takım gerekçeler ile rivâyetleri son zamanlarına kadar tehir etmeyi uygun görmüştür. Eğer bildiklerini gizlemelerinden dolayı Allah'ın kendilerinden hesap soracağı korkusu olmasa hiç rivâyet etmemeyi dahî düşünmüşlerdir. Geciktirme sebeplerini de genel itibarı ile şöyle sıralamak mümkündür; ameli terk korkusu, ibadetlerdeki heyecanın kaybolmaması isteği, yer yüzünde çıkacak olan fitneye sebep

olmama, devleti veya herhangi bir yeri idare eden kimsenin kendisine veya diğerk insanlara bu rivâyet neticesinde bir kötülük dokunacağı korkusu, kişinin işlemiş olduğu ayıp neticesinde utanmış olması ve yine şahsın kendisini başkaları tarafından yüceltilmeme düşünceleri olabilir.

Tabî ki -geç te olsa- rivâyet edilen hadisler ile beraber, yine rivâyet edilmeyen giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi ya sır olarak kalan veya ne olduğu hakkında bilgiye sahip olamadığımız yaklaşık otuz rivâyet mevcuttur. Ancak içerisinde gecikme sebebiyle alakalı delil bulamadığımız için değerlendirdiğimiz hadisler içerisinde ele almadık. Ancak görülen şü ki ashâb bir hadisi rivâyet ederken veya etmezken keyfi davranmamıştır. Bunun tam aksine bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını, genel yapısını ve hassas olduğu durumları göz önüne alarak rivâyette bulunmuştur. Bu da onların ne zaman ve nasıl hangi şartlarda ne konuşulura dikkat ettiklerini açıkça göstermektedir. Neyi niçin söylediklerinin de gayet farkındaydılar. Bizde konumuz itibarı ile ashâbın son dönemlerine kadar rivâyet etmeyip son dönemlerinde bildirdikleri hadisleri değerlendirmeye ve istfadyeye sunmaya çalıştık.

Yukarıda saydığımız sebepler neticesinde onlar, bizlere yolumuzu kaybettiğimizde yol tarif eden yıldızlar, Efendimiz'in (s.a.) ilk vârisleri ve Resûlüllah'ı (s.a.) bizden daha iyi tanıyan ve maksad-ı Resûlü çok iyi bilen kimseler olduğunu kabul ediyor ve onlara Allah'tan rahmet diliyoruz.

EKLER I

ARAŞTIRMADA KULLANILAN CERH ve TA'DİL LAFIZLARI

ARAŐRIMADA KULLANILAN CERH ve TA'DİL LAFIZLARI

Araştırmamız içerisinde yer alan cer ve ta'dil lafızlarının anlamlarını verirken Mucteba UĞUR'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* ve Abdullah AYDINLI *Hadis İstılahları Sözlüğü*nden istifade etmeye çalıştık.

Âkil: Temyız (konuşulanı anlayıp sorularına doğru cevap verme kabiliyeti¹) kabiliyetine sahip olan kimse². Aynı zamanda rivâyetin kabul edilebilmesi için râvde bulunması gereken şartlardan akli melekelerinin noksansız olduğunu ifade eder³.

Emîru'l-mü'minin fi'l-hadis: Hadis ilminde önder sayılacak derecede derin vukufu, ehliyeti olan hadis âlimi, muhaddis kimse⁴. Hadis ilimlerinin tümünde en yüksek dereceye yükselmiş olan âlimler için kullanılır. Parmakla gösterilen hadis otoritesidir⁵.

Esahh: bir hadis veya rivâyeti diğeriyle mukayese sonunda herhangi bir sebepten dolayı birinin diğerinden sıhhat bakımından üstün ve kabule şayan bulunması halinde daha üstün olanı belirtmekte kullanılan tabirdir¹.

---

¹ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,154.

² Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,34.

³ UĞur, *Hadis Terimleri*, s,8.

⁴ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,51.

⁵ UĞur, *Hadis Terimleri*, s,75.

Esbetü'n-nâs: İnsanların en sağlamı ve güvenilir olanı manasına gelir. Hadis râvîlerinin ta'diline kullanılan lafızlardandır. Ta'dilin en yüksek mertebesidir. Hakkında bu lafız ile adil olduğuna hüküm verilen râvî güvenilirdir. Hadisleri en çok kabule layık râvî kabul edilir².

Fıkhu'r-râvî: Hadis rivâyeti ile meşgul olan kimsenin rivâyetinin şartlarını, hakikatini, çeşitlerini, hükümlerini, râvîlerinin hallerini, rivâyet edilen hadislerinin sınıflarını gereği gibi bilmesi ve bu bilgiye dayanarak sahih olan hadisleri zayıf olanlarından ve uydurmalarından ayırt edebilmesidir³.

Hâfız: Metin ve senedleriyle yüz bin hadisi bilip ezberlemiş olan, bunların râvîlerini, hayat hikayeleri ve cerh ve ta'dil yönleri ile bilen hadis âlimi⁴.

Hasen: Sahih ile zayıf arasında yer alan, ancak sahihe daha yakın hadistir. Tirmizî bu hadis çeşidi hakkına râvîsinin yalanla itham edilmiş olamama şartını ilave etmiştir⁵.

Hasen Sahih: 1- Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan hadis. 2- Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazısı da sahih olan hadis. 3- Bazı âlimlerce hasen, diğer bazılarınca sahih kabul edilen hadis. (Tirmizî'nin çokça kullandığı bu ıstılah ile ne katettiği kesin olarak bilinmiyor)⁶.

Hıfz: Hadisi sağlam bir şekilde ezberlemek ve bellemdir. Hadis hakkında bilgi sahibi olmak⁷.

Hüccet: Hadis sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadislerle ihticâc edilmeye layık *sika'nın* üstünde daha güvenilir râvî, hadis âlimidir⁸.

İmam: Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddislere verilen lakaplardandır. İmam derecesine yükselen hadis âlimine *şeyh* de denir. Bu lakabı alan

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,80.

² Uğur, *Hadis Terimleri*, s,83.

³ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,96.

⁴ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,66.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,118.

⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,68.

⁷ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,69.

⁸ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,70.

muhaddis hadis ilminde otoritedir. Sözü hüccet, hadisler hakkındaki hükümleri itirazsı delil sayılır.¹

İrsal: Senedde bir veya birkaç râvînin düşürülmesi, atlanması ve hadisin bu şekilde rivâyet edilmesi².

İtkân: Râvînin fazla zabt sahibi, titiz olmasıdır. bkz. Mutkîn³.

Lâ be'se bih: Zararı yok manasına kullanılan ta'dil lafızlardandır. İbn Ebî Hâtîme göre bu kişinin hadisi yazılır ve gözden geçirilir. Yahya b. Maîn'e göre ise râvînin sika olduğuna delalet eder. Bazı âlimler bu ifâde yerine "*leyse bihi be'sün*" lafzını kullanırlar⁴.

Lâ yuhteccü bihî: Onunla ihticac edilmez anlamında üçüncü derece cerhe delalet eder. Bu râvînin hadisi tamamen yabana ayılmaz ve hadisleri itibar için yazılır⁵.

Leyse bi'l-kaviy: İbn Ebî Hâtîm'e göre bu kişi cerhin ikinci mertebesinde. Hadisi ise itibar için yazılır. Nevevî'ye göre leyyinundan (hadiste gevşektir) aşağı derecededir⁶.

Leyse bi hücce: Sağlam biri değil. Cerhin birinci dereceden lafızlarındandır. Bu şekilde hüküm verilmiş olan râvî terk edilmez. Hadisleri itibar için yazılır⁷.

Leyse bi sıhah: Hadisin zayıf veya mevzu olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Mevzu hadisler ile ilgili kaynaklarda ise rivâyetin mevzu olduğunu gösterir. Eğer ahkam hadislerine ait bir eserde kullanılmışsa terim anlamı ile hadisin sahih derecesinde olmadığını ifade eder⁸.

Me'mûn: Ebû Hâtîm'e göre ikinci, Zehebî'ye göre cerhin üçüncü mertebesidir. Bu râvînin hadisleri yazılır ve gözden geçirilir. Bu araştırma râvînin zabt durumunu tespit için yapılır⁹.

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,161.

² Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,77.

³ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,79.

⁴ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

⁶ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,201.

⁷ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,202.

⁸ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

⁹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,216.

Mestûr: Zahiren adil olan fakat iç yönü ile bilinmeyen dolayısıyla kendisinden gaflet, kizb vehmedilebilen ama bunlarla ittiham edilmeyen veya hakkında cerh ve ta'dilden birini tercih imkanı bulunmayan râvî¹.

Meşhûru'l-hadis: Her tabakada en az üç kişinin rivâyet etmiş olduğu veya üç farklı sened ile rivâyet edilen hadistir².

Munkatî': 1- Senedinde peş peşe olmayarak iki veya sahâbe râvîden sonra bir râvî düşürülmüş, atlanmış yahut mübhem olarak zikredilmiş olan hadis. 2- Mutlak olarak senedinde bir veya iki râvî atlanmış olan hadis. Munkatî' hadis zayıf hadislerdendir³.

Mutkîn: Adalet ve zabt vasıflarını haiz olmakla birlikte gerek hadis tahammülünde gerekse rivâyetinde az da olsa gafletten uzak, rivâyet şartlarına büyük bir dikkat ve itina ile rivâyet eden, işinin ehli, titiz ve böyle olduğu için itkan sahibi olduğunu belirtmekte kullanılan tabirlerdendir⁴.

Muzdaribü'l- hadis: Cerhin üçüncü derecesine delalet eder ve bu şekilde nitelendirilen râvînin hadisleri ihticac edilmez. Ancak büsbütün de yabana atılmaz⁵.

Müdelîs: Rivâyet ettiği hadiste bulunan bir kusuru gizleyip onun olmadığını zannettirecek şekilde rivâyette bulunan râvî⁶.

Mürsel: Tâbi'ûndan birinin sahâbî râvîyi atlayarak doğrudan Resûlüllah'dan (s.a.) veya hakîkatte hadisi kendisinden duymamış olduğu sahâbî râvîyi zikrederek Resûlüllah'tan (s.a.) rivâyet ettiği hadistir⁷. Hadisi mürsel olarak rivâyet eden râvîye de *Mürsil* adı verilir.

Sadûk: Son derece doğru anlamına gelen bu tabir İbn Ebî Hâtim'in tasnifine göre ikinci, Zehebî'ye göre dördüncü mertebede yer alan bir lafızdır. Hadisleri yazılır ve araştırılır⁸.

---

¹ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,96.

² Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,97.

³ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,111.

⁴ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,296.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,302.

⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,106.

⁷ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,112.

⁸ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,333.

Sahih: Senedin başından sonuna kadar sika râvîlerin birbirinden rivâyet ettiği, şaz ve muallel olmayan muttasıl merfû' hadis¹.

Sâlihu'l-hadîs: İbn Ebî Hâtîm'in tasnifine göre dördüncü mertebede yer alan bu lafız ile nitelenen râvinin hadisleri sadece itibar için alınır².

Sebt: Bilhassa güvenilir râvîleri ifade etmekte umumi bir tabir olarak kullanılır. Aynı zamanda ta'dil lafızlarındandır³.

Semi'a: İbnü's-Salah'ın kaydettiğine göre bu kök fiil hadis râvîlerinin, rivâyetin sahih addedilebilmesi için alt sınır olarak kabul ettikleri beş yaşını tamamladıktan sonra hadis meclislerine devam ettiklerini ifade etmekte kullanılmıştır⁴.

Sika: Genellikle adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan râvîye verilen isimdir⁵.

Zayıf: Sahih ile hasen dışında kalan hadislere denir. Diğer bir ifade ile sıhhat şartlarını taşıdığı için sahih denilen hadislerle sahihlik şartlarını taşımakla birlikte râvîleri zabt yönünden sahih râvîler derecesine çıkamayan râvîlerin rivâyet ettikleri hasen hadisler hariç, diğer hadislere denir⁶.

---

¹ Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s,134.

² Uğur, *Hadis Terimleri*, s,353.

³ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,355.

⁴ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,356.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,359.

⁶ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,427.

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث عن بن عجلان عن محمد بن يحيى بن حبان عن بن محيريز عن الصنابحي عن عبادة بن الصامت أنه قال دخلت عليه وهو في الموت فبكيت فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولئن شفعت لأشفعن لك ولئن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما من حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثكموه إلا حديثا واحدا وسوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم الله عليه النار.

مسلم، كتاب الإيمان 47

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن بن عجلان عن محمد بن يحيى بن حبان عن بن محيريز عن الصنابحي عن عبادة بن الصامت أنه قال ثم دخلت عليه وهو في الموت فبكيت فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولئن شفعت لأشفعن لك ولئن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما من حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثكموه إلا حديثا واحدا وسوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم الله عليه النار

ترمذي، كتاب الإيمان 17

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يونس بن محمد ثنا ليث عن بن عجلان عن محمد بن يحيى بن حبان عن بن محيريز عن الصنابحي أنه قال ثم دخلت على عبادة بن الصامت وهو في الموت فبكيت فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولئن شفعت لأشفعن لك ولئن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثكموه إلا حديثا واحدا سوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم على النار

مسند 319-5

أبو هريرة

حدثني زهير بن حرب حدثنا عمر بن يونس الحنفي حدثنا عكرمة بن عمار قال حدثني أبو كثير قال حدثني أبو هريرة قال ثم كنا قعودا حول رسول الله أبو بكر وعمر في نفر فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم من بين أظهرنا فأبطأ علينا وخشينا أن يقطع دوننا وفرعنا فقمنا فكننت أول من فرغ

فخرجت أبتغي رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أتيت حائطا للأنصار لبني النجار فدرت به هل أجد له بابا فلم أجد فإذا ربيع يدخل في من بئر خارجة والربيع الجدول حائطا للأنصار فاحتفتز كما يحتفز الثعلب فدخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أبو هريرة فقلت نعم يا رسول الله قال ما شأنك قلت كنت بين أظهرنا فقمتم فأبطأت علينا فخشينا أن تقتطع دوننا ففز عنا فكنت أول من فزع فأتيت هذا الحائط فاحتفتز كما يحتفز الثعلب وهؤلاء الناس ورائي فقال يا أبا هريرة وأعطاني نعليه قال اذهب بنعلي هاتين فمن لقيت من وراء هذا الحائط يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه فبشره بالجنة فكان أول من لقيت عمر فقال ما هاتان النعلان يا أبا هريرة فقلت هاتان نعلان رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثني بهما من لقيت يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه بشرته

بالجنة فضرب عمر بيده بين ثديي فخررت لاستي فقال ارجع يا أبا هريرة فرجعت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجهشت بكاء وركبني عمر فإذا هو على أثري فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لك يا أبا هريرة قلت لقيت عمر فأخبرته بالذي بعثني به فضرب بين ثديي ضربه خررت لاستي قال ارجع فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عمر ما حملك على ما فعلت قال يا رسول الله بأبي أنت وأمي أبعثت أبا هريرة بنعليك من لقي يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه

بشره بالجنة قال نعم قال فلا تفعل فإني أخشى أن يتكل الناس عليها فخلهم يعملون قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فخلهم.

مسلم، كتاب الإيمان 52

معاذ بن جبل

حدثنا إسحاق بن إبراهيم حدثنا معاذ بن هشام حدثني أبي عن قتادة حدثنا أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا أخبر به الناس فيستبشروا قال إذا يتكلموا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما

بخاري، كتاب العلم 49

حدثنا مسدد قال حدثنا الفاء قال سمعت أبي قال سمعت أنسا قال ذكر لي أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة قال ألا أبشركم قال لا إني أخاف أن يتكلموا

بخاري، كتاب العلم 49

حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا معاذ بن هشام قال حدثني أبي عن قتادة قال حدثنا أنس بن مالك أن نبي الله صلى الله عليه وسلم ومعاذ بن جبل رديفه على الرحل قال ثم يا معاذ قال لبيك رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك رسول الله وسعديك قال ما من عبد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا أخبر بها الناس فيستبشروا قال إذا يتكلموا فأخبر بها معاذ ثم موته تأثما

مسلم، كتاب الإيمان 53

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عارم ثنا الفاء بن سليمان قال سمعت أبي يقول ثنا أنس بن مالك أنه ذكر له أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ ثم من لقي الله لا يشرك به دخل الجنة قال يا نبي الله أفلا أبشركم قال لا إني أخاف أن يتكلموا عليها أو كما قال

مسند 158-3

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن قتادة عن أنس عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات وهو يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صادقا من قلبه دخل الجنة قال شعبة لم أسأل قتادة انه سمعه من أنس

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا همام ثنا قتادة عن أنس ان معاذ بن جبل حدثه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال له ثم يا معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال لا يشهد عبد أن لا إله إلا الله ثم يموت على ذلك إلا دخل الجنة قال قلت أفلا أحدث الناس قال لا إني أخشى ان يتكلموا عليه

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا يصل الخمس ويصوم رمضان غفر له قلت أفلا أبشركم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

مسند 233-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعني بن جعفر ثنا صالح يعني بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئاً كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة

مسند 233-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسن بن موسى ثنا حماد بن سلمة عن عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال له ثم يا معاذ من مات لا يشرك بالله شيئاً دخل الجنة

مسند 241-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة ثنا عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات لا يشرك بالله شيئاً دخل الجنة وقد

قال حماد إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ

مسند 242-5

معاذ بن جبل (الرواية الأخر)

حدثني إسحاق بن إبراهيم سمع يحيى بن آدم حدثنا أبو الأحوص عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ رضي الله عنه قال كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير فقال يا معاذ هل تدري حق الله على عباده وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً وحق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به شيئاً فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشروهم فينكلوا

بخاري، كتاب الجهاد 46

حدثنا هدية بن خالد حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال ثم بينا أنا رديف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا أخرة الرجل فقال يا معاذ قلت

لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة
ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على عباده قلت الله
ورسوله أعلم قال حق الله على عباده أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن
جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوه قلت الله ورسوله
أعلم قال حق العباد على الله أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب اللباس 101

حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا همام عن قتادة عن أنس عن معاذ قال أنا رديف النبي صلى الله
عليه وسلم فقال ثم يا معاذ قلت لبيك وسعديك ثم قال مثله ثلاثاً هل تدري ما حق الله على العباد قلت
لا قال حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة فقال يا معاذ قلت لبيك
وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب الإستاذان 30

حدثنا هذبة بن خالد حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال
ثم بينا أنا رديف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك
رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال
يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على عباده قلت الله ورسوله أعلم قال
حق الله على عباده أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك
رسول الله وسعديك فقال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوه قلت الله ورسوله أعلم قال حق
العباد على الله أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب الرقاق 37

حدثنا محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم سمعا الأسود بن
هلال عن معاذ بن جبل قال قال النبي صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد
قال الله ورسوله أعلم قال أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً أتدري ما حقهم عليه قال الله ورسوله أعلم
قال أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب التوحيد 1

حدثنا هدا بن خالد الأزدي حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل قال ثم كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا مؤخرة الرحل فقال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

مسلم، كتاب الإيمان 48

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا أبو الأحوص سلام بن سليم عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ بن جبل قال ثم كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير قال فقال يا معاذ تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله قال قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوا الله ولا يشركوا به شيئاً وحق العباد على الله عز وجل أن لا يعذب من لا يشرك به شيئاً قال قلت يا رسول الله أفلا أبشر الناس قال لا تبشروهم فينكلوا

مسلم، كتاب الإيمان 49

حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قال بن المثنى حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم أنهما سمعا الأسود بن هلال يحدث عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد قال الله ورسوله أعلم قال أن يعبد الله ولا يشرك به شيء قال أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك فقال الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

مسلم، كتاب الإيمان 50

حدثنا القاسم بن زكريا حدثنا حسين عن زائدة عن أبي حصين عن الأسود بن هلال قال سمعت معاذ يقول ثم دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجبتة فقال هل تدري ما حق الله على الناس نحو حديثهم

مسلم، كتاب الإيمان 51

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا أبو داود حدثنا سفيان عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم أتدرون ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله

أعلم قال فإن حقه عليهم أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال أتدري ما حقه عليهم إذا فعلوا ذلك قلت
الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

ترمذي، أبواب العلم 18

حدثنا محمد بن عبد الملك بن أبي الشوارب ثنا أبو عوانة ثنا عبد الملك بن عمير عن بن أبي ليلى
عن معاذ بن جبل قال ثم مر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا على حمار فقال يا معاذ هل
تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على
العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً وحق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

إبن ماجه، أبواب الزهد 35

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسين في تفسير شيبان عن قتادة ثنا أنس بن مالك ثم أن نبي الله صلى
الله عليه وسلم كان في بعض أسفاره ورفيقه معاذ بن جبل ليس آخره الرجل إذ قال نبي الله
صلى الله عليه وسلم يا معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن
جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله عز وجل على العباد قال الله ورسوله

أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال فهل تدري ما حق العباد على الله
إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال فإن حقه على الله عز وجل أن لا يعذبهم

مسند 261-3

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن إسرائيل عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ قال
كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ثم يا معاذ أتدري ما حق الله عن العباد قال قلت
الله ورسوله أعلم قال ان تعبدوه ولا تشرکوا به شيئاً قال فهل تدري ما حق العباد على الله إذا هم
فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال لا يعذبهم

مسند 227-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن الأعمش عن أبي سفيان عن أنس بن مالك قال أتينا معاذ بن
جبل فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ثم نعم كنت ردفه على حمار
قال فقال يا معاذ بن جبل قلت لبيك يا رسول الله قال هل تدري ما حق الله على العباد قلت الله
ورسوله أعلم قال ان حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال ثم قال يا معاذ قلت لبيك

يا رسول الله قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 227-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عبد الملك بن عمير عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن معاذ بن جبل قال كنت رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ثم أتدري ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال وهل تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم انهما سمعا الأسود بن هلال يحدث عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد فقال الله ورسوله أعلم قال يعبدونه ولا يشركون به شيئاً قال أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا علي بن عاصم عن خالد الحذاء عن أبي عثمان النهدي عن معاذ بن جبل قال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم فقال لي يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً أتدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال يدخلهم الجنة

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان وحسن بن موسى قالاً ثنا حماد بن سلمة عن علي بن زيد قال حسن في حديثه أنا علي بن زيد عن أبي المليح قال الحسن الهذلي عن روح بن عابد عن أبي العوام عن معاذ بن جبل قال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم على جمل أحمر فقال يا معاذ قلت لبيك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال فقلت الله ورسوله أعلم قالها ثلاثاً فقلت ذلك ثلاثاً ثم قال حقه عز وجل ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك فقلت الله ورسوله أعلم قالها ثلاثاً رجاء ذلك ثلاثاً فقال حقهم عليه إذا هم فعلوا ذلك ان يغفر لهم وان يدخلهم الجنة

مسند 2345

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئاً يصل الخمس ويصوم رمضان غفر له قلت أفلا أبشروهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

مسند 2345

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعني بن جعفر ثنا صالح يعني بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئاً كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة

مسند 2345

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان بن عيينة عن عمرو يعني بن دينار قال سمعت جابر بن عبد الله يقول أنا من شهد معاذاً حين حضرته الوفاة يقول اكشفوا عني سجد القبة أحدثكم حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال مرة أخبركم بشيء سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكموه إلا أن تتكلموا سمعته يقول ثم من شهد أن لا إله إلا الله مخلصاً من قلبه أو يقينا من قلبه لم يدخل النار أو دخل الجنة وقال مرة دخل الجنة ولم تمسه النار

مسند 2345

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو معاوية وهو الضرير ثنا الأعمش عن أبي سفيان عن أنس قال أتينا معاذاً فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فقال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار فقال يا معاذ فقلت لبيك يا رسول الله قال أتدري ما حق الله على العباد قال قلت الله ورسوله أعلم قال فان حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً فهل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال فان حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

مسند 236-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو اليمان أنا شعيب حدثني عبد الله بن أبي حسين حدثني شهر بن حوشب عن عبد الرحمن بن غنم وهو الذي بعثه عمر بن الخطاب إلى الشام يفقه الناس أن معاذ بن

جبل حدثه عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم انه ركب يوما على حمار له يقال له يعفور رسنه من ليف ثم قال اركب يا معاذ فقلت سر يا رسول الله فقال اركب فردفته فصرع الحمار بنا فقام النبي صلى الله عليه وسلم يضحك وقمت أذكر من نفسي أسفا ثم فعل ذلك الثانية ثم الثالثة فركب وسار بنا الحمار فاخلف يده فضرب ظهري بسوط معه أو عصا ثم قال يا معاذ هل تدري ما حق الله على العباد فقلت الله ورسوله أعلم قال فان حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا قال ثم سار ما شاء الله ثم أخلف يده فضرب ظهري فقال يا معاذ يا بن أم معاذ هل تدري ما حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال فان حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك ان يدخلهم الجنة

مسند 239-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة ثنا عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال حماد إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا همام ثنا قتادة عن أنس ان معاذ بن جبل حدثه قال ثم بينما أنا رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرحل فقال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال قلت الله ورسوله أعلم قال فان حق الله على العباد ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئا قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال فهل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال فان حق العباد على الله ان لا يعذبهم

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هديبة بن خالد ثنا همام ثنا قتادة عن أنس عن معاذ عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم نحوه أو مثله

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا همام عن قتادة عن معاذ قال ثم كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرحل فذكر نحوه

مسند 242-5

أبو موسى الأشعري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل بن إسماعيل ثنا حماد بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه قال ثم أتيت النبي صلى الله عليه وسلم ومعي نفر من قومي فقال أبشروا وبشروا من ورائكم انه من شهد ان لا إله الا الله صادقا بها دخل الجنة فخرجنا من ثم النبي صلى الله عليه وسلم نبشر الناس فاستقبلنا عمر بن الخطاب فرجع بنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر يا رسول الله إذا يتكل الناس قال فسكت رسول الله صلى الله عليه وسلم

مسند 4024

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا حماد يعنى بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ثم أبشروا وبشروا الناس من قال لا إله الا الله صادقا بها دخل الجنة فخرجوا يبشرون الناس فلقبهم عمر رضي الله عنه فبشروه فردهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ردكم قالوا عمر قال لم رددتهم يا عمر قال إذا يتكل الناس يا رسول الله

مسند 4124

2. لولا إنكم تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم

أبو أيوب الأنصاري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا إسحاق بن عيسى حدثني ليث حدثني محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري أنه قال حين حضرته الوفاة قد كنت كتمت عنكم شيئا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لولا إنكم تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم

مسند 4145

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث عن محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب أنه قال حين حضرته الوفاة كنت كتمت عنكم شيئا سمعته من رسول الله صلى الله عليه

وسلم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لولا أنكم تذنّبون لخلق الله خلقا يذنبون يغفر لهم

مسلم، كتاب التوبة 9

حدثنا هارون بن سعيد الأيلي حدثنا بن وهب حدثني عياض وهو بن عبد الله الفهري حدثني إبراهيم بن عبيد بن رفاعة عن محمد بن كعب القرظي عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال ثم لو أنكم لم تكن لكم ذنوب يغفرها الله لكم لجاؤا الله بقوم لهم ذنوب يغفرها لهم

مسلم، كتاب التوبة 10

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب أنه قال حين حضرته الوفاة قد كتبت عنكم شيئا سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لولا أنكم تذنّبون لخلق الله خلقا يذنبون ويغفر لهم

ترمذي، أبواب الدعوات 106

3. ما من مسلمين اتقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار

أبو موسى الأشعري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا همام عن قتادة ثنا الحسن أن أبا موسى الأشعري كان له أخ يقال له أبو رهم وكان يتسرع في الفتنة وكان الأشعري يكره الفتنة فقال له لولا ما أبلغت إلى ما حدثتك انى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من مسلمين اتقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار

مسند 4034

أخبرني محمد بن إسماعيل بن إبراهيم عن يزيد عن سليمان التيمي عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال أراد قتل صاحبه

نسائي ، أبواب المحاربة 29

أخبرني محمد بن إسماعيل بن إبراهيم قال حدثنا يزيد وهو بن هارون قال أنبأنا سعيد عن قتادة عن الحسن عن أبي موسى الأشعري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار مثله سواء

نسائي ، أبواب المحاربة 29

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا إسماعيل عن يونس عن الحسن ثم ان أخا لأبي موسى كان يتسرع في الفتنة فجعل ينهأه ولا ينتهي فقال ان كنت أرى انه سيكفيك منى اليسير أو قال من الموعظة دون ما أرى وان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر فالقاتل والمقتول في النار قالوا يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 401-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد بن هارون أنا سليمان عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 410-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد قال انا سعيد عن قتادة عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 419-4

4. أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر

أبي بن كعب

حدثنا سليمان بن حرب ومسدد المعنى قالوا ثنا حماد بن زيد عن عاصم عن زر قال ثم قلت لأبي بن كعب أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل عنها فقال من يغم الحول يصبها فقال رحم الله أبا عبد الرحمن والله لقد علم أنها في رمضان زاد مسدد ولكن كره أن يتكلموا أو أحب أن لا يتكلموا والله إنها لفي رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى قلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال

بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت لزر ما الآية قال تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع

أبو داود، كتاب شهر رمضان 2

وحدثنا محمد بن حاتم وابن أبي عمر كلاهما عن بن عيينة قال بن حاتم حدثنا سفيان بن عيينة عن عبدة وعاصم بن أبي النجود سمعا زر بن حبيش يقول ثم سألت أبي بن كعب رضي الله عنه فقلت إن أخاك بن مسعود يقول من يقيم الحول يصب ليلة القدر فقال رحمه الله أراد أن لا يتكل الناس أما إنه قد علم أنها في رمضان وأنها في العشر الأواخر وأنها ليلة سبع وعشرين ثم حلف لا يستثني أنها ليلة سبع وعشرين فقلت بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالعلامة أو بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أنها تطلع يومئذ لا شعاع لها

مسلم، كتاب الصيام 220

حدثنا واصل بن عبد الأعلى الكوفي حدثنا أبو بكر عن عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب اني علمت أبا المنذر انها ليلة سبع وعشرين قال بلى أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم إنها ليلة

صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاع فعددنا وحفظنا والله لقد علم بن مسعود إنها في رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين ولكن كره أن يخبركم فنتكلموا

ترمذي، أبواب الصوم 72

حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيان عن عبدة بن أبي لبابة وعاصم هو بن بهدلة سمعا زر بن حبيش وزر بن حبيش الغرماء أبا مريم يقول قلت لأبي بن كعب إن أخاك عبد الله بن مسعود يقول ثم من يقيم الحول يصب ليلة القدر فقال يغفر الله لأبي عبد الرحمن لقد علم أنها في العشرة الأواخر من رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين ولكنه أراد أن لا يتكل الناس ثم حلف لا يستثني أنها ليلة سبع وعشرين قلت له بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أو بالعلامة أن الشمس تطلع يومئذ لا شعاع لها

ترمذي، أبواب تفسير القرآن 97

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن سفيان حدثني عاصم عن زر قال قلت لأبي ثم أخبرني عن ليلة القدر فان بن أم عبد كان يقول من يقيم الحول يصبها قال يرحم الله أبا عبد الرحمن قد علم انها في رمضان فإنها لسبع وعشرين ولكنه عمى على الناس لكيلا يتكلموا فوالله الذي أنزل الكتاب على محمد انها في رمضان ليلة سبع وعشرين قال قلت يا أبا المنذر واني علمتها قال بالآية التي أنبأنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فعددنا وحفظنا فوالله انها لهي ما يستثنى قلت لزر ما الآية قال ان الشمس تطلع غداة إذ كأنها طست ليس لها شعاع

مسند 130-5

حدثنا عبد الله حدثني محمد بن أبي بكر المقدمي وخلف بن هشام البزار وعبيد الله بن عمر القواريري قالوا ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فان صاحبنا يعنى بن مسعود كان إذا سئل عنها قال من يقيم الحول يصبها فقال يرحم الله أبا عبد الرحمن أما والله لقد علم انها في رمضان ولكن أحب ان لا يتكلموا وإنها ليلة سبع وعشرين لم يستثنى قلت أبا المنذر انى علمت ذلك قال بالآية التي قال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم صبحه ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست حتى ترتفع وهذا لفظ حديث المقدمي... حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم

أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا أبا المنذر انى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

مسند 130-5

حدثنا عبد الله حدثني العباس بن الوليد القرشي ثنا حماد بن شعيب عن عاصم عن زر بن حبيش عن عبد الله انه قال ثم في ليلة القدر من يقيم الحول يصبها فانطلقت حتى قدمت على عثمان بن عفان وأردت لقي أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من المهاجرين والأنصار قال عاصم فحدثني أنه لزم أبي بن كعب وعبد الرحمن بن عوف فزعم انهما كانا يقومان حتى تغرب الشمس فيركعان ركعتين قبل المغرب قال فقلت لأبي وكانت فيه شراسة اخفض لنا جناحك رحمك الله فإني إنما أتمتع منك تمتعا فقال تريد ان لا تدع آية في القرآن الا سألتني عنها قال وكان لي صاحب صدق فقلت يا أبا المنذر أخبرني عن ليلة القدر فان بن مسعود يقول من يقيم الحول يصبها فقال والله لقد علم عبد الله انها في رمضان ولكنه عمى على الناس لكيلا يتكلموا والله الذي أنزل الكتاب على محمد انها لفي

رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين فقلت يا أبا المنذر انى علمت ذلك قال بالآية التي أنبأنا بها محمد صلى الله عليه وسلم فعددنا وحفظنا فوالله انها لهي ما يستثنى قال فقلت وما الآية فقال انها تطلع حين تطلع ليس لها شعاع حتى ترتفع وكان عاصم ليلتئذ من السحر لا يطعم طعاما حتى إذا صلى الفجر سعد على الصومعة فنظر إلى الشمس حين تطلع لا شعاع لها حتى تبيض وترتفع

مسند 130-5

5. قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا

رجل مقعد

حدثنا أحمد بن سعيد الهمداني ح ثنا سليمان بن داود قال ثنا بن وهب أخبرني معاوية عن سعيد بن غزوان عن أبيه أنه نزل بتبوك وهو حاج فإذا رجل مقعد فسأله عن أمره فقال له سأحدثك حديثا فلا تحدث به ما سمعت أني حي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل بتبوك إلى نخلة فقال هذه قبلتنا ثم صلى إليها فأقبلت وأنا غلام أسعى حتى مررت بينه وبينها فقال قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا محمد بن سليمان اللانبري ثنا وكيع عن سعيد بن عبد العزيز عن مولى ليزيد بن نمران عن يزيد بن نمران قال ثم رأيت رجلا بتبوك مقعدا فقال مررت بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم وأنا على حمار وهو يصلي فقال اللهم اقطع رجاء فما مشيت عليها بعد

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا كثير بن عبيد يعني المذحجي ثنا حيوة عن سعيد ثم بإسناده ومعناه زاد قال قطع صلاتنا قطع الله رجاء قال أبو داود ورواه أبو مسهر عن سعيد قال فيه قطع صلاتنا

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عاصم عن سعيد بن عبد العزيز التنوخي قال ثنا مولى ليزيد بن نمران قال حدثني يزيد بن نمران قال لقيت رجلا مقعدا شوالا فينبغي قال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله رجاء فاقعد

مسند 65-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عاصم عن سعيد بن عبد العزيز التنوخي ثنا مولى يزيد بن نمران ثنا يزيد بن نمران قال لقيت رجلا مقعدا بتبوك فينبغي فقال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله رجاء فاقعد

مسند 377-5

6. تحدث به تقول إن الساعة

عبد الله بن عمرو

حدثنا عبيد الله بن معاذ العنبري حدثنا أبي حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي يقول سمعت عبد الله بن عمرو وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث الذي تحدث به تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال سبحان الله أو لا إله إلا الله أو كلمة نحوها لقد هممت أن لا أحدث أحدا شيئا أبدا إنما قلت إنكم سترون بعد قليل أمرا عظيما يحرق البيت ويكون ويكون ثم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي فيمكث أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين شهرا أو أربعين عاما فيبعث الله عيسى بن مريم كأنه عروة بن مسعود فيطلبه فيهلكه ثم يمكث الناس سبع سنين ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى على وجه الأرض أحد في قلبه مثقال ذرة من خير أو إيمان إلا قبضته حتى لو أن أحدكم دخل في كبد جبل لدخلته عليه حتى تقبضه قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفًا ولا ينكرون بنو فيتمثل لهم الشيطان فيقول ألا تستجيبيون فيقولون فما تأمرنا فيأمرهم بعبادة الأوثان وهم في ذلك دار رزقهم حسن عيشهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد إلا أصغى لينا ورفع لينا قال وأول من يسمعه رجل يلوط حوض إبله قال فيصعق ويصعق الناس ثم يرسل الله أو قال ينزل الله مطرا كأنه الطل أو الظل نعمان الشاك فتنبت منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون ثم يقال يا أيها الناس هلم إلى ربكم وقفوهم إنهم مسئولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار فيقال من كم فيقال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين قال فذاك يوم يجعل الولدان شيبا وذلك يوم يكشف عن ساق

مسلم، كتاب الفتن 116

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن النعمان بن سالم سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود سمعت رجلا قال لعبد الله بن عمرو أنك تقول ثم ان الساعة تقوم إلى كذا وكذا

قال لقد هممت ان لا أحدثكم شيئا إنما قلت انكم سترون بعد قليل أمرا عظيما كان تحريق البيت قال شعبة هذا أو نحوه ثم قال عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي فيلبث فيهم أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين سنة أو أربعين ليلة أو أربعين شهرا فيبعث الله عز وجل عيسى بن مريم صلى الله عليه وسلم كأنه عروة بن مسعود الثقفي فيظهر فيهلكه ثم يلبس الناس بعده سنين سبعا ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان الا قبضته حتى لو ان أحدهم كان في كبد جبل لدخلت عليه قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم ويبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفا ولا ينكرون بنو قال فيتمثل لهم الشيطان فيقول الا تستجيبون فيأمرهم بالأوثان فيعبدونها وهم في ذلك دارة أرزاقهم حسن عيشتهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد الا أصغى له وأول من يسمعه رجل يلوط حوضه فيصعق ثم لا يبقى أحد الا صعق ثم يرسل الله أو ينزل الله قطرا كأنه الطل أو الظل نعمان الشاك فتتبت منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون قال ثم يقال يا أيها الناس هلموا إلى ربكم وقفوهم انهم مسئولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار قال فيقال كم فيقال

من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين فيومئذ تبعث الولدان ويومئذ يكشف عن ساق قال محمد بن جعفر حدثني بهذا الحديث شعبة مرات وعرضت عليه

مسند 2-166

حدثني محمد بن بشار حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود قال سمعت رجلا قال لعبد الله بن عمرو ثم إنك تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال لقد هممت أن لا أحدثكم بشيء إنما قلت إنكم ترون بعد قليل أمرا عظيما فكان حريق البيت قال شعبة هذا أو نحوه قال عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي وساق الحديث بمثل حديث معاذ وقال في حديثه فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان إلا قبضته قال محمد بن جعفر حدثني شعبة بهذا الحديث مرات وعرضته عليه

مسلم، كتاب الفتن 117

7. ما من عبد يستر عيه الله رعية يموت يوم يموت

معقل بن يسار المزني

حدثنا شيبان بن فروخ حدثنا أبو الأشهب عن الحسن قال عاد عبید الله بن زياد معقل بن يسار المزني في مرضه الذي مات فيه قال معقل ثم إني محدثك حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يستر عيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته إلا حرم الله عليه الجنة

مسلم، كتاب الإيمان 227، كتاب الإمامة 21

حدثنا أبو نعيم حدثنا أبو الأشهب عن الحسن ثم أن عبید الله بن زياد عاد معقل بن يسار في مرضه الذي مات فيه فقال له معقل إني محدثك حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يستر عيه الله رعية فلم يحطها بنصحها إلا لم يجد رائحة الجنة

بخاري، كتاب الأحكام 8

حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا حسين الجعفي قال زائدة ذكره عن هشام عن الحسن قال ثم أتينا معقل بن يسار نعوذه فدخل علينا عبید الله فقال له معقل أحدثك حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما من وال يلي رعية من المسلمين فيموت وهو غاش لهم إلا حرم الله عليه الجنة

بخاري، كتاب الأحكام 8

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا يزيد بن زريع عن يونس عن الحسن قال ثم دخل عبید الله بن زياد على معقل بن يسار وهو وجع فسأله فقال إني محدثك حديثاً لم أكن حدثتك إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يستر عي الله عبدا رعية يموت حين يموت وهو غاش لها إلا حرم الله عليه الجنة قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال ما حدثتك أو لم أكن لأحدثك

مسلم، كتاب الإيمان 228، كتاب الإمامة 21

حدثني القاسم بن زكريا حدثنا حسين يعني الجعفي عن زائدة عن هشام قال قال الحسن ثم كنا ثم معقل بن يسار نعوذه فجاء عبید الله بن زياد فقال له معقل إني سأحدثك حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم ذكر بمعنى حديثهما

مسلم، كتاب الإيمان 229

حدثنا أبو غسان المسمعي ومحمد بن المثني وإسحاق بن إبراهيم قال إسحاق أخبرنا وقال الآخران حدثنا معاذ بن هشام قال حدثني أبي عن قتادة عن أبي المليح أن عبید الله بن زياد عاد معقل بن

يسار في مرضه فقال له معقل إني محدثك بحديث لولا أني في الموت لم أحدثك به سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من أمير يلي أمر المسلمين ثم لا يجهد لهم وينصح إلا لم يدخل معهم الجنة

مسلم، كتاب الإيمان 230 ، كتاب الإمامة 22

حدثنا عقبة بن مكرم العمي حدثنا يعقوب بن إسحاق أخبرني سودة بن أبي الأسود حدثني أبي أن معقل بن يسار مرض فأتاه عبيد الله بن زياد ثم يعودوه نحو حديث الحسن عن معقل

مسلم ، كتاب الإمامة 22

أخبرنا أبو نعيم ثنا أبو الأشهب عن الحسن أن عبيد الله بن زياد عاد معقل بن يسار في مرضه الذي مات فيه فقال له إني محدثك بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته الا حرم الله عليه الجنة

دارمي ، كتاب الرقاق 77

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هوزة بن خليفة ثنا عوف عن الحسن قال ثم مرض معقل بن يسار مرضا ثقل فيه فأتاه بن زياد يعودوه فقال اني محدثك حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من استرعي رعية فلم يحطهم بنصيحة لم يجد ريح الجنة وريحها يوجد من مسيرة مائة عام قال بن زياد الا كنت حدثتني بهذا قيل الآن قال والآن لولا الذي أنت عليه لم أحدثك به

مسند 285

8. سلم علي و جمع بين حج و عمرة

عمران بن حصين

حدثنا محمد بن المثني وابن بشار قال بن المثني حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن قتادة عن مطرف قال بعث إلي عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفكك بها بعدي فإن عشت فاكنم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و اعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج و عمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 168

حدثني زهير بن حرب حدثنا إسماعيل بن إبراهيم حدثنا الجريري عن أبي العلاء عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين إني لأحدثك بالحديث اليوم ينفعك الله به بعد اليوم واعلم ثم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أعر طائفة من أهله في العشر فلم تنزل آية تنسخ ذلك ولم ينه عنه حتى مضى لوجهه ارتأى كل امرئ بعد ما شاء أن يرتئي

مسلم ، كتاب الحج 165

حدثناه إسحاق بن إبراهيم ومحمد بن حاتم كلاهما عن وكيع حدثنا سفيان عن الجريري في هذا الإسناد وقال بن حاتم ثم في روايته ارتأى رجل برأيه ما شاء يعني عمر

مسلم ، كتاب الحج 166

حدثني عبيد الله بن معاذ حدثنا أبي حدثنا شعبة عن حميد بن هلال عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين أحدثك حديثا عسى الله أن ينفعك به ثم إن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حجة وعمره ثم لم ينه عنه حتى مات ولم ينزل فيه قرآن يحرمه وقد كان يسلم علي حتى اكتويت فتركت ثم تركت الكي فعاد

مسلم ، كتاب الحج 167

حدثناه محمد بن المثنى وابن بشار قالوا حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن حميد بن هلال قال سمعت مطرفا قال قال لي عمران بن حصين ثم بمثل حديث معاذ

مسلم ، كتاب الحج 167

حدثنا إسحاق بن إبراهيم حدثنا عيسى بن يونس حدثنا سعيد بن أبي عروبة عن قتادة عن مطرف بن عبد الله بن الشخير عن عمران بن الحصين رضي الله عنه قال ثم اعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حج وعمره ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينهنا عنهما رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيها رجل برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 169

حدثنا محمد بن المثنى حدثني عبد الصمد حدثنا همام حدثنا قتادة عن مطرف عن عمران بن حصين رضي الله عنه قال ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم ينزل فيه القرآن قال رجل برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 170

حدثنيه حجاج بن الشاعر حدثنا عبيد الله بن عبد المجيد حدثنا إسماعيل بن مسلم حدثني محمد بن واسع عن مطرف بن عبد الله بن الشخير عن عمران بن حصين رضي الله عنه بهذا الحديث قال ثم تمتع نبي الله صلى الله عليه وسلم و تمتعنا معه

مسلم ، كتاب الحج 171

حدثنا حامد بن عمر البكر اوي ومحمد بن أبي بكر المقدمي قالا حدثنا بشر بن المفضل حدثنا عمران بن مسلم عن أبي رجاء قال قال عمران بن حصين ثم نزلت آية المتعة في كتاب الله يعني متعة الحج وأمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لم تنزل آية تنسخ آية متعة الحج ولم ينه عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى مات قال رجل برأيه بعد ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 172

حدثنيه محمد بن حاتم حدثنا يحيى بن سعيد عن عمران القصير حدثنا أبو رجاء عن عمران بن حصين ثم أنه قال و فعلناها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يقل وأمرنا بها

مسلم ، كتاب الحج 173

أخبرنا محمد بن عبد الأعلى الصنعاني قال حدثنا خالد قال حدثنا شعبة قال حدثني حميد بن هلال قال سمعت مطرفا يقول قال لي عمران بن حصين ثم جمع رسول الله صلى الله عليه وسلم بين حج و عمرة ثم توفي قبل أن ينهى عنها وقبل أن ينزل القرآن بتحريمه

نسائي ، كتاب المناسك 49

أخبرنا عمرو بن علي قال حدثنا خالد قال حدثنا شعبة عن قتادة عن مطرف عن عمران ثم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حج و عمرة ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينه عنهما النبي صلى الله عليه وسلم قال فيهما رجل برأيه ما شاء

نسائي ، كتاب المناسك 49

أخبرنا أبو داود قال حدثنا مسلم بن إبراهيم قال حدثنا إسماعيل بن مسلم قال حدثنا محمد بن واسع عن مطرف بن عبد الله قال قال لي عمران بن حصين ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به وإسماعيل بن مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به وإسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري والحسن متروك الحديث

نسائي ، كتاب المناسك 49

حدثنا علي بن محمد ثنا أبو أسامة عن الجريري عن أبي العلاء يزيد بن الشخير عن أخيه مطرف بن عبد الله بن الشخير قال قال لي عمران بن الحصين ثم إني أحدثك حديثا لعل الله أن ينفعك به بعد اليوم اعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد ابنة طائفة من أهله في العشر من ذي الحجة ولم ينه عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم قال في ذلك بعد رجل برأيه ما شاء أن يقول

إبن ماجه ، أبواب المناسك 40

أخبرنا سليمان بن حرب أخبرنا أبو هلال ثنا قتادة عن مطرف قال قال عمران بن حصين ثم اني محدثك بحديث لعل الله ان ينفعك به بعد انه كان يسلم علي وان بن زياد أمرني فاكتويت فاحبس عني حتى ذهب أثر المكاوي واعلم ان المتعة حلال في كتاب الله لم ينه عنها نبي ولم ينزل فيها كتاب قال رجل برأيه ما بدا له

دارمي ، كتاب المناسك 17

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر وحجاج قالوا أنا شعبة عن حميد بن هلال قال سمعت مطرفا قال قال لي عمران بن حصين أني أحدثك حديثا عسى الله عز وجل ان ينفعك به ثم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمرة ثم لم ينهي عنه حتى مات ولم ينزل قرآن فيه يحرمه

مسند 427-4

وانه كان يسلم على فلما اکتويت امسك على فلما تركته عاد إلى

مسند 427-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا سعيد عن قتادة عن مطرف بن عبد الله قال قال ثم بعث إلى عمران بن حصين في مرضه فأتيته فقال لي إني كنت أحدثك بأحاديث لعل الله تبارك وتعالى ينفعك بها بعدي واعلم أنه كان يسلم علي فإن عشت فاكتب علي وإن مت فحدث ان شئت

مسند 428-4

واعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمره ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينهى عنها النبي صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء

مسند 428-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا معمر عن قتادة عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين ثم فذكر مثله وقال لا تحدث بهما حتى أموت

مسند 428-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى ثنا عمران القصير ثنا أبو رجاء عن عمران بن حصين قال ثم نزلت آية المتعة في كتاب الله تبارك وتعالى وعملنا بها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنسخها ولم ينهاه عنها النبي صلى الله عليه وسلم حتى مات

مسند 437-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل ثنا حماد أنا حميد عن الحسن عن عمران بن حصين انه قال قال ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ذلك عنها ولم ينزل من الله عز وجل فيها نهى

مسند 438-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد أنا حميد عن الحسن عن عمران بن حصين قال قال ثم تمتعنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا عنها ولم ينزل فيها نهى

مسند 439-4

9. لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة

عثمان بن عفان

وعن إبراهيم قال صالح بن كيسان قال ابن شهاب ولكن عروة يحدث عن حمران فلما توضأ عثمان قال ألا أحدثكم حديثاً لولا آية ما حدثتكموه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة حتى يصلحها قال عروة الآية إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البيّنات

بخاري ، كتاب الوضوء 24

حدثنا قتيبة بن سعيد و عثمان بن محمد بن أبي شيبة وإسحاق بن إبراهيم الحنظلي واللفظ لقتيبة قال إسحاق أخبرنا وقال الآخران حدثنا جرير عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان قال سمعت عثمان بن عفان وهو بفناء المسجد فجاءه المؤذن ثم العصر فدعا بوضوء فتوضأ ثم قال والله لأحدثنكم حديثاً لولا آية في كتاب الله ما حدثتكم إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لا يتوضأ رجل مسلم فيحسن الوضوء فيصلّي صلاة إلا غفر الله له ما بينه وبين الصلاة التي تليها

مسلم ، كتاب الطهارة 5

حدثنا زهير بن حرب حدثنا يعقوب بن إبراهيم حدثنا أبي عن صالح قال بن شهاب ولكن عروة يحدث عن حمران أنه قال ثم فلما توضأ عثمان قال والله لأحدثنكم حديثاً والله لولا آية في كتاب الله ما حدثتكموه إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يتوضأ رجل فيحسن الدفع ثم يصلّي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة التي تليها قال عروة الآية إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البيّنات والهدى إلى قوله اللاعنون

مسلم ، كتاب الطهارة 6

حدثنا هارون بن سعيد الأيلي حدثنا بن وهب قال وأخبرني مخرمة بن بكير عن أبيه عن حمران مولى عثمان قال توضأ عثمان بن عفان يوماً وضوءاً حسناً ثم قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فأحسن الوضوء ثم قال من توضأ هكذا ثم خرج إلى المسجد لا ينهزه إلا الصلاة غفر له ما خلا من ذنبيه

مسلم ، كتاب الطهارة 12

أخبرنا قتيبة عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان أن عثمان رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلّي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة الأخرى حتى يصلّيها

نسائي ، كتاب الطهارة 108

حدثني عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان بن عفان أن عثمان بن عفان جلس على المقاعد فجاء المؤذن العصر فدعا بماء فتوضأ ثم قال والله لأحدثنكم حديثاً لولا أنه في كتاب الله ما حدثتكموه ثم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ

يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة الأخرى حتى يصليها قال يحيى قال يريد هذه الآية أقم الصلاة طرفي النهار وزلفا من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين

موطأ ، كتاب الطهارة 6

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن هشام بن عروة أخبرني أبي ان حمران أخبره قال ثم توضأ عثمان رضي الله عنه على البلاط ثم قال لأحدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لولا آية في كتاب الله ما حدثتكموه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول من توضأ فأحسن الوضوء ثم دخل فصلى غفر له ما بينه وما بين الصلاة الأخرى حتى يصليها

مسند 57-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا أبو عوانة عن عاصم عن المسيب عن موسى بن طلحة عن حمران قال ثم كان عثمان يغتسل كل يوم مرة من منذ أسلم فوضعت وضوء له ذات يوم للصلاة فلما توضأت قال اني أردت ان أحدثكم بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال بدا لي ان لا أحدثكموه فقال الحكم بن أبي العاص يا أمير المؤمنين ان كان خيرا فنأخذ به أو شر فننتقيه قال فقال فإني محدثكم به توضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الوضوء ثم قال من توضأ هذا الوضوء فأحسن الوضوء ثم قام إلى الصلاة فأتى ركوعها وسجودها كفرت عنه ما بينها وبين الصلاة الأخرى ما لم يصب مقتله يعني كبيرة

مسند 6-1

10. رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

عثمان بن عفان

حدثنا الحسن بن علي الخلال حدثنا هشام بن عبد الملك حدثنا الليث بن سعد حدثني أبو عقيل زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان وهو على المنبر يقول إني كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

ترمذي ، أبواب فضائل الجهاد 26

أخبرنا عمرو بن منصور قال حدثنا عبد الله بن يوسف قال حدثنا الليث عن زهرة بن معبد قال حدثني أبو صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان بن عفان رضي الله عنه يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل نسائي ، كتاب الجهاد 39

أخبرنا عمرو بن علي قال حدثنا عبد الرحمن بن مهدي قال حدثنا ابن المبارك قال حدثنا أبو يعقوب قال حدثنا زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال قال عثمان بن عفان رضي الله عنه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه نسائي ، كتاب الجهاد 39

حدثنا هشام بن عمار ثنا عبد الرحمن بن زيد بن أسلم عن أبيه عن مصعب بن ثابت عن عبد الله بن الزبير قال خطب عثمان بن عفان الناس فقال يا أيها الناس إني سمعت حديثا من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكم به إلا الضن بكم وبصحابتكم فليختر مختار لنفسه أو ليدع سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من رباط ليلة في سبيل الله سبحانه كانت كألف ليلة صيامها وقيامها

إبن ماجه ، أبواب الجهاد 7

أخبرنا أبو الوليد حدثنا ليث بن سعد حدثنا أبو عقيل زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان على المنبر وهو يقول ثم اني كنت كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي ان أحدثكموه ليختر امرؤ لنفسه ما بدا له اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف عام فيما سواه من المنازل دارمي ، كتاب الجهاد 32

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا كهمس عن مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير قال قال عثمان بن عفان رضي الله عنه وهو يخطب على منبره أني محدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان يمنعني ان أحدثكم الا الضن عليكم واني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم حرس ليلة في سبيل الله تعالى أفضل من ألف ليلة يقام ليلها ويصام نهارها

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو سعيد مولى بنى هاشم ثنا بن لهيعة ثنا زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان انه حدثه قال سمعت عثمان معنى يقول يا أيها الناس اني أحدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم رباط يوم في سبيل الله أفضل من ألف يوم فيما سواه فليربط امرؤ كيف شاء هل بلغت قالوا نعم قال اللهم أشهد

مسند 63-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا كهمس ثنا مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير قال قال عثمان وهو يخطب على منبره اني محدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن ينعني ان أحدثكم به الا الضن بكم اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم حرس ليلة في سبيل الله أفضل من ألف ليلة يقام ليلها ويصام نهارها

مسند 65-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هاشم ثنا ليث حدثني زهرة بن معبد القرشي عن أبي صالح مولى عثمان بن عفان قال سمعت عثمان يقول على المنبر ثم أيها الناس اني كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي ان أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله تعالى خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

مسند 65-1

حدثنا عبد الله حدثنا سويد بن سعيد سنة ست وعشرين ثنا رشدين بن سعد عن زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان أن عثمان قال ثم أيها الناس هجروا فاني مهجر فهجر الناس ثم قال أيها الناس اني محدثكم بحديث ما تكلمت به منذ سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى يومي هذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رباط يوم في سبيل الله أفضل من ألف يوم مما سواه فليربط امرؤ حيث شاء هل بلغتكم قالوا نعم قال اللهم أشهد

مسند 67-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هاشم بن القاسم ثنا ليث ثنا زهرة بن معبد القرشي عن أبي صالح مولى عثمان رضي الله عنه قال سمعت عثمان يقول على المنبر ثم أيها الناس اني كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي الآن أحدثكموه ليختار امرؤ

لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

مسند 76-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي حدثنا أبو سعيد مولى بني هاشم حدثنا عكرمة بن إبراهيم باهلي حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي ذباب ثم ذكره

مسند 76-1

11. من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب

زهير بن الأقرم

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن عبد الله بن الحرث عن زهير بن الأقرم قال بينما الحسن بن علي يخطب بعدما قتل علي رضي الله عنه إذ قام رجل من الأزد آدم طوال فقال لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واضعه في حبوته يقول من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب ولولا عزيمة رسول الله صلى الله عليه وسلم ما حدثتكم

مسند 366-5

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, Beytü'l-Efkârü'd-Devliyye 2004.
- Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1970.
- Ali el-Alâi, Ebû Saîd Salâhuddîn Halil b. Keykeldî b. Abdullah Alâi, *Câmiu't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsil*, Beyrut 1986.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1987.
- el-Azîmâbâdî, Ebû Tayyib Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebi Dâvud*, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1998.
- el-Bâcî, Süleyman b. Halef, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li men Harrace Lehü'l-Buhârî fi'l-Câmiis-Sahîh*, Riyad 1986.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm 2000.
- _____, *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 2001.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usülleri)*, İstanbul, İFAV 2003.
- _____, "Allah Yolunda Cihâd", *Altınoluk*, sy.222, İstanbul 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1996.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-* Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm 2000.

- Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1952.
- el-İsbahânî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhmamed el-İsfahani İbn Mencûye, *Ricâl-i Müslim*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife 1987.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer b. Yusuf, *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esâsiyye*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye 1990.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-İmam Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, Dârü'l-Fikir ?.
- _____, *Takrîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1996.
- _____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1991.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, Dârü'l-Fikir 1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali İbn Mâkûlâ, *e'l-İkmâl fi Raf'il-İrtiyâb ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif fi'l-Esmâi ve li-Künâ ve'l-Ensâb*, Beyrut 1962.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1986.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-Iclî el-Kûfî, *Ma'rifetü's-Sikât fi'l-İclî*, Medîne-i Münevvere, Mektebetü'd-Dâr 1985.
- İmam Mâlik, Ebû Abdullâh el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kâhire, Dârü't-Takvâ, 2000.
- el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1990.
- el-Mübârefkûrî, Ebû'l-Ali Muhammed b. Abdurrahman b. Abdirrahim, *Tuhfetü'l-Ahfezi bi Şerh-i Câmi't-Tirmizî*, Kâhire, Müessesetü'l-Kurtuba ?.
- el-Münâvî, Muhammed Abdürrauf el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr Şerhü'l-Câmi's-Sağîr min Ehâdîsi li Beşerin-Nezîr*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1994.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerh-i el-İmam en-Nevevî*, Dârü'l-Fikir 1981.

es-Suyûtî, Celeddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tenvîrü'l-Havâlık Şerhu Alâ Muvatta'ı Mâlik*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye ?.

_____, *Tabakâtü'l-Huffaz*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1983.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu't-Tirmizî, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz ez-Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifet-i men lehû Rivâyetün fi'l-Kütübü's-Sitte*, Müessesetü Ulûmü'l-Kur'ân, 1992.

_____, *Mîzânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl Müslim*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1963.

_____, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1986.

ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf, *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muvatta'ı İmâm Mâlik*, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1990.

EKLER I
ARAŞTIRMADA KULLANILAN İSTİLAHLAR

ARAŞTIRMADA KULLANILAN İSTİLAHLAR

Araştırmamız içerisinde yer alan cer ve ta'dil lafızlarının anlamlarını verirken Mücteba UĞUR'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* ve Abdullah AYDINLI *Hadis İstilahları Sözlüğü*'nden istifade etmeye çalıştık.

Âkil: Temyîz (konuşulanı anlayıp sorularına doğru cevap verme kabiliyeti¹) kabiliyetine sahip olan kimse². Aynı zamanda rivâyetin kabul edilebilmesi için râvîde bulunması gereken şartlardan akli melekelerinin noksansız olduğunu ifade eder³.

Emîru'l-mü'minin fi'l-hadis: Hadis ilminde önder sayılacak derecede derin vukufu, ehliyeti olan hadis âlimi, muhaddis kimse⁴. Hadis ilimlerinin tümünde en yüksek dereceye yükselmiş olan âlimler için kullanılır. Parmakla gösterilen hadis otoritesidir⁵.

Esahh: bir hadis veya rivâyeti diğeriyle mukayese sonunda herhangi bir sebepten dolayı birinin diğeri sîhhat bakımından üstün ve kabule şayan bulunması halinde daha üstün olanı belirtmekte kullanılan tabirdir⁶.

Esbetü'n-nâs: İnsanların en sağlamı ve güvenilir olanı manasına gelir. Hadis râvîlerinin ta'diline kullanılan lafızlardandır. Ta'dilin en yüksek mertebesidir. Hakkında bu lafız ile adil olduğuna hüküm verilen râvî güvenilirdir. Hadisleri en çok kabule layık râvî kabul edilir⁷.

Fıkhu'r-râvî: Hadis rivâyeti ile meşgul olan kimsenin rivâyetinin şartlarını, hakikatini, çeşitlerini, hükümlerini, râvîlerinin hallerini, rivâyet edilen hadislerinin sınıflarını gereği gibi bilmesi ve bu bilgiye dayanarak sahih olan hadisleri zayıf olanlarından ve uydurmalarından ayırt edebilmesidir⁸.

Hâfız: Metin ve senedleriyle yüz bin hadisi bilip ezberlemiş olan, bunların râvîlerini, hayat hikayeleri ve cerh ve ta'dil yönleri ile bilen hadis âlimi⁹.

---

¹ Aydınli, *Hadis İstilahları*, s,154.

² Aydınli, *Hadis İstilahları*, s,34.

³ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,8.

⁴ Aydınli, *Hadis İstilahları*, s,51.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,75.

⁶ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,80.

⁷ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,83.

⁸ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,96.

⁹ Aydınli, *Hadis İstilahları*, s,66.

Hasen: Sahih ile zayıf arasında yer alan, ancak sahihe daha yakın hadistir. Tirmizî bu hadis çeşidi hakkına râvîsinin yalanla itham edilmiş olamama şartını ilave etmiştir¹.

Hasen Sahih: 1- Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan hadis. 2- Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazısı da sahih olan hadis. 3- Bazı âlimlerce hasen, diğer bazılarınca sahih kabul edilen hadis. (Tirmizî'nin çokça kullandığı bu ıstılah ile ne katettiği kesin olarak bilinmiyor)².

Hıfz: Hadisi sağlam bir şekilde ezberlemek ve bellektir. Hadis hakkında bilgi sahibi olmak³.

Hüccet: Hadis sahasındaki ehliyeti herkes tarafından kabul edilen, rivâyet ettiği hadislerle ihticâc edilmeye layık *sika*'nın üstünde daha güvenilir râvî, hadis âlimidir⁴.

İmam: Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddislere verilen lakaplardandır. İmam derecesine yükselen hadis âlimine *şeyh* de denir. Bu lakabı alan muhaddis hadis ilminde otoritedir. Sözü hüccet, hadisler hakkındaki hükümleri itirazsız delil sayılır.⁵

İrsal: Senedde bir veya birkaç râvînin düşürülmesi, atlanması ve hadisin bu şekilde rivâyet edilmesî⁶.

İtkân: Râvînin fazla zabt sahibi, titiz olmasıdır. bkz. Mutkîn⁷.

Lâ be'se bih: Zararı yok manasına kullanılan ta'dil lafızlardandır. İbn Ebî Hâtîme göre bu kişinin hadisi yazılır ve gözden geçirilir. Yahya b. Maîn'e göre ise râvînin sika olduğuna delalet eder. Bazı âlimler bu ifâde yerine "*leyse bihi be'sün*" lafzını kullanırlar⁸.

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,118.

² Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,68.

³ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,69.

⁴ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,70.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,161.

⁶ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,77.

⁷ Aydınli, *Hadis İstılahları*, s,79.

⁸ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

Lâ yuhteccü bihî: Onunla ihticac edilmez anlamında üçüncü derece cerhe delalet eder. Bu râvînin hadisi tamamen yabana ayılmaz ve hadisleri itibar için yazılır¹.

Leyse bi'l-kaviy: İbn Ebû Hâtîm'e göre bu kişi cerhin ikinci mertebesinde dir. Hadisi ise itibar için yazılır. Nevevî'ye göre leyyinundan (hadiste gevşektir) aşağı derecededir².

Leyse bi hücce: Sağlam biri değil. Cerhin birinci dereceden lafızlarındandır. Bu şekilde hüküm verilmiş olan râvî terk edilmez. Hadisleri itibar için yazılır³.

Leyse bi sıhah: Hadisin zayıf veya mevzu olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Mevzu hadisler ile ilgili kaynaklarda ise rivâyetin mevzu olduğunu gösterir. Eğer ahkam hadislerine ait bir eserde kullanılmışsa terim anlamı ile hadisin sahih derecesinde olmadığını ifade eder⁴.

Me'mûn: Ebû Hâtîm'e göre ikinci, Zehebî'ye göre cerhin üçüncü mertebesidir. Bu râvînin hadisleri yazılır ve gözden geçirilir. Bu araştırma râvînin zabt durumunu tespit için yapılır⁵.

Mestûr: Zahirin adil olan fakat iç yönü ile bilinmeyen dolayısıyla kendisinden gaflet, kizb vehmedilebilen ama bunlarla ittiham edilmeyen veya hakkında cerh ve ta'dilden birini tercih imkanı bulunmayan râvî⁶.

Meşhûru'l-hadîs: Her tabakada en az üç kişinin rivâyet etmiş olduğu veya üç farklı sened ile rivâyet edilen hadistir⁷.

Munkatî': 1- Senedinde peş peşe olmayarak iki veya sahâbe râvîden sonra bir râvî düşürülmüş, atlanmış yahut mübhem olarak zikredilmiş olan hadis. 2- Mutlak olarak senedinde bir veya iki râvî atlanmış olan hadis. Munkatî' hadis zayıf hadislerdendir⁸.

Mutkîn: Adalet ve zabt vasıflarını haiz olmakla birlikte gerek hadis tahammülünde gerekse rivâyetinde az da olsa gafletten uzak, rivâyet şartlarına büyük

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

² Uğur, *Hadis Terimleri*, s,201.

³ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,202.

⁴ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,196.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,216.

⁶ Aydın, *Hadis İstılahları*, s,96.

⁷ Aydın, *Hadis İstılahları*, s,97.

⁸ Aydın, *Hadis İstılahları*, s,111.

bir dikkat ve itina ile rivâyet eden, işinin ehli, titiz ve böyle olduğu için itkan sahibi olduğunu belirtmekte kullanılan tabirlerdendir¹.

Muzdaribü'l- hadis: Cerhin üçüncü derecesine delalet eder ve bu şekilde nitelendirilen râvînin hadisleri ihticac edilmez. Ancak büsbütün de yabana atılmaz².

Müdelis: Rivâyet ettiği hadiste bulunan bir kusuru gizleyip onun olmadığını zannettirecek şekilde rivâyette bulunan râvî³.

Mürsel: Tâbi'ûndan birinin sahâbî râvîyi atlayarak doğrudan Resûlullah'dan (s.a.) veya hakîkatte hadisi kendisinden duymamış olduğu sahâbî râvîyi zikrederek Resûlullah'tan (s.a.) rivâyet ettiği hadistir⁴. Hadisi mürsel olarak rivâyet eden râvîye de *Mürsil* adı verilir.

Sadûk: Son derece doğru anlamına gelen bu tabir İbn Ebî Hâtim'in tasnifine göre ikinci, Zehebî'ye göre dördüncü mertebede yer alan bir lafızdır. Hadisleri yazılır ve araştırılır⁵.

Sahih: Senedin başından sonuna kadar sika râvîlerin birbirinden rivâyet ettiği, şaz ve muallel olmayan muttasıl merfû' hadis⁶.

Sâlihu'l-hadîs: İbn Ebî Hâtim'in tasnifine göre dördüncü mertebede yer alan bu lafız ile nitelenen râvînin hadisleri sadece itibar için alınır⁷.

Sebt: Bilhassa güvenilir râvîleri ifade etmekte umumi bir tabir olarak kullanılır. Aynı zamanda ta'dil lafızlarındandır⁸.

Semi'a: İbnü's-Salah'ın kaydettiğine göre bu kök fiil hadis râvîlerinin, rivâyetin sahih addedilebilmesi için alt sınır olarak kabul ettikleri beş yaşını tamamladıktan sonra hadis meclislerine devam ettiklerini ifade etmekte kullanılmıştır⁹.

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,296.

² Uğur, *Hadis Terimleri*, s,302.

³ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,106.

⁴ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,112.

⁵ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,333.

⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s,134.

⁷ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,353.

⁸ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,355.

⁹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,356.

Sika: Genellikle adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan râvîye verilen isimdir¹.

Zayıf: Sahih ile hasen dışında kalan hadislere denir. Diğer bir ifade ile sıhhat şartlarını taşıdığı için sahih denilen hadislerle sahihlik şartlarını taşımakla birlikte râvîleri zabt yönünden sahih râvîler derecesine çıkamayan râvîlerin rivâyet ettikleri hasen hadisler hariç, diğer hadislere denir².

---

¹ Uğur, *Hadis Terimleri*, s,359.

² Uğur, *Hadis Terimleri*, s,427.

EKLER II

TÜM HADİSLER İLE İLGİLİ METİNLER

1. من قال لا إله إلا الله دخل الجنة

أبو الدرداء

فقال مهلا لم تبكي فوالله لئن استشهدت لأشهدن لك ولنن شفعت لأشفعن لك ولنن استطعت لأنفعنك ثم قال والله ما حديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لكم فيه خير إلا حدثتكموه إلا حديثا واحدا سوف أحدثكموه اليوم وقد أحيط بنفسي سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله حرم على النار

مسند 319-5

أبو هريرة

حدثني زهير بن حرب حدثنا عمر بن يونس الحنفي حدثنا عكرمة بن عمار قال حدثني أبو كثير قال حدثني أبو هريرة قال ثم كنا قعودا حول رسول الله أبو بكر وعمر في نفر فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم من بين أظهرنا فأبطأ علينا وخشينا أن يقتطع دوننا وفزعنا فقمنا فكنت أول من فزع فخرجت أبتغي رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أتيت حائطا للأنصار لبني النجار فدرت به هل أجد له بابا فلم أجد فإذا ربيع يدخل في من بئر خارجة والربيع الجدول حائطا للأنصار فاحتفزت كما يحتفز الثعلب فدخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أبو هريرة فقلت نعم يا رسول الله قال ما شأنك قلت كنت بين أظهرنا فقمنا فأبطأت علينا فخشينا أن تقتطع دوننا ففزعنا فكنت أول من فزع فأتيت هذا الحائط فاحتفزت كما يحتفز الثعلب وهؤلاء الناس ورائي فقال يا أبا هريرة وأعطاني نعليه قال اذهب بنعلي هاتين فمن لقيت من وراء هذا الحائط يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه فبشره بالجنة فكان أول من لقيت عمر فقال ما هاتان النعلان يا أبا هريرة فقلت هاتان نعلا رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثني بهما من لقيت يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه بشرته بالجنة فضرب عمر بيده بين ثديي فخررت لاستي فقال ارجع يا أبا هريرة فرجعت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجهشت بكاء وركبني عمر فإذا هو على أثري فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لك يا أبا هريرة قلت لقيت عمر فأخبرته بالذي بعثني به فضرب بين ثديي ضربه خررت لاستي قال ارجع فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عمر ما حملك على ما فعلت قال يا رسول الله بأبي أنت وأمي أبعثت أبا هريرة بنعليك من لقي يشهد أن لا إله إلا الله مستيقنا بها قلبه بشره بالجنة قال نعم قال فلا تفعل فإني أخشى أن يتكل الناس عليها فخلهم يعملون قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فخلهم.

مسلم، كتاب الإيمان 52

معاذ بن جبل

حدثنا إسحاق بن إبراهيم حدثنا معاذ بن هشام حدثني أبي عن قتادة حدثنا أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم و معاذ رديفه على الرحل قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثلاثا قال ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صدقا من قلبه إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا أخبر به الناس فيستبشروا قال إذا يتكلوا وأخبر بها معاذ ثم موته تأثما

بخاري، كتاب العلم 49

حدثنا مسدد قال حدثنا الفاء قال سمعت أبي قال سمعت أنسا قال ذكر لي أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا دخل الجنة قال ألا أبشركم قال لا إني أخاف أن يتكلوا

بخاري، كتاب العلم 49

حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا معاذ بن هشام قال حدثني أبي عن قتادة قال حدثنا أنس بن مالك أن نبي الله صلى الله عليه وسلم ومعاذ بن جبل رديفه على الرحل قال ثم يا معاذ قال لبيك رسول الله وسعديك قال يا معاذ قال لبيك رسول الله وسعديك قال ما من عبد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله إلا حرمه الله على النار قال يا رسول الله أفلا أخبر بها الناس فيستبشروا قال إذا يتكلوا فأخبر بها معاذ ثم موته تأثما

مسلم، كتاب الإيمان 53

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عارم ثنا الفاء بن سليمان قال سمعت أبي يقول ثنا أنس بن مالك أنه ذكر له أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ ثم من لقي الله لا يشرك به دخل الجنة قال يا نبي الله أفلا أبشركم قال لا إني أخاف أن يتكلوا عليها أو كما قال

مسند 158-3

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن قتادة عن أنس عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات وهو يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله صادقا من قلبه دخل الجنة قال شعبة لم أسأل قتادة انه سمعه من أنس

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا همام ثنا قتادة عن أنس ان معاذ بن جبل حدثه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال له ثم يا معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال لا يشهد عبد أن لا إله الا الله ثم يموت على ذلك الا دخل الجنة قال قلت أفلا أحدث الناس قال لا انى أخشى ان يتكلوا عليه

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا يصل الخمس ويصوم رمضان

غفر له قلت أفلا أبشرهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

مسند 233-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعنى بن جعفر ثنا صالح يعنى بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله الا الله وجبت له الجنة

مسند 233-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسن بن موسى ثنا حماد بن سلمة عن عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال له ثم يا معاذ من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة

مسند 241-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة ثنا عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال حماد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ

مسند 242-5

معاذ بن جبل (الرواية الأخر)

حدثني إسحاق بن إبراهيم سمع يحيى بن آدم حدثنا أبو الأحوص عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ رضي الله عنه قال كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير فقال يا معاذ هل تدري حق الله على عباده وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به

شيئا وحق العباد على الله أن لا يعذب من لا يشرك به شيئا فقلت يا رسول الله أفلا أبشر به الناس قال لا تبشرهم فيتكلوا

بخاري، كتاب الجهاد 46

حدثنا هديبة بن خالد حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال ثم بينا أنا رديف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا أخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على عباده قلت الله ورسوله أعلم قال حق الله على عباده أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوه قلت الله ورسوله أعلم قال حق العباد على الله أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب اللباس 101

حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا همام عن قتادة عن أنس عن معاذ قال أنا رديف النبي صلى الله عليه وسلم فقال ثم يا معاذ قلت لبيك وسعديك ثم قال مثله ثلاثا هل تدري ما حق الله على العباد قلت لا قال حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا ثم سار ساعة فقال يا معاذ قلت لبيك وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب الإستاذان 30

حدثنا هديبة بن خالد حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال ثم بينا أنا رديف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على عباده قلت الله ورسوله

أعلم قال حق الله على عباده أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك فقال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوه قلت الله ورسوله أعلم قال حق العباد على الله أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب الرقاق 37

حدثنا محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم سمعا الأسود بن هلال عن معاذ بن جبل قال قال النبي صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد قال الله ورسوله أعلم قال أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً أتدري ما حقهم عليه قال الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

بخاري، كتاب التوحيد 1

حدثنا هدا بن خالد الأزدي حدثنا همام حدثنا قتادة حدثنا أنس بن مالك عن معاذ بن جبل قال ثم كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا مؤخرة الرجل فقال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

مسلم، كتاب الإيمان 48

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة حدثنا أبو الأحوص سلام بن سليم عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ بن جبل قال ثم كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له عفير قال فقال يا معاذ تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله قال قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوا الله ولا

يشركوا به شيئاً وحق العباد على الله عز وجل أن لا يعذب من لا يشرك به شيئاً قال قلت يا رسول الله أفلا أبشر الناس قال لا تبشرهم فيتكلوا

مسلم، كتاب الإيمان 49

حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قال بن المثنى حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم أنهما سمعا الأسود بن هلال يحدث عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد قال الله ورسوله أعلم قال أن يعبد الله ولا يشرك به شيء قال أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك فقال الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

مسلم، كتاب الإيمان 50

حدثنا القاسم بن زكريا حدثنا حسين عن زائدة عن أبي حصين عن الأسود بن هلال قال سمعت معاذ يقول ثم دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم فأجبتة فقال هل تدري ما حق الله على الناس نحو حديثهم

مسلم، كتاب الإيمان 51

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا أبو داود حدثنا سفيان عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم أتدرون ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حقه عليهم أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا قال أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قلت الله ورسوله أعلم قال أن لا يعذبهم

ترمذي، أبواب العلم 18

حدثنا محمد بن عبد الملك بن أبي الشوارب ثنا أبو عوانة ثنا عبد الملك بن عمير عن بن أبي ليلى عن معاذ بن جبل قال ثم مر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا على حمار فقال يا معاذ هل تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله قلت الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا وحق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

ابن ماجه، أبواب الزهد 35

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا حسين في تفسير شيبان عن قتادة ثنا أنس بن مالك ثم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان في بعض أسفاره ورفيفه معاذ بن جبل ليس آخره الرجل إذ قال نبي الله صلى الله عليه وسلم يا معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قال لبيك يا رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله عز وجل على العباد قال الله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا قال فهل تدري ما

حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال فإن حقهم على الله عز وجل أن لا يعذبهم

مسند 261-3

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن إسرائيل عن أبي إسحاق عن عمرو بن ميمون عن معاذ قال كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ثم يا معاذ أتدري ما حق الله عن العباد قال قلت الله ورسوله أعلم قال ان تعبدوه ولا تشركوا به شيئاً قال فهل تدري ما حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال لا يعذبهم

مسند 227-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا وكيع عن الأعمش عن أبي سفيان عن أنس بن مالك قال أتينا معاذ بن جبل فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ثم نعم كنت ردفه على حمار قال فقال يا معاذ بن جبل قلت لبيك يا رسول الله قال هل تدري ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال ان حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال ثم قال يا معاذ قلت لبيك يا رسول الله قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 227-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عبد الملك بن عمير عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن معاذ بن جبل قال كنت رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ثم أتدري ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال وهل تدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قال قلت الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن أبي حصين والأشعث بن سليم انهما سمعا الأسود بن هلال يحدث عن معاذ بن جبل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد فقال الله ورسوله أعلم قال يعبدونه ولا يشركون به شيئاً قال أتدري ما حقهم عليه إذا فعلوا ذلك قال الله ورسوله أعلم قال ان لا يعذبهم

مسند 230-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا علي بن عاصم عن خالد الحذاء عن أبي عثمان النهدي عن معاذ بن جبل قال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم فقال لي يا معاذ أتدري ما حق الله على العباد قلت الله ورسوله أعلم قال يعبدوه ولا يشركوا به شيئا أتدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت لله ورسول أعلم قال يدخلهم الجنة

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان وحسن بن موسى قالنا ثنا حماد بن سلمة عن علي بن زيد قال حسن في حديثه أنا علي بن زيد عن أبي المليح قال الحسن الهذلي عن روح بن عابد عن أبي العوام عن معاذ بن جبل قال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم على جمل أحمر فقال يا معاذ قلت لبيك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال فقلت الله ورسوله أعلم قالها ثلاثا فقلت ذلك ثلاثا ثم قال حقه عز وجل ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئا ثم قال هل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك فقلت الله ورسوله أعلم قالها ثلاثا رجاء ذلك ثلاثا فقال حقهم عليه إذا هم فعلوا ذلك ان يغفر لهم وان يدخلهم الجنة

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا زهير بن محمد ثنا زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن معاذ بن جبل قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من لقي الله لا يشرك به شيئا يصل الخمس ويصوم رمضان غفر له قلت أفلا أبشروهم يا رسول الله قال دعهم يعملوا

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن بكر أنا عبد الحميد يعني بن جعفر ثنا صالح يعني بن أبي عريب عن كثير بن مرة عن معاذ بن جبل قال قال لنا معاذ في مرضه قد سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا كنت أكتمكموه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم من كان آخر كلامه لا إله إلا الله وجبت له الجنة

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا سفيان بن عيينة عن عمرو يعني بن دينار قال سمعت جابر بن عبد الله يقول أنا من شهد معاذًا حين حضرته الوفاة يقول اكشفوا عني سجد القبة أحدثكم حديثًا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال مرة أخبركم بشيء سمعته من رسول الله

صلى الله عليه وسلم لم يمنعني ان أحدثكموه الا ان تتكلوا سمعته يقول ثم من شهد ان لا إله الا الله مخلصا من قلبه أو يقينا من قلبه لم يدخل النار أو دخل الجنة وقال مرة دخل الجنة ولم تمسه النار

مسند 234-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو معاوية وهو الضرير ثنا الأعمش عن أبي سفيان عن أنس قال أتينا معاذًا فقلنا حدثنا من غرائب حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فقال كنت رديف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار فقال يا معاذ فقلت لبيك يا رسول الله قال أتدري ما حق الله على العباد قال قلت لله ورسوله أعلم قال فان حق الله على العباد ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئا فهل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قال قلت لله ورسوله أعلم قال فان حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك أن لا يعذبهم

مسند 236-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو اليمان أنا شعيب حدثني عبد الله بن أبي حسين حدثني شهر بن حوشب عن عبد الرحمن بن غنم وهو الذي بعثه عمر بن الخطاب إلى الشام يفقه الناس ان معاذ بن جبل حدثه عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم انه ركب يوما على حمار له يقال له يعفور رسنه من ليف ثم قال اركب يا معاذ فقلت سر يا رسول الله فقال اركب فردفته فصرع الحمار بنا فقام النبي صلى الله عليه وسلم يضحك وقمت أذكر من نفسي أسفا ثم فعل ذلك الثانية ثم الثالثة فركب وسار بنا الحمار فاخلف يده فضرب ظهري بسوط معه أو عصا ثم قال يا معاذ هل تدري ما حق الله على العباد فقلت لله ورسوله أعلم قال فان حق الله على العباد أن يعبدوه ولا يشركوا به شيئا قال ثم سار ما شاء الله ثم أخلف يده فضرب ظهري فقال يا معاذ يا بن أم معاذ هل تدري ما حق العباد على الله إذا هم فعلوا ذلك قلت لله ورسوله أعلم قال فان حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك ان يدخلهم الجنة

مسند 239-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن سلمة ثنا عبد العزيز بن صهيب عن أنس بن مالك عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة وقد قال حماد إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا همام ثنا قتادة عن أنس ان معاذ بن جبل حدثه قال ثم بينما أنا رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فقال يا معاذ قلت لبيك رسول الله وسعديك قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال هل تدري ما حق الله على العباد قال قلت لله ورسوله أعلم قال فإن حق الله على العباد ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئاً قال ثم سار ساعة ثم قال يا معاذ بن جبل قلت لبيك رسول الله وسعديك قال فهل تدري ما حق العباد على الله إذا فعلوا ذلك قلت لله ورسوله أعلم قال فإن حق العباد على الله ان لا يعذبهم

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هديبة بن خالد ثنا همام ثنا قتادة عن أنس عن معاذ عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم نحوه أو مثله

مسند 242-5

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا همام عن قتادة عن معاذ قال ثم كنت ردف رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بيني وبينه إلا آخرة الرجل فذكر نحوه

مسند 242-5

أبو موسى الأشعري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل بن إسماعيل ثنا حماد بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه قال قال ثم أتيت النبي صلى الله عليه وسلم ومعني نفر من قومي فقال أبشروا وبشروا من ورائكم انه من شهد ان لا إله إلا الله صادقاً بها دخل الجنة فخرجنا من ثم النبي صلى الله عليه وسلم نبشر الناس فاستقبلنا عمر بن الخطاب فرجع بنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر يا رسول الله إذا يتكل الناس قال فسكت رسول الله صلى الله عليه وسلم

مسند 402-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا بهز ثنا حماد يعني بن سلمة ثنا أبو عمران الجوني عن أبي بكر بن أبي موسى عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ثم أبشروا وبشروا الناس من قال لا إله الا الله صادقا بها دخل الجنة فخرجوا يبشرون الناس فلقيهم عمر رضي الله عنه فبشروه فردهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ردكم قالوا عمر قال لم رددتهم يا عمر قال إذا يتكل الناس يا رسول الله

مسند 412-4

2. لولا إنكم تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم

أبو أيوب الأنصاري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا إسحاق بن عيسى حدثني ليث حدثني محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري أنه قال حين حضرته الوفاة قد كنت كتمت عنكم شيئا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لولا إنكم تذنبون لخلق الله تبارك وتعالى قوما يذنبون فيغفر لهم

مسند 414-5

حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا ليث عن محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب أنه قال حين حضرته الوفاة كنت كتمت عنكم شيئا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لولا أنكم تذنبون لخلق الله خلقا يذنبون يغفر لهم

مسلم، كتاب التوبة 9

حدثنا هارون بن سعيد الأيلي حدثنا بن وهب حدثني عياض وهو بن عبد الله الفهري حدثني إبراهيم بن عبيد بن رفاعة عن محمد بن كعب القرظي عن أبي صرمة عن أبي أيوب الأنصاري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال ثم لو أنكم لم تكن لكم ذنوب يغفرها الله لكم لجاؤا الله بقرهم لهم ذنوب يغفرها لهم

مسلم، كتاب التوبة 10

حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن محمد بن قيس قاص عمر بن عبد العزيز عن أبي صرمة عن أبي أيوب أنه قال حين حضرته الوفاة قد كتمت عنكم شيئا سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لولا أنكم تذنّبون لخلق الله خلقا يذنبون ويغفر لهم

ترمذي، أبواب الدعوات 106

3. ما من مسلمين التقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار

أبو موسى الأشعري

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا همام عن قتادة ثنا الحسن أن أبا موسى الأشعري كان له أخ يقال له أبو رهم وكان يتسرع في الفتنة وكان الأشعري يكره الفتنة فقال له لولا ما أبلغت إلى ما حدثتك انى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من مسلمين التقيا بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر الا دخلا جميعا النار

مسند 403-4

أخبرني محمد بن إسماعيل بن إبراهيم عن يزيد عن سليمان التيمي عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال أراد قتل صاحبه

نسائي ، أبواب المحاربة 29

أخبرني محمد بن إسماعيل بن إبراهيم قال حدثنا يزيد وهو بن هارون قال أنبأنا سعيد عن قتادة عن الحسن عن أبي موسى الأشعري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار مثله سواء

نسائي ، أبواب المحاربة 29

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا إسماعيل عن يونس عن الحسن ثم ان أبا موسى كان يتسرع في الفتنة فجعل ينهاه ولا ينتهي فقال ان كنت أرى انه سيكفيك منى اليسير أو قال من الموعظة دون ما أرى وان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما الآخر فالقاتل والمقتول في النار قالوا يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 401-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد بن هارون أنا سليمان عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا تواجه المسلمان بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 410-4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد قال انا سعيد عن قتادة عن الحسن عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ثم إذا المسلمان توجهها بسيفيهما فقتل أحدهما صاحبه فهما في النار قيل يا رسول الله هذا القاتل فما بال المقتول قال انه أراد قتل صاحبه

مسند 419-4

4. أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر

أبي بن كعب

حدثنا سليمان بن حرب ومسدد المعنى قالوا ثنا حماد بن زيد عن عاصم عن زر قال ثم قلت لأبي بن كعب أخبرني عن ليلة القدر يا أبا المنذر فإن صاحبنا سئل عنها فقال من يقيم الحول يصبها فقال رحم الله أبا عبد الرحمن والله لقد علم أنها في رمضان زاد مسدد ولكن كره أن يتكلموا أو أحب أن لا يتكلموا والله إنها في رمضان ليلة سبع وعشرين لا يستثنى قلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت لزر ما الآية قال تصبح الشمس صبيحة تلك الليلة مثل الطست ليس لها شعاع حتى ترتفع

أبو داود، كتاب شهر رمضان 2

وحدثنا محمد بن حاتم وابن أبي عمر كلاهما عن بن عيينة قال بن حاتم حدثنا سفيان بن عيينة عن عبدة وعاصم بن أبي النجود سمعا زر بن حبيش يقول ثم سألت أبي بن كعب رضي الله عنه فقلت إن أخاك بن مسعود يقول من يقيم الحول يصب ليلة القدر فقال رحمه الله أراد أن لا يتكلم الناس أما إنه قد علم أنها في رمضان وأنها في العشر الأواخر وأنها ليلة سبع وعشرين ثم حلف لا يستثنى أنها

ليلة سبع وعشرين فقلت بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالعلامة أو بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أنها تطلع يومئذ لا شعاع لها

مسلم، كتاب الصيام 220

حدثنا واصل بن عبد الأعلى الكوفي حدثنا أبو بكر عن عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب اني علمت أبا المنذر انها ليلة سبع وعشرين قال بلى أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم إنها ليلة صبيحتها تطلع الشمس ليس لها شعاع فعددنا وحفظنا والله لقد علم بن مسعود إنها في رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين ولكن كره أن يخبركم فتتكلوا

ترمذي، أبواب الصوم 72

حدثنا بن أبي عمر حدثنا سفيان عن عتبة بن أبي لبابة وعاصم هو بن بهدلة سمعا زر بن حبيش وزر بن حبيش الغرماء أبا مريم يقول قلت لأبي بن كعب إن أخاك عبد الله بن مسعود يقول ثم من يقيم الحول يصب ليلة القدر فقال يغفر الله لأبي عبد الرحمن لقد علم أنها في العشرة الأواخر من رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين ولكنه أراد أن لا يتكل الناس ثم حلف لا يستثنى أنها ليلة سبع وعشرين قلت له بأي شيء تقول ذلك يا أبا المنذر قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أو بالعلامة أن الشمس تطلع يومئذ لا شعاع لها

ترمذي، أبواب تفسير القرآن 97

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن سفيان حدثني عاصم عن زر قال قلت لأبي ثم أخبرني عن ليلة القدر فان بن أم عبد كان يقول من يقيم الحول يصبها قال يرحم الله أبا عبد الرحمن قد علم انها في رمضان فإنها لسبع وعشرين ولكنه عمى على الناس لكيلا يتكلموا فوالله الذي أنزل الكتاب على محمد انها في رمضان ليلة سبع وعشرين قال قلت يا أبا المنذر وإني علمتها قال بالآية التي أنبأنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فعددنا وحفظنا فوالله انها لهي ما يستثنى قلت لزر ما الآية قال ان الشمس تطلع غداة إذ كأنها طست ليس لها شعاع

مسند 130-5

حدثنا عبد الله حدثني محمد بن أبي بكر المقدمي وخلف بن هشام البزار وعبيد الله بن عمر القواريري قالوا ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فان صاحبنا يعنى بن مسعود كان إذا سئل عنها قال من يقيم الحول يصبها فقال

يرحم الله أبا عبد الرحمن أما والله لقد علم انها في رمضان ولكن أحب ان لا يتكلوا وإنها ليلة سبع وعشرين لم يستثن قلت أبا المنذر انى علمت ذلك قال بالآية التي قال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم صبحه ليلة القدر تطلع الشمس لا شعاع لها كأنها طست حتى ترتفع وهذا لفظ حديث المقدمي...حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد بن زيد ثنا عاصم عن زر قال قلت لأبي بن كعب أبا المنذر ثم أخبرني عن ليلة القدر فذكر الحديث قال فقلت يا أبا المنذر أنى علمت ذلك قال بالآية التي أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

مسند 130-5

حدثنا عبد الله حدثني العباس بن الوليد القرشي ثنا حماد بن شعيب عن عاصم عن زر بن حبيش عن عبد الله انه قال ثم في ليلة القدر من يقيم الحول يصبها فانطلقت حتى قدمت على عثمان بن عفان وأردت لقي أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من المهاجرين والأنصار قال عاصم فحدثني أنه لزم أبي بن كعب وعبد الرحمن بن عوف فزعم انهما كانا يقومان حتى تغرب الشمس فيركعان ركعتين قبل المغرب قال فقلت لأبي وكانت فيه شراسة اخفض لنا جناحك رحمك الله فإني إنما أتمتع منك تمتعا فقال تريد ان لا تدع آية في القرآن الا سألتني عنها قال وكان لي صاحب صدق فقلت يا أبا المنذر أخبرني عن ليلة القدر فان بن مسعود يقول من يقيم الحول يصبها فقال والله لقد علم عبد الله انها في رمضان ولكنه عمى على الناس لكيلا يتكلوا والله الذي أنزل الكتاب على محمد انها في رمضان وإنها ليلة سبع وعشرين فقلت يا أبا المنذر انى علمت ذلك قال بالآية التي أنبأنا بها محمد صلى الله عليه وسلم فعدنا وحفظنا فوالله انها لهي ما يستثنى قال فقلت وما الآية فقال انها تطلع حين تطلع ليس لها شعاع حتى ترتفع وكان عاصم ليلتند من السحر لا يطعم طعاما حتى إذا صلى الفجر صعد على الصومعة فنظر إلى الشمس حين تطلع لا شعاع لها حتى تبيض وترتفع

مسند 130-5

5. قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا

رجل مقعد

حدثنا أحمد بن سعيد الهمداني ح ثنا سليمان بن داود قال ثنا بن وهب أخبرني معاوية عن سعيد بن غزوان عن أبيه أنه نزل بتبوك وهو حاج فإذا رجل مقعد فسأله عن أمره فقال له سأحدثك حديثا فلا تحدث به ما سمعت أني حي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل بتبوك إلى نخلة

فقال هذه قبلتنا ثم صلى إليها فأقبلت وأنا غلام أسعى حتى مررت بينه وبينها فقال قطع صلاتنا قطع الله أثره فما قمت عليها إلى يومي هذا

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا محمد بن سليمان اللأنبري ثنا وكيع عن سعيد بن عبد العزيز عن مولى ليزيد بن نمران عن يزيد بن نمران قال ثم رأيت رجلا بتبوك مقعدا فقال مررت بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم وأنا على حمار وهو يصلي فقال اللهم اقطع رجاء فما مشيت عليها بعد

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا كثير بن عبيد يعني المذحجي ثنا حيوة عن سعيد ثم بإسناده ومعناه زاد قال قطع صلاتنا قطع الله رجاء قال أبو داود ورواه أبو مسهر عن سعيد قال فيه قطع صلاتنا

أبو داود، كتاب الصلاة 109

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عاصم عن سعيد بن عبد العزيز التنوخي قال ثنا مولى ليزيد بن نمران قال حدثني يزيد بن نمران قال لقيت رجلا مقعدا شوالا فينبغي قال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله رجاء فاقعد

مسند 654

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عاصم عن سعيد بن عبد العزيز التنوخي ثنا مولى ليزيد بن نمران ثنا يزيد بن نمران قال لقيت رجلا مقعدا فينبغي فقال ثم مررت بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على أتان أو حمار فقال قطع علينا صلاتنا قطع الله رجاء فاقعد

مسند 377-5

6. تحدث به تقول إن الساعة

عبد الله بن عمرو

حدثنا عبيد الله بن معاذ العنبري حدثنا أبي حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود الثقفي يقول سمعت عبد الله بن عمرو وجاءه رجل فقال ما هذا الحديث الذي تحدث به تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال سبحان الله أو لا إله إلا الله أو كلمة نحوها لقد هممت أن لا أحدث أحدا شيئا أبدا إنما قلت إنكم سترون بعد قليل أمرا عظيما

يحرق البيت ويكون ويكون ثم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي فيمكث أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين شهرا أو أربعين عاما فيبعث الله عيسى بن مريم كأنه عروة بن مسعود فيطلبه فيهلكه ثم يمكث الناس سبع سنين ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى على وجه الأرض أحد في قلبه مثقال ذرة من خير أو إيمان إلا قبضته حتى لو أن أحدكم دخل في كبد جبل لدخلته عليه حتى تقبضه قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفا ولا ينكرون بنو فيتمثل لهم الشيطان فيقول ألا تستجيبون فيقولون فما تأمرنا فيأمرهم بعبادة الأوثان وهم في ذلك دار رزقهم حسن عيشهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد إلا أصغى لينا ورفع لينا قال وأول من يسمعه رجل يلوط حوض إبله قال فيصعق ويصعق الناس ثم يرسل الله أو قال ينزل الله مطرا كأنه الظل أو الظل نعمان الشاك فتنتب منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون ثم يقال يا أيها الناس هلم إلى ربكم وقفوهم إنهم مسئولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار فيقال من كم فيقال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين قال فذاك يوم يجعل الولدان شيبا وذلك يوم يكشف عن ساق

مسلم، كتاب الفتن 116

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن النعمان بن سالم سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود سمعت رجلا قال لعبد الله بن عمرو أنك تقول ثم ان الساعة تقوم إلى كذا وكذا قال لقد هممت ان لا أحدثكم شيئا إنما قلت انكم سترون بعد قليل أمرا عظيما كان تحريق البيت قال شعبة هذا أو نحوه ثم قال عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي فيلبث فيهم أربعين لا أدري أربعين يوما أو أربعين سنة أو أربعين ليلة أو أربعين شهرا فيبعث الله عز وجل عيسى بن مريم صلى الله عليه وسلم كأنه عروة بن مسعود الثقفي فيظهر فيهلكه ثم يلبس الناس بعده سنين سبعا ليس بين اثنين عداوة ثم يرسل الله ريحا باردة من قبل الشام فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان الا قبضته حتى لو ان أحدهم كان في كبد جبل لدخلت عليه قال سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم ويبقى شرار الناس في خفة الطير لا يعرفون معروفا ولا ينكرون بنو قال فيتمثل لهم الشيطان فيقول الا تستجيبون فيأمرهم بالأوثان فيعبدونها وهم في ذلك دارة أرزاقهم حسن عيشهم ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد الا أصغى له وأول من يسمعه رجل يلوط حوضه فيصعق ثم لا يبقى أحد الا صعق ثم يرسل الله أو ينزل الله قطرا كأنه الظل أو الظل نعمان الشاك فتنتب منه أجساد الناس ثم ينفخ فيه

أخرى فإذا هم قيام ينظرون قال ثم يقال يا أيها الناس هلموا إلى ربكم وقفوهم انهم مسنولون قال ثم يقال أخرجوا بعث النار قال فيقال كم فيقال من كل ألف تسعمائة وتسعة وتسعين فيومئذ تبعث الولدان ويومئذ يكشف عن ساق قال محمد بن جعفر حدثني بهذا الحديث شعبة مرات وعرضت عليه

مسند 2-166

حدثني محمد بن بشار حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن النعمان بن سالم قال سمعت يعقوب بن عاصم بن عروة بن مسعود قال سمعت رجلا قال لعبد الله بن عمرو ثم إنك تقول إن الساعة تقوم إلى كذا وكذا فقال لقد هممت أن لا أحدثكم بشيء إنما قلت إنكم ترون بعد قليل أمرا عظيما فكان حريق البيت قال شعبة هذا أو نحوه قال عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج الدجال في أمتي وساق الحديث بمثل حديث معاذ وقال في حديثه فلا يبقى أحد في قلبه مثقال ذرة من إيمان إلا قبضته قال محمد بن جعفر حدثني شعبة بهذا الحديث مرات وعرضته عليه

مسلم، كتاب الفتن 117

7. ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت

معقل بن يسار المزني

حدثنا شيبان بن فروخ حدثنا أبو الأشهب عن الحسن قال عاد عبيد الله بن زياد معقل بن يسار المزني في مرضه الذي مات فيه قال معقل ثم إنني محدثك حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إنني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته إلا حرم الله عليه الجنة

مسلم، كتاب الإيمان 227، كتاب الإمارة 21

حدثنا أبو نعيم حدثنا أبو الأشهب عن الحسن ثم أن عبيد الله بن زياد عاد معقل بن يسار في مرضه الذي مات فيه فقال له معقل إنني محدثك حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول ما من عبد يسترعيه الله رعية فلم يحطها بنصحها إلا لم يجد رائحة الجنة

بخاري، كتاب الأحكام 8

حدثنا إسحاق بن منصور أخبرنا حسين الجعفي قال زائدة ذكره عن هشام عن الحسن قال ثم أتينا معقل بن يسار نعوذه فدخل علينا عبيد الله فقال له معقل أحدثك حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما من

وال يلي رعية من المسلمين فيموت وهو غاش لهم الإحرام الله عليه الجنة

بخاري، كتاب الأحكام 8

حدثنا يحيى بن يحيى أخبرنا يزيد بن زريع عن يونس عن الحسن قال ثم دخل عبيد الله بن زياد على معقل بن يسار وهو وجع فسأله فقال إني محدثك حديثا لم أكن حدثتك إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يسترعي الله عبدا رعية يموت حين يموت وهو غاش لها الإحرام الله عليه الجنة قال ألا كنت حدثتني هذا قبل اليوم قال ما حدثتك أو لم أكن لأحدثك

مسلم، كتاب الإيمان 228، كتاب الإمارة 21

حدثني القاسم بن زكريا حدثنا حسين يعني الجعفي عن زائدة عن هشام قال قال الحسن ثم كنا ثم معقل بن يسار نعوذه فجاء عبيد الله بن زياد فقال له معقل إني سأحدثك حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم ذكر بمعنى حديثهما

مسلم، كتاب الإيمان 229

حدثنا أبو غسان المسمعي ومحمد بن المثنى وإسحاق بن إبراهيم قال إسحاق أخبرنا وقال الآخرون حدثنا معاذ بن هشام قال حدثني أبي عن قتادة عن أبي المليح أن عبيد الله بن زياد عاد معقل بن يسار في مرضه فقال له معقل إني محدثك بحديث لولا أني في الموت لم أحدثك به سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من أمير يلي أمر المسلمين ثم لا يجهد لهم وينصح إلا لم يدخل معهم الجنة

مسلم، كتاب الإيمان 230 ، كتاب الإمارة 22

حدثنا عقبة بن مكرم العمي حدثنا يعقوب بن إسحاق أخبرني سودة بن أبي الأسود حدثني أبي أن معقل بن يسار مرض فأتاه عبيد الله بن زياد ثم يعوده نحو حديث الحسن عن معقل

مسلم ، كتاب الإمارة 22

أخبرنا أبو نعيم ثنا أبو الأشهب عن الحسن أن عبید الله بن زياد عاد معقل بن يسار في مرضه الذي مات فيه فقال له إني محدثك بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لو علمت أن لي حياة ما حدثتك إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش لرعيته الا حرم الله عليه الجنة

دارمي ، كتاب الرقاق 77

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هوزة بن خليفة ثنا عوف عن الحسن قال ثم مرض معقل بن يسار مرضاً ثقل فيه فاتاه بن زياد يعوده فقال اني محدثك حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من استرعي رعية فلم يحطهم بنصيحة لم يجد ريح الجنة وريحها يوجد من مسيرة مائة عام قال بن زياد الا كنت حدثتني بهذا قبل الآن قال والآن لولا الذي أنت عليه لم أحدثك به

مسند 285

8. سلم علي و جمع بين حج و عمرة

عمران بن حصين

حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قال بن المثنى حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن قتادة عن مطرف قال بعث إلي عمران بن حصين في مرضه الذي توفي فيه فقال إني كنت محدثك بأحاديث لعل الله أن ينفعك بها بعدي فإن عشت فاكنتم عني وإن مت فحدث بها إن شئت إنه قد سلم علي و اعلم أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج و عمرة ثم لم ينزل فيها كتاب الله ولم ينه عنها نبي الله صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 168

حدثني زهير بن حرب حدثنا إسماعيل بن إبراهيم حدثنا الجريري عن أبي العلاء عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين إني لأحدثك بالحديث اليوم ينفعك الله به بعد اليوم واعلم ثم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أمر طائفة من أهله في العشر فلم تنزل آية تنسخ ذلك ولم ينه عنه حتى مضى لوجهه ارتأى كل امرئ بعد ما شاء أن يرتئي

مسلم ، كتاب الحج 165

حدثناه إسحاق بن إبراهيم ومحمد بن حاتم كلاهما عن وكيع حدثنا سفيان عن الجريري في هذا الإسناد وقال بن حاتم ثم في روايته ارتأى رجل برأيه ما شاء يعني عمر

مسلم ، كتاب الحج 166

حدثني عبيد الله بن معاذ حدثنا أبي حدثنا شعبة عن حميد بن هلال عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين أحدثك حديثا عسى الله أن ينفعك به ثم إن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حجة وعمره ثم لم يمه عنه حتى مات ولم ينزل فيه قرآن يحرمه وقد كان يسلم علي حتى اكتويت فتركت ثم تركت الكي فعاد

مسلم ، كتاب الحج 167

حدثناه محمد بن المثنى وابن بشار قالا حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة عن حميد بن هلال قال سمعت مطرفا قال قال لي عمران بن حصين ثم بمثل حديث معاذ

مسلم ، كتاب الحج 167

حدثنا إسحاق بن إبراهيم حدثنا عيسى بن يونس حدثنا سعيد بن أبي عروبة عن قتادة عن مطرف بن عبد الله بن الشخير عن عمران بن الحصين رضي الله عنه قال ثم اعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حج وعمره ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينهنا عنهما رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فيها رجل برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 169

حدثنا محمد بن المثنى حدثني عبد الصمد حدثنا همام حدثنا قتادة عن مطرف عن عمران بن حصين رضي الله عنه قال ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم ينزل فيه القرآن قال رجل برأيه ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 170

حدثني حجاج بن الشاعر حدثنا عبيد الله بن عبد المجيد حدثنا إسماعيل بن مسلم حدثني محمد بن واسع عن مطرف بن عبد الله بن الشخير عن عمران بن حصين رضي الله عنه بهذا الحديث قال ثم تمتع نبي الله صلى الله عليه وسلم وتمتعنا معه

مسلم ، كتاب الحج 171

حدثنا حامد بن عمر البكراوي ومحمد بن أبي بكر المقدمي قالا حدثنا بشر بن المفضل حدثنا
عمران بن مسلم عن أبي رجاء قال قال عمران بن حصين ثم نزلت آية المتعة في كتاب الله يعني
متعة الحج

وأمرنا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم لم تنزل آية تنسخ آية متعة الحج ولم ينها عنها
رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى مات قال رجل برأيه بعد ما شاء

مسلم ، كتاب الحج 172

حدثني محمد بن حاتم حدثنا يحيى بن سعيد عن عمران القصير حدثنا أبو رجاء عن عمران بن
حصين ثم أنه قال وفعلناها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يقل وأمرنا بها

مسلم ، كتاب الحج 173

أخبرنا محمد بن عبد الأعلى الصنعاني قال حدثنا خالد قال حدثنا شعبة قال حدثني حميد بن هلال
قال سمعت مطرفا يقول قال لي عمران بن حصين ثم جمع رسول الله صلى الله عليه وسلم بين
حج وعمره ثم توفي قبل أن

ينهى عنها وقبل أن ينزل القرآن بتحريمه

نسائي ، كتاب المناسك 49

أخبرنا عمرو بن علي قال حدثنا خالد قال حدثنا شعبة عن قتادة عن مطرف عن عمران ثم أن
رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين حج وعمره ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينها عنهما النبي
صلى الله عليه وسلم قال فيهما رجل برأيه ما شاء

نسائي ، كتاب المناسك 49

أخبرنا أبو داود قال حدثنا مسلم بن إبراهيم قال حدثنا إسماعيل بن مسلم قال حدثنا محمد بن
واسع عن مطرف بن عبد الله قال قال لي عمران بن حصين ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال أبو عبد الرحمن إسماعيل بن مسلم ثلاثة هذا أحدهم لا بأس به وإسماعيل بن
مسلم شيخ يروي عن أبي الطفيل لا بأس به وإسماعيل بن مسلم يروي عن الزهري والحسن
متروك الحديث

نساني ، كتاب المناسك 49

حدثنا علي بن محمد ثنا أبو أسامة عن الجريري عن أبي العلاء يزيد بن الشخير عن أخيه مطرف بن عبد الله بن الشخير قال قال لي عمران بن حصين ثم إني أحدثك حديثا لعل الله أن ينفعك به بعد اليوم اعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد ابنة طائفة من أهله في العشر من ذي الحجة ولم ينه عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم قال في ذلك بعد رجل برأيه ما شاء أن يقول

إبن ماجه ، أبواب المناسك 40

أخبرنا سليمان بن حرب أخبرنا أبو هلال ثنا قتادة عن مطرف قال قال عمران بن حصين ثم إني أحدثك بحديث لعل الله أن ينفعك به بعد انه كان يسلم علي وان بن زياد أمرني فاكثوت فاحبس عني حتى ذهب أثر المكاوي

واعلم ان المتعة حلال في كتاب الله لم ينه عنها نبي ولم ينزل فيها كتاب قال رجل برأيه ما بدا له

دارمي ، كتاب المناسك 17

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر وحجاج قالوا أنا شعبة عن حميد بن هلال قال سمعت مطرفا قال قال لي عمران بن حصين أني أحدثك حديثا عسى الله عز وجل ان ينفعك به ثم ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمرة ثم لم ينهي عنه حتى مات ولم ينزل قرآن فيه يحرمه

مسند 427.4

وانه كان يسلم على فلما اکتوت امسك عني فلما تركته عاد إلى

مسند 427.4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا سعيد عن قتادة عن مطرف بن عبد الله قال ثم بعث إلى عمران بن حصين في مرضه فأتيته فقال لي إني كنت أحدثك بأحاديث لعل الله تبارك وتعالى ينفعك بها بعدي واعلم أنه كان يسلم علي فإن عشت فاكنم علي وإن مت فحدث ان شئت

مسند 428.4

واعلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد جمع بين حج وعمره ثم لم ينزل فيها كتاب ولم ينهى عنها النبي صلى الله عليه وسلم قال رجل فيها برأيه ما شاء

مسند 428.4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا معمر عن قتادة عن مطرف قال قال لي عمران بن حصين ثم فذكر مثله وقال لا تحدث بهما حتى أموت

مسند 428.4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى ثنا عمران القصير ثنا أبو رجاء عن عمران بن حصين قال ثم نزلت آية المتعة في كتاب الله تبارك وتعالى وعملنا بها مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم تنزل آية تنسخها ولم ينهاه عنها النبي صلى الله عليه وسلم حتى مات

مسند 437.4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا مؤمل ثنا حماد أنا حميد عن الحسن عن عمران بن حصين انه قال قال ثم تمتعنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ذلك عنها ولم ينزل من الله عز وجل فيها نهى

مسند 438.4

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا حماد أنا حميد عن الحسن عن عمران بن حصين قال قال ثم تمتعنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا عنها ولم ينزل فيها نهى

مسند 439.4

9. لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة

عثمان بن عفان

وعن إبراهيم قال صالح بن كيسان قال ابن شهاب ولكن عروة يحدث عن حمران فلما توضأ عثمان قال ألا أحدثكم حديثاً لولا آية ما حدثتكموه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول لا يتوضأ رجل يحس الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة حتى يصلحها قال عروة الآية إن الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات

بخاري ، كتاب الوضوع 24

حدثنا قتيبة بن سعيد و عثمان بن محمد بن أبي شيبة وإسحاق بن إبراهيم الحنظلي واللفظ لقتيبة قال إسحاق أخبرنا وقال الآخرون حدثنا جرير عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان قال سمعت عثمان بن عفان وهو بفناء المسجد فجاءه المؤذن ثم العصر فدعا بوضوء فتوضأ ثم قال والله لأحدثنكم حديثاً لولا آية في كتاب الله ما حدثتكم إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم لا يتوضأ رجل مسلم فيحسن الوضوء فيصلّي صلاة إلا غفر الله له ما بينه وبين الصلاة التي تليها

مسلم ، كتاب الطهارة 5

حدثنا زهير بن حرب حدثنا يعقوب بن إبراهيم حدثنا أبي عن صالح قال بن شهاب ولكن عروة يحدث عن حمران أنه قال ثم فلما توضأ عثمان قال والله لأحدثنكم حديثاً والله لولا آية في كتاب الله ما حدثتكموه إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يتوضأ رجل فيحسن الدفع ثم يصلّي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة التي تليها قال عروة الآية إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البينات والهدى إلى قوله اللاعنون

مسلم ، كتاب الطهارة 6

حدثنا هارون بن سعيد الأيلي حدثنا بن وهب قال وأخبرني مخرمة بن بكير عن أبيه عن حمران مولى عثمان قال توضأ عثمان بن عفان يوماً وضوءاً حسناً ثم قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ فأحسن الوضوء ثم قال من توضأ هكذا ثم خرج إلى المسجد لا ينهزه إلا الصلاة غفر له ما خلا من ذنبه

مسلم ، كتاب الطهارة 12

أخبرنا قتيبة عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان أن عثمان رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلّي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة الأخرى حتى يصلّيها

نسائي ، كتاب الطهارة 108

حدثني عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن حمران مولى عثمان بن عفان أن عثمان بن عفان جلس على المقاعد فجاء المؤذن العصر فدعا بماء فتوضأ ثم قال والله لأحدثنكم حديثاً لولا أنه في كتاب الله ما حدثتكموه ثم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم ما من امرئ

يتوضأ فيحسن الدفع ثم يصلي الصلاة إلا غفر له ما بينه وبين الصلاة الأخرى حتى يصلها قال يحيى قال يريد هذه الآية أقم الصلاة طرفي النهار وزلفا من الليل إن الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين

موطأ ، كتاب الطهارة 6

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن هشام بن عروة أخبرني أبي ان حمران أخبره قال ثم توضأ عثمان رضي الله عنه على البلاط ثم قال لأحدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لولا آية في كتاب الله ما حدثتكموه سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول من توضأ فأحسن الوضوء ثم دخل فصلى غفر له ما بينه وما بين الصلاة الأخرى حتى يصلها

مسند 57-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عفان ثنا أبو عوانة عن عاصم عن المسيب عن موسى بن طلحة عن حمران قال ثم كان عثمان يغتسل كل يوم مرة من منذ أسلم فوضعت وضوء له ذات يوم للصلاة فلما توضأت قال اني أردت ان أحدثكم بحديث سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال بدا لي ان لا أحدثكموه فقال الحكم بن أبي العاص يا أمير المؤمنين ان كان خيرا فناخذ به أو شر فننتقيه قال فقال فاني محدثكم به توضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الوضوء ثم قال من توضأ هذا الوضوء فأحسن الوضوء ثم قام إلى الصلاة فأتتم ركوعها وسجودها كفرت عنه ما بينها وبين الصلاة الأخرى ما لم يصب مقتله يعني كبيرة

مسند 6-1

10. رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

عثمان بن عفان

حدثنا الحسن بن علي الخلال حدثنا هشام بن عبد الملك حدثنا الليث بن سعد حدثني أبو عقيل زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان وهو على المنبر يقول اني كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي أن أحدثكموه ليختار امرواً لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

ترمذي ، أبواب فضائل الجهاد 26

أخبرنا عمرو بن منصور قال حدثنا عبد الله بن يوسف قال حدثنا الليث عن زهرة بن معبد قال حدثني أبو صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان بن عفان رضي الله عنه يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم رباط يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

نسائي ، كتاب الجهاد 39

أخبرنا عمرو بن علي قال حدثنا عبد الرحمن بن مهدي قال حدثنا بن المبارك قال حدثنا أبو يعقوب قال حدثنا زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال قال عثمان بن عفان رضي الله عنه سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم يوم في سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه

نسائي ، كتاب الجهاد 39

حدثنا هشام بن عمار ثنا عبد الرحمن بن زيد بن أسلم عن أبيه عن مصعب بن ثابت عن عبد الله بن الزبير قال خطب عثمان بن عفان الناس فقال يا أيها الناس إني سمعت حديثاً من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يمنعني أن أحدثكم به إلا الضن بكم وبصحابتكم فليختر مختار لنفسه أو ليدع سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول

ثم من رباط ليلة في سبيل الله سبحانه كانت كألف ليلة صيامها وقيامها

ابن ماجه ، أبواب الجهاد 7

أخبرنا أبو الوليد حدثنا ليث بن سعد حدثنا أبو عقيل زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان قال سمعت عثمان على المنبر وهو يقول ثم اني كنت كتمتكم حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي ان أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله خير من ألف عام فيما سواه من المنازل

دارمي ، كتاب الجهاد 32

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح ثنا كهمس عن مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير قال قال عثمان بن عفان رضي الله عنه وهو يخطب على منبره أني محدثكم حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان يمنعني ان أحدثكم الا الضن عليكم وإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم حرس ليلة في سبيل الله تعالى أفضل من ألف ليلة يقام ليلاً ويصام نهارها

مسند 60-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو سعيد مولى بنى هاشم ثنا بن لهيعة ثنا زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان انه حدثه قال سمعت عثمان معنى يقول يا أيها الناس اني أحدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم رباط يوم في سبيل الله أفضل من ألف يوم فيما سواه فليرباط امرؤ كيف شاء هل بلغت قالوا نعم قال اللهم أشهد

مسند 63-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا كهمس ثنا مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير قال قال عثمان وهو يخطب على منبره اني محدثكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن يمنعني ان أحدثكم به الا الضن بكم اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ثم حرس ليلة في سبيل الله أفضل من ألف ليلة يقام ليلا ويصام نهارها

مسند 65-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هاشم ثنا ليث حدثني زهرة بن معبد القرشي عن أبي صالح مولى عثمان بن عفان قال سمعت عثمان يقول على المنبر ثم أيها الناس اني كتمتكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدا لي ان أحدثكموه ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل الله تعالى خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

مسند 65-1

حدثنا عبد الله حدثنا سويد بن سعيد سنة ست وعشرين ثنا رشدين بن سعد عن زهرة بن معبد عن أبي صالح مولى عثمان أن عثمان قال ثم أيها الناس هجروا فاني مهجر فهجر الناس ثم قال أيها الناس اني محدثكم بحديث ما تكلمت به منذ سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى يومي هذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان رباط يوم في سبيل الله أفضل من ألف يوم مما سواه فليرباط امرؤ حيث شاء هل بلغتكم قالوا نعم قال اللهم أشهد

مسند 67-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا هاشم بن القاسم ثنا ليث ثنا زهرة بن معبد القرشي عن أبي صالح مولى عثمان رضي الله عنه قال سمعت عثمان يقول على المنبر ثم أيها الناس اني كتمتكم حديثا

سمعتُه من رسول الله صلى الله عليه وسلم كراهية تفرقكم عني ثم بدالي الآن أحدثكموه
ليختار امرؤ لنفسه ما بدا له سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول رباط يوم في سبيل
الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل

مسند 76-1

حدثنا عبد الله حدثني أبي حدثنا أبو سعيد مولى بني هاشم حدثنا عكرمة بن إبراهيم باهلي حدثنا
عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي ذباب ثم ذكره

مسند 76-1

11. من أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب

زهير بن الأقرم

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن عمرو بن مرة عن عبد الله بن الحرث
عن زهير بن الأقرم قال بينما الحسن بن علي يخطب بعدما قتل علي رضي الله عنه إذ قام رجل
من الأزد آدم طوال فقال لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم واضعه في حبوته يقول من
أحبني فليحبه فليبلغ الشاهد الغائب ولولا عزيمة رسول الله صلى الله عليه وسلم ما حدثتكم

مسند 366-5

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye 2004.
- Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1970.
- Ali el-Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halil b. Keykeldî b. Abdullah Alâî, *Câmiu't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsil*, Beyrut 1986.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1987.
- el-Azîmâbâdî, Ebû Tayyib Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebi Dâvud*, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1998.
- el-Bâcî, Süleyman b. Halef, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh li men Harrace Lehü'l-Buhârî fi'l-Câmiis-Sahîh*, Riyad 1986.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmius-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm 2000.
- _____, *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 2001.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usülleri)*, İstanbul, İFAV 2003.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1996.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-* Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm 2000.
- Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1952.

- el-Isbahânî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhmamed el-İsfahani İbn Mencûye, *Ricâl-i Müslim*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife 1987.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer b. Yusuf, *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esâsiyye*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye 1990.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-İmam Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, Dârü'l-Fikir ?.
- _____, *Takrîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1996.
- _____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1991.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, Dârü'l-Fikir 1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali İbn Mâkûlâ, *e'l-İkmâl fî Raf'il-İrtiyâb ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif fi'l-Esmâi ve li-Künâ ve'l-Ensâb*, Beyrut 1962.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1986.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-Iclî el-Kûfî, *Ma'rifetü's-Sikât fi'l-İclî*, Medîne-i Münevvere, Mektebetü'd-Dâr 1985.
- İmam Mâlik, Ebû Abdullâh el-Asbahi el-Himyeri Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kâhire, Dârü't-Takvâ, 2000.
- el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1990.
- el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Ali Muhammed b. Abdurrahman b. Abdirrahim, *Tuhfetü'l-Ahfezi bi Şerh-i Câmi'i't-Tirmizî*, Kâhire, Müessesetü'l-Kurtuba ?.

- el-Münâvî, Muhammed Abdür-rauf el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr Şerhü'l-Câmi's-Sağîr min Ehâdîsi li Beşerin-Nezîr*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1994.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerh-i el-İmam en-Nevevî*, Dârü'l-Fikir 1981.
- es-Suyûtî, Celaledin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tenvîrü'l-Havâlik Şerhu Alâ Muvatta-ı Mâlik*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye ?.
- _____, *Tabakâtü'l-Huffaz*, Beyrut, Dâr-ü Kütübü'l-İlmiyye 1983.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu't-Tirmizî, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerif -el-Kütübü's-Sitte-*, Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dârü's-Selâm, 2000.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz ez-Zehebî, *el-Kâsif fi Ma'rifet-i men lehû Rivâyetün fi'l-Kütübü's-Sitte*, Müessesetü Ulûmü'l-Kur'ân, 1992.
- _____, *Mîzânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl Müslim*, Beyrut, Dâr-ü İhyâ et-Türâs 1963.
- _____, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1986.
- ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf, *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muvatta'-ı İmâm Mâlik*, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1990.